

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

Sayı: 26 / Güz 2000 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Karagöz Tayland-Bankong yapımı
(Süleyman Kazmaz tarafından A.K.M.'ne takdim edilmiştir.)

Kapak Resmi

Suyla Yeniden Doğan Kent: Şanlıurfa
(Garanti Leasing, Bizim İller-II, Creative
Ltd.Şti. Yayını)

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştirisi

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 7, 2000 / GÜZ 26

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu
Prof. Dr. : Şerif AKTAŞ
İmran BABA
Uzm. : Songül BOYBEYİ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin YURDADOĞ

Yurtdışı Temsilciliği
A.B.D : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

CAN

REKLAMEVİ BASIN YAYIN MATBAACILIK
TİC.LTD.ŞTİ.

Tel: (0.312) 229 70 72 - (0.312) 230 46 60
Faks: (0.312) 230 46 67 e.mail:cantugtr@yahoo.com.

26

Bu sayıda

Sadık TURAL Nihat BOYDAŞ	Kültürel Kimlik ve Bütünlüğün Korunmasında Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir Konuşma3 Mevlüt Hoca.....8
	BASINDAN
Recep BİLGİNER Tatyana TAYONAVA	Türk-Bulgar İlişkileri ve Bilim13 Gelecek Asrın Edebiyatı14
	MAKALELER
Zeki HAFIZOĞULLARI Güçmurat SULTANMURAT Abdimalik NİSANBAYEV Kağan GÖKALP Feyyaz SAĞLAM Tamilla ALİYEVA Zeki HAFIZOĞULLARI Süleyman KAZMAZ Zeynep GÜNAL Halil SOYUER G. HAZAİ	Terör ve Hukuk15 Ord. Prof.Dr. Aydın Sayılı'nın Hürmanizm Anlayışı22 Manevî Yenileşme Aynası Millî Ansiklopedi24 Bir Dâvâ ve Gönül Adamı: Ali Paşa Veyselöglü.....27 Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Folkloru'nun Balkanlar Türk Folkloru İçindeki Yeri30 Amerikalı Yazar T.Drayzer'de Bakü Petrolüyle İlgilenirdi32 Fikir ve Sanat Eserlerinin Cezaî Himâyesi35 Asya'ya Doğru: II40 Celaleddin'de Tatarlar ve Ruslar49 Aşklarında Yaşayan İki Şair53 Kanunî'nin Döneminde Yazılmış Macarların Tarihine Ait Bir Kroniğin Türk Tarihine Ait Kaynak Eserler Arasındaki Yeri59 Karaz Meydan Savaşı (30 Ağustos 1435).....61 İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Balkanlardaki Politikasına Dair Bir Rapor64
Enver KONUKÇU Metin HÜLAGÜ	
	KİTAPLAR
Vehbi ECER Neval KONUK Süleyman KAZMAZ Songül BOYBEYİ İdris KARAKUŞ İrfan GÖRKAŞ Nazan KIRIMHAN Şebnem ERCEBECİ Nail TAN Filiz ÇOLAK Şevkiye KAZAN Yasemin TÜMER Şebnem ERCEBECİ Fatih MÜDERRİSOĞLU Reşide GÜRSES Alev KÂHYA-BİRGÜL Mustafa BALCI Saadetin GÖMEÇ Ebülfez Kulu AMANOĞLU Duygu ERKAL Yahya Kemal TAŞTAN Dilber ŞAHİNCİ Ömer ÖZKAN Dilber ŞAHİNCİ	“Türk Kimliği Hakkında Görkemli bir Eser”70 “Tarih İçinde Ankara”72 “Renklerin Tarihi ve Anlamı”74 “Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu”77 “Yabancı Dille Eğitim Meselesi”80 “Türk Düşüncesinde İsağuci Mantık'a Giriş Geleneği”87 “Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü”90 “Avrupa Birliği'ne Neden Hayır” Üzerine92 “Doğumunun 150. Yılında Mihai Eminescu”97 Faik Tonguç, “Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları”99 “İshâk Çelebi'nin Divanı'nı Okurken”101 “Millî Mücadele'de Balıkesir”109 “El Sanatları Üzerine Bir Sempozyum ve Bildiriler Kitabı Hakkında”112 “Osmanlı'nın 700. Yılı Anısına”118 “Dede Korkut Destanları”121 “Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni”122 “Divanlar Arasında Yeniden”123 “Kafkasya'da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar”124 “Ölümsüz Şair Şehriyar”125 “Varidâtü'l- Enîka”127 “İnternet'te Türk Tarihi ile İlgili Beş Site”129 “Tengid ve Nesr”134 “Hüseyin Vassaf, Kemal-Name-i Hakkı”136 “Kitabi-Dede Qorqud Dastanlarında Frazafövji Vahidlerin Antisinasıyası”138
	DERGİLER
Semiha ÖZEL Çimen ÖZÇAM Kalmamat KULAMŞAYEV	“Çağrı”140 “Tağra” Dergiciliğini Aşan Bir Dergi “Bizim Külliye”142 “Yeni Avrasya”144
	DERS KİTAPLARI
İdris KARAKUŞ Sema BAYRAKTAR	Amerikan Derslerinin Özetlenmiş Bir Kitabı (Edebiyat, Dil ve Sanatlar)147 Kompozisyon Bilgileri149
	HABERLER
Bilge Yayın Kurulu Reşide GÜRSES ERCEBECİ-CANPOLAT Dinara DÜYSEBAYEVA	Prof.Dr. Reşat Genç'e Saygılarla151 4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Yapılıyor152 Ortaoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni153 Âlimlere Hürmet154

Kültürel Kimlik ve Bütünlüğün Korunmasında Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir Konuşma*

Anahtar Kelimeler: Benlik, Millî Benlik, Millî Kimlik, Kültür, Aile, Aile İçi Kültürleme.

Prof. Dr. Sadık TURAL

Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı

Her insanın, bir benliği, bir kimliği, bir de kişiliği vardır. Benlik kavramı ile, Freudcu'ların ego'sunu anlamayalım.

"Ben kimim?" sorusuna verilen cevaplar değiştiği için, insanın, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemine ait benlik tezahürleri farklıdır. Kişinin 'Ben kimim?' sorusuna verdiği cevapların ilk 12'si,

1)-akıllıyım/bilirim; 2) güzelim; 3) yakışıklıyım; 4) başarılıyım; 5) güçlüyüm (bedenen/rûhen); 6) yenerim; 7) dayanırım; 8) çözerim; 9) şerefliyim; 10) namusluyum; 11) dürüstüm; 12) haklıyım/lâyıkım şeklinde sıralanabilir.

Benlikle ilgili bu kabullenişlerin şekli ve ölçüsü, aile içinde temellenip oluşuyor. "Ben kimim?" "Kendim nasılım?" sorularına verilen on iki cevabın bir kısmının olumsuz olması, diğerlerini de etkileyip "benlik çöküntüsü"(benlik krizi) ve "benlik çözülmesi"ne yol açar. "Özgüven" duygu ve düşüncesinin, 'kendini kabulleniş' anlamında kullandığımız **benlik** kavramına olumlu yönleri ve etkileri çok fazladır. Aile'nin, sülâlenin kişiye kazandırdığı bu duygu ve düşünceleri, toplum hayatı törpüleyecektir. Bu törpüleme, hem başka **benlik**'lerin çatışması ve mücadelesinden, hem de toplum içindeki sosyal denetim olguları (kanun, tüzük, yönetmelik, töre, dinî yasaklar, gülünç olma) yoluyla olmaktadır. Benlik sosyalleşmesi, kişi kimlik yapısına kavuştuğunda, kendi tabii sınırlarına ulaşmaktadır.

Bir toplumun, kendisi hakkında verdiği özel hükümler, kendisine yüklediği misyon, diğer milletler karşısında, kendisiyle ilgili, bizzat kendisinin yaptığı değerlendirmeler ile belirlediği özellikler, **millî benliği**'dir. Başka bir söyleyişle, **millî benlik**, milletin yaşayan unsurları bakımından, yaşama gücü, tavrı ve iradesi konusundaki duygu, düşünce ve hayâlleridir. Bunlar davranış hâline, aksiyon hâline gelmeyebilir... Millî benlik, milletin her ferdinde, az çok bulunan, toplumuna güven duygusu, geçmişine bağlılık düşüncesi ve gelecekte daha iyi olunacağı hayâlidir. Millî benlik, bir amatör veya profesyonel spor takımının başka bir toplumun takımıyla yaptığı müsabaka sırasında, siyasî veya askerî AÇIK TEHDİT ve TEHLİKE anlarında, bilinç alanına çıkan, 'tavır alış', 'tepki veriş' gücüdür. Millî Benlik'in sembolü bayrak ve sancak, cisimlenmiş karşılığı ordudur.

Millî kimlik, benlikten ayrılmaz; ama, bir toplumun kendini nasıl kabul ettiği değil, diğer milletlerin, o milleti nasıl gördüğü sorusuna verilen cevaplardır. Millî kimlik, derinliklerinde millî benlikle ilgili özellik ve ölçütleri taşıyan görünümler toplamıdır.

Kültür, tarih bakımından, varlığı kesin olarak bilinen bir toplumun, karşılıklı etkileşmeler yoluyla, nesilden nesile aktardığı, benliğine, kimliğine ve kişiliğine işaret eden, mânevî ve maddî yaşayış şekillerinin meydana getirdiği bir hayat tarzıdır. Kültür, bir toplumu yoğuran, ona kimlik, hüviyet ve şahsiyet kazandıran, bilgi, kanaat ve imânın toplamı, toplumun **KİMLİĞİ**'dir.

Kültürü oluşturan **bilgi**, çağın ilmi seviyesinden, o toplum tarafından alınan paydır. Bir zaman

* 1998 Mayıs'ında Atatürk Kültür Merkezi'nde Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine yapılan konuşmadır.

parçasındaki, mesela 1998 yılının dünyasındaki, bilgi birikimini, ortak bir payda olarak alırsak, bu paydadadan alınan payların farklı olduğu, bilgiyi üretenlerin daha çok pay aldığı kolayca anlaşılır.

Kültürü oluşturan **zihniyet** veya **kanaat** kavramı ile de, gelenek ve göreneklerin meydana getirdiği yorumlamaları anlıyoruz. Herhangi bir hâdise karşısında, Türklerin değerlendirmesi, yorumlaması, tavır alması, tepki göstermesi farklıdır; Almanlarıki daha farklı... Bu bir zihniyet farklılığıdır, bakış ve yorumlayış ayrılığıdır. Aynı kültür alanı içinde ise, yaşın, cinsiyetin, mesleğin, yaşanan coğrafyanın, ekonomik durumunun getirdiği zihniyet farklılaşması ve bu farklılaşmanın doğurduğu zihniyet ve kanaat grupları vardır. Bunlar, mahallî benlik veya mahallî kimlik dediğimiz ilkel regionalist tutumlar hâline de dönüşebilir.

İmân ise, bir toplumdaki, Allah'a inanmakla başlayan, dinî hayata işâret eden bir kavram... Din adlı sistemi temellendiren kavram: İman... Din, ferdin ve toplumun ahlâkını temellendiren uyarı ve huzur, bilgi ve pratikleri...

Bir toplumdaki, **bilgi'**ye, **zihniyet'e**, **imân'a** ait kabul edişlerin, benimseyişlerin ve yaşayışların ortaya koyduğu hayat tarzına kültür diyoruz.

Kültürü yoğuran, bilgi'ye, zihniyet'e, imân'a ait, değerler, normlar ve sosyal denetim unsurları, her millette farklıdır. Kültür, bir milletin insanlarına, birtakım değerler, normlar gösterip, sosyal kontrol gücü ile, bu değer ve normları yaşatmaya çalışıyor. Bu yaşatma sırasında, toplumdaki kişi ve kurumlara sınırlar koyuyor (fonksiyon veriyor), yaşanılması isteneni aklıleştiriyor (rasyonalize ediyor) ve model olanı gösteriyor. Sınırlama, aklıleştirme ve örnek olanı gösterme suretiyle ne yapıyor? Hem insanı, hem de cemiyeti, hem geçmişteki atalarına, hem birlikte yaşamakta olduğu insanlara, hem de gelecek nesillere, **mensûbiyet şuuru** ile bağlıyor. Buna **kültürleme** veya **kültürün nesillere aktarılması** diyoruz.

İnsanlara, tek tek ve toplu olarak sınırlar koyan, yaptıkları ve yapamadıklarını rasyonalize eden, örnek olanı gösteren kültür, bu işi nerede ve nasıl yapıyor?

Bu kültürleme işi, evde, sokakta, okulda, câmide, kışlada, sivil kuruluşlarda, kısacası her yerde yapılıyor. Fakat, bu kültürleme işinin en düzenli ve etkili olarak yapıldığı yer ailedir.

Aile, bir toplumun benliğini, kimliğini ve şahsiyetini oluşturan bir sosyal kurumdur.

Aile, kan bağılılığı, evlilik ve diğer kanunî yollardan, biri veya ikisi yahut her üçünün oluşmasıyla bir araya gelen, en küçük sosyal birimdir.

Aile, hem bir milletin, hem de insanlığın en küçük sosyal organizasyonudur.

Aile, iki insanın, rûhen ve bedenen birleşmesi, bu birleşmenin sevgi, şefkât ve anlayış zemininde ve meşrûluk şartı içinde gerçekleşmesi için oluşturulan sosyal birliktir.

Ailenin çekirdeğini oluşturan bir erkek ve kadının beraberliği, içinde yaşanan toplumun, dinî, ahlâkî ve hukukî anlayış ve inançlarına göre, **geçerli** sayılmaktadır. Bu geçerli sayılma, meşrû kabul edilme işlemine nikâh denildiği mâlum... Nikâh, farklı cinsten iki insanın beraberliğini, alenî, meşrû ve içtimâî yapan unsur...

Buraya kadar olan bölümde, kavramları tek tek ele alıp tanımlamaya çalıştık.

Ailenin son bir tarifini daha yapıp, meselemizin asıl kısmına geçeceğiz.

Aile, iki zıt cins'ten insanın, meşrû, makul bir beraberlik için, olumlu karar ile temelleri atılan; **aynı ev (mekân) içinde** sürdürülen; tarafların birbirleri için **biyolojik, psikolojik, sosyolojik** bakımdan **bütünleşme, paylaşma arayışlarıyla** güçlenip zenginleşen; **neslin devamının sağlandığı**; ana, baba ve çocukların, uyum ve katılımları ile **hem biyo-psikolojik, hem kültürel, hem de ekonomik birliğe** yol açan bir insan topluluğudur.

Ailenin biyolojik, psikolojik ve ekonomik yönlerine de, ailenin kuruluş şartlarına da temas etmeyeceğiz. Pek tabii evlenme yaşı tartışmalarına, miras meselelerine, eşlerin anlaşamamaları ve boşanma meselelerini de konumuzun dışına çıkaracağız. Büyüklüğüne göre aile tipleri de, bu sohbete girmeyecek. Biz, bütünleşme ve paylaşma arayışlarına, benlik ve kimlik oluşumuna değineceğiz.

Ailede Kültürleme

Aile, mahremiyet ve meşrûiyetin çerçevesi içinde, sevgi, şefkât ve kültürleme kurumudur. Bu kültürleme fonksiyonu açısından, Türk ailesinin durumuna yaklaşılmaya çalışalım:

Bugün yeryüzünde, 200 milyonu aşkın **Türk Ata**'dan geldiği bilinen insan yaşamaktadır. Bu nüfusun varlığını devam ettirmiş olmasının sebebi, ailenin hâlen canlı ve güçlü bir kültürleme kurumu olmasıdır.

Merhum İbrahim Kafesoğlu'nun tesbitlerine göre, eski Türk aile tipi, zannedilenlerin aksine, küçük aile tipi idi. 'Evermek' ve 'evlenmek' fiilleri, ayrı ev açmak mânâsına geliyordu. İslâmiyetten sonra, özellikle yaylak-kışlak modeli yerine, önce köyleşme, daha sonra da şehirleşme dönemini geçiren Türkler, zaman zaman ve yer yer büyük aile tipini de benimsediler. Yalnız burada, şu noktayı önemle belirtmemiz gerekir:

Birinci dereceden yakın akrabalar arasındaki münâsebetlerin sıklığı ile geniş aile kavramı arasında, kuvvetli bir bağ yoktur; hele Türklerde akrabalık duygu ve düşüncesinin ön şartı biraradalık değildir. Farklı şehirlerde, hattâ ülkelerde oturan insanların, birinci, ikinci, hattâ üç ve dördüncü dereceden akrabalarını arayıp sorduklarını biliyorsunuz. Aşk, âşık olma, sevdalanma, kıskanma olguları ile aşkı saf ve temiz bir duygu seli hâlinde nazma dökme, besteye taşıma -padişahlar, sultanlar dahil- Türk toplumunun temel özelliklerindedir. Hele karı-kocanın birbirlerine olan düşkünlükleri, birbirlerinin üzerine titremeleri, Avrupa kıt'ası açısından benzeri olmayan bir durumdur.

Aileyi kuran erkek ve kadın, bir önceki nesilden ve gün boyu temasta oldukları sosyal gruplardan aldıklarını birbirlerine taşırlar. Birbirlerine yeni şeyler öğretir, birbirlerini eğitirler.

Ailenin kurulmasını sağlayan erkek ve kadının, şu yedi kavramı evlerinde sık sık gündeme getirmelerinde fayda vardır: **Sevgi, saygı, sadakât, hoşgörü, fedâkârlık, yardımlaşma ve himâye...** Karı – koca bu kavramları hem karagünde, hem iyi günde gözönünde bulundurmalıdır.

Huzur ve mutluluk, karşılıklı anlayışla mümkündür. Birbirlerine hakikâti tavsiye eden, sabrı tavsiye eden, hergün sevecek ve sayacak bir yön arayıp bulmaya çalışan bir çiftin huzur ve mutluluğu, başkalarına da örnek olur.

Aile, büyümesi, gelişmesi ve yetişmesi bakımından, çocuğun üzerindeki, hem ilk, hem de en etkili çevredir.

Çocuğun benliğinin temelleri de, kimliğinin çatısı da aile içinde kurulur. Çocuğun ergenliğe ve yetişkinliğe geçiş dönemlerinde aile, günümüzde de önemli roller üstlenmek zorundadır.

Çocuğun Türkçe'yi kazanması, çevresindeki insan ve eşyayı tanıyıp adlandırması, aralarındaki münâsebetleri kurması, sözlü ilişkilere geçmesi, iki – iki buçuk yaşında başlar. Çocuk, anne ve babasının, kendisine ve birbirlerine ne dediklerine, nasıl davrandıklarına dikkat eder. Bu ifadelerden ve davranışlardan, tekrar edilenleri, **iyi veya kötü olmasını bilmeksizin** benimser. Çocuk bir arıdır, peteğine koyduğunu, annesinden babasından, kardeşlerinden, komşularından ve yakın akrabalarından alır. Duyguları da, aydan aya değişen düşünme gücü de, ailenin içindeki değerlerin ve davranışların sonucudur.

İnsan, dil aracılığıyla düşünür. Türkçe'nin mutlaka çocuğun yaşına uygun cümleler hâlinde verilmesi, öncelikle ailenin işidir. Çocukta dil kazanma ve kullanma, düşünme yeteneğini de geliştirir. Çocuğun dil konusunda aldığı aile içi uyarımlar, idrâk gelişimine yol açmaktadır. Aile, dünyaya geldiğinde, hiçbir sosyal yönü olmayan çocuğa, birarada yaşama, paylaşma özelliği kazandırmaktadır.

Aile içi münâsebetler, çocuğun benliğini şekillendirdiği gibi, kimliğini ve şahsiyetini de yoğurmaktadır, demiştik. Bu yoğrulmada, anne ve babanın iyi örnekler olması, çocuktan veya ergenden bekleediklerini, kendileri de yapan insanlar olması gerekmez mi?

Aile içi münâsebetlerde yaşanan karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörü, insanın başkalarıyla münâsebetlerine de tesir ediyor. Münâsebetlerin menfi olduğu bir aile ortamı içinde yetişen çocuklar, toplumda genel kabul görmüş olan değerlere savaş açarak yer edinmeye çalışmaktadırlar. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, uyuşturucu kullanan veya çevreye, insana zarar vermeye yönelik çocuklar, aile içi eğitim ve ailede rehberlik görmemiştir. Maddî durumu elverişsiz de olsa, çocuğuna başta

sevgi ve şefkât olmak üzere, Türk milletinin kimliğini oluşturan değerleri ve davranışları kazandıran ailelere ne mutlu!

Maddî tatminde doygunluk noktasına getirilen, hattâ lüks tüketime alıştıran, bir dediği iki edilmeyen çocuklar ve ergenler, hedefsizlik ve gaysizlik yüzünden “sapma” göstermekte, hattâ sapık davranışlara yönelmektedirler.

Ebeveyndeki aşırı ilginin, **hattâ her işe karışmanın** gerçekleşmesine imkân vermediği benlik ve kimliğini ortaya koyma işlemini, 3-18 yaş grubunda, çocuk, arkadaşlık zemininde gerçekleştirmeye yönelmektedir.

Anne ve babalar olarak, Türk milletinin Allah, insan ve toplum ile devlet kavramlarına ait değerlerini, evvelâ bizler öğrenip, hayatımızda yaşamalıyız. Onların karşılaştıkları biyo-psikolojik değişimleri de hesaba katıp, neyi, ne kadar isteyeceğimiz konusunda biraz daha sabırlı olmalıyız.

Çocuklara ve gençlere, ailede ve toplumda bazı sorumluluklar vermek ve imkânlar tanımak nesillerarası çatışmayı azaltır.

Ailenin fertleri, günlük olayları, konuları konuşabilmelidir. Mutlaka aynı şeyi düşüneneceğiz, diye kavga etmemelidir.

Bir başka yön de, çocuklara ve gençlere, Türk tarihinin, İslâm tarihinin başlıca şahsiyetlerinin hayatını okutmaktır. Bu hayat hikâyelerini, en az iki kişi okur, üzerinde konuşma yapılırsa daha iyi olur.

Aileler, çocuklarına, paranın, maddî hayatın bir hedef olmadığını, bilhassa belirtmelidirler. Parayı bir vasıta değil, hedef gibi tanıttığımız çocuk ve ergen, insanları da maddî açıdan değerlendirir.

Çocuğa ve ergene, küçük yaşlardan itibaren nişan, düğün, bayram, ölüm gibi merasimlere, niçin ve nasıl katıldığını gösterilmelidir. Komşuluk hakkını ve adâbını öğretmeyen ve örneklenmeyen, akrabalarını tanıtmayı sevdirmeyen aileler, bunun sonucuna da katlanmak zorundadır.

Çocuklarınızı ve ergenlerinizi seviniz; sevdiğinizi söyleyiniz, gösteriniz. İnsan yavrusunun rûhundaki bir çok problemin ilacı, şefkât ve sevgidir. Onlara hiç olmazsa hergün kırk dakika ayırınız. Yirmi dört saatte kırk dakika... Ama saniyesi saniyesine kırk dakika.. Usanmadan, sabırla... Onların sorularına cevap veremiyorsanız, siz de araştırın, okuyun. Yavrularınızın da, kütüphane, kitap alışkanlığını teşvik edin...

Birbirinizin çocuğunu, sövmeden, dövmeden, incitmeden, ikaz ediniz. Türk millî kültürünü yaşatan en önemli özelliklerden birisi, sosyal denetim'dir. Dedikodu ve fitneye imkân vermeden çocuklarımızı, birbirimizin çocuklarını ikaz edip yönlendirebiliriz.

Çocukların ve gençlerin birbiriyle münasebetlerinde sesi, hevesi, kokusu ve dokusuyla size benzemesini veya sizi incitmeyecek şekilde olmasını istiyor musunuz? O zaman,

1. Onları seviniz, sevdiğinizi gösterip, söyleyiniz.
2. Onları başıboş da bırakmayınız; ama, itimad ettiğinizi gösteriniz.
3. En az üç Türk büyüğünün, en az üç İslâm büyüğünün, en az üç Batılı âlimin hayatını öğrenmesini, size anlatmasını isteyiniz.
4. Başarısına sevindiğinizi, başarısızlığına ise üzüldüğünüzü gösteriniz; başarması için benliğinin 12 unsuruna uyarılar veriniz.
5. Aile içinde kötü söz söylenmesine izin vermeyiniz. Öfkenize hâkim olunuz; öfkelerine hâkim olmayı telkin ediniz. Bizim canlı ve şuurlu bir kültürlemeyi, evimizde, ailemizde yaşattığımızı farzedin. Bu kültürlemenin karşısına radyo, TV, gazeteler ve hattâ okul geçiyorsa, çocuk ve ergen ne yapsın? Onun yapacağı şeyler çok sınırlı. Siz bir şeyler yapmalısınız.

Aile Kurumu Nereye Gidiyor?

Kapitalizmin ve ileri sanayinin imkânlar dünyasını yaşayan ülkelerin halklarında, aile, ciddi sarsıntılar geçiriyor. Refaha ve cinsiyete bağlı yaşayış ve kabullenişlerde, ‘daha fazla’sını ve ‘daha çeşitli’sini isteyen kalkınmış ülkelerde, ‘ayıp’, ‘çirkin’, ‘günah’, ‘gülünç’ gibi sosyal denetim unsurları etkisini yitirmiştir. Bu tür toplumlarda gerek kadın, gerek erkek birbirleri için ‘müsamaha’, ‘fedakârlık’,

'paylaşarak mutlu olma' ölçülerini değil, 'kendine haksızlık edilmesi' konusunda 'aşırı duyarlı'lık ölçüsünü benimsemiş görünüyor. Böyle bir toplumda 'aile bağları'nı sağlamlaştırıcı, 'aile bağları adına duyarlılık'ı özendirici etki kaynakları da, yeterince etkili değil. Örnek olmak üzere söyleyelim: Amerika'da 'Yalan Rüzgarı' veya 'Dallas' yahut 'Şahin Tepesi' gibi yaklaşık yirmi yıldır devam eden dizilerin, 'aile bağları'nı cinsî tatmine eşitlemesi, Yeni Dünyadaki ailenin durumunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu dizilerin diğer ülkelerde de bağımlılık yaratması, alternatif olan dizilerin bulunmayışındandır.

Hiç şüphesiz, Amerikan film sanayii (sinema, TV ve video) dünyayı elinde tutuyor. Amerika kıtasında – özellikle USA ve Kanada- filmlerinde ayıp, çirkin, iğrenç, günah, gülmünç gibi sosyo-kültürel denetleyicileri, kişinin kendisine bırakan bir anlayış hâkimdir.

Avrupa, Asya ve Afrika'nın televizyonu olan; fakat, film sanayii bulunmayan ülkelerinde de, Türkiye'de de, Amerikan sinemasının olumsuz etkileri sosyal psikologlar, sosyologlar tarafından araştırılmalıdır.

Avrupa'da ki ülkelerde, İtalya ve Fransa da sinema sanayii bakımından – Amerika'yı saymaz iseniz – ileri sayılabilir; ancak, pazarlama kabiliyeti yüksek değildir. Başta BBC olmak üzere, İngiliz film cephesi ise, 'aile bağları'nı korunması veya savunulması gereken kurumların ilk üçüne sokmaktan vazgeçmiş görünüyor.

Kilisenin, gücünü adetâ yitirme noktasına gelmesinin sebebi medyadır. Medya, din adamı ve dinî kuruluşlar karşısında (sadece ve özellikle bu konuda), marksizan bir tavır benimsemekte ısrarlı görünüyor. Basılı ve görüntülü medyanın, 1955-1988 arasında, dinî kurum, kuruluş ve kişilere örtülü bir savaş açtığını kimse görmezden gelemez. Kilise ve Havra, I. ve II. Dünya Savaşları ile diğer sıcak savaşlar ve ekonomik krizlerin sonunda (petrol, borsa vb.) oluşan olumsuz ortamdan, basılı ve görüntülü yayın araçlarının faydalanmasını önleyememişlerdir. Müslüman olan toplumlarda da, değişim karşısında gerek fikhî, gerekse ahlâkî hükümler konusunda, gerekli ve yaygın tavır alışlar ortaya çıkmamıştır.

Avrupa yakasında, 1939-45 savaşı sırasında ve bu savaşın etkilerinin devam ettiği 1955 yılına kadar varan zaman diliminde, en çok yara alan kurum ailedir.

'Zaman'a sıkı sıkıya bağlı, 'konfor'dan ve 'ferdi hürriyet'ten daha fazla pay almak adına, 'aşırı uyarılmış' kalkınmış ülkelerde, aile, endişe verici bir sarsıntı geçiriyor.

Kalkınmakta olan ülkeler ile geri kalmış ülkelerin 'dinleme'ye, 'okuma'ya ve birbirlerini 'denetleme'ye dayalı yapısı ise, göze dayalı (sinema, TV, tiyatro, bilgisayar teknolojileri, basılı araçlar) kültürel bombardımanla sarsılmaktadır.

Aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan Türkler de, 'Türk Dünyası' kavramının içinde olan Türk Cumhuriyetlerindeki soydaşlarımız da, kalkınmakta olan, sanayi toplumu sayılma çilesi çeken insan topluluklarıdır. Gerek drama, gerek müzik, gerekse kültür (!?) adına, yazılı ve özellikle görüntülü medyanın, Türk toplumunda yaptığı olumsuzluklardan en çok etkilenen aile kurumudur.

Türk ailesinin gerek kırılık / köylük, gerekse şehir sayılan yerleşim alanlarındaki durumu ile ilgili olarak, 'anket', 'gözlem', 'mülakat' yordam (teknik)larını kullanan 'alan araştırmaları'na ihtiyaç vardır.

MEB'nin 'aileleri dinleme' esasına dayalı bir şûra yapması da ayrı bir ihtiyaçtır.

Toplumların yeni yetişenlerine, benlik ve kimlik kazandırmaktan sorumlu örgün eğitim kurumları (okul, öğretmen, ders kitabı)nın, bu yönde belirlenmiş ilke ve hedefleri olmalıdır. Böyle bir ölçütler demeti varsa, MEB tarafından halka açıklanması için, sizler demokratik yolların hepsini kullanmalısınız. Millî benlik ve kimlik oluşturuç ölçüt, ilke ve hedeflere götürme yönünde, MEB hangi engellerle karşılaştığını da halka açıklamalıdır.

Ailenin benlik ve kimlik oluşturuç gücü ve işlevini desteklemesi gerekirken köstekleyen bir 'millî eğitim' anlayışı düşünülebilir mi?

Önce şu salondakileri, sonra da bütün vatandaşlarımızı, çocuğuna, gencine, ailesine, kısaca kendisine sahip çıkmaya çağırıyoruz.

Mevlüt Hoca

Anahtar Kelimeler: Mensur şiir, anı, toplumsal hayat, halk kültürü.

Nihad BOYDAŞ

Atatürk Kültür Merkezi Aslı Üyesi

K atranlı çatal kapının sağ kanadı gıcırdayarak açılır, önce konur öküzün çatak boynuzları görünürdü. Ardından sarı öküz ağır ağır eşini takip ederdi. Mevlüt Hoca öküzlerin ardından, bacaklarını çekerek yavaş yavaş dışarı çıkardı. Elinden eksik etmediği iğdeden kırmızı değneği, başında ak-yeşil sarığı, bacağına kara şalvarı, yaz-kış sırtından çıkarmadığı sakosuyla öküzlerin peşine düşerdi. Kara şalvarının önünde, biri uzun, biri kısa iki kendir uçkur sallanırdı. Çatal kapı sessizce kapanır, Mevlüt Hoca evlerinin on-onbeş metre ilerisindeki kötü yokuşun dibine varınca, azıcık duraklar, iğdeden kırmızı değneğini sırtına yanlamasına kor, kollarını sağdan soldan değneğe geçirirdi. İğde değnek, yaşlı yorgun gövdesinin ayakta durmasına yardım eder, yürümek için sanki değnekten güç alırdı. Yokuşu çıkarken daima topuğu basık yemenilerine bakar, ardından topuk tipisine benzeyen, etrafa dağılmayan küçük toz bulutları kalkar, inerdi. Sağına soluna, ardına bakmaz, baksın bile, herhalde göremezdi. Beyaz, çöpür yüzünde topakça bir havuca benzeyen burnu, çevresi daima ıslak gözleri, göz kapaklarına secde eden uzun beyaz kaşları, yakından bakmayınca seçilmezdi. Hele hele köse sakalını, şiş göz kapaklarının altında bir çift yara izine benzeyen gözlerini seçmek hiç mümkün değildi. Yokuşun altına kadar bacaklarını bükmeden, gövdesinin uzantısı gibi hareket ettirir, sağa sola yalpa yapar, “pat pat” ses çıkarırdı. Yokuşu çıkarken bacaklarını dizlerinden ve kalçasından bükmek zorunda kalır, yürüyüşü zorlaşır.

- Ebeem, ebeem!

diye, burnunu çekerek ağlar, öküzlerle aralarındaki mesafe biraz açılırdı. Kağrı tekerlerinin ezerek un ufak haline getirdiği ak topraklı yokuşun başına çıkınca, tosağa tıslamasını, ağıtı keser nefeslenirdi. Bir çala karşıda, uzaklarda her çalısını, her taşını, inişini-yokuşunu bildiği dağları düşünürdü, görmese de... Kurmut, kuzukulağı, mantar, fındık topladığı, sıyrılmış yediği, buz gibi soğuk sular içtiği günleri, yeşil çamları, gök ardıçları hatırlardı. Yoğurt Yurdu, Sorguncuk yaylaları, yaylalara gidip gelen allı yeşilli fistanlı kızlar, türkü söyleyen çobanlar birer birer, gayri bir adım ilerisini zor seçen gözlerinin önünden geçerlerdi. Tepede serin bir yel eser hep, elini başlarına götürür, başını yele verir serinlerdi. Tepeden aşağı inerken istemeyerek hızlanır, titreyen bacakları ona itaat etmezler, edemezlerdi. Aşağıdaki çayırda suyu yazın soğuk kışın ılık akan pınarda elini yüzünü yur, ak-yeşil sarığını başından çıkarıp, başına su çalar ve hemen ilerdeki derme-çatma salacak taşına doğru yürürdü. Salacak taşını eliyle koymuş gibi bulurdu. Karşıda mezarlık, salacak taşıyla mezarlık arasında, yazın azalan baharlarda çoğalan bir dere akar. Taşın başında duran Mevlüt Hoca sayısını bilmediği kıldırıldığı cenaze namazlarını hatırlar mahzunlaşırdı. Anadan babadan yetim kaldığı için, onu besleyip büyüten çok sevdiği ebesinin cenaze namazını kıldırıp, iki defa namazı bozmuş, nihayet başka bir hoca kıldırmıştı. Buradan her geçişinde bunları hatırlar, karşıda mezarlıkta yatanların hepsini tanıdığı, bildiği için, kendisini oraya daha yakın hissedirdi. Sonra hemen değneğini arkasından çıkarır, diklemesine önüne kor, iki elini üst üste değneğine dayar mezarlığa doğru sümeye veryansın ederdi;

-Ben Senin kulun, Resul ümmetin değil miyim? Beni unuttun mu? Benim adım senin defterlerin de yok mu? Yoksa sildin mi? Ben sana ne gördüm? Kanak Çukuru'nda fıncan yüklü develerini mi ürküttüm? Niye benim canımı almıyorsun? Niye emanetini geri istemiyorsun? Hani benim emsallerimden kim kaldı? Kimi bıraktın? Al benim canımı da kurtar bu irezillikten, her emrine kurban olduğum!... diye kahırla söylenir, gözlerinin etrafı daha da sulanırdı.

Cümle alemin, kurdun kuşun bile duyduğu bu şikayetlerde, ölümü seve seve kabul eden, bekleyen ve artık hayattan hiçbir tad almayan, görmüş, geçirmiş bir insanın samimi duyguları vardı. Fâtihâ okuyup 'Âmin' diye ellerini yüzüne sürdükten sonra yoluna devam ederdi. Dereden karşıya geçerken su şırıltıları, zor tuttuğu, ne zaman geleceği belli olmayan küçük abdestini tahrik eder, şalvarının önündeki uçkurunu daha dereye girmeden çözmeye başlardı. Küçük abdeste oturmak, 'istinbra' ve 'istinca' yapmak için kumları avuçlamak, yerleri tırmalamak ne kadar zor gelirdi ki gene;

- Ebeem, ebeem!

diye ağlayarak üstünü başını toplamaya çalışırdı. Bazen, onun küçük abdest merasimi yaramaz çocukların, yalandan taşlamalarına sebep olurdu. O zaman Mevlüt Hoca işde değneğini çevresinde it kovar gibi sallar, kendini kendince korumağa çalışır;

- Köpoğlu köpek, varyıom yanına ha!

diye taş atanları tehdit ederdi. "İt oğlu it" küfürdü, hakaretti. Hoca illâ da "köpoğlu köpek" derdi. Bu küfür çocuklara iltifat gibi gelirdi ve hep birlikte gülüşürlerdi. İşini bitirip yadaki dereyi geçtikten sonra gene değneğini sırtına vurur, kollarını iki ucundan geçirip öküzlerin ardından yetişmeye çalışırdı. Eğer öküz gütmeye değil de bağ beklemeye gidiyorsa, gırtlaktan çıkan boğuk ve yanık bir sesle;

"Hak Teala emr eyledi

Gelsin Cebrailim dedi

Varın söylen Halilime

Versin İsmaili dedi"

dizeleriyle bağlayan, ilahiye söylemeye başlar, bazan da "Şol cennetin ırmakları akar Allah deyû deyû" dizesiyle su arkının şırl şırl akıp giden sularına eşlik ederdi.

Allah bilir ya, öküz gütmeyi sevmiyordu. Konu-komşunun bağına bostanına varan öküzleri çekip çevirmek, ağzı süt kokan köyün uşağı arasında mal gütmek zoruna gidiyordu. Emrine kurban olduğu Mevla'sı ona evlat vermemişti. Öküz gütmek, hem bu yandan, hem de uşakla uşak olmak zorunda kaldığından çok ağır geliyordu...

Ne diyoruz, ha evet Allah ona evlat vermediği için kaynının oğlunu evlatlık almış, evermişti. Allah'ın işine bakın ki onun da çocuğu olmamıştı. Hal böyle olunca, çocukların yapması gereken bütün işleri onun görmesi gerekiyordu. Öküz gütmek, bağa-bostana, tarlaya-tumba, harmana, değirmene azık götürmek, döğen sürmek, bostan beklemek.... Bütün bu ve buna benzer işler kolay işlerdi, ama ne de olsa çocuk işleriydi. Gücüne gidiyordu, kabul edemiyordu. Nasıl zoruna gitmesin ki, elli yıldan fazla bir zaman imamlık etmiş, talebe okutmuş cümle alemin saygısını görmüş, emr-i ma'ruf'u belletmişti. Ömrü boyunca hacı, hoca, kadı, kaymakamla düşüp kalkmıştı.

Kala kala, kara günlere kalmıştı, çoluğun-çocuğun eğlencesi olmuştu. Hele hele evde adam yurduna konmayışı, çocuk muamelesi yapılışı. Karısı İpek Gelin'in azarları belli etmese de tövbe haşa Allah'a isyan edesi geliyordu. Karısına İpek Gelin dedirtmek, insan içine, el içine çıkartmak için çaldığı havalara yanıyordu. Aklının, fikrinin demiryolu saatler gibi çalıştığı ramazanlarda sözgelimi bir üzüm tanesiyle günlerce vaaz ettiği günleri daha dün gibi hatırlıyordu. Bir de şu haline bakın!... İnsana ne ederse Allah eder, kul kula ne yapabilirdi ki! O şimdi ilerisi görünmeyen bir uçurumun kenarında idi ve ileri gidecek yol yok denecek kadar azdı. Geride bıraktığı mesafe, önündeki mesafenin, belki de, yüzlerce, binlerce katıydı. Ramazan imamı durduğu yıllarda, özellikle Cuma günleri, karısı Deli İpek'i de camiye götürmek isterdi. Gelsin adamlık, insanlık görsün, Allahın

emirlerini bellesin diye. Bir de kocasının hükmünün, yere göğe, kurda kuşa geçtiğini göstermek, azıcık da öğünmek isterdi, öyle ya!... Karısı gelmek istemeyince;

- *Kele elden ayrıksı iş tutuyorsun gene. Avrat başıma camide ne işim varmış? İcat mı çıkarıyorsun?*

dedikçe, o İpek Gelin'in duluşuna, duşkasına yalandan iki kakıştırır;

- *Sus cahil köpoğlu köpek!... Senin aklın ermez. Gel de gör, kocanı, iyi belle Mevlüt Hoca'yı, bak nasıl vaaz veriyor, nasıl konuşuyor, azıcık dinle!...* der, o zaman, karısı inadından vazgeçer, ardına düşer, camiye birlikte giderlerdi. İpek Gelin ellerini koltuğunun altına çalar, gönülsüz gönülsüz yürüdü ardısına. Kadınlar mahfeline çıkan İpek Bibi'm kadın başına ibibik kuşu gibi oturur, aşağıda eğilip kalkan, ettehiyyatına oturan cemaati seyrededi. Sonra kocası ağır ağır, mırıldanarak minbere yönelir, anlamadığı, bilmediği dualar okur ve sonra birden yüksek sesle, hesap sorar gibi, bağları konuşmasına... aşağıda cemaat ettehiyyatı oturduğunda, elleri dizlerinin üstünde, başları eğik, suçlu gibi Mevlüt Hoca'yı dinlerlerdi.

- *Kad eflaha men tezekka!* Ayeti hançeresinin bütün şiddetiyle tekrarlar. Cemaatı tek tek gözleriyle ezercesine izler, bekler, durur.

Gene, bir daha hesap sorarcasına

- *Kad eflaha men tezekka!* der. Cemaat suskun, daha da bükülürler dizlerinin üstüne, 'adeta birer nokta' haline gelirler camide. Hoca zafer kazanmış bir komutan edasıyla başını kaldırıp İpek Bibim'e bakar, şöyle demeye getirir;

- *Bak, görüyorsun ya! Kocanı iyi belle, iyi tanı. Hükmü dünya aleme geç'iyor. Kendi gözünle gör, kulağınla duy! Mevlüt Hoca kim imiş iyi belle!...*

Ardından camiye cınlatan gür sesiyle tekrarlar ayeti:

- *Kad eflaha men tezekka!...*

Kimden ses çıkar, hem kimin haddine. Kimin ağzına düşer *la havle* demek. Karısının gözlerinin içine bakar delercesine devam eder.

- *Cahiller, gafiller, temizlikten bi-haber giinahkarlar! Allah-u Teala kitab-ı Kerim 'inde ne diyor biliyor musunuz? Bilmezsiniz, susarsınız. Cevap verin bakalım haydi, bu ne demektir?*

Karısına bir çala baktıktan sonra devam eder,

- *Kad, muhakkak demektir, eflaha kurtuldu, felak buldu demektir. Men o kimse demektir.*

Bütün bu kelimeleri yufka açar gibi yayarak, misallerle zenginleştirerek anlatır. Fırsat buldukça karısına, İpek Bibi'mize bakar! *Tezekka* kelimesine gelince azıcık duraklar. *Tezekkaya* sadece "temizlik" anlamı vermenin yeterli olmayacağını bilir ve bu defa karısına bakmadan, azıcık mahçup, ses tonunu düşürür, biraz çaresiz;

- *Bu kelimenin yirmi manası var, onları gelecek dersimizde anlatacağız!*

der çabuk çabuk ve Arapçaya hakkıyla vakıf o lmadığından dolayı nedamet duyardı. Aslına bakarsanız Arapçası fena değildi. Civar köyler konu komşu ona "derin hoca" derlerdi. Halbuki talebelik yıllarında hafızlığa çalışırken, **Kur'an-ı Kerim**'i ezberledikten sonra **Karabaş Tecvid**'ini, **Emsile**, **Bina** ve **Maksud** adlı kitapları su gibi ezberlemiş, parlak bir talebe olarak hocasının hayır dualarını, aferinlerini, almıştı. Ne derdi eskiler;

Emsile evlek evlek

Bina yağlı börek

Maksud karış kuruş

İzzi'de kırıldı kiriş

Kendine güvenin varsa

Merâh'a giriş

Kendine güveni vardı ama kesesine güveni yoktu. Maksud'dan ileri gidememiş, hocalığı alacalı olmuş, ekmeğ parası kazanmak için hayata atılmak zorunda kalmıştı. Bu yüzden zorlanıyordu tefsirde. Fakat âyete mana vermek kaç hocanın harcı idi. Vaaz kitapları neyine yetmiyordu?

Büyük Bahçe'ye öküz gütmek için gittiğimiz zamanlar, söz gelişi yedi ve yetmiş yaşındaki iki arkadaş, söğütlerin gölgesine otururduk. O serçe parmak boyundaki kalemini koynundan çıkarır, kalemi diline değdirerek, salyası ve sümüğünü saçarak bana yazı belletirdi. İlkokula henüz başladığım halde, eski Türkçeyi okuyor, fakat yazamıyordum. Ben hayvanlardan fırsat buldukça, gelir dizinin dibine oturur, kalemi tutuşunu, eski kâğıt parçalarına yazdığı eğri-büğrü yazılarını merakla okumaya çalışırdım.

- *Inkışla kariyesinden Reşit oğlu Nihat efendi!* diye başlar, sondaki ya harfinin nasıl, nerede ve niçin uzatılacağını anlatırdı. Ardından gene kalemini hokkaya batırır gibi dilinin ucuna değdirir;

*“Ey ağalar var mı sözün hatası,
Yörük tazı av peşinden yetesi.
Ermeni 'nin pasturması ketesi
Sağlam müslümanı yoldan çıkarır.
Yazı yazdım kış idi
Kalemim giimüş idi
Daha yazardım ama
Elim üşümüş idi
Kalmadı görmediğim bu alemde
Başım esrar-ı ilimle dolu
Seksen yıl okudum gece gündüz
En sonunda ilmim cehlim oldu*

diye yazardı.

Benim dikkatim ve merakıma sevinir,

- *Oku Taberi; Al haberi!*

sözleriyle beni okumaya teşvik ederdi. Birlikte olduğumuz başka günlerde şu dörtlükleri yazmıştı, her nasılsa bu dörtlükler, yalan yanlış çocukluk hafızamda kalmışlar.

*“Baharın geldiğini nereden bilelim
Bülbül gül dalında, gül daldadır,
Eyub'un tenine iki kurt düşmüş
Saray biri ipek, biri baldadır.
Bir derviş gördüm post arkasında
Keramet nişanı var hırkasında,
Cenaniye şehrinde pir tekkesinde
İsa'ya ders veren derviş ordadır.”*

.....
.....

“Efendim Medine'de Musa'm Tur'dadır.” dizesiyle biten dörtlüğün tamamını hatırlamıyorum. Bir halk şairine, belki de Seyrani'ye ait olmalı. Bakamadım. Benim için önemli olan bu şiirlerin doğruluğu, yanlışlığı, kimliği değil, nasıl ve niçin Hocam'ın, arkadaşımın, eline, diline geçtiğidir.

Ben ilkokulu bitinceye kadar, bilhassa yaz—bahar aylarında hemen-hemen hergün buluşurduk. O bana eski günlerden söz eder, yazı belletir. Ben ise öküzlerine mukayyet olur, oturup kalkarken

yardım eder, arklardan geçerken ellerinden tutarak yedeklerdim. Elma, armut ve bildirmişlerin yetenlerini toplar, ağzının içinde her nasılsa kalın birkaç dişi ile meyveleri kemiririni seyrederdim. 1948’lerde İsrail devleti kurulduğu zaman niçin iki gün ağladığını, niye herkes gibi “anam anam” diye değil de “ebeem, ebeem” diye sızlandığını, hangi günler

Leylim leylim Leyl olsun

Hergün akşamı böyle olsun”

diyerek sevindiğini bir ben bilirdim. Sigara bulduğu günler coşar, heyecanlanır, durmadan anlatırdı.

Eskiden bu havalide **Vayalamadım**’ı bir tek o giyermiş. **Vayalamadım** kırmızı renkli bir yelek, dallama imiş ve civar köylerden gençler, bir günlük yoldan gelir, düşünlerde giymek için ödünç alırlarmış dallamasını. Atın moda olduğu, herkesin at beslediği günlerde, atına binip sırtında **Vayalamadım** dallaması ile imam durduğu köye gidip gel işi, Ramazan aylarında davetlerde gördüğü itibar ve sürdüğü sefa... Balkan harbinde tabur imamlığı, derelerden su gibi kan akışı,

- *Aha şu arkta akan su gibi, kan aktığını kendi gözlerimle gördüm yavru!... Daha neler gördü bu gözler, nerelere bastı bu ayaklar, neler duydu bu kulaklar? Kimlere dokundu bu eller? Gayri hepsi yalan oldu yavru!...*

Ben oldum olası nazlım, akıllı, uslu bir çocuktum, o ise yetmişin üstünde ihtiyar bir çocuk. Yedisinde ve yetmişinde iki arkadaş. Bağ beklediği günlerde büyük cevizin dibine otururduk, elmalardan, eriklerden toplatır ikram ederdi. O zamanlar bilmediğim, çok sonra öğrendiğim şeyler anlatırdı.

Ya Sin, Ya Muhammed, bir rivayete göre Ya İnsan demektir yavru! Hoca kısmının eli yüzü düzgün, sadası güzel olmalıdır. Hoca kısmı alim olmalı, yalan yanlış konuşmamalı, sözü ile sazı bir olmalı. Hoca kısmının eşleri güzel olmalı, ku fuf-u sittenin bir teki bile olmamalı eşlerinde. Kufuf-u sitte “altı kaf” demektir.

Kara..., Kambur..., Kalın..., Kalık..., Kaba..., Kısa...,

gibi sıfatlar hoca kısmının eşlerinde bulunmamalı. Eskiler bu sıfatları taşıyan kadınlara kufuf-u sittete misal kadın derlerdi. İpek Bibi ‘n öyle değil ama, neyleyim ki şahs-ı ebter etti beni. Yani evlat vermedi bana!... Hatta evimdeki eşeğim bile kısır çıktı!...

Ben köyden ayrılıp tahsile gittikten sonra, bu ihtiyar arkadaşımınla aramıza başka şeyler girdi. O, sanırım sekseni geçmişti, ben ise bir şeyler öğrendikçe kendinin birçok şey bildiğini sanan yaşlara geliyordum. Eve döndüğüm yaz aylarında, bastonuna dayana dayana “hoş geldin’e gelirdi. Ben kendimi “efendi” oldu sanıyordum ve öküz gütmeye, davara mala tarlaya tumba gitmiyordum. Aramızdaki ayrılık giderek büyüyordu. Artık başka şeylere sevdalanıyordum, köyü köylüyü, seksenlik arkadaşımı küçümsüyordum. Zamanla onu unutmuş olmalıyım.

1960’larda ilkokul öğretmeni olup eve geldiğimde bütün kaham* -hısım toplandı. Hoş beşten sonra, nasıl olduysa onu sordum. Anlattılar. Bir sabah gene bağ beklemeye göndermişler. Yani başlarından savmışlar İpek Bibi’ mgil. Gidiş o gidiş. Akşam eve dönmemiş. Gidip yoklamışlar bağı. Bir de ne görsünler? Başını kibleye çevirmiş, boylu boyunca yatıyor. Başından ak-yeşil sarığı, kabak teveklerinin arasına kadar yuvarlanmış. Son uykusuna yatmış. İpek Bibi’ m yalandan iki ağıt figan edesiymiş! Başka kimi kimsesi kalmadığı için cenazesini ertesi gün kaldırmışlar. O salacak taşına cenazeyi koymuşlar, topu topuna beş-on kişi kılmış namazını.

Çocukluk yıllarımda beni, okumaya, yazmaya, öğrenmeye güdüleyen, büyümüş de küçülmüş, arkadaşımı son yıllarımda ihmal ettiğim için kendimi bir türlü affedemiyorum. İlk fırsatta mezarını sorup-soruşturup bulacağım ve onun mütevazı ruhuna mütevazı fatihalar göndereceğim.

* Kaham: kohum/gohum, akraba.

Türk-Bulgar İlişkileri ve Bilim

Recep BİLGİNER

Tarih, gerye doğru yaşamış toplum' olaylarının yansması olduğuna göre, yeni yorumlara uğru- güçleri bu yorumla- malarda etkin oluyor. Dönem dönem egemen güçlerin baskısı ile bilim adam- ları kullanılıyor bu yorumlamalarda. Bu tür bilim dışı değerlendirmeler, devlet- ten devlete ya da toplumdan topluma, dis- manlıklara yol açıyor. 1989 yılında, Bul- garistan'la ülkemiz arasında geçen tat- sız olaylar gibi...

Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında 17-21 Mayıs tarihinde iki ülkenin bilim adamlarının katıldığı konferansa, bu- nun canlı örnekleri ortaya kondu. Türk- Bulgar ve öteki bazı ülkelerin bilim adamları sıyasetten arınmış olarak, bi- limsel gerçeklerin ve belgelerin ışığı al- tında, özellikle Bulgar devlet adamları-

nun uyguladıkları yanlış politikaları or- taya koydular.

Konferansın konusu, "Balkanlar'da Kültürel Ekleşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu" idi. Zaten, daha önce 1993 yılında, Viyana'da "Av- rupa'ya Avrupa Yapan Ortak Değerler Düşüncesi" ortak kültürel miraslar söz- lerinin eklenmesiyle biçimlenmişti.

1997 Ekimi'nde de Avrupa Konse- yi'ne üye ülkeler, devlet başkanları ve baş- bakanları toplantısında konu, resmen be- nimsenmişti. Kararına yasama geçirilebi- mesi için, dışişleri, kültür ve turizm ba- kanlığının yanı sıra TRT, Vakıflar Ge- nel Müdürlükleri ile Atatürk Kültür Mer- kezi'ni içine alan bir ulusal komite ku- rulmuştu. Komitenin amacı, saygı ve an- layışa dayalı barış ve anlayışı yerleş- tirmektir. Komitece görevlendirilen Ata- türk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Sa- dık Tural, Bulgaristan'daki Türk bilim-

adamlardan İbrahim Tatarlı, kompyu ol- gunlaştırdılar. Sofya'daki Azınlık Hak- larını Koruma Enstitüsü de destek ver- di bu girişime. Sempozyuma katılan, bü- tün bilim adamları, iyi niyetle, bilimin ışığında Balkan ülkelerindeki kültür var- lıklarına değindiler, ülkeler arasındaki ta- rihsel ilişkilerle gelişmeleri, arasızca or- taya koydular. Sempozyumun toplandı- ğı Şumnu "Konstantin Üniversitesi" Rek- törü Prof. Galin Petrov, açış konuşmasın- da Balkan halklarının dünya kültürüne yaptıkları iki katkının altını çizdi: "Bi- bes'ti'nin yaratmaları öteki Türkiye'nin bi- büyük önderi Atatürk'ün gerçekleştirdiği hart devrimidir" dedi. Ona göre, kültü- rel ekleşimin, dil, din, ırk ayrımı yap- madan, gelecek kuşaklara dostluğu ve kar- deşliği aşılacaktır.

Bu anlayışa destek vermek istercesii- ni Doç. Dr. Evgeni Raduşev, Türk azınlı- ğına zulmeden o zamanki Bulgar hükü-

meti tarafından, siyasal ve maksatlı ya- ranı değerlendirmesini bilimsel yön- den eleştirdi. O dönemde, bilim adam- larının tarihi çarpıtıma zorlandırıldık- larını örnekleriyle ortaya koydu. Radu- şev'e göre, yapılan Marksist yorumlar hiçbir bilimsel veriyeye ve belgeye dayan- mamaktadır. Bunun sonunda, tarih araş- tırmalarında, siyasal amaçlar uğruna aş- ırılığa yönelindi. Böylece, Bul- garistan'daki Müslüman kökenli insan- lar, aslında Türk kökenli değildir, denil- di. Devletin elinde oyuncak hale gelen tarihçiler, "Bu insanlar, Osmanlı dön-eminde, zorla dini değiştiren Bulgar as- lı Hıristiyanlardı" diye uydurdular.

Anna, komünist dönemin çökmesinde- ni tarihten, Osmanlı tarihi araştırmalarında yeni bir dönem başladı. Türk adları zor- la Slav adlarına dönüştürülmüştü ama, Bulgaristan bu hatanın bedelini ağır ödö- müştü. Raduşev, bu hatadan dönülmesi so- nucu, Türk-Bulgar ilişkilerinin norma- le döndüğünü vurguluyor.

Raduşev'in verdiği bilgilere göre, Bul- gar tarihçileri, Türk-Islam kültürüne bü- yük önem veriyor, Türk sanatı ve eğiti- mi hakkında geniş araştırmalar yapıyor. Türklerin kurdukları vakıfların da sos- yal hayattaki yararlı katkıları dile geti- riliyor.

Bu arada, Bulgar bilim adamlarının önemli bir yakınıması var: İki ülkenin bilim adamları, birbirlerini tanııyor- lar. Yakın gelecekte, Bulgar üniversite- lerinde Türk bilim adamları, Türk ün- versitelerinde Bulgar bilim adamları, sü- rekli ders vermeli. Karşılıklı araştırmalar yapılmalı. Bilim adamlarının görüşle- ri, iki ülke yöneticilerine de yansırı, herhalde bu dilek ilgi görür. Tabii siya- setçilerin, bilimin sesine kulak veriler- se... Bu sempozyum, bütün Balkan ül- kelerinde kardeş ve dostluk anlayışını yerleştirmek için bir başlangıçtır. Bilim- sel gerçeklerin ışığında, ülkeler arasin- de barış ve dayanışma, sağlanırmellere dayandırılabilir.

НОВИНКИ

**ЛИТЕРАТУРА
БУДУЩЕГО
ВЕКА**

Вышли в свет сигнальные экземпляры первой книги тридцатитрехтомной «Энциклопедии тюркских народов мира».

Международный проект академического издания осуществляется Турецким центром культуры им. Ататюрка под руководством его директора, доктора филологических наук, профессора Садыка Турала совместно с ведущими учеными Азербайджана, Татарстана, Башкортостана, Казахстана, Узбекистана, Туркменистана, Кыргызстана. Полторатысячное царство имен первого тома (60 печатных листов) открывает турецкий прозаик XIX века А.Аавни и завершает список писателей, литературоведов, критиков и философов тюркского мира его соотечественник, но уже современный рассказчик С.Ататух. С сентября планируется издавать в Анкаре по 2-3 тома энциклопедии ежемесячно.

По словам координатора проекта по Кыргызстану, профессора Абдылдаджана Акматалиева, в этом труде были задействованы двадцать специалистов филологии, сотрудников Национального центра манасоведения и художественной культуры Академии наук КР. Параллельно составителями внесена лепта в собрание сорокатомной «Антологии тюркоязычных писателей и поэтов». В нее вошли и произведения различных фольклорных жанров, среди которых – эпизоды из эпосов «Манас», «Кожожаш», а также «Огуз-намэ», «Алпамыш», «Кор уулу», «Кокутата» и др.

Благодаря успешной работе кыргызстанского центра, турецкая сторона предложила его руководителю А. Акматалиеву сотрудничество в иновом международном проекте «Тюркские дастаны», подписание которого запланировано на осень.

Татьяна ТАЯНОВА.

YENİ YAYIN

GELECEK ASRIN EDEBİYATI*

33 Ciltli “TÜRK DÜNYASI ANSİKLOPEDİSİ”nin ilk cildinin ön nüshaları basında çıkmıştır.

Uluslararası Akademik Yayın Projesi, T.C. Atatürk Kültür Merkezi tarafından Prof.Dr.Sadık TURAL’ın başkanlığında; Azerbaycan, Tataristan, Başkurdistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’ın büyük bilim adamları ile birlikte yürütülmektedir. 1500 ismi kapsamış olan I.Ciltte (60 Matbaa Forması) Türk Dünyası Yazar, Felsefeci, Edebiyatçı, Edebiyat Eleştiricileri Listesi: IX. Asır Türk Yazarı A. AVNİ ile başlamakta ve çağdaş Türkiye Yazarı S.ATATUH’un ismi ile bitmektedir.

İçinde bulunduğumuz Yılın Eylül Ayından itibaren her ay Ansiklopedi’nin 2 veya 3 Cildinin basımı planlanmıştır.

Projenin Kırgızistan Koordinatörü Prof.Dr. Abdildacan AKMATALİEV’in ifade ettiğine göre, bu Yayının üzerinde “K.C. Milli Bilim Akademisi”, “Manas ve Edebiyat Milli Merkezi’nin yaklaşık 20’ye kadar filoloji uzmanı çalışmaktadır. Aynı zamanda buna paralel “Türk Dünyası Yazar ve Şairleri Antolojisi”de hazırlanmaktadır. İçerisinde çeşitli folklor eserleri arasında “Manas”, “Kococaş”, “Oğuz-Name”, “Alпамыш”, “Köroğlu” “Dede Korkut” gibi destanların parçaları yer alacaktır.

Kırgızistan “Manas” Merkezi’nin başarıları çalışmaları nedeniyle, Türkiye tarafı “Türk Destanları” Uluslararası Projesine katılmalarını teklif etmiştir. Projeye bu yılın sonbaharında imza atılacaktır.

Tatyana TAYANOVA

*Yayın merkezi Moskova olan “Komsomolskaya Pravda” Gazetesinin 28.07.2000 tarihli nüshasının 12. sayfasında yer almıştır.

Terör ve Hukuk^{1,2}

Anahtar Kelimeler: Türk hukuku, anayasa, terör, insan hakları.

Prof. Dr. Zeki HAFIZOĞULLARI

Atatürk Kültür Merkezi Aslı Üyesi

1. Terör ve terörizm

Terör ve terörizm sözcükleri Fransızca kökenlidirler. Dilde, terör “ürkü, dehşet”; terörizm “yıldırma yöntemi, yıldırıcılık” veya “siyasi mücadelede kanun dışı ve acımasız biçimde şiddet içeren vasıtalarla başvurma” anlamına gelmektedir³.

Ancak, hukukta terör ve terörizm dendiğinde, genel olarak, demokratik düzeni yıkmak amacıyla yönelik olarak, karakterleri icabı korkuya açık olan toplum bireylerinin özellikle iradelerinin direncini kırmaya, azaltmaya elverişli sayılan vasıtalarla gerçekleştirilen ve tüm değerlere ilgisiz, bağışlamasız, acımasız bir şiddet kullanımı anlaşılmaktadır⁴. Terörizmin özgün bir düşüncesi yoktur. Terörizm başka düşünceleri ödünç alan, açıkçası o düşüncelerin şemsiyesi altına giren ve bu suretle düşmanı olduğu halk ve halkın düzeni karşısında kendisini meşrulaştırmaya çalışan, dolayısıyla siyasal iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan acımasız bir şiddet hareketidir. Kısacası, terörizm, kuzu postuna bürünmüş kurttur. Terörist üstün değerleri korumak adı altında, o değerleri acımasızca tahrip eden bir şiddet makinesidir.

Böyle olunca, terörizm, savaşla, “sınıf kavgası” kavramına dayanan marksizmle ve geçen yüzyılın başlarında sıkça savunulan anarşizmle karıştırılmamalıdır. Büyük ustalar Tolstoy, Prandello, vs. nin savunduğu anarşizm terörizm değildir. Gerçekten, bugüne dek, Terörizmi savunan bir düşünür rastlanmamıştır. Terörizm, faşizm ve nazizmle de karıştırılmamalıdır. Temelinde şiddeti, kaba kuvveti barındırmasına rağmen, gerek nazizm, gerekse faşizm terörizm değildir, çünkü bunlar, ister beğenilsin ister beğenilmesin sonunda özgün bir düşünce sistemidirler.

Öte yandan, terör ve terörizm, dinlerle de bağdaşmamaktadır. Hiçbir din zorbalığın, şiddetin örgünleşmesi olmadığı gibi, insanlara sadece sevmeyi

emreden dinlerin ulaşılmasını istediği amaçlar arasında şiddet yoktur. İslam dininin yayılmasında başvurulan Cihat, yani Kutsal savaş, ne terördür, ne terörizmdir⁵. Bugün, özellikle semavi dinlere mensup inananların, düşmanlık yerine sevgiyi, savaş yerine barışı koyma çabaları ve geçmişte yapılmış olan düşmanlığı tahrik eden hataların inatla bağışlanmasını istemeleri dikkat çekicidir⁶.

Terör ve terörizm, hukuk düzenimizde, nitelikleri Anayasanın 2. Maddesinde gösterilmiş olan, dolayısıyla içeriği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince oluşturulmuş bulunan demokratik düzeni yıkmayı amaçlayan ve çoğu kez bir dinin, bir ideolojinin veya sömürüldüğü iddia edilen bir etnik grubun sahibi ve savunucusu olarak ortaya çıkan örgütlü şiddet hareketleridir. Ancak, Terörle Mücadele Kanunu, terörde tercih yapılması hatasına düşülmüş olması bir yana, belirtilen bu sınırları aşmış, dolayısıyla hukuk düzenimizde kabulü mümkün olmayan ve hatta çoğu kez ciddi sıkıntılar yaratan bir terör kavramı getirmiştir.

Bu durum karşısında, terör ve terörizmin, herkes bakımından gerçekleştirilmesi Anayasanın 2. maddesinin mutlak emri olan demokratik toplum hukuk/devlet düzenini yıkmaya yönelik örgütlü şiddet faaliyetleri olarak ele alınması gerekmektedir.

2. Türk Hukuk Düzeninin Değişmez Temel Nitelikleri

Türk toplumu, toplumun siyasi ifadesi olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu devletin hukuku, Anayasasının 1, 2, ve 3. Maddesinde açıklanan ve değiştirilmesinin teklif edilmesi bile mutlak surette yasaklanmış bulunan birbiriyle bağlantılı üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar, cumhuriyetçilik, demokratiklik ve millilik ilkeleridir.

Toplumsal, ekonomik, siyasi ve hukuki hiçbir faaliyet, hangi ad ve maksatla olursa olsun, Anayasanın 1.2., ve 3. Maddesi hükümlerine aykırı olamaz. Böyle olunca, Anayasanın kişiye tanıdığı temel hak ve hüryetlerin kullanımının sınırı, Anayasanın 1.2.ve 3. Maddeleri hükmüdür. Bugün bir “iç hukuk metni” haline gelmiş olan, ayrıca “anayasal hüküm” niteliği taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 9.,10. vs. maddelerindeki ilkelerle bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

Gerçekten, açıkça insan haklarına gönderme yaptığından, Anayasanın 2. maddesinin kapsam ve sınırları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu sözleşmenin kişiye tanıdığı hakları ülkesinde sağlamayı yüklenmiş bulunmaktadır. Ancak, söz konusu sözleşme, kimseye, ne ad ve

maksatla olursa olsun, “şiddet kullanmayı tahrik hakkı” veya “şiddeti örgütlenme hakkı” bahşetmemiştir.

Anayasanın 1.,2. ve 3. Maddeleri, 4.maddede değiştirilmesinin teklifi bile yasaklandığından, bir “kurucu iktidar” hukuki işlemidir⁸. Bu kurucu iktidar, bir ‘kurtuluş savaşı’ sonunda “misak-ı milli” tarihi-hukukî belgesine dayalı olarak, Anadolu toprakları üzerinde, egemenliğin millete izafe edildiği Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran toplumsal iradedir. Bu demektir ki, Anayasanın söz konusu bu maddeleri hükmü, Türk halkının uyulması zorunlu “asgari müstereği” ve Türk hukuk düzeninin “temel normu”dur.

Kurulmuş hiçbir iktidar, hiçbir kişi, sınıf veya zümre, Anayasanın 1.2. ve 3. maddeleri hükmünü kaldırmaya, değiştirmeye ve etkinliğini⁹ gidermeye kalkışamaz. Tersine, kurulmuş iktidarlar, değiştirilmediği sürece, Anayasanın 14. maddesinin emrine uyarak, takdirine göre Anayasanın 1.,2. ve 3. maddeleri yönünden nesnel bir tehlike oluşturan beşeri davranışları suç saymaya zorunludurlar. Kuşkusuz, bu zorunluluğa uymayan kurulmuş iktidarlar, görevini hiç yapmamış veya gereğince yapmamış olmaktadırlar.

Tabii, böyle olunca, Anayasanın 14. maddesi hükmü, bu Anayasaya göre bugün mevcut olan kurulmuş iktidarı da bağlamaktadır.

3. Anayasanın 1., 2.ve 3. Maddelerinin Tahribini Hedef Alan “Dinci Terör”

Değişmez niteliği demokratiklik olan Türk toplumu, dolayısıyla bu toplumun siyasi ifadesi olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dinci terörün yoğun etkisi altında bulunmaktadır¹⁰. Dinci terörün hedefi laik Türkiye Cumhuriyeti Devletidir. “Dış etkilerin” etkileri büyük olmakla birlikte, Türkiye’de, laikliğin doğru, anlaşılır bir biçimde tanımlanamamış, kapsam ve sınırlarının belirlenmemiş olması, ilkeye uzun süre sadece bir siyasi partinin sahiplenmiş bulunması, kurulmuş iktidarların Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun doğru algılayamamış olması, dolayısıyla din eğitimi değil de “Dini eğitim” i örgünleştirmiş bulunması, böylece ülkede taban tabana zıt ve çatışır konumda olan düşünce ve yaşama tarzlarının ortaya çıkmış olması, terör amaçlı dinci akımları beslemiş, onların örgütlenerek Anayasanın 2. maddesi hükmünün emri olan “demokratik toplum düzenini” yıkmaya kalkışmalarını sağlamıştır.

Dinci terörün görünüşte hedefi Atatürk düşüncesi ve Türk ordusudur. Ancak, bunların asıl hedefi, mevcut laik toplum / hukuk / devlet düzenini ortadan kaldırarak, yerine teokratik toplum / hukuk / devlet düzenini

getirmektir. Dinci akımlar, yıkmaya çalıştıkları laik mantık - hukuk düşüncesinin standartlarını kullanan, kendilerine özgü düşünce kalıpları bulunmayan, tabiri caizse modernize edilmiş parazit gerici akımlardır.

İster “kralcı hukuk düzenlerinde”, ister “cumhuriyetçi hukuk düzenlerinde” ortaya çıkmış olsun, dinci akımların şiddetle karşı çıktığı laikliğin (sekularizm) bir tek anlamı, bir tek tanımı bulunmaktadır. Bu, felsefi anlamda, “evrenin ve evrende insanın akli algılanması”; hukuki anlamda, “maddi bakımdan bir toplumun hukukunun kaynağının o toplumun iradesi, yani beşeri irade olması, şekli bakımdan hukukun kaynağının Kanun, Örf ve Adet, (Kıyas) ve Hakimin Yarattığı Hukuk” olması siyasi anlamda tabii cumhuriyetçi hukuk düzenlerinde “egemenliğin kaynağının millet olması” düşüncesidir (TMK. m. 1, TCK. m. 1). Lâikliğin bu tanımı, Ziya Gökalp’ın **Türkçülüğün Esaslarında**, büyük usta Hirşin’in, Hukuk Felsefesinde açıkça yer almış bulunmaktadır.

Lâikliğin iddia edilenlerin tersine başka bir tanımı da yoktur.

Ülkemizde terör amaçlı dinci gruplar, bunların sempatanları ve destekçileri, belirtilen bu düşüncenin zıddı olarak, bir toplumun hukukunun maddi kaynağının “ilahi irade” olduğunu, şekli kaynağının Kur’an, Sünnet, Kıyas ve İcma-ı Ümmet olduğunu ileri sürmektedirler. İşte “Dinini yaşamak”, “şeriat istemek”, vs. sloganları altında yatan: toplumun, hukukun ve devletin bu anlayışdır. Devletin toplumun hukukun bu anlayışına “Teokratik” veya şartlarına göre “Teosantrik” devlet/toplum hukuk denmektedir.

Bu durumda, teokratik veya teosantrik toplum/hukuk devlet düzenleri, lâik toplum, hukuk/devlet düzenlerinin karşıtıdır. Açıkçası, bunların birinin olduğu yerde, öteki mümkün değildir. Zaten, tarihte, laik toplum hukuk/devlet düzenleri teokratik toplum hukuk/devlet düzenlerini yıkarak gelmiştir. Bunun kanıtı, tarihte “Aydınlanma” dönemidir.

Yukarıda belirtilen bu düşünce tarzları, birbirleriyle çatışan iki ayrı eğitim, bilim ve sanat anlayışına, iki ayrı toplum anlayışına, iki ayrı kamusal yaşama biçimine vücut vermektedir. Gerçekten, kaynağı beşeri irade olan hukuk düzenlerinde, bilim “nakli” bir veri değil ama “akli” bir veridir, toplum “yara-tılmamış” tır ama “yapılmış” tır, yani ‘insanın’ eseridir. Bunun içindir ki, toplum “Akti” bir veridir. Artık Devletin karşısında “kul” değil, “vatandaş” vardır. Böyle olunca, Devletin insan unsuru “Ümmet” değil, “Millet” olmaktadır.

Öte yandan, lâik toplumda, toplumsal yaşama biçimi, “dini-kamusal yaşama biçimi” değil, tersine “medeni-kamusal yaşama biçimi” dir. Bundan ötürüdür ki, kaynağı beşeri irade olan hukuk düzenlerinde, din medeni-kamusal hayatı belirlemez, dolayısıyla kişiler, başkalarına zarar vermemek kaydıyla, özel hayatlarında, “dinlerini yaşamak hakkına” sahip bulunmaktadır. Buna karşılık, kaynağı ilahi irade olan hukuk düzenlerinde, kişiler, dinlerini yaşamak hakkına sahip bulunmaktadırlar. Tersine, özel ve medenî-kamusal hayatlarında “dinlerini yaşamaya zorunlu bulunmaktadır”. Bu yüzden, kaynağı beşeri irade olan toplum, hukuk/devlet düzenlerinde “din ve vicdan hürriyetinden”, “temel haklardan”, “insan haklarından” söz edilebilirken, kaynağı ilahi irade olan toplum hukuk/devlet düzenlerinde kişinin ilahi iradeye, yani bunun tezahürü olan devlete karşı ileri sürebileceği bir hakkı bulunmadığından¹², ancak “kul hakkından”, “dinde hoşgörülen” söz edilmektedir.

Mecelle’de konulan standarda¹³ rağmen, kaynağı ilahi irade olan hukuk düzenini vurgulayan özellik, tamamını veya çekirdeğini ilahi iradenin koyduğu hukuk kurallarının mutlaklığı, evrenselliği ve değişmezliğidir. Oysa, kaynağını beşeri iradenin oluşturduğu hukuk düzenlerini vurgulayan özellik, kurallarının kuralı koyan beşeri irade tarafından istendiğinde ve ihtiyaç duyulduğunda kaldırılabilirdiği ve değiştirilebildiğidir.

Tabii, bu iki zıt, karşıt düzen arasındaki karşılaşmalar çoğaltılabilir. Ancak, ayrıntıya girmek konu dışı olduğundan bu kadar açıklama yeterli görülmüştür.

O halde, bu saptamalar doğruysa, ülkemizde dinci terörün tek bir hedefi vardır, o da, “dinini yaşamak”, “dini ihya etmek” veya “şeriatı getirmek” maksadı altında, kaynağı beşeri irade olan toplum düzenini yıkmaktır. Bugün, yegane demokratik toplum düzenleri, kaynağı beşeri irade olan toplum düzenleridir. Demokratik toplum düzenlerinin olmazsa olmaz şartı, toplumu kuran iradenin, mutlak surette ve katıksız olarak beşeri irade olması esasıdır. Bu demektir ki, ülkemizde dinci terörün hedefi, doğrudan doğruya demokratik toplum düzenini yıkmaktır. Anayasamız, 2. Maddesinde, kapsam ve sınırlarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin oluşturduğu “demokratik toplum düzenine” yer vermiştir. Anayasamız, 3. maddesinde, ikinci maddesiyle uyumlu olarak “ulus devleti” ilkesine yer vermiştir. O halde, dinci terörün hedefi, Anayasanın 2. ve 3. maddesinde yer alan mutlak hukuki değerlerin tahribidir.

Böyle olunca, kurulmuş iktidarlar, ister beğenelim isterse beğenmeyelim, mademki yürürlükte, hukuk

devletinin (Any.m.2) icabından olarak, Anayasanın 14. maddesi karşısında, hiçbir aymazlığa veya herhangi bir mazerete yer vermeden, her çeşit dinci terör faaliyetini kırııcı, ortadan kaldırıcı tedbirleri almaya zorunludur. Kaldırılmadığı sürece, Anayasanın 14. maddesinin koyduğu yapılması zorunlu bu görevi yerine getirmeyen kurulmuş iktidarların ve hükümetlerinin siyasi sorumlulukları bulunmaktadır. Onun da ötesinde, her Türk vatandaşı, “yakın ve muhakkak” olmak kaydıyla, Anayasanın 1.,2. ve 3. maddelerinin ihlali tehlikesi bulunması hallerinde, tehlikeyi gidermek konusunda uyarma görevini yerine getirmek, hatta başarısız olunması halinde, direnmek hakkına sahip bulunmaktadır.

4. Çağın Hastalığı Terör, Türk Toplumunun ve Bu Toplumun İradesiyle Oluşan Türk Hukuk Mutlak Temellerini Oluşturan Anayasanın 1., 2. ve 3. Maddeleri Hükmünü Tehdit Eden Yakın ve Muhakkak Bir Tehlikedir

Anayasanın 1., 2. ve 3. maddesi hükümleri, Avrupanın “ulus devletlerinin” bir birlik oluşturma çabalarına, dünyayı saran “globalleşme” akımlarına, bazı postmodernistlerin “ulus devletini” inkar eden düşüncelerine rağmen, halen uygar toplumların toplumsal bir yaşam standardıdır. Terör uygar toplumun düşmanıdır. Demokratik düzen veya demokrasi uygar toplumun bir niteliğiye, terör demokratik toplum düzenlerinin düşmanıdır. Bugüne dek bu düşüncenin aksini savunan da çıkmamıştır.

Terör ve terörizm, siyasi bir mücadele vasıtası olarak, 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmış ve uygar toplumların mutlaka giderilmesi gereken bir hastalığı olmuştur. Teröre yenik düşen toplumlar, uygar niteliklerini yitirmeye ve geri kalmaya mahkumdurlar. O nedenle, modern demokratik toplumların başta gelen görevleri, terörle, hukukun içinde kalarak, teröristlerin mücadele yöntemleriyle mücadele etmektir.

Terörizm örgütlü suçluluktur. “Çakal” ismiyle maruf Güney Amerikalı Karlos, bireysel terörizmden söz etmekle birlikte, terörizm daima örgütlü suçluluk olmuştur. Bu niteliğinden ötürü komşu düşman devletler, çoğu kez terörizmi hasmına karşı bir silah olarak kullanmış, dolayısıyla terörizmi mali, siyasi, askeri, vs., yönden beslemiştir. O nedenle, bugün, uygar dünyada “terörist devletlerden” söz edilmektedir.

Terör, genel olarak H. Marcus’un düşüncelerinin etkisiyle ilk kez öğrenci hareketleri hâlinde ABD’inde ortaya çıkmış, Avrupa’ya ve oradan da tüm uygar

dünyaya yayılmıştır. Terör ve terörizm, ülkemizde, “burjuva devletini silahlı mücadeleyle yıkarak sosyalist devleti kurma” amacı güden gençlik kesimiyle başlamıştır. Faşizan yöntemler, Soğuk savaşın etkileri, geri kalmış toplumun özürleri, vs., Sosyalist Devlet özlemlerini artırmış, teröristi kahraman kılmıştır. Sosyalist Devleti kurmak için yola çıkan teröristler, “Burjuva Devletini değil, sonunda tabiri caizse “kazı koza karıştırarak” Devleti yıkmaya kalkışmışlardır. Faşizan uygulamaların Devleti zayıf düşürmesi, terörle mücadelede zaafa uğratması, kendilerine Devletin bekçiliği görevini veren, “komünizm düşmanı” kitlelerin oluşmasını ve örgünleşmesini sağlamıştır. Bugün, halâ, yumurta mı tavuktan tavuk mu yumurtadan çıkmışlar örneğinde olduğu gibi, birilerini itham etmek çabası dışında kimsenin işine yaramayan “sol terör mü sağ terörü doğurmuştur, yoksa sağ terör mü sol terörü doğurmuştur” kısır tartışması yapılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, terör ve terörizmin bir “fikriyat”ı yoktur, açıkçası o bir “fikir paraziti” dir. Bundan ötürü, terörün ve terörizmin, sağcısı, solcusu olmaz, terör terördür, “şiddetin” örgütlenmesidir, kör bir şiddet hareketidir. Böyle olunca, adına ister sol terör, isterse sağ terör densin, toplumun Devletin terör karşısında bir tercihi bulunamaz. Gerçekten, ismi ne olursa olsun, Devletin suçta tercihi olamaz. Tersini düşünmek, kuşkusuz “devlet fikri” ile çelişir.

Ülkemizde “düzeni değiştirmek” fikrinin değerini yitirmeye başladığı 1980’li yıllarda” solculuk etiketi” altında gizlenmeyi başaran “ırkçı terör ve terörizm” ortaya çıkmıştır. “Kürtlüğün” öne çıkarılması görüntüsü altında” Kürtçülük” yapılmaya başlanmıştır. Kürtçülük hareketi, dışardan da destek alarak, silahlı bir çeteye dönüşmüştür. Bu silahlı çete, sosyalizm düşüncesi şemsiyesi altında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi üzerinde bir “Kürt Devleti” kurmayı amaçlamaktadır. Hâlâ, sosyalizm düşüncesini ilke edindiğini söyleyen silahlı çete, “ırkçı” olduğu, öte yandan inkâr ettiği burjuva doktrininin “milliyetçilik düşüncesini” benimsediği için herhalde “sosyalist bir hareket” olarak nitelendirilemez. O nedenledir ki, Kürtçülük, çapı ne olursa olsun, klasik tezahürlerinde olduğu biçimde bir “milliyetçilik hareketi” değildir, tersine tüm öğeleriyle oluşmuş tam, tipik bir terör hareketidir. Kısacası, Kürtçülük, komşu düşmanlardan, akarsu ve petrol pazarlığı üzerine kurulmuş, karargâhı ülke dışında, dış ülke topraklarında faaliyet gösteren acımasız bir “ırkçı terör” örgütüdür.

Ülkemiz, 1980’li yıllardan sonra ayrıca dinci terörün pençesine düşmüştür. Terörün fikri yapısı

özellikle “İran İslam Devrimi” örnek alınarak kurulmuştur. Gerçekten, İngiltere’de okuyan Pakistanlı bazı kişiler, Marksçılığın diyalektik düşüncesini “İslamcılık düşüncesine” uyarlamış, İran’ı örnek alarak, komünizmin ve arkasından kapitalizmin yıkılacağını, sonunda yerine “Hak Düzeni” olan İslamın geleceğini, bunun da şiddet vasıta kılınarak (cihat) gerçekleşeceğini iddia etmişlerdir. Bu düşüncenin yaygınlaşması ve giderek örgünleşmesi sonunda, günün gidişatına da uyararak, “milliyetçi-mukaddesatçı” birliği çözülmüş, “mukaddesatçılar” serbest kalarak “Milli Devleti” “Lâik Devlet Düzenini” yıkmak amacı doğrultusunda şiddetle örgütlenmeye başlamışlardır. TCK’ nun 141, 142. maddeleri yürürlükten kaldırılırken okur-yazarlığı kıt bazı çapsız çığırkanlara uyularak, 163. Maddesinin de, düzeltilmek yerine, büyük bir aymazlığa düşülerek kaldırılmış olması dinci terörün ivmesini artırmış, toplumsal-siyasi tabii bir taban üzerinde hızla örgünleşmiştir. Gerçekten, bir “meslek okulu” olan İmam Hatip Okullarının “Liseye” dönüştürülmesi, bu okullarda “din eğitimi” yerine, Tevhid-i Tedrisat Kanununa aykırı olarak, en azından fiili bir biçimde “dini eğitim” yapılması, denetimsiz “Kuran Kurslarının” açılması, “çapsız entelektüel takımının”, ateist tavırlı medyanın, “lâiklik elden gidiyor” yaygarasıyla okullarda “din eğitimi” yapılmasına karşı çıkması nedeniyle halkın “din eğitimi alma” temel hakkının kullanımının kösteklenmesi, dinci terörün yerleşip kökleşmesine katkıda bulunmuştur.

Bugün, ülkemizin, ırkçı ve dinci terörün yoğun etkisi altında olduğu konusunda herhalde herkes fikir birliği içindedir. Gerek ırkçı terör, gerek dinci terör belirtilen nitelikleriyle, Türk toplumunun, bu toplumun vazgeçilmez demokratik hayat tarzının, uygarlığının acımasız düşmanıdır.

Görüldüğü üzere, tehlike, büyüklüğü yanında, “yakın ve muhakkaktır”. Bu durum, yakın ve muhakkak tehlikeye karşı, ivedi “tedbir” almayı meşru ve zorunlu kılmaktadır. Zaten Anayasanın 14. maddesi bunu emretmektedir. Böyle olunca, Anayasanın emrine uyararak, ırkçı ve dinci terörün çökertilebilmesi ancak demokratik hukuk devleti (Any,m.2) ilkeleriyle bağdaşan, modern bir” Terör ve Terörizmle Mücadele Hukuki Cihazının” oluşturulmasıyla mümkün olabilir.

5. Hâlen Mevcut Bulunan “Terörle Mücadele Hukukî Cihazı” Yetersizdir ve Eksiktir

Dinci ve ırkçı terörle mücadele, ancak buna uygun bir terörle mücadele hukuki cihazının oluşturulmasıyla mümkündür. Bir “Terörle Mücadele Kanunu” bulunmasına rağmen, bizce böyle bir cihaz ülkemizde henüz oluşturulabilmiş değildir.

Gerçekten, TCK'nun 141., 142., 163. Maddeleri yürürlükten kaldırılmış, bir terörle mücadele cihazı oluşturma zımında Terörle Mücadele Kanunu çıkarılmıştır. Değişikliklere ve iptallere uğramış olmasına rağmen Kanun yürürlüktedir.

Ancak, Kanunda, terörü algılama becerilememiş, en başta Devlet aleyhine suçlar "Terör Suçu" sayılmış, "benzer fiile benzer işlem ilkesi" ihmal edilerek terör örgütlerine ve bunların yan kuruluşlarına eşit hukuki muamele yapılmamış, dolayısıyla özellikle dinci terör düzenleme dışı bırakılmış, dolayısıyla bu tür terörizmin örgünleşmesine farkında olunmadan fırsat verilmiş, ifade hürriyetine sınır getirilirken "ifadede şiddet" ögesi anlaşılammış, bunun sonucu olarak "ırkçı" terörün propagandası yasaklanırken bizzat "düşünce" de yasaklanmış, böylece bir yandan dinci teröre karşı demokratik hukuk düzeni savunmasız bırakılırken¹⁴, öte yandan ülke demokratik bir hukuk düzeninde kabulü mümkün olmayan bir durumla karşı karşıya bırakılmıştır.

Terörle Mücadele Kanununun "düşünceyi", yani "düşüncenin kendisini" yasakladığının kanıtı, bizzat Kanunun gerekçesidir. Gerçekten, kanunun gerekçesine bakıldığında, ifade hürriyetinin sınırını oluşturan "ifadede şiddet" unsurunun tabiri caizse "adam dövmek" olarak algılandığı gözlenmektedir. Oysa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. ve 10. maddelerinin cevaz verdiği ölçüler içerisinde bir yasaklama söz konusu olduğunda, ifade hürriyetinin sınırını oluşturan "ifadede şiddet" unsurunun, Ceza Kanununun suç saydığı "şiddet fiilleri" ile uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır.

Öte yandan, "terör suçu" adıyla bir suç kategorisi de henüz icat edilmiş değildir. Bugün terör suçlarından değil, terör saiki ile işlenen suçlardan söz edilmektedir. Kanundaki bu yanlış düzeltilmeli ve terör saiki ile işlenen suçlar doğru belirlenmelidir. Gerçekten, terör saiki ile işlenen suçlar düzenlenirken, bir gün bu suçlarda "suçlunun iadesinin" mümkün olabileceği düşünülerek, mümkün olduğu kadar "Devlet aleyhine suçlar" kategorisinden uzak durulmalıdır.

Terörle Mücadele Kanunu, terörün örgünleşmesini önlemeyi becerememiştir. Bir kere, Kanun, terör örgütünü yasaklarken, solcu, ırkçı, milliyetçi terör örgütlenmesini yasaklamış, fakat dinci terör örgütlenmesini yasaklamamıştır. Öte yandan, Kanun, söz konusu yasaklama ile bir fiili değil, bir "düşünceyi" yasaklamıştır.

Öteki kanunlara gelince, her halde en başta Siyasi Partiler Kanununda değişiklik yaparak ırkçı ve dinci

terörün siyasi örgütlenmesine "izin" verilmemelidir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gözden geçirilerek "toplantı ve gösteride bulunma hakkı" ortadan kaldırılmadan özellikle ırkçı ve dinci terörist gösteriler engellenmelidir. **Din ve Vicdan Hürriyetini Korumaya Dair Kanun** gözden geçirilerek dinci terörün kutsal dini ve inananları sömürmesi önlenmelidir. Ancak, bu yapılırken, Devlet, vatandaşa, tabiri caizse "imamlık" yapmaya kalkışmamalıdır. Vatadaşın dinini öğrenmede Devletin imamlığına ihtiyacı yoktur. Türk Hukuk Düzeninde idarenin bir parçası olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Müftülükler, devletin vatandaşa imamlık yapması için değil, vatandaşa Devletin idare hukuku kuralları içerisinde "din hizmeti" götürmesi için kurulmuştur. Ne zaman ki, ülkemizde, Devlet vatandaşa imamlık yapmaya kalkışmış, o zaman dinci terör faaliyetlerinin arttığı gözlenmiştir. Tehvid-i Tedrisat Kanununa uygun olarak. Devlet, "dini eğitim" yaptırmamalı, halkın ihtiyacını göz önüne alarak, okullarda ehil ve yeterli kişilerle "din eğitimi" yaptırmalıdır. TCK'nunda düzenlemeler yapılarak "din hürriyetinin" etkinliği artırılmalı, ancak mevcut kurallar etkin kılınarak, imamlar ve vaizlerin görevlerini yaparken inananlara teokratik toplum hukuk/devlet düzeninin propagandasını yapmaları önlenmelidir. *Dernek ve vakıf mevzuatı gözden geçirilmeli, ırkçı ve dinci terörün "hileli yollarla", yani "muvazaalı" olarak örgütlenmesi önlenmelidir. Radyo-televizyon mevzuatı gözden geçirilmeli, ırkçı ve dinci terörün bu araçları ele geçirmesi, bunlarla ırkçı ve dinci terörün propagandasının yapılması önlenmelidir.*¹⁵

6. Din, Vicdan, Düşünce ve İfade Hürriyetini ve Bu Hürriyetlerin Tezahürlerini Düzenlemede Kabul Edilebilir Sınırlar

Hürriyetlerin sınırı sorunu, Anayasanın 2. maddesinde öngörülen demokratik düzenin kapsam ve sınırlarını oluşturan Avrupa İnsan Hakları Sözleşme-sinde (m. 9, 10) çözümlenmiş bulunmaktadır. Devlet, 2. maddesinde, kendisini bu sözleşmeye uymaya yükümlü kılmıştır. Böyle olunca, Devlet, din, vicdan, düşünce ve ifade hürriyetini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun bir biçimde düzenlemek zorundadır.

Düzenlemenin haklı olması, ancak, düzenlenmesi istenen beşeri davranışın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde korunan değerlere, yani Anayasanın 1., 2. ve 3. Maddelerinin koruduğu değerlere "yakın ve muhakkak bir tehlike" oluşturması halinde mümkündür. Böyle olunca, beşeri bir davranış söz konusu değerlere yakın ve muhakkak bir tehlike oluşturuyorsa, sözleşme kısıtlamaya cevaz veriyor diyerek,

beşeri davranışın yasaklanması yoluna gidilme-si hakkın kötüye kullanılmasıdır. Cumaya gideni kitle haberleşme araçları ile (tv, gazete, dergi) teşhir oyununun, bu türden uygulamalara mesnet teşkil edeceği ve ferdi hakkının gasbına yol açacağı açıktır.

Ancak beşeri davranışın Anayasanın 1., 2. ve 3. maddelerinin, dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin koruduğu değerlere yakın ve muhakkak bir tehlike oluşturması halinde bile, demokratik bir hukuk düzeninde, kanun koyucu, bu davranışı suç saymakta serbest değildir. Demokratik bir hukuk düzeninde sadece **amaç gayrimeşru—vasıta gayrimeşru ve amaç meşru—vasıta gayrimeşru** ifadesini doğrulayan beşeri davranışlar suç sayılabilir.¹⁶ Bunlar dışındakiler kişilerin hürriyet alanıdır. Ancak, amaç ne olursa olsun, “ifadede şiddete yer verilmesi” halinde vasıta gayrimeşru olmaktadır. Tabii, vasıtada gayrimeşruluğu doğrulayan böyle bir davranış hukuk korumaz.

Anayasamız, 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin demokratik bir devlet olduğunu kabul etmiştir. Böyle bir devlette, bir ifade (resim, söz, yazı, vs.), şiddeti içeriyorsa, ancak o zaman yasağın konusu olabilir. Aksine davranış bizzat “düşünceyi” yasaklamaktır. Hukuk düzenimiz eğer demokratik bir hukuk düzeniyse, böyle bir hukuk düzeni “düşünceyi” yasaklayamaz. Bu açıdan bakıldığında, ör., Terörle Mücadele Kanununun 8. Maddesi suçun unsurları arasında “ifadede şiddet unsuruna” yer vermediğinden bizzat düşüncenin kendisini yasaklamaktadır. Kuşkusuz, bu tür örnekler çoğaltılabilir. Hatta, din ve vicdan hürriyetinin tezahürleri söz konusu olduğunda, Anayasanın 24. maddesine rağmen, bizzat “din düşüncesinin” ve “dini inancın” kendisinin yasaklandığı gözlenmektedir.

Böyle olunca, demokratik bir hukuk düzeninde, kabul edilebilir bir terörle mücadele cihazı oluşturulurken düşünce, din ve vicdan hürriyetini korumanın, ifade hürriyetini teminat altına almanın tek yolu, suç sayılan beşeri fiilin tanımında “ifadede şiddet unsuruna” yer vermektir. Açıkçası, demokratik bir hukuk düzeninde, din, dini inanç ve düşüncenin ifadesi ve tezahürleri, amacı ne olursa olsun, ancak “vasıtanın gayrimeşru olması” esasını doğruladığında suç sayılabilir.

Oysa ki, hukuk düzenimizde, Manzininin düşüncesine uygun olarak “amacın gayrimeşru olması” esasını doğrulayan beşeri davranışlar da suç sayılmıştır. Kuşkusuz, böyle bir düzenleme, bizzat düşüncenin, dinin ve dini inancın kendisini suç saydığından, demokratik toplum hukuk/devlet düzenleriyle bağdaşmamaktadır.

7. Sonuç

TCK'nun kaldırılan 141., 142. ve 163. maddeleri bizzat düşünceyi, dini ve dini inancı yasaklayan hükümlerdir. Bu yönleriyle özür arz eden söz konusu maddeler düzeltilmeliydi ama kaldırılmamalıydı. Ancak, bugün, bu hükümleri “ihya etmek” artık mümkün değildir. Türk toplumu bu hükümlerin uygulandığı yıllarda çok acı çekmiştir.

TCK'nun 141., 142. ve 163. maddesinin kaldırılmasından sonra terör tehlikesini giderici yeterli ve elverişli mekanizmaların oluşturulmamış, özellikle dinci terörün aymazlık sonunda böylesine azdırılmış oluşu, Anayasanın 1., 2. ve 3. maddeleri hükmünü ciddiye almamak sonucunu doğurmuştur. Kanun koyucu, Anayasanın emrine uyararak, en kısa zamanda, yukarıda belirtilen ölçüler içerisinde kalarak, bir terörle mücadele hukuki cihazını oluşturmak zorundadır.

Özellikle dinci terör söz konusu olduğunda, terörü önleme, ancak insanlara “dinini öğrenme” imkânının verilmesi halinde mümkündür. Kuşkusuz, bunun yolu, en başta, kutsal dinlerin kitaplarının Türkçe'ye çevrilmesi, ayinlerin Türkçe yapılmasının sağlanmasıdır. Her halde, Kutsal Kitapların çevirisi konusunda beşeri akla güvenmek zorundayız.

Terör ve terörizmle mücadele ciddi bir iştir. Yakın tarih, terörü ciddiye almayan, terörde tercih yapan devletlerin, güçlü silahlı kuvvetlerine rağmen, teröre yenik düştüklerinin kanıtlarıyla doludur.

NOTLAR

1. “Türkiye’de Terörizm, Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler”, 10-12 Mayıs 2000, Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri - Ankara.
2. Makalenin hazırlanmasında Marcuse H., *La fine dell’utopia*, Laterza, Bari, 1968; Marcuse H., *L’uomo a una dimensione*, Einaudi, Torino, 1968; Hafizoğulları, *Lâiklik, İnanç ve İfade Hürriyeti*, Us-S Yayinevi, Ankara 1997; Hafizoğulları, *Lâiklik Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara, 1998 isimli eserlerden ve bu eserlerin bibliyografyasında yer alan diğer eserlerden yararlanılmıştır.
3. *Fransızca -Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 1971; *Dizionario Garzanti delle Lingua Italiana*, Garzanti editore, Milano, 1965.
4. *Antolisei, Manuale di diritto penale, Parte speciale-II*, Milano, 1982, s.965 vd.
5. Gerçekten bkz. 11 Corano, Giriş yazan, çeviren ve yorumlayan Alessandro Bausani, Sansoni, Firenze, 1961, II, 190-195, 216-218, 244-246; IV, 71-77, 84, 94-95, 102-103; V, 35; VIII, 38-40, 57-66; IX, 29, 38-42, 73, 111, 123; XXII,78; XLVIII, 16-22; LXI, 4-11; LXVI. 9.
6. Gerçekten, Papa, geçen yıllarda ve özellikle bu yıl, yönettiği pazar ayinlerinde, sık sık dinler arası sevgi, bağışlama ve barışa

işaret etmiştir. Gene, bu yıl, semavi dinlere mensup din adamları, ülkemizde, Urfada, "Halil İbrahim Sofrası" adıyla yapılan toplantıda bir araya gelmişler ve dinler arası sevgi, bağışlama ve barışa gereksinme duyulduğunu ifade etmişlerdir. "2000 Yılı İnanç Turizmi" **Hürriyet Gazetesi** 11 Mayıs 2000, s.20 Tuncay Dağlı-Mustafa Ercan'ın haberi.

7. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**....

8. Kurucu iktidar için bkz. *Gözler, Pouvoir Constituant*, Ekin Yayınevi, Bursa 1999.

9. Normun etkinliği hakkında bkz., Hafızoğulları, *Ceza Normu, Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni*, Us-A Yayıncılık, Ankara, 1996, s.35 vd.

10. Yurt dışında faaliyet gösteren dinci terör örgütler ve "Hizbullah" terör örgütü, vs., bu görüşü doğrulayan somut kanıtlardır.

11. Kara Avrupası hukuk düzenlerinde hukukun maddi kaynağı beşeri irade, şekli kaynağı kanundur, örf ve adettir, hakim yarattığı hukuktur. Anglosakson hukuk düzenlerinde hukukun maddi kaynağı beşeri irade şekli kaynağı örfi hukukla birlikte kanundur.

12. "İlahi Hukuk" düşüncesi bizi yalanlamamakta, tersine doğrulamaktadır, çünkü bu düşüncede insanın insanolduğu için sahip olduğu doğal, vazgeçilmez, devredilmez hakları yoktur, sadece ilahi hukuka uygun olmayan kanunların egemenden kaldırmasını isteme hakkı vardır. Kuşkusuz bu iki şey birbirinden tamamen farklıdır.

13. 'Ezmânın tagayyürüle ahkâm'ın tagayyürü inkâr olunamaz" (Mecelle, m. 39).

14. Gerçekten, TCK'nun 312/2. maddesi ile TCK'nun kaldırılan 163. maddesi arasında genellik-özellik ilişkisi bulunmadığı gibi, biri ötekini yerini de doldurmamaktadır, çünkü TCK'nun 163.

maddesi laik toplum/hukuk/devlet düzenine aykırı olarak teokratik (teosantrik) toplum/hukuk/devlet düzeninin kurulması amacıyla örgütlenmeyi ve propagandayı, dini siyasete alet etmeyi yasaklarken, TCK'nun 312. maddesi yalnızca din veya mezhep kavgasının alenen tahrik edilmesini yasaklamaktadır. Kuşkusuz, bu iki şey, birbirinden tamamen farklıdır. Böyle olunca, 163. maddenin kaldırılması sonucu ortaya çıkan durumu 312. madde ile karşılamaya kalkışmak, her halde "cezalandırma hakkının" kötüye kullanılmasına olur. Unutmamak gerekir ki, hakkın kötüye kullanılmasını hukuk korumaz.

15. Burada tartışmaya açılan kanunlar sadece örnek olarak verilmiştir. Terörle mücadelede tüm mevzuat gözden geçirilip yeni standartlar oluşturmak zorunludur. Terör saikiyle suç işleyenlerin yargılanması ve cezalarının infazı ayrı bir araştırma konusudur. Terörist ıslahı mümkün olmayan suçlu tipidir. Cezaevlerini teröristlerin eğitim arenası olmaktan çıkarmak gerekmektedir. Terörizm toplumda bir kahramanlık vesilesi olmaktan çıkarılmalı ve terörizm kınanmalıdır. Oysa, çarpık yönetimler, uygulamalarıyla terörizmin övülmesine, teröristlerin kahraman olmasına katkıda bulunmuştur. Bunun kanıtı teröristlere yakılan türkülerdir.

16. Gerçekten, bir hukuk düzenini oluşturan normatif önermeleri şu şekilde belirleyebiliriz: a. Amaç meşru — vasıta meşru. b. Amaç gayrimeşru — vasıta gayrimeşru. c. Amaç gayrimeşru — vasıta meşru, d. Amaç meşru — vasıta gayrimeşru." Demokratik bir hukuk düzeninde yasağın sınırı, "amaç gayrimeşru — vasıta gayrimeşru" ve "amaç meşru — vasıta gayrimeşru" önermelerini sağlayan beşeri davranışlardır. Buna karşılık totaliter hukuk/devlet düzenlerinde yasağın sınırı, ayrıca "amaç gayrimeşru — vasıta meşru" önermesini sağlayan beşeri davranışlar da olmaktadır. Görüldüğü üzere, totaliter hukuk/devlet düzenlerinde "hürriyet" alanı az, "yasak" alanı, çok demokratik hukuk/devlet düzenlerinde hürriyet alanı çok, yasak alanı azdır.

"ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ

KONGRESİ"

Bildirileri 25-29 Eylül 1993, Ankara

1. Cilt

çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Hümanizm Anlayışı

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, rönesans, bilim, bilim adamı.

Dr. Güçmurat SULTANMURAT

Türkmenistan

Demokrasi gibi çok karma karışık bir kavram olan hümanizmadan Aydın Sayılı'nın neyi anladığı üzerinde durmadan önce bu kavramın Batı'daki tarihi seyrine kısa da olsa değinmek gerekmektedir.

Hümanizma, insanın özü ve onun bu dünyadaki yerinin ne olduğunu araştıran felsefi akımdır¹. İnsanın esas vasıflarının geliştirilmesini hedef tutan ruhi ve felsefi temayüllerin bütünüdür. Ayrıca, hümanizma Yunanca ve Latince'nin öğretimine önem veren bir öğretim usulünün adı olarakta kullanılmıştır².

Hümanizma terim olarak Rönesans ile birlikte İtalya'da doğmuştur. Ama hümanist düşüncenin eski Yunan'dan ileriye gidip, gidemediği araştırılmadığından eski Yunan'da doğduğu söylenir³.

Yunan hümanizmi ilk aşamalarında tamamen bencil nitelikte olup, insan yeteneklerinin geliştirilmesini hedef almıştır. Sonradan hümanizmin bencilik yönü geri itilerek kişisel başarı ve kişiliği geliştirme çabasının gerekçesi din ve ahlâk görüşleri ile temellendirilmiştir. İşin kökünde bu hümanizma sadece Yunanlılar için düşünülmüş olup, ana ideali insan nasıl hayvanların en şerefli ise Yunanlı da insanların en şerefli düşüncesi etrafında toparlanmıştır.

Roma çağında bencil olma vasfından sıyrılarak devlete hizmet etmek niteliğine dönüşen hümanizm Hıristiyanlığın gelmesi ile tarih sahnesinden silinmiştir. Çünkü geçici dünyadan elini eteğine çekmek, günah işlemek için nefsini frenlemek gibi hıristiyanlığın temel inançları karşısında hümanizmin ayakta kalması mümkün olmamıştır.

Rönesans düşüncesi ile birlikte İtalya'da kilise otoritesinden sıyrılma eğilimi baş göstermiştir. Bu devirde rönesans hümanizminin Petrarca (1304-1374),

Boccaccio (1304-1374) gibi temsilcileri bu dünyanın ızdırap dünyası olmadığını bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Bu tür düşünceler klasik edebiyatta dile getirilmiştir.

Rönesans bilim çalışmalarında hümanizmin etkisi ile 1450-1500 yılları içerisinde 2000 bilim eseri bastırılmıştır. Bilim dilindeki Arapça sözcüklerin yerine Yunanca ve Latince sözcükler yaratılmıştır.

Acaba, Platon devrinde başlamış ama 20. yüzyılda hala devam eden Bilimsel ve Klasik hümanizma arasındaki tartışmaya neden olan etken nedir?

Hümanizma az önce işaret ettiğimiz gibi insanın esas vasıflarını geliştirmeyi hedef tutan ruhi ve felsefi temayüllerin bütünüdür. Acaba, insanlık dediğimiz vasıflar kendi kendine gelişebiliyor mu? Yoksa onu geliştiren bir şeye ihtiyaç var mı? Eğer geliştirene ihtiyaç varsa nedir o ihtiyaç duyduğu şey? İşte, iki hümanizma arasındaki ayrımı doğuran sorun bu ihtiyaç duyulan şeyin ne olduğundan kaynaklanmaktadır.

Bilimsel hümanizmayı temsil eden Platon'da insanın esas vasıflarını geliştiren şey bilimdir. Bilim, yani quadriviumu (astronomi, aritmetik, geometri, müzik) öğretilim ki, çocuğun esas vasıfları gelişsin, insan olsun denir. Halbuki, klasik hümanizmayı temsil eden İskrates'te bilimin işlevini edebiyat üstlenir. Edebiyat, yani trivium (gramer, retorik, dialektik) öğretilsin ki, çocuk insan olsun denir⁴.

Acaba, çok yönlü ve karmaşık bir kavram olan hümanizma sadece klasik ve bilimsel ayrımı ile sınırlı kalıyor mu? Yoksa başka hümanizmalarda var mı?

Tarihte edebi, klasik, ortaçağcıl, okulluk, okul karşıtı, varoluşçu, Marx'cı, tümdünyalık, yığınca, bilimci, yapısal dil bilimci, adambilimci, Müslüman, Yahudi, Buddist hümanizmaların, mevcudiyeti bilinmektedir⁵.

Böylece hümanizmanın Batı'daki tarihi seyrine kısa ve özlü bir şekilde temas ettikten sonra böyle çok yönlü bir kavramdan A. Sayılı'nın ne anladığını tespit etmeye çalışalım.

-Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya göre bugün humanizm bir hayat felsefesi olarak insana saygı ve sevgi, insanı yüceltmek düşüncelerini ön plana alan görüş haline dönüşmüştür. Halbuki, hümanizmde öyle uzun boyutlu insan sevgisi yoktur. Ona göre bir rönesans hümanisti icabında vurup, kırıp geçiren bir adamdır ve bu işleri acımasızca yapabilmektedir. Onun amacı kendi başarısını sağlamaktır.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı hümanizmanın

insancılık yönünün Doğu'da Batı'ya kıyasla çok daha eski ve köklü olduğu görüşündedir. Ona göre Yunus Emre'de kendini açığa vuran hümanizmanın bu yanı araştırıldığı takdirde İslam dünyasında da hümanizmanın olduğu muhakkaktır. Batı'da ise humanizmin insancılık yönünü bulmak için demokrasinin gelişmesi beklenecektir.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı içerisinde bir kesim *philantropie*'nin yer aldığı hümanizmanın bilime dayanması gerektiği görüşündedir. Kendi ifadesi ile: "*Hümanizmin bilimsel ve bilimcil olması şarttır*"⁶.

Acaba, Aydın Sayılı hümanizmanın bilimsel olmasını şart görmek ile hümanizmi hocası George Sarton'ın: "*Eğer herkes hak ve hakikat sevgisini, aile ve vatan sevgisinin üstünde tutarsa, insanlığın yeni bir iç savaşta parçalanmasından korkmak için ortada her hangi bir sebep kalmaz*"⁷ şeklinde dile getirdiği "*Yeni Hümanizma'sı* biçiminde mi, düşünmek istemiş? Bilimin birliği, onun millet, dil, din sınırını aştığı düşüncesinden, insanlığın birliği düşüncesine, bilimin insanı insanlaştırdığı düşüncesinden, bilimin insanı insanlaştıracığı düşüncesine ulaşacağını sanmış. Daha açık bir ifade ile Aydın Sayılı da hocası George-Sarton gibi, insana sadece bilim vererek onda *philantropie*'yi kazandıracığını mı düşünmüş, yoksa bilim yanında *philantropie*'yi kazandıracak başka şeylere de ihtiyaç duymuş mu? İşte bu nokta Aydın Sayılı'nın hümanizma anlayışının püf noktasını oluşturmaktadır.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı insanda insancılığın oluşturulması için sadece bilimi yeterli bulmaz. Ona göre insancılığın oluşturulması için, insana bilim yanında ahlak, felsefe, sanat v.s humanitelerde verilmelidir. İnsan bilim yanında felsefe, sanat, ahlak değerlerini de elde etsin ki, bilimi insanlık yararına, verimli bir şekilde kullansın. Böylece onun olumsuz yöndeki kullanımını engellenmiş olsun. Ayrıca, A. Sayılı'nın hümanizm anlayışında aileyi, vatani terk etmek düşünülmez. Sayılı'nın gözünde gerek vatan, gerekse aile insan için huzur ve saadet kaynağıdır, dengedir, adaletin evidir. Milli kimliğin şekil kazandığı en küçük sosyal yuvadır.

İşin kökünde, acaba, Aydın Sayılı'nın hümanizmi dayandırmak istediği bilim ne tür bir bilimdir?

Eserlerinden⁸ anlaşılacağı üzere Aydın Sayılı bilimden arı temel bilimi kast etmiştir. Arı bilime bazen arı sıfatı yerine "kuramsal", "matematiksel" ve "temel" sıfatları da takılmıştır. Zamanımızda ise arı bilime karşılık olarak "egzakt" veya pozitif bilim terimleri

kullanılmakta olup, bundan matematiksel temele dayalı bir bilim anlaşılmaktadır. Bu bilimin önermeleri Geneldir, Doğrudur ve Zorunludur. Aristoteles' in ifadesi ile "Apodeiktik", Farabî'nin ifadesi ile "Burhanî"dir.

İşte Aydın Sayılı'nın diğer kültür unsurlarını da ihmal etmediği ve "humanizm bilimsel ve bilimcil" olsun diye humanizm anlayışında şart koştuğu bilim objektiflik, akla dayalılık, yığılganlık, devingenlik, evrensellik, tahkik edilebilirlik gibi özellikleri kendinde bulduran "sağlam ve güvenilir bilgidir"⁹.

Bu Atatürk'ün: "*Dünya da herşey için, maddiyat için, maneviyat için, muvafakkiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek şarttır*"¹⁰ nutkündeki ilim ve onun temel bilimler kısmını vurgulamak için kullandığı "fen"den başka bir şey değildir.

NOTLAR

1. Prof. Dr. Macit Gökberg, "*Felsefe Tarihi*" Remzi Kitabevi, İstanbul 1961. s. 188.
2. Prof. Dr. M. T. Küyel, "*Klasik, Skolastik, Modern*" I. Sempozyum, *Klasik Düşünce ye Çağdaş Kültür*. TTK, Mat. Ankara 1977. s. 31-35
3. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, "*Humanist Düşünce ve Bilim*" II. Sempozyum. *Klasik Düşünce ve Türkiye*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1981. s. 21.
4. Geniş bilgi için bkz. not 2.
5. Bkz. Prof. Dr. M. T. Küyel, "*İleri Dil Transferi*" *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*" TTK, Mat. Ankara 1994. 2. Baskı.
6. Bkz. not 3. s. 26.
7. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, "*George Sarton ve Bilim Tarihi*" (çev. Melek Dosay ve Recep Duran) *Erdem Aydın Sayılı Özel Sayısı-1*, cilt 9, sayı 25, TTK, Mat. Ankara Mayıs 1996 s. 142.
8. Konu ile ilgili geniş bilgi için Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Prof. Dr. M. T. Küyel tarafından hazırlanan eserlerinin listesindeki 79, 83, 90, 93, 103, 106, 108, 117, 122 numaralardaki eserlere bakılabilir. Bkz. Prof. Dr. M. T. Küyel, "*Aydın Sayılı'nın Hayat Hikâyesi, Eserlerinin Değerlendirilmesi, Eserlerinin Listesi*" *Erdem Aydın Sayılı Özel Sayısı-1*, cilt 9, sayı 25, TTK, Mat. Ankara, Mayıs 1996. s. 22-29.
9. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, "*Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim*", *Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri* (15 Mayıs-1984) AÜ. Basımevi, Ankara 1985. s. 5.
10. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, "*Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*" Gündoğan yayınları, Ankara 1989. s. 1.

Manevî Yenileşme Aynası Millî Ansiklopedi*

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, bilim, toplumsal değişme.

Ord.Prof.Dr.Abdimalik NISANBAYEV

Almatı-Kazakistan

Yeni Ansiklopedi Niçin Gerekli?*

Hakikaten de şu “geçici dönem” dediğimiz sürecin bitiş ucunu göremediği için, gözleri yorulan, şaşkına dönen insanların arasında birinden olmasa, diğerinden: “Yeni ansiklopedi dediği de ne imiş, öyle? Onu yapacağına, bize, maaşı zamanında ödenen bir iş bulsa ya!” şeklinde şaşkınlık ve memnuniyetsizliğini bildiren sözleri duymak işten bile değildir. Bunu duyduğunda da, bugün, içinde bulunduğu zor dönemde, omuzlarına düşen ağır yükün temel sebeplerinin nereden kaynaklandığını anlayamayıp, kendi çaresizliğine kızdığı zaman, gönlünde kabaran öfkesi ile hoşnutsuzluğunu yöneticilere yönelterek, kovadan dökülen su gibi taşkınlıkla dışa vuran kalabalığı nasıl suçlarsın?! Gücün yetiyorsa, elinden geliyorsa bilge Abay’ın dediği gibi: “Ebin tap ta, cöngе sal (yolunu bul da yola koy).” İşte, bu “yola koyma”nın, “düzeltme”nin yollarından biri, kamuoyunu aydınlatmak, kavrayış ve tanımlama sistemini, bir başka deyişle düşünmenin temeli olan kavramları bir düzene sokmak ve şuurun genişlemesine katkıda bulunmaktır.

Kamuoyunun, insanlarımızın, anlayış, tanımlama ve kavram dünyasının belli bir düzene sokulmaması veya karışık olarak kalması, siyasî ve sosyal açıdan ihmâli büyük kayıplara yol açan önemli bir faktördür.

“Dünyadaki anlaşmazlık ve kavgaların hepsi, kavram’ın ortak anlamının belirlenmemiş olmasından ve kavramın ifade ettiği mana üzerinde fikir birliğine varılmamasından doğar.” Bu sözleri, XVIII. yüzyılda yaşamış Fransız ansiklopedicilerinden biri söylemiş idi.

Bizim şimdiki “yumuşak devrimi” yaşamakta olan Kazak toplumunun, Kazakistan halkının şuurundaki karma karışık, düğümlenmiş kavramların düğümünü çözmek kolay bir iş değildir. Bundan bir

süre önce yeni çıkan bir kitap gördüm. Kitabın adı: **Sosyal Bilimler Sözlüğü**. Bizim yetmiş yıl boyunca ezberlediğimiz *komünizm* ve *sosyalizm* gibi kelimeleri çıkarmışlar, gerisi kalmış. Herhalde kitabı hazırlayanlar: “Bu kelimeleri kullanmaktan vazgeçersek, dünya görüşümüz, medeniyetin o engin denizinde yelken açabilir.” diye düşünmüş olsa gerek. Eğer “aydın” olarak kabul ettiğimiz, gözü açık Almatılı vatandaşlarımızın, dünyaya ve yaşamakta olan geçici sürecin getirdiği yenilikler ile “devrim”e bakışları, böyle dar çerçeveye sıkışıp kalıyorsa, iletişim ve haber alış veriş merkezlerinden uzakta olan köylerimizdeki Kazaklar ne yapsın ki?!

“Yakın gelecekte ‘her birimiz kendi imkanlarımız el verdiği ölçüde, kendi ihtiyaçlarımıza göre prensibi’yle yaşayacağız. Bunun için de canını dişine takıp çalışmaya gerek yok. Bana da, çoluk çocuğuma da devlet bakacaktır.” şeklinde olan ideolojik bir saplantıya, kendimizi bildik bileli, Allah’a inandığımız gibi kayıtsız şartsız inanan bizler, beklenmedik bir anda değişiveren sosyal ilişkileri, ekonomik sistemi ve onlarla ilgili ortaya çıkan yeni kavramları anlayamayıp, şaşkına döndük. Âdeta kendisini bir anda başka bir uyduda buluvermişçesine, şaşkınlık içinde yaşamakta olan insanların çoğu, unutmayınız ki, öz kandaşlarımızdır.

Şuurumuzda, zihniyetimizde eski sosyalist sistemden kalma kavramlar, iç içe girmiş, karma karışık bir durumda. Ne idüğü anlaşılmayan *bonus*, *royalti* ve *leysing* gibi kavramların anlamları bize tamamıyla yabancı. Bunlar bir yana, büyük çoğunluğumuz, parlamento tarafından kabul edilen ve yürürlüğe konulan kanunların iyi veya kötü olduğunu, şahsî menfaatimize uyup uymadığına karar verme konusunda dahi aciziz.

Belki bu yüzden de biz: “*Tamak – baydan, ölüm – kудaydan (aş zenginden, ölüm Allah’tan).*” diyerek, endişesiz ve dertsiz, dünyadaki medenî gelişim kervanından uzakta, topraklarımızın zenginliği ile gelecek nesillerin hesabından, yarı uyanık bir hâlde yaşadığımız “*dünkü eski hayatımızı*” özlüyoruz. Hatta girişken olduğu için takdir edilmesi gerekirken, zamanın taleplerine ayak uydurabilen, kendine ait özel bir işyeri kurmayı başaran ve hayatını rayına oturtan, gelirini yükselten komşumuzu kıskanıyoruz. Sonra da aynı düzene uyan, sade de olsa aynı seviyede ve huzurlu yaşamakta olan halkın huzurunu bozup, birini zengin, diğerini de fakir kılıp, aradaki dengeyi ortadan kaldıran “yöneticilere” öfkeleniyoruz. “*Birlik – akılga birlik, malğa birlik emes (birlik akıllar içindir, mal mülk için*

değil)” diyerek, kazanç birliğinin, bir başkasının sırtından geçinme hastalığını azdirdiğini ve toplumun gelişmesine engel olduğunu, Kazak anlayışına özgü bir dille, kulağımıza dolduran ulu Abay’ın bilgelik örneği sözlerini, önceleri ters çevirdiysek, şimdi de çoğumuz, onun yıllar önce söylediği gerçekleri anlamak istemiyor gibiyiz. Bunun arkasında, eğer bir an durup düşünürseniz, sosyal bir patlama tehlikesinin bulunduğunu görebilirsiniz.

İşte, XVIII. yüzyıl Avrupa’sında, en büyük ansiklopedisi, “Fransız Ansiklopedisi”ni hazırlamaya karar veren, yukarıda bahsettiğimiz âlimin: “*Dünyadaki anlaşmazlık ve kavgaların hepsi, kavram’ın ortak anlamının belirlenmemiş olmasından ve kavramın ifade ettiği mana üzerinde fikir birliğine varılmamasından doğar.*” sözlerinin arkasında bulunan esas fikirde budur.

Demek ki, herhangi bir toplumda, herhangi bir dönemde bütün siyasî, ekonomik ve sosyal münasebetleri değiştiren “depemler”den sonra, o toplumda, birbirine karışmış, düğümlemiş kavramlarla anlayışları yeniden gözden geçirip, bir düzene sokmak için yeni bir ansiklopediye olan talep, hava kadar bir ihtiyaç unsuru hâline geliyormuş.

Bizde, bilim ve bilgi, kalıplaşmış eski kaideye göre, “manevî zenginlik” olarak övülmekte, göklere çıkarılmaktadır. Kanaatimce bu tavır, övmek ve yüceltmek değil, aksine bilim ile bilginin değerini düşürmektir. Hakikî bilgililik, âlimlik ve uzmanlık dediğimiz, maddî zenginliktir. Bunu, biz ancak son zamanlarda anlamaya başladık. Şu gerçeğe bir bakar mısınız, toprağımızın altı tabii zenginliklerle dolu; yabancıların büyük bir oburlukla ağzını doldurarak söyledikleri gibi, “*içi altınla dolu bir sandığın üstünde oturuyoruz.*” Dışarıdan, istediğiniz kadar para akıyor buraya. Hatırlatmalıyım, bu konuda Kazakistan eski SSCB ülkeleri arasında, Macaristan’dan sonra, ikinci sıraya yükselmiştir. Kredi al ve işe koyul; eğer riske girmeye yeterli cesaret bulamıyorsan kendinde, bilgi ve meslekî uzmanlığının hiç kimseden aşağı olmadığını ispatla ve var gücünle çalış. Biliyorsunuz, Kazakistan’da bilgili ve tecrübeli uzmanlara olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Hatta yabancı ülkelerden akın eden, cumhuriyetimizde kendi uzmanlık alanına göre iş bulup, zengin olup, kazancı boyunu aşarak dönenler de ne kadar çoktur?! Fakat kendi vatandaşlarımız, güçlerini neye ve nasıl harcayacaklarını bilemediği için, amaçsız ve kararsız şehirlere akın ediyor, grup grup sokaklarda dolaşiyor, çuvalını sırtlayıp, pazarları dolduruyorlar. Onlara, “*eki kolga bir cumıs (iki ele bir iş bulunur elbet)*” şeklindeki eski kulluk felsefe

zamanının geçtiğini, ancak “bir şeyleri anlayan baş ile bir şeyleri yapabilen ele” iş bulunduğunu ve omuzlarına talih kuşunun konacağını kim anlatacak?!

Yine bir olay anlatayım. Kısa bir süre önce Türkistanlı tanıdığımdan ilginç bir şey duydum. Türkistan’a İran’dan taşınmış, ufak tefek ticaretle uğraşan, düzenini kurup kazancını artırmayı başaran bir kandaşımız, yerli Kazakların ticaret anlayışına başını sallayıp gülüyormuş ve şöyle diyormuş: “*Bunlar hemen kürek kürek para kazanmak istiyorlar. Öteki şehirden getirdiklerini önüne serip, pazarın ortasında göğsünü gerip böbürlenişleri var, bir görsen. Ben olsam, harcadığının üzerine bir miktar eklesem de, önümdeki malı çabucak satmaya bakarım. Kazandığımı sonraki partiye eklemeye çalışırım. Para ne kadar hızlı dönerse, kazanç da o kadar çoğalır.*” İşte, alın size, açık piyasa kurallarının alfabesini beşikteyken belleyen kandaşımızın görüşü. Yetmiş yıl boyunca komünizm kaideleri kulaklarına doldurulan kendi vatandaşlarımızın, yeni dönemin deminki gibi, oldukça basit gerçeğini anlayamayışlarına bir taraftan üzülyorsun, diğer taraftan da onları suçlamıyorsun da. Çünkü Almatı’da oturan “gözü açık aydınlarımız” dahi dünya görüşlerini ve piyasa münasebetleri ile ilgili anlayışlarını bir düzene sokamamışken, sıradan halkın omzuna ne tür bir kabahat yükleyebilirsin ki?!

Bizde, hiçbir şeyi doğru düzgün anlamadan, bayrağını eline tutup, meydana fırlama gibi kötü alışkanlıklardan bir başkası daha var. Şahsen ben, **Kazak Ansiklopedisi**’ne baş redaktör olarak görevlendirildiğimden bu yana: “*Ansiklopedi halkımızın şeceresisidir.*” denilen övgü ve medhiyeleri çok duydum. Bu övgü değil, aksine büyük bir grup çalışması olan ansiklopedinin, toplumdaki gerçek yerinin önemi ile değerini düşüren yarım yamalak bir tanımlamadır. Millî ansiklopedi, her şeyden önce, onu hazırlayacak olan milletin, ulusun dünya görüşü ve kavramlar dünyasını sistemleştiren ve böylece devletimizdeki bilim ve bilginin, genel olarak toplumun, gelişme yolunda yeni bir basamağa yükselmesine zemin olacak temel taşıdır.¹

Ansiklopedi mahiyetinde olan çalışmalar, Aristoteles ve Fârâbî’nin yaşadığı dönemlerde de bu şekilde değerlendirilmiş idi. XVIII. yüzyıldaki **Fransız Ansiklopedisi**’ne Avrupalıların verdiği ve bugünün **Britaniccası**’nın da sahip olduğu değer ve önem de böyledir. Günümüzde: “*Bu geçici dönemin biteceği gün var mı, acaba?*” diye konuşan insanların memnuniyetsizliklerini çok sık işitiyoruz. Kanaatimce, sosyal bir depremi başından geçiren herhangi bir

toplumun yaşadığı veya yaşayacağı süreç, başlıca üç aşamadan oluşur. Aşağıda dikkatlerinize sunacağım bu üç aşamanın, aynı zamanda da yazımın başında yer alan: “Yeni ansiklopedi dediği de ne imiş, öyle?” sorusunun cevabı için de bir ışık olacağını düşünüyorum. Bu aşamalar:

Birinci aşama, siyasî ve devlet (yönetim) sisteminin yeniden yapılanmasıdır. Bizde bu süreç bitmek üzeredir; toplumda demokrasi prensipleri kök salmakta, “cumhurbaşkanı yönetim sistemi” gerekli donanımdan geçirilmektedir.

İkinci aşama, ekonomik sistemin yeniden kurulmasıdır. Bu sürecin de bizde tamamlandığını söylemek mümkündür. Herhalde iş yerlerinin % 80’i özelleştirilmiş veya yabancı kuruluşların yönetimine verilmiş bir devlette, yeni ticarî ilişkilerin üstünlük sağlamaya başladığı tartışma doğurmasa gerek.

Sonuncu aşama ise, sosyal şuurdaki kavram ve anlayışların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni bir sisteme oturtulmasıdır.

Sıraladığımız bu üç süreçten sonuncusu, ne yazık ki, bizde biraz gecikmektedir. Cumhuriyetimizin bütün ilmî gücünü ortak bir amaç etrafında birleştirerek yapılacak olan millî ansiklopedi, Kazakistan’ın çok ciltli yeni ansiklopedisi, bu sürece son noktasını koyan toplum hayatının en büyük olaylarından biri olmalıdır.

NOTLAR

* Makaleyi aktaran Dinara Düysebayeva, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans öğrencisi.

** Bu makale Abdimalik Nisanbayev’in *Kazakistan-Demokratiya-Ruhani Cañaruz (Kazakistan, Demokrasi, Manevî Uyanış) Almatı 1999. s.238-241’den alınmıştır.*

1- Abdimalik Bey’in bahsettiği “Kazakistan Ulusal Ansiklopediyası (Kazakistan Millî Ansiklopedisi)”nın birinci cildi (A-Ä harfleri) 1998 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca Abdimalik Nisanbayev’in çalışmaları ile ilgili geniş bilgi için bakınız: *Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev’in Bakışı*; Haz: Prof. Dr. Sadık Tural, AKM Yayınları, Ankara 1999 (ç.n.).

“ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ”

Bildirileri 25-29 Eylül 1993, Ankara

2. Cilt

çıkıtı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

Bir Dâvâ ve Gönül Adamı : Ali Paşa Veyselöglü

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, biyografi, sovyetizm, şiir.

Kağan GÖKALP

Abay Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Görevlisi / Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

AHISKA TÜRKLERİ VE ALİ PAŞA'NIN HAYATI

1921 senesinde Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması neticesinde, Kars ve Çevresi Türkiye’de, Gümrü, Batum ve Ahıska vilayetleri sınırlarımız dışında kalmıştır. Her şeyi ile Anadolu’nun bir parçası olan Ahıska Türklerinin bitmeyen çilesi bu tarihten itibaren başlar. 1930 yılında kurulan “kolhoz” birlikleri herkesin malına el koymuştur. Bu duruma direnmek isteyen bir çok Ahıskalı uzun süre dağlarda kaçak yaşamıştır. Bunların aileleri büyük zulümlere maruz kalmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Ahıska Türkleri’nden de Rus ordusuna asker alınmıştır.¹ Bunların çoğu açlık, sefalet ve eğitimsizlikten cephede ölmüştür. Bütün Türk topluluklarına uygulanan bu politika tabii ki, maksatlı yapılmıştır. 1944 senesinin Kasım ayında bitmeyen çilenin bir başka perdesi başlamıştır. İki saat içinde evlerinden toparlanan 90.000 Ahıska Türk’ü, Orta Asya’nın çeşitli bölgelerine sürgün edilmiştir.

Büyük çoğunluğu Özbekistan ve Kazakistan’a sürgün edilen Ahıska Türkleri göç sırasında onbinlerce kayıp vermiştir. Bu iki otonom cumhuriyetin yanı sıra Rus federasyonuna ve hatta Sibirya’ya bile gönderilen çok sayıda Ahıska Türkü vardır. Gürcü kökenli olan Stalin’in özel bir katliam planı hazırladığı, KGB’nin bugün açılmış olan arşivlerinden tespit edilebilmektedir. Temel Parti Örgütleri ve Polit Büro’nun belirlediği plan çerçevesinde gerçekleştiren sürgün sırasında beklenen sonuç elde edilememiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nda Almanlara karşı çarpışarak üstün başarı gösterdiğinden subay rütbesine terfi ettirilen Ali Paşa Veyselöglü izne geldiği için

sürgün sırasında Ahıska’dadır. Ahıska Türkleri ile aynı şekli ile trenlere balık istifi gibi tıklmıştır. Bu yolculuk sırasında Ahıska Türklerinin yanında yer alan Ali Paşa Veyselöglü yapılan katliamın canlı şahididir. Ali Paşa, insanların açlıktan, susuzluktan, hastalıktan erkeklerin yanında utancından tuvaletini yapamadığı için çatlayarak ölen kadınların ve erkeklerin can verdiği trenlerde aylarca yolculuk yapmıştır. İşte bu dönemde edindiği tecrübe, birçok konuda Ali Paşa’ya objektif ve sağlıklı değerlendirmeler yapma şansı tanımıştır. Ali Paşa bu dönemin acılarını ve tecrübesini şiirlerle dile getirmeyi kendine ilke edinmiş bir insandır. Yazdığı şiirler sade ve acı bir özellik taşımaktadır. Yazarın şiirlerinde özellikle mana ağırlığı hissedilmekte, üslûp ve ölçü ikinci plânda tutulmaktadır. 1956 yılına kadar kimliksiz ve pasaportsuz yaşayan bu insanlar, akla gelmedik zulümler görmüşlerdir. Şimdiki nüfuslarının 400-500.000 civarında olduğu tahmin edilen Ahıska Türkleri, 13 cumhuriyet ve muhtar bölge ile 46 ilde dağınık bir şekilde yaşamaktadır.²

1925 senesinde, Ahıska vilayetinin Aspinza kasabasında doğan Ali Paşa VEYSELOĞLU, bütün bu çileleri fiili olarak yaşamış ve halen yaşamakta olan bir şahsiyettir. Babası Veysel ŞAKİROĞLU’nun “kolhoz” a karşı gelerek dağlara çıkması ile, daha çocuk yaşlarda zulümlerle tanışmıştır. Ali Paşa Veyselöglü, kendi hayatını hikaye ettiği “mesnevi” tarzındaki 252 beyitlik şiirinde bu dönemi:

.....
*Babama verdiler bin türlü cefa
O zaman babam eşkıya oldu,
Bir zaman Türkiye ilinde kaldı.*

diye ifade ediyor. Orta tahsilini, 1940 yılında. Aspinza’da bitiren Veyselöglü, aynı yıl Şaloşet köyüne öğretmen olmuştur. 1941 yılında başlayan Alman-Rus savaşı ile askere alınmıştır. 1943 yılında savaştan yaralı olarak dönen Veyselöglü, aynı yılın sonbaharında Fikriye Hanım’ı kaçırarak evlenmiştir. Bu hadiseyi de:

.....
*Hançeri bağlayıp canımdan geçtim
Fikriye Hanım’ı ben alıp kaçtım.
Allah’a Çok şükür muradıma erdim
Duamın kabulünü, o zaman gördüm.*

şeklinde anlatmaktadır. Kısa bir süre öğretmenlik hayatına devam ettikten sonra. 1944 yılında sürgün hayatı başlamıştır. Şiirlerinin çoğunda işlediği zulüm ve perişanlık büyük ölçüde bugünlerden kalmıştır.³

.....
*Perişan oldu günden güne halimiz
Uzak düştü vatanımız, ilimiz.*

*Kardaş kardaşından bi-haber oldu
Baba evladından ayrılıp kaldı.*

*Anneler ağlayıp saçını yoldu
Evladı yanında acıdan öldü*

*Böldüler Orta Asya, Kazakistan'a
Olmamış böyle zulüm hiç bir insana*

beyitleri de o günlerin kötü hatırlarıyla doludur. 1945 yılında başlayan açlık ve salgın hastalıklar, onları daha da zor durumda bırakmıştır. Kazak halkının yardımcıları sayesinde zor günleri atlattımlardır. Bu günleri:

*Dediler bu yazı Allah'tan size
Bizim atamız Türk, döndünüz bize.
Bir olup.....Kazak Türk işe giriştik
Bu gurbet ülkeye biz de alıştık.*

beyitleriyle, güzel bir birlik manzarası içinde ifade etmektedir. 12 yıl devam eden polis kontrolü, Stalin'in ölümü ile kalkmıştır.⁴ Lâkin hürriyet yine yoktur...

Hâlen Almatı'ya bağlı Belbulak Köyü'nde yaşamakta olan Ali Veyselöğlu, bütün bu sıkıntıları görmesine rağmen, kendisini muhafaza etmiş ve yetiştirmiştir. Bunun yanı sıra, halkının çilesine tercüman olmuştur. Halkının yaşadığı her şeyi yazmak suretiyle kalıcı kılmıştır.⁵ Ahıska Türkleri için adeta "İkinci Kible" haline gelen Türkiye, Ali Paşa Veyselöğlu'nun kalemi ile daha da yücelmiştir. Umut, gelecek, hürriyet, vatan her şey orasıdır, Kendi ifadesiyle: "vicdanları kanları, dinleri, soyları Türkiye'ye doğrudur."

Genel olarak şiirlerinde işlediği temalara baktığımızda (Türklük, islâm, vatan, gurbet, hasret, çile vs.) bu hissiyatı anlamamız hiç de zor değildir. Meselâ:

*Dert budur ki bu az millet yitmesin,
Edep, erkan ellerinden gütmesin,
Öz diliyle başka dili katmasın,
Ayırıp çok dile böldüler bizi.
Otuz yıldır bizler gurbet eldeyiz,
Bülbüldeki hasret kızıl güldeyiz,
Türk kardaşlar kabul etse yoldayız,
Hastayız, dermansız koydular bizi.*

şeklindeki söyleyişleri bir hayli fazladır. Görüldüğü gibi dörtlük içinde yakalanan sağlam kafiye, son mısralar arasında yoktur. Bu da şiire serbestlik getirdiğinden, şiirlerinin çoğu uzundur.

*Biz mutlu oluruz hudutlar kalksa,
Bu Turan Türkleri anlayıp bilse
Toplanıp Türkler bir vücut olsa
Doğudan batıya tamam Türkiye'm*

*Allah'a çok şükür dinimiz İslam
Mahvolup tükensin zulümkar düşman
Türk'ün bayrağı yücedir her an
Kahraman orduya duam Türkiye'm*

gibi örneklerde de estetik hataların yanında mana ağırlığı dikkat çekmektedir.

O, çevresindeki insanlar için bir okul haline gelmiştir. Şiirleri ve sohbetleri vasıtasıyla verdiği eğitimin başarısını, çevresindeki insanlar üzerinde müşahade ettik. Bu insanlardan duyduğumuz; "Canımız cennet ister gibi Türkiye'yi istiyor." sözü alelada söylenmiş bir söz olmayıp, belli bir birikimin ve genel bir hissiyatın ifadesidir. Bu ifadenin tekamülünde Ali Paşa Veyselöğlu'nun:

*Vatandan cüdayız, ilimden kenar
Bu gurbet ülkede yürekler yanar
İyilikli günler bize de geler
Babamız Türkler, canız sağ olsun.*

*Dilek budur bizi burdan götürüz
Garipleri muradına yetiriz
Müşkül hali tezliğinen bitiriz
Kurtarın canımız toy bayram olsun*

gibi birçok söyleşinin tesiri büyüktür.

"İçinde" redifli şiiri, 7'li hece ile yazılmış şiirlerinden biridir. Bu şiir heyecan ve mana üzerine kurulmuştur. Vezin ve dörtlük esaslı olup, kafiye çok zayıftır.

*Türk oldukça adımız
Seviniyor kalbimiz
Kahramandır ceddimiz
Tamam cihan içinde
Türk bayrağı yükselsin
Turan eli birleşsin
Doğu-batı bir olsun
Toy bayramlar içinde
Özbek, Kırgız, Kazak
Tatar, Türkmen, Nogay
Turan baba vatani
Sürek devran içinde
Biz Ahıska Türkleri*

**Hem Osmanlı parçası
Olsun Türk'ün bayrağı
Büyük zafer içinde**

Adını “Kitaplama” olarak zikrettiği ve 15’li hece ile yazılan şiirinde⁶

.....
**Ta ezelden kudretinden Adem’i var eyledi
Havva ki vücuda geldi Adem’e yar eyledi,
Melekler secdeye durdu, İblis inkar eyledi,
Dergâhundan sürgün olmuş, ol lein şeytana bak.**

.....
**Çok güvenme dünyanın devletine malına
Bir baksana gelip giden padişahlar halına
Der ki Paşa:Nazar kulma ellerin günahına
Derununda hakkı zikret sendeki isyana bak.**

gibi güzel ve ahenkli ifadeler yakalamıştır. Yine, çevre-
sindeki insanların sahip oldukları manevi değerleri
kaybetmemesi maksadıyla, “namaz vakitleri”, “ramazan,
“oruç” gibi dini mefhumlar şiirlerine tema olmuştur.

Dua, şefaathet ve yardım dileği de şiirlerinde önemli
bir yer tutmaktadır. İlahi türünde yazdığı bir şiiri,
estetik gayeden uzak olmasına rağmen zikrettiğimiz
mefhumları işlemesi yönünden güzeldir. Bu şiirin iki
dörtlülüğünü örnek olarak veriyoruz.

**Muhammed’e selavat
Bize etsin şefaathet
Rabbimizden inayet
Lailaheillallah**

.....
**Şahit olur melekler
Kabul olur dilekler
Hep nurlanır yürekler
Lailaheillallah**

.....
Zaman zaman şekil, muhteva ve üslup olarak
büyük halk şairlerinin söyleyişlerini çağrıştıran güzel
örneklerde vermiştir.

**Gurbet elde neye varır halimiz
Sılaya varmaya gözüm yol çeker
Bizde olan gam kasavet yükünü
Ne gergedan çeker ne de fil çeker.**

.....
**Der ki Paşa yangın olduk kül olduk
Geçenlere köprü olduk yol olduk
Yaradana ne günahkar kul olduk
Yurdumuzda malımızı el çeker**
Dörtlülüklerini ihtiva eden şiiri bunlardan birisidir.

Kendi rızasını almak suretiyle, bir şiiri üzerinden
birlikte yaptığımız küçük şekil rütuşları neticesinde
mana ve şekil bütünlüğü olan güzel bir halk şiiri örneği

ortaya çıktı. Bu şiirin tamamını son bir örnek olarak
buraya almak istiyorum.

**Günahsızca neden gazap ettiler
Gurbet elde ömür gitti kardaşlar
Türk nesliyiz, siz de bize kardaşsız
Yardım edin, cana yetti kardaşlar
Stalin bizleri vatandan etti,
O tatlı aşlara zehiri kattı
Değeri değmeze kul gibi sattı
Gör bize ne zulüm etti kardaşlar
Perişan halimiz arzedek size
Kerbela tek zulüm ettiler bize
Yandırıp evleri döktüler düze
Ateşsiz dumanlar tüttü kardaşlar
Paşa’nın daima ağzı duada
Türk kardaşlar yetişecek imdada
İmden böyle kalmak olmaz burada
Halkımız dermansız, bitti kardaşlar**

Netice olarak şunları söylememiz mümkündür:
Ali Paşa Veyseloloğlu, sanatkar kişiliğinden ziyade bir
dava ve gönül adamı olarak dikkat çekmektedir. **Onun
şiirleri yıllar önce sürgün edildikleri bölgede (Doğu
Anadolu) hayatini sürdüren “aşık tarzı şiir
gelenegi”nin- çektikleri çileye ve uğradıkları manevi
tahrifata uygun olarak- binlerce kilometre uzaktaki
yansımalarıdır. Şiirlerinin hemen tamamını sürgün
yıllarında yazmış olması, mahalli geleneklerin muhafaza
edilmesi yönünden de önemlidir.**

Şiirlerinde kafiye maksadıyla kullanılan ve daha
ziyade kulağa hitap eden redifler, onun sağlam bir
kafiye bilgisine sahip olmadığını göstermekle beraber,
manaya önem verdiğinin bir göstergesidir. Kendisiyle
yaptığımız görüşmelerde: “Ahıska Türkleri’ne ilim ve
tahsil imkanı verilmedi, dilimiz, dinimiz yasaklandı.
Ama buna rağmen, biz dilimizi, dinimizi soyumuzu ve
geleneklerimizi koruduk” ifadesini sık sık tekrarlaması,
onun şiirleri vasıtasıyla, kendi çevresinde üstlenmiş
olduğu misyonun ve mana ağırlığının izahıdır.

KAYNAKLAR

1. Ali Paşa Veyseloloğlu ile 21 Aralık 1997 tarihinde Almatı’ya bağlı olan Miçurin Köyi’nde yapılan mülakattan alınan açıklamalarıdır.
2. Doç.Dr.Tevfik Haşimoğlu, , *Kniga Narodnoy Pamyati, Almatı, 1996.*
3. Ali Paşa Veyseloloğlu, *Ahıska Türklerinin Dramı*, (Haz:M.Kalkan, R.Yazıcı), Ankara 2000.
4. Tevfik Haşimoğlu (Ahıska Türkleri Derneği Kazakistan Başkanı) ile 15 Kasım 1998’de Almatı’da yapılan mülakattan alınan bilgilerdir.
5. Doç. Dr. Fadıl Ali (El Farabi Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanı) ile 6 Aralık 1997 tarihinde Abay Üniversitesi Türk Dili Bölümü’nde yapılan görüşmelerde alınan bilgilerdir.
6. Ali Paşa Veyseloloğlu’nun mesnevi tarzında yazdığı güzel şiirleri vardır. Ahıska Türkleri bu şiir türüne kitaplama adını verirler.

Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Folkloru'nun Balkanlar Türk Folkloru İçindeki Yeri*

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya Türkleri, Balkanlar, Halk Edebiyatı.

Feyyaz SAĞLAM

Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ:

Balkanlar coğrafyasında yer alan devletlerden Yunanistan'ın demografik yapısı incelendiğinde, Yunanlılar dışında çeşitli azınlık unsurlarına da rastlanılmaktadır. Bunların başlıcaları Makedon, Türk, Arnavut, Bulgar, Ermeni ve Çingene azınlıklarıdır.¹ Bu demografik durum, bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun bir mirası olmasından kaynaklanmakla birlikte, aynı bölgenin tarih boyunca değişik milletlerin yaşadığı bir saha olmasıyla da ilgilidir. Yine aynı bölge Osmanlı İmparatorluğu döneminde aynı siyasi otoriteye bağlıydı ve bu coğrafyada Türklerin içinde bulunduğu çok sayıda etnik grup içiçe yaşamaktaydı. Elbetteki bütün bu unsurların kendilerine özgü bir folklorları-halk edebiyatları da vardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bu coğrafi bölgede yeni siyasi yapılanmalar sonucu doğal olarak yeni devletler (oluşumlar) ortaya çıktı. Bu yeni yapılanmada 2 milyonun üzerinde Türk, Balkanlarda Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kaldı. Altı asır süren bir siyasi gelenekten sonra Balkan Türkleri; Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan vatandaşı olarak varlıklarını sürdürmekle beraber başbaşa kaldılar.

Zamanla Balkanlar coğrafyasında - değişik siyasi dalgalanmalar ayrı tutulursa - iki mühim siyasi ekol oluştu. Türkiye ve Yunanistan Batı (demokrasi) diğer Balkan ülkeleri ise Doğu (Sosyalist) sistemi içerisinde yer aldılar. Bu sistemler paralelinde Balkanlar coğrafyasında yaşayan bütün milletlerin folkloru (Halk Edebiyatları) araştırıldı ve incelendi.² Bu çalışmalar genellikle resmi makamların Türklere sosyalist sistemi benimsetmek amaçlı- kontrollü çalışmalarıdır. Diğer yandan ise bu ülkelerdeki Türkler ancak bu çerçevede varlıklarını kimliklerini koruyabildiler. Bu çalışmalara Balkan Türkleri yine varlık ve kimlik hassasiyetiyle sahip çıktılar.

Bu tabloda, Balkanlardaki diğer bir Türk topluluğu olan Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri'nin folkloru ise -az sonra açıklanacak nedenlerle- farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Bu özel durumu tarihi, siyasî ve konumuz olan folklor çalışmaları açısından biraz genişçe irdelemek gerekiyor.

2. GELİŞME:

Orta Asya Kökenli bir millet olan Türklerin bugünkü Yunanistan coğrafyasıyla ilişkisi Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok önce Kuzey Türkleri ile başlamıştır. Kuman, Kıpçak, Peçenek, Pomak, Gagauz vd. Türk boyları ile bölgedeki Türk varlığı daha önceden 5. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bölgede hâlen yaşayan Türklerin folklorunda Orta Asya 'da Türklerin eski inanç sistemi olan Şamanizm'den çeşitli izler bulunması³, Bizans ordusu içinde Peçenek, Uz, Kuman, Hazar Türkleri'nin 9. yüzyılda Peçeneklerin Trakya'ya yerleşmeleri; 6. yüzyılda Bulgar Türkleri'nin 9. yüzyılda Peçeneklerin Trakya'ya yerleşmeleri⁴ bu tarihi gerçeğin değişik kanıtlarıdır.

1361'de Gazi Evrenos Bey, Batı Trakya'yı fethetmiş ve bölgede Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. Yukarıda sıralanan Türk unsurlarına Oğuz Türkleri de böylece eklenmiştir. Şu an Yunanistan'daki Türkler Gagauz, Kuman, Karamanlı ve Batı Trakya Türkleri'dir.

Yunanistan'da yaşayan Türkler 1924'ten sonra bu ülkedeki siyasi gelişmeleri takip ettiler. Bulgar işgali, Andartlık olayları, II. Dünya Savaşı, Cunta Devri gibi ağır ve çalkantılı dönemleri yaşadılar. Bu olaylar halk arasında hâlâ anlatılan Andartlık hikâyelerinde görüldüğü gibi, folklorlarına da yansdı. Bu ülkedeki Türkler, Yunan siyasi tarihinin bütün sıkıntı dönemlerini yaşamak realitesi dışında, Yunan resmi makamlarının kendilerine yönelik ön yargılı bakış açısıyla da yıllarca uğraştılar (ki bu bakış açısı hâlâ sürdürülmek istenmektedir, Yunanistan yönetimleri prensip olarak (hangi siyasi irade olursa olsun) bu ülkede yaşayan Türklerin kimliğini (tabîî bu arada kültürünü de) kabullenmeye yanaşmadı. Batı (demokrasi) sistemi bu ülkede benimsenilmekle beraber bu konuda bir çifte standart ortaya kondu. Yani ülkede Yunanlılar için demokrasi, Türkler için totaliter bir yönetim anlayışı benimsendi. Esas konumuz olan folklor çalışmaları da resmi makamlarca bu çerçevede "Türk Folkloru" değil de "Yunan Müslümanları Folkloru" olarak görülmek-gösterilmek istendi. Bu politikanın bir uzantısı olarak 1990'lı yıllarda bu kez "Pomak Folkloru" "Çingene Folkloru" yaklaşımıyla Batı Trakya Türkleri'ni içten parçalama girişimleri gündeme gelmiştir. Kısaca Yunan folklor uzmanları konuya, Balkanlardaki diğer ülkelerdeki sosyalist ekolden yetişmiş uzmanlar gibi, "Türk" kimliği ile bakmadılar, bakamadılar, bakmak istemediler.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra oluşan yeni dönemde Balkanlarda diğer ülkelerdeki Türk folklorları

üzerine kapsamlı çalışmalar yapılırken Yunanistan'daki Türklerin folkloru üzerine çalışmalar oldukça sığ kalmıştır. Bununla beraber, Batı Trakya Türkleri ile ilgili folklorik çalışmaları-araştırmaları yapmak büyük ölçüde dışarıdan Türkoloji uzmanı olmayan (alaylı ama idealist) Batı Trakya Türkleri'ne ve başka kişilere kaldı. Bu durum, Yunanistan'daki Türk folkloru üzerine yapılan çalışmaların amatörce olmasına ve doğal olarak Balkanlardaki diğer Türk topluluklarına oranla epey geride kalmasına yol açtı. Bu alanda ancak 1978'de Türkiye'de yayınlanabilen **Batı Trakya Türk Folkloru** adlı kitap folklor uzmanlarınca teknik açıdan eleştirilmiştir.⁵ Öte yandan Yunanistan'da Türk Folkloru açısından kitaplaşabilen ilk çalışma çok yakın bir tarih olan 1994'te "**Öyküsüyle Notasıyla Batı Trakya Türküleri**" adıyla Reşit Salim-Osman Arda tarafından Gümülcine'de yayınlanan kitap olmuştur.⁶

3. YUNANİSTAN (BATI TRAKYA) TÜRK FOLKLORU VE HALK EDEBİYATI'NDA BAŞLICA ÖZELLİKLER:

Yunanistan (Batı Trakya) Türk Folkloru'nun edebî ürünlerinde karşımıza konu olarak şu ayrıntılar çıkmaktadır: Aşk, ayrılık, çeşitli hastalıklar, kıskançlık, ölüm, doğa, doğal afetler. Ayrıca, Yunanistan'da etnik bir azınlık olarak yaşamaktan kaynaklanan baskıların değişik yansımaları folklor ürünlerine doğrudan yansımıştır.⁷ Sıkıntı, bunalım, huzursuzluk, kimliğine ve kökenine sarılmak gibi bütün bu yaklaşımları edebi folklor ürünlerinde bulmak mümkündür. Azınlık olarak toplumun kendi kendini eleştirmesi, toplumun sosyal yaşantısını sergilemesi, folklorun politik mücadeleye aracına zaman zaman dönüştürülmesi gibi özellikler de karşımıza bu metinlerde çıkmaktadır. "İlk Türk Cumhuriyeti" gibi halk hikayeleri tarihi bir belgeye dönüşürken, Batı Trakya manilerinde onomastik - toponomik özellikler yoğunlaşmaktadır. Folklor Yunanistan'da Türk şair ve yazarlarının çağdaş edebiyatlarına etki etmekte; aynı zamanda bölge dışında Türkiye, Almanya, Avustralya, Makedonya, Yugoslavya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelerin basın yayın organlarına yansıyan yani dışa taşan bir özellik göstermektedir.

4. YUNANİSTAN (BATI TRAKYA) TÜRK FOLKLORU'NUN DİĞER BALKAN ÜLKELE- RİNDEKİ TÜRK FOLKLOR BİRİKİMİ İLE İLİŞKİLERİ:

Balkan ülkelerindeki Türkçe edebi folklor ürünleri ile Yunanistan'daki Türkçe folklor ürünleri arasında en önemli ortak nokta hiç kuşkusuz kullanılan dilin Türkçe olmasıdır. Genelde Rumeli ağzı ile verilen bu ürünler dil bilim açısından özellikle fonetik, morfolojik hatta yer yer sentaks (devrik cümle yönüyle) açısından irdelenebilecek bir konuma sahiptir. Yine bu bağlamda

Batı Trakya dahil, Balkan ülkelerindeki Türk folklor ürünlerine ait metinlerden hareketle özel bir sözlük çalışması rahatlıkla yapılabilir.

Bütün bu folklor derlemelerinde tarihi Türk gelenek-göreneklere, inançları, hayal dünyası vb. yer almaktadır. Türkü, ağıt, masal, ata sözleri, deyimler, ninniler nüanslar (varyantlar) dışında hemen hemen aynıdır. Ancak her Balkan ülkesinde olduğu gibi, Yunanistan'da (Batı Trakya'da) folklor metinlerinde yöresel etkileşimler (yani Yunan toplumunun değişik referansları, karşımıza çıkmaktadır.

Yunanistan Batı Trakya Türk folklor ürünlerinden ayıran iki temel özelliği ise, güdümsüz bir söyleyişe sahip olması ve diğer ülkelerdeki Balkan Türk folklor ürünlerine göre, tepkisel bir yanının bulunmasıdır.

5.SONUÇ:

Tarih boyunca çok sayıda milletin-topluluğun içiçe-yanyana yaşadığı, yaşamak zorunda kaldığı dar bir coğrafya olan Balkanlarda genel anlamda zengin bir folklor geleneği mevcuttur. Türkler de doğal olarak bu zenginliğin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Balkanlardaki Türk folkloru, eski geleneksel yapısını korurken yeni etkilenmelere de açık bir tarzda varlığını sürdürmektedir. Yunanistan (Batı Trakya) Türk folkloru da bütün zenginliği ile bu ülkedeki Türk varlığının asimile edilmesini engelleyen faktörler arasındadır. Dünya ve Balkan Türklüğü'nün ortak folklor değerleri Yunanistan'da yaşamaktadır. Bu ülkede Türkler yaşadığı sürece, Yunanistan (Batı Trakya) Türk folkloru da Balkanlar Türk folklorunun vazgeçilmez bir parçası olarak mutlaka yeni gelişmelerle birlikte yaşayacaktır.

NOTLAR

* Bu çalışmada görüşler açıklanırken somut folklorik metinler tekrara düşmemek endişesiyle tarafımızdan bilinçli olarak verilmemiştir. Bu konuda daha önce yayınladığımız "**Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler**" adlı IV ciltlik araştırmamızda bu alanda bol örnek bulunmaktadır.

1. Ana Brütanica, C: 32, s.288, İstanbul.

2. Bir model olarak bkz. PİLİÇKOVA Sevim, (Haz.), **Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Yaşayan Türklerin Manileri**, Makedonska Kniga, Skopje, 1986, Makedonya.

3. Dede Abdürrahim, "Batı Trakya Türklerinde Eski Türk Dini Şamanizmden Kalıntılar" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 1982, Ankara.

4. AVCIOĞLU Doğan, **Türklerin Tarihi**, V.Cilt, Tekin Yayınevi, 1989, İstanbul.

5. SAKAOĞLU Doç. Dr. Saim, **Bibliyografya: A.Dere "Batı Trakya Türk Folkloru"**, **Türk Kültürü**, S: 16 (191) Eylül 1978, s.699-700, Ankara.

6. SALIM Reşit - ARDA Osman Hüseyin (Haz.), **Öyküsüyle Notasıyla Batı Trakya Türküleri**, 1994, Gümülcine, Yunanistan.

7. SAĞLAM Feyyaz, "Batı Trakya Türkleri Halk Edebiyatı Metinlerinde Sosyal Problemler", II. Uluslararası Türk Dünyası Turizm ve Kültür Sempozyumu, 15-17 Nisan 1995, İznik.

Amerikalı Yazar T.Drayzer'de Bakü Petrolüyle İlgilenirdi*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, petrol, Türkler ve Amerikalılar.

Doç. Dr. Tamilla ALİYEVA

Osmangazi Ü.Türk Dili ve Ed. Böl. Öğretim Üyesi

Azerbaycan toprağının nimeti olan petrol, her zaman dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların dikkatini çekmiş, Bakü'ye gelerek bu petrolden faydalanmak çabasına girmişlerdir.

Eski Sovyet hükümeti, Bakü petrolüne el koymak suretiyle Azerbaycan'a yabancı yatırımların yolunu kapatmış bulunmaktadır.

Bu yol kapansa da çeşitli sanat adamları, Rusya'ya yaptıkları ziyaretler sırasında, her zaman petrol şahı Bakü'yü görmek istemiş, onun petrolü ile yakından ilgilenmiştir.

1920'li yıllarda bu ilgi daha da artmıştır. Sovyet yönetiminin kendilerine mutluluk getireceğine inanan saf yürekli insanlar, petrolün halka mahsus olacağını düşündüler.

Onlar burada yalnız şekil değişikliği olduğunu bilmiyorlardı. Bakü petrolü artık Batı Bankacılarının değil, Rusya'nın olacaktır. 1920'li yıllarda Bakü'ye gelen Amerikalı yazar Jhon Rid'de, petrolün artık Azeri Türklerinin olduğunu düşünüyordu. O, 1920'de Bakü'de düzenlenen "Doğu Halklarının 1. Kurultayına" katılmıştır. Jhon Rid kurultayın açılışına şu sözleri ile başladı: "*Bakü ne demektir? Bakü petrol demektir. Amerikan kapitalistleri dünya petrolünün kralı olmaya çaba gösteriyorlar. Petrol için kan akıtıyor, petrol için savaş ediyorlar. Amerikalı bankacılar da, kapitalistler de, petrol olan bölgelerin hepsini kendi himayesine alıp, ahalisini ise köle yapmaya çalışıyorlardı. Bakü'de kapitalist yoktur, petrol Azerbaycan halkının olacak!*" Jhon Rid'in çıkışı 1920'li yılların havasını yansıtsa da onun sözleri bugün de geçerlidir.

İnanıyoruz ki gündemde olan Bakü-Ceyhan petrol boru hattı çalışmaya başlayınca onun faydasını Azeri Türkleri görecek.

Bu kısa girişten sonra, okuyuculara bu önemli konu hakkında bilgi vermek istiyorum.

Yukarıda kaydettiğim gibi, Azerbaycan her zaman Batının ilgi odağı olmuştur. Aynı zamanda okyanusun öteki yüzünden - Yeni Dünyadan - birçok yazar, ilim ve devlet adamları Azerbaycan'a gelerek onun tabiatı, cana yakın insanları ile tanışmış, vatanlarına döndükten sonra, bu etkileşim kitap hâline gelmiştir. Bu yazarlardan biri de Teodor Drayzer'dir. Yazar, Sovyet Birliğinin kuruluşunun 10. yılı dolayısıyla yapılan törene davet edilmiş, Moskova'da bulunmuş, sonra ona bağlı cumhuriyetleri gezmiştir.

On bir hafta Rusya'da kalan yazarın ilk seyahat ettiği yer Bakü olmuştur, fakat onun "Drayzer'in Rusya'ya Bakışı" adlı makalesinde, Bakü hakkında hiçbir şey yoktur. Rusya'da, Amerikan asıllı olan ve Moskova'da yaşayan, Lenin Merkezi Kütüphanesi'nde çalışan Rut Epperson Kennel, Drayzer'in özel sekreteri olmuştur. Daha sonra Kennel, kendi izlemlerini, Amerika'da, "**T.Drayzer ve Sovyetler Birliği**" adı altında bastırmıştır.

1997 senesinde T. Drayzer'in çalışmaları hakkında Bakü Devlet Üniversitesinde doktora yapan Nürane Nuriyeva, R.E. Kennel'in izlemlerini İngilizce'den Azerbaycan Türkçesine çevirerek bastırmıştır. Kitabın adı "**Nehayet Baküda**"dır.

Sovyetler Birliğine gelen T. Drayzer, Stalin'le görüşme ümidinde idi, çünkü onu buraya Stalin davet etmişti. Fakat bu görüşme sağlanamamıştır. Drayzer, N. Buharinle görüşür. Yazar bu görüşmede şöyle konuşmuştur; "*Ben sizin rejiminize karşı değilim, yalnız anlayamıyorum, tüm halkı nasıl aynı renkte ve tek biçimde görebiliyorsunuz? O güçlü ve zayıf fertleri bir tutmak olur mu?*" Bu sözler, Buharin'i çileden çıkartır. Demek Ekim İhtilâli on yaşına girdiği hâlde, büyük Amerikan yazar, bunun geleceğine şüphe ile bakmaktadır. Bu da Drayzer'in ileri görüşlülüğü! İşin ilginç yanı olan, bu sözü büyük önder Mustafa Kemal Atatürk de söylemiştir: "*Zaman gelecek, Rusya dağılacak. onun eli altında dili bir, inancı bir kardeşlerimiz var.*" Drayzer de bu fikri destekler. "*Rus, Türk, Gürcü, Çeçen, Saka, Gagauz, Karakalpak bunları bir renkte, bir surette görmek olur mu?*" Rusya ise dili, inancı farklı olan bu halkları bir renkte, bir

surette görmek istiyordu. Drayzer bunu yalnız zorbalıkla yapmanın mümkün olduğunu biliyordu.

Rusya'nın siyasetine karşı çıkanları Sibiry'a'nın buzlu çöllere göndererek orada böylece hayatlarına son verirdiler. Halk bu zulümlere dayanmaya çalışır, ama dilinden, dininden dönmezdi. Onu dönmez eden kalbinde gezdirdiği inanç idi. Rusya'nın sonunda dağılıcağına olan inancı... Halk iyi bilirdi, günahsız yapılan zulüm yerde kalmaz. Sabır bardağı taşınca tüm zincirler kırılıp atılır.

T. Drayzer'in sorularına sinirlenen N. Buharin - "*Bunu derhal götürün!*" der. Büyük yazar Rusya'yı gezer ve kafasında karışık fikirler oluşur.

Rusya'da eğitimle insanların vicdanlı, eli açık, yakınlarına karşı adaletli olabilecekleri fikri kabul ettirilmek istenir.

Drayzer şöyle yazıyor: "*Darvin, Hegel, Spenser, Volter bunların tersini söylerdi: Ruslar sadece hayalcidirler, gelecekte onlar bunu anlayacaktır.*"

Drayzer, Sovyet sanatı hakkında da olumsuz düşünür. O'na göre, Rus sanatının geleceği açık değil; buna rağmen onlar çok şeyler bekliyorlar.

Sonunda büyük Amerikalı yazar, Sovyetlere bağlı olan Bakü'ye gelir. Onu, Bakü'de törenle karşılamamışlardır, çünkü haber, yazar gelmeden önce yetiştirmişlerdir.

Drayzer 1927 yılı Aralık ayının 24'ünde soğuk dondurucu bir günde, yanında iki kişiyle - sekreteri Rut Epperson Rennel ve doktoru Sonya Davidovskaya - Bakü'ye gelir.

Trenden inen Drayzer'in ilk dikkatini çeken ahalinin konuşması olar.

Drayzer şöyle der: "*Ahalinin resmî dili, Türkçe idi.*" Bu ifade kalbimizi gurur hissiyle doldursa da Drayzer'in bir başka fikrini onaylamıyoruz: "*Âdet ve an'aneleri İranlılara benziyordu.*" Türk olan halkın, âdet ve an'aneleri niçin İranlılara benzesin? Belki de yazar İranlılar deyince Güney Azerbaycan Türklerini düşünmektedir.

Moskova'da, Leningrad'da törenle karşılanan Drayzer'i Bakü'nün tren garında kimse karşılamaz. Hatta şehirde gezmek için ona rehber bile vermezler. Drayzer bu konuda diyor ki: "- *Görülüyor ki, benim şöhretim, Hazar denizi sahillerine o kadar yayılmamış*"¹ Aslında Drayzer'i Azerbaycan'de tanıyıp sevip okuyarlardı, bu saygısızlık Drayzer'e karşı değildi. Sovyetlerin kurulduğu zamanda

kendini yeniden yapılandıran Rusya için, Azerbaycan çok önemli idi. Petrolü, doğal gaz kaynağı, altını, bakırını, pamuğu, balığı, havyarı, buğdayı... neleri yoktu Azerbaycan'ın? Rusya için, bunlar çok önemliydi. Rusya'nın yükselmesi için bu nimetlerden faydalanmak gerekiyordu. Bunu bildikleri için Ruslar, buradaki Türklere içten gibi görünüp, kendi içlerinde besliyor her an da Türklere karşı hakaret ediyorlardı.

Batıdan, Amerika'dan gelen misafirlere onları barbar olarak takdim ediyorlardı. Drayzer de bu misafirlerden biri idi. Bu tavizler kasten yapılırdı, vatanına geri dönen yazarın, ortamdaki etkilenip Azeri Türkleri hakkında olumlu şeyler yazmaması istenirdi: Azeri Türkleri misavirperver olmasaydı, 1920 yılında Azerbaycan'a gelen Jhon Rid' bu saygısız davranıştan payını alırdı.

Drayzer, Bakü'de bulunurken tesadüfen rastladığı adamlarla sohbet etmiş, halkın geçim, âdet ve an'anesi ile ilgilenmiştir.

Yazar rehberi olmadığı için, şehri gezmekte çok zorluk çekmiştir. Onun özel sekreteri Moskova ile ilişki sağlayarak, gideceği yerleri tespit ediyordu.

Buradan anlaşılıyor ki, her şey Moskova'nın tespit ettiği gibi. Gezi yeri yerlerinden biri de Ali Bayramov adındaki Müslüman Kadınlar Kulübü idi. Drayzer, burada sanat öğrenen, eğilimli Türk kadınları ile tanışmış oldu.

Yazar kitabında bu kadınlardan şöyle bahsetmiştir: "*O analar, çocuklarını yan odada bırakarak, kendi kendilerine çocuklarını düşünür; kaygılanırlar. Çocuklar edebli kalkıp, saygılı bir şekilde misafire "selamaleyküm" diyerek selam verirler.*" Bu davranış şekli Drayzer'i çok etkilemiştir.

Drayzer'in Azeri Türk kadınları hakkında söylediği sözler, her Türk insanının kalbini gurur hissiyle doldurur: "*Dünya görüşünün artması, çarşafsız gördüğüm bu bayanların daha çok cazip olmalarını sağlayacak.*"

Bakü'ye geldiği ilk günden, petrol ve petrol madenleriyle ilgilenen Drayzer, Azerbaycan Devlet Petrol Sanayi bakanlığına gider ve Bakanlık Şefi'nin izni ile petrol madenlerine götürülür. Petrol kuyuları hakkında, Drayzer'in, arada bir icra memuruna sorduğu sorulara, memur şöyle cevap verdi: "*Kuyuların bir kısmının büyük oranda petrolü tükenmiştir, yalnız vakti ile bu kuyular günde 2 bin ton petrol üretti.*"

Drayzer burada çalışanların üç nöbetle, 8 saat dinlenmeden çalıştıklarını ve ayda 70 ruble maaş aldıklarını öğrenir. Yazar 520 işçinin yaşadığı yeri görür.

Drayzer'in "eski ve yeni" durum hakkında ki sorusuna, icra memuru şu cevabı verir: - "Biz de işçilerin çalışma saatleri diğer devletlerin standartlarından yüksek, ücreti ise düşük olduğuna göre, başka ülkelerle yarışabiliriz."

Rusya'da petrolün siyah altın değeri, ünlü Amerikan yazarın ilgisini çok çekmiştir. Bir zamanlar Sovyetlerin dağılacağını söyleyen Drayzer, yıllar geçtikten sonra Amerikalıların, Bakü petrolüne el koyacağını da, herhalde içinden geçirmiştir, fakat bunu ifade etmemiştir. Belki de bu petrolden Rusların faydalandığına üzülmüştür, Drayzer... Ve bunu da bilirdi ki, devrim Azerbaycan petrolünü, Azerilerden alıp, Rus sömürgecilerine verecektir. Her tarafta rastladığı "Lenin köşeleri" ünlü yazarı çok sıkıyordu, Tiflis'e giderken: - Herhalde orada Lenin köşesi yoktur, diyordu.

T. Drayzer surlarla çevrili şehirdeki eski tarihî abideleri inceler, buranın güzelliği onu çok etkiler. Yazar burayı bir gece masalına benzetir. Bu abideler, Drayzeri ne kadar aşık etse de onu yalnız Bakü petrolü ilgilendirir. Bu da ünlü Amerikan yazarın Bakü petrolüne olan merakı hakkında küçük bir yazı...

Okuyuculara ilginç geleceğini düşündüğümüz için bunları aktarma ihtiyacı duyduk. Konu bugün için çok aktüeldir, özellikle Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının faaliyete başlayacağı bugünlerde..... Bakü petrolünden eli çekilen Ruslar yine de her fırsatta bu hayırlı işe engel olmaya çalışacaklar, yalnız bunlar boş çıkacaktır... Artık Azeri Türkleri kendi servetinin sahibidir.

Bir de, bu nimetlerden oradaki Türkler'in parlak geleceği için çalışanlar faydalansın. Azerbaycan Türklerinin de, mutlu bir hayat sürmeye hakları vardır. Dünyanın neresinde olursa olsun mutlu yaşamak Türk milletinin en tabii hakkıdır.

NOTLAR

* Bu makale Dildar Şirzad-Atmaca tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. Bundan sonra gösterilen Kaynaklar R.E. Kennel'in "Nehayet Bakü'de" kitabından "Ümman" neşriyat, Bakü 1998.

KAYNAKÇA

1- R.E. Kennel, *Nehayet Bakü'de* (İngilizceden çeviren N. Nuriyeva) "Ümman" neşriyat, Bakü, 1998

2- T. Aliyeva... "İlden Hazardan o kadar da uzak değilmiş" *Azerbaycan Gazetesi*, 24 Ağustos 1997.

3- T. Aliyeva... "70 yıl önce bugün büyük Amerika yazarı T. Drayzer'in Bakü'de bulunması hakkında." *Azerbaycan Gazetesi*, 23 Aralık 1997.

"ULUSLARARASI DÖRDÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ"

Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara

2. Cilt

çıkıyor

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

Fikir ve Sanat Eserlerinin Cezaî Himâyesi

Anahtar Kelimeler: Türk hukuku, fikir ve sanat eserleri, kanunun yaptırımları

Prof. Dr. Zeki HAFIZOĞULLARI
Atatürk Kültür Merkezi Aslı Üyesi

Genel olarak

Fikir ve sanat eserleri, sadece “insanın” ürünü değildir, aynı zamanda “insanlığın” ürünüdür. Gerçekten, canlılar aleminde “insan kimliğini” en belirgin biçimde temsil eden beşeri ürün, fikir ve sanat eserleridir. Uygarlık, varlığını, her zaman fikir ve sanat eserlerine borçlu olmuştur.

Fikir ve sanat eserleri “hukuki himayenin konusu olur mu olmaz mı” tartışması bugün artık aşılmıştır. Günümüzde, uygar toplumlar, insanın en değerli ve baş ürünü olan fikir ve sanat varlıklarını istisnasız korumaktadırlar.

Anayasamız, 25. Maddesinde düşünce ve kanaat hürriyetini, 26. Maddesinde düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini, 27. maddesinde bilim ve sanat hürriyetini, 64. maddesinde sanatın ve sanatçının korunmasını düzenlemiştir. Söz konusu bu durum, fikir ve sanat eserlerinin, hem kişi hem de toplum bakımından ne kadar çok önemli olduğunu, dolayısıyla hukuki himayenin zorunluluğunu açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

Ülkemizde fikir ve sanat eserleri, 5846 s. “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” ile hukukî himayenin konusu yapılmıştır. Kanun altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, fikir ve sanat eserleri tanımlanmış ve tasnif edilmiştir. İkinci bölümde Eser sahipliği düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde Fikrî haklara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde eser sözleşmesi ve eser üzerinde tasarruflar düzenlenmiştir. Beşinci bölümde, fikrî hakların hukuki ve cezai himayesine yer verilmiştir. Altıncı bölümde çeşitli hükümler yer almıştır.

Fikir ve sanat eserlerinin bu düzenlemesinde, biz, sadece fikrî hakların cezai himayesi üzerinde

duracağız. Tabii, fikrî hakların cezai himayesini açıklayabilmek için, önce fikrî hakların ne olduğunu söylemek gerekmektedir.

Fikrî haklar denince, genel olarak, bir eser üzerinde o eserin sahibi¹ olan kişinin hakları anlaşılmaktadır. Bir eserin sahibi, onu meydana getirendir (m.8).Eser sahibinin eser üzerinde hakları “manevî haklar” ve “mali haklar” olarak belirlenmiştir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 71. maddede “manevi haklara” saldırıları, 72. maddede “mali haklara” saldırıları suç saymıştır. Kanun, 73. Maddede, diğer ihlalleri suç saymıştır.

Suçların takibi

Görevli mahkeme

Suçlar resen’ şikayet üzerine takip edilmektedir. Kanun, 75. maddede “ 71,72, 73. maddelerde sayılan suçlardan dolayı kovuşturma şikayete bağlıdır” demektedir. Şikayete hakkı olan kimse, her suçta suçla ihlal edilen ve cezayla korunan “hukuki menfaatin” hamili olan kişi veya kişilerdir. Ancak, Kanun (m. 75), bazı şartlarda, mağdurdan başka kimselerin de şikayet hakkını kullanabileceklerini hükme başlamıştır. Bunlar, şartlarına göre (m. 71/1,2), Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, mağdurun mensubu olduğu meslek birliği, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü ve Türk basını temsil eden kurumlardır.

Kanun şikayette bulunmanın başlangıcında ve süresinde genel kuraldan (TCK. m. 108) ayrılmıştır. Kanun, şikayette bulunmanın başlangıcı ve süresi konusunda, “ Ceza davasının fiilin icrasından itibaren bir yıl içinde açılması gerekir” hükmüne yer vermiştir.

Kanun, kavuşturmaya ilişkin işleri, CMUK. nun 423. maddesi anlamında acele işlerden saymıştır.

“Kanunun ihlalinden doğan hukuk ve ceza davalarında, görevli mahkeme, Asliye hukuk ve Asliye ceza mahkemeleridir” (m.76).

Kanun, ihlallerin, “Şahsi Dava” yolu ile takibine de imkan vermiştir. Bu halde CMUK.nun 358. maddesi hükmü uygulanır (m. 76/2).

Ceza davasıyla birlikte, elbette “şahsi hak” talep edilmesi mümkündür. Ancak, beraat halinde, şahsi hak talebine ilişkin uyuşmazlığın çözümlenebilmesi için dosya res’ en hukuk mahkemesine havale olunur (m.76/2).

Suçun faili

Suçun faili kanunun suç saydığı fiili işleyen kimsedir.

Kanun, suçun failini 74. maddede düzenlemiştir. Kanun, 74. maddede, 71, 72 ve 73. maddelerde yer alan suçların kural olarak herkesin faili olabileceğini kabul etmiştir.

Ancak, bu maddelerde sayılan suçlar, hizmetlerini ifa ettikleri sırada, bir işletmenin temsilcisi veya mustahdemleri tarafından işlenmiş olursa; suçun işlenmesine engel olmayan işletme sahibi veya müdürü, yahut her hangi bir nam ve sıfatla olursa olsun, işletmeyi fiilen idare eden kimse dahi, suçu işleyen temsilci veya mustahdemler gibi cezalandırılır.

Görüldüğü üzere, Kanun, burada bir tür “objektif sorumluluk” esasına yer vermiştir.

Gene, suç oluşturan fiilin işlenmesi işletme sahibi veya müdürü yahut işletmeyi fiilen idare eden kimse tarafından emredilmişse, bunlar fail gibi; temsilci veya mustahdem ise yardımcı gibi cezalandırılır.

Bu hüküm eleştiriye açıktır. Bir kere kimsenin suç oluşturan bir fiilin işlenmesini “emretmek” biçiminde bir erki bulunmamaktadır (Any. m. , TCK. m. 49). Böyle olunca ifade temelde yanlıştır. Öte yandan, suça iştiraki “mahfuz tutan” bir düzenlemede hükümde yer alan “yardımcı” sözünün Ceza Hukukunda ne anlama geldiğini belirlemek pek kolay değildir. Ceza hukukunda böyle bir müessese bulunmamaktadır. Bir an için diyelim ki, yardımcıdan maksat ferai failliktir, bu halde fiili irtikap edenin hangi esasa dayalı olarak ferai fail gibi cezalandırıldığını anlamak kolay olmamaktadır.

Kanun, işleri çevrilirken 71, 72 ve 73. maddelerde yer alan suçlardan biri işlendiğinde, tüzel kişiyi suçun diğer failleriyle birlikte , Kanunun tabiriyle “ diğer suçlularla birlikte masraf” ve “ para cezasından” “müteselsilen” sorumlu tutmaktadır. Burada, “masraf” bakımından müteselsil sorumluluğu anlamak mümkündür. Ancak, cezanın şahsı liği esasına dayalı bir ceza hukuku düzeninde, para cezası söz konusu olduğunda, tamamen özel hukuk müessesesi olan müteselsil sorumluluğu bir yere oturtmak mümkün olamamaktadır. Burada, maalesef özen gösterilmeden kaleme alınmış olan bir kanun hükmüyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Esasen hiçbir esasa dayanmayan bu kendine özgü faillik kalıpları dışında, Kanun, ayrıca, 71, 72 ve 73. maddelerde yer alan suçlara iştirak edilebileceğine de işaret etmiş bulunmaktadır.

Manevi haklara tecavüz edilmesi halinde oluşan suçlar

Manevi hakların ihlali olan suçlar, Kanunun değişik 71. maddesinde düzenlenmiştir. Bu suçlar

sadece “kast” ile işlenebilmektedirler. Bu demektir ki, söz konusu suçların “taksirli” biçimi bulunmamaktadır.

Ancak, Kanunun düzenlemesi, kendi içinde çelişkilidir. Gerçekten, Kanun, 71. maddede cezai sorumluluğun esasını “kusurlu sorumluluğa” dayandırırken, 74. maddede henedense “ objektif sorumluluğa” dayandırmış bulunmaktadır. Bilindiği üzere, bu iki kavram birbiriyle bağdaşmamaktadır.

Kast, failin, 71. maddenin suç saydığı fiili bilmesi ve onu istemesi iradesidir.

Kanunun suç kimliğini kazandırdığı fiiller suçlardır.

1. İster alenilemiş olsun, isterse olmasın, eser sahibinin veya halefinin yazılı izini olmadan, bir eserin umuma arzedilmesi veya yayımlanması suç sayılmıştır.

Suçun oluşması için eserin “alenilemiş olması”, yani üçüncü kişiler tarafından algılanabilir olma şartı aranmamıştır. Sahibinin veya halefinin yazılı izini olmadan eserin umuma arzedilmemiş veya yayımlanmış olması halinde suç oluşur.

“Umum” kamu anlamındadır. Eserin sahibi onu meydana getirendir. Halefi onun yerine geçen, yani mirasçısı olan kimse veya kimselerdir (m. 8, 19). Eserin sadece bir kısmının umuma arzedilmiş veya yayımlanmış olması halinde de suç oluşur. İzin hukuka uygunluk nedenidir. Yazılı izinin bulunması halinde, umuma arz veya yayımlama eylemleri hukuka uygun davranışlardır.

2. Eser sahibinin veya halefinin yazılı izini olmadan bir esere veya çoğaltılmış nüshalarına” ad koymak “ suç sayılmıştır.

Kanun, 15. maddede, “adın belirtilmesi yetkisini” münhasıran eser sahibine vermiştir. Bir eserin kimin tarafından vücuda getirildiği uyumsuzluk konusuysa, eserin kime ait olduğuna mahkeme karar verir. Böyle olunca, bir esere veya çoğaltılmış nüshalarına, eser sahibinin veya halefinin izini olmadan, bir kimsenin adını koymakla suç oluşmaktadır.

Görüldüğü üzere, rıza, fiili suç olmaktan çıkarılmaktadır.

3. Başkasının eserini kendi eseri olarak, kendisinin eserini başkasının eseri olarak göstermek suç sayılmıştır.

Gene, Kanun, 15. maddesinin 2. fıkrası hükmüne aykırı hareket etmeyi suç saymıştır. Onbeşinci maddenin ikinci fıkrası hükmü, “ bir güzel sanat eserinden çoğaltma ile elde edilen kopyelerle bir işlemenin aslı veya çoğaltılmış nüshaları üzerinde asıl eser sahibinin ad veya alametinin kararlaştırılan veya adet olan şekilde belirtilmemesi ve vücuda getirilen eserin bir kopye

veya işleme olduğunun açıkça gösterilmemesi şartını” getirmiştir.

4. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39 ve 40. maddelerdeki hallerde, kaynak göstermemekte veya yanlış yahut kifayetsiz veya aldatıcı kaynak göstermekte suç sayılmıştır.

Kaynak göstermemek, fikrin alındığı kaynağı hiç zikretmemek, tamamen görmezlikten gelmektir. Yanlış yahut kifayetsiz veya aldatıcı kaynak göstermek, kaynak göstermemeye eşit sayılmıştır. Kanun bu düzenlemesiyle, başkalarının fikirlerinden alıntı yapanların, doğruluk kurallarına uygun davranmalarını istemiştir. Bundan ötürüdür ki, belirtilen davranışlardan birini veya birkaçını birlikte yapmakla suç oluşur.

Kanun, 32. maddede, “hadisenin mahiyeti ve vaziyetin icabı gerektirmediği hallerde söz ve nutuk sahiplerinin adı zikredilmeyebilir” demektedir. Bunun tersi hallerde, yani hadisenin mahiyeti ve vaziyetin icabı gerektirdiği takdirde söz ve nutuk sahiplerinin adını zikretmemek bu suçta vücut verir.

Kanun, 33. maddede, yayımlanmış eserlerin, münhasıran eğitim-öğretim maksadıyla, yararlanmak amacı olmadan, bedava temsil edilmelerini, ancak eserin ve eser sahibinin adının “mutat şekilde” zikredilmesini hükme bağlamıştır. Bu hükme uymamak kaynak göstermemek, dolayısıyla suç sayılmaktadır.

Kanun, 34. maddede, eğitim ve öğretim için seçme ve toplama eserleri düzenlemiştir. Bu hallerde, eser ve eser sahibinin adını mutat şekilde zikretmek zorunluluğu getirilmiştir. Buna uymamak, kaynak göstermemek sayılmıştır.

Kanun, 35. maddede, “iktibas yapmaya”, yani “alıntı yapmaya” imkân sağlamıştır. Ancak, Kanun, iktibasın belli olacak şekilde yapılmasını, ilim eserlerinde iktibas hususunda kullanılan eserin ve eser sahibinin adından başka bu kısmın alındığı yerin belirtilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kurala aykırı davranmak, kaynak göstermemek sayılmıştır.

Kanun, 36. maddede, gazete veya dergilerden yapılacak alıntıları düzenlemiş, bütün bu hallerde, kendisinden alıntı yapılan gazete, dergi ve ajansın ve eğer bunlar da başka bir kaynaktan alınmışlarsa o kaynağın adının, tarih sayısından başka makale sahiplerinin adının, müstear adı veya alametinin zikredilmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğa uyulmaması, kaynak gösterilmemesi suçunu oluşturur.

Kanun, 37. maddede, röportaj mahiyetinde olmak üzere, günlük hadiselerle ilgili olarak, fikir ve sanat eserlerinden bazı parçaların alınmasına izin vermiştir. Ancak, maddede, eserin ve eser sahibinin isminin

zikredilip edilmeyeceği hususu düzenlenmemiştir. Oysa, kaynak göstermeden alıntı yapmayı suç sayan 71. madde, diğer maddeler yanında, 37. maddeye de yer vermiştir. Kuşkusuz, eksikliği, yorumla tamamlamak ve dolayısıyla eser sahibinin isminin zikredilmemesini, kaynak göstermemek suçunu oluşturduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Kanun, 39. maddede, bestekarlara tanınan hakları ve yükümlülükleri düzenlemiştir. Bestekarlar bestelerinde kullandıkları edebiyat eserinin ve eser sahibinin adını belirtmek zorundadırlar. Bu zorunluluğa uymamak halinde, kaynak göstermemek suçu oluşur.

Son olarak, Kanun, 40. maddede, “kopya ve teşhiri” düzenlemiştir. Madde hükmüne uymamak suç sayılmaktadır.

Bu suçların cezası, üç aydan bir yıla kadar hapis ve 300 milyon liradan 600 milyon liraya kadar ağır para cezasıdır. Kanun, bu cezaların, “ Kişiler hakkında...” olduğunu ifade etmiştir. “Kişiler” terimi kuşkusuz tüzel kişileri de ifade etmektedir, ancak, burada, kişilerden maksat, her halde gerçek kişilerdir.

Mali haklara tecavüz edilmesi halinde oluşan suçlar

Kanun fikir ve sanat eserlerine ilişkin mali hakların neler olduğunu ve bu hakların hamillerini 20. sonraki maddelerde düzenlemiştir.

Kanun, mali hakları, 72. maddede cezai himayenin konusu yapmış, dolayısıyla mali hakların ihlallerini suç saymıştır.

Ancak mali hakların hukuki ve daha özel olarak cezai himayesi sınırsız değildir. Gerçekten, Kanun 26. maddede, eser sahibine tanınan mali hakların “ zamanla mukayyet” olması esasını getirmiştir. Koruma süresi, eser sahibinin yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren 70 yıl devam eder (m.27). “ Türkçeye tercüme hususunda koruma süresi” 28. maddede düzenlenmiştir.

Mali hakların korunması süreleri, 72. maddede öngörülen suçların ön şartını oluşturmaktadır. Söz konusu suçların cezalandırılabilmesi için, kanunun suç saydığı fiillerin, belirtilen bu süreler içinde işlenmesi gerekmektedir. Kanunun koyduğu koruma süreleri dışında, fikir ve sanat eserlerinden iktisaden yararlanma herkesin hakkıdır.

Kanunun, 72. maddede öngördüğü suçlar, sadece “ kast “ ile işlenebilirler. Suçların, taksirli biçimi yoktur. Kanunun suç saydığı fiillerin taksirle işlenmesi halinde her halde hukuki sorumluluk doğar. Kast, kanunun suç saydığı ve yapılmasını yasakladığı fiilleri, failin bilerek ve isteyerek işlemesi iradesidir.

Suçun işlenebilmesi, madurun, yani Kanunun ifadesiyle “hak sahibinin” rızasının yokluğuna bağlanmıştır. Rızanın bulunması fiili suç olmaktan çıkarır. Rızanın “yazılı izin” biçiminde ortaya çıkması aranmıştır.

Kanun suçların fiillerini “Kişiler...” olarak ifade etmiştir. İhlal halinde kişi lere verilecek ceza üç aydan bir yıla kadar hapis ve 300 milyondan 600 milyon liraya kadar ağır para cezasıdır.

72. maddede öngörülen suçlar şunlardır:

1. Bir eserden onu işlemek suretiyle faydalanmak hakkımünhasıran eser sahibine aittir (m.21). Onun içindir ki, bir eseri, hak sahibinin rızası olmaksızın herhangi bir şekilde “işlemek “ suç sayılmıştır.

Kanun, “işlenmenin” ne olduğunu 6. maddesinde tanımlamış ve işlenmelerin neler olduğunu saymıştır. Kanun, işlenmeleri, diğer bir eserden yararlanmak suretiyle vücuda getirilen ve bu esere nisbetle müstakil olmayan fikir ve sanat ürünleri olarak tanımlamıştır.

O halde bir eserden, sahibinin yazılı izni olmadan, bilerek ve isteyerek, herhangi bir şekilde, işleme bir eser meydana getirmek, bu maddedeki suçu oluşturmaktadır.

2. Bir eserin aslını veya işlenmelerini kısmen ya da tamamen çoğaltma hakkı münhasıran eser sahibine aittir (m.22). O nedenledir ki, bir eseri, hak sahibinin izini olmaksızın, herhangi bir şekilde “ çoğaltmak” suç sayılmıştır.

Ancak, Kanun, fikir ve sanat eserlerini, hak sahibinin izinine başvurulmaksızın, amme intizamı mülhazasıyla” (m.30) veya” şahsen kullanma” (m.38) amacıyla, her çeşit çoğaltmaya izin vermiştir. Bu demektir ki, “amme intizamı mülhazası “ ve “ şahsen kullanma” birer hukuka uygunluk nedenidir. Bu halde fiil suç olmaz.

Kanun, 7. maddede, “çoğaltma” terimini kullanmış, ama çoğaltmanın ne olduğuna, 22. maddede, 2.ve 3. fıkrada işaret etmiştir. Hak sahibinin yazılı izini olmaksızın, bir fikir ve sanat eserini, bilerek ve isteyerek, bu tanımlara aykırı bir biçimde çoğaltmak bu suçu oluşturmaktadır.

3. Bir fikir ve sanat eserinin aslından çoğaltma ile elde edilen nüshaları ancak hak sahibi tarafından veya onun rızasıyla satışa çıkarılabilir, dağıtılabılır veya diğer bir şekilde ticaret mevkiine konulma suretiyle umuma arzedilebilir, dolayısıyla eser yayımlanmış sayılır.

Bunun içindir ki, Bir eser veya işlenmelerinin, çoğaltılmış nüshalarının, çoğaltan kişi tarafından, hak

sahibinin yazılı izini olmaksızın satılması, satışa veya tedavüle arzedilmesi suç sayılmıştır.

Burada, kanunun yapılmasını yasakladığı fiillerden birini veya birkaçını birlikte yapmakla suç oluşmuş olmaktadır.

Öyle sanıyoruz ki, bir fikir ve sanat eserini, bir kimse, hem çoğaltır, hem de kendisi çoğalttığını satarsa veya satışa veya tedavüle arzederse, bir değil, iki ayrı suç işlemiş olur, dolayısıyla fiiller ayrı ayrı cezalandırılır ve cezalar ictima ettirilir.

4. Kanun, Fikir ve sanat eserlerini yaymak , teşhir (m.23, 25, 40) ve temsil (m. 24) etmek suretiyle ondan yararlanmak hakkını sadece eser sahibine münhasır kılmıştır.

O yüzdendir ki, Kanun, bir eser veya işlenmelerini, hak sahibinin rızası olmaksızın, temsil veya teşhir eden, umumi yerlerde gösteren veya radyo yahut buna benzer araçlarla yayan kimselerin cezalandırılmasını emretmiştir.

“Temsil”, “teşhir”, “yayma”, “umumi yerlerde gösterme” kavramları, 23 ve 24. maddelerde açıklanmış/tanımlanmış bulunmaktadır.

5. Bir eseri ve işlenmelerini, hak sahibinin yazılı izini olmaksızın, bilerek ve isteyerek kiralamak suç sayılmıştır.

6. Eser sahibinin izini olmadan yapılan nüshaları “ithal etmek” suç sayılmıştır.

“İthal etmek” bir fikir ve sanat eserini yurda sokmaktır. Fikir ve sanat eserinin yurda sokulmasıyla birlikte bu suç oluşur.

Diğer suçlar

Kanun, değişik 73. maddede, ayrıca “diğer suçlara” yer vermiştir.

“Diğer suçlar” madde başlığı altında yer alan suçlar, aslında ya manevi hakların ya da mali hakların ihlallerini oluşturmaktadır. Bundan ötürüdür ki, bu başlık altında yer alan suçların, belirtilen gruplardan birinin içine sokulmaması, isabetsiz olmuştur.

73. maddede yer alan suçlar ancak” kast” ile işlenebilirler. Bu suçların da “taksirli” biçimi yoktur. Kuşkusuz, kanunun suç saydığı fiilleri taksirle işlemek, şartlarının bulunması halinde hukuki sorumluluğa vücut verebilir.

Maddede yazılı suçları işleyen “Kişiler hakkında üç aydan üç yıla kadar hapis ve 300 milyondan 600 milyon liraya kadar aşır para cezası hükmolunur”

73. maddede suç sayılanlar şunlardır:

1. Birinci fıkranın 1. bendinde kanununa aykırı

olarak çoğaltıldığı bilinen veya bilinmesi icabeden bir eserin nüshalarını,

- satışa çıkarmak
- kar sağlamak veya diğer herhangi bir surette yararlanmak maksadıyla “bunlardan umumi yerlerde temsil yapmak”
- veya radyo ile yayımlamak suç sayılmıştır.

Bu madde hükmü, sadece çok kötü bir biçimde kaleme alınmış, aynı zamanda söz dizimi bakımından yanlış kaleme alınmıştır. Kanunda bir hükmün böylesine kötü bir biçimde kaleme alınmış olması, aymazlık değilse, hayret edilecek bir konudur.

Kanun, bir eserin aslını ve işlenmelerini çoğaltma hakkını 21. maddede düzenlemiştir. Kanun “ bu kanun hükümlerine aykırı olarak” ifadesiyle, 21. maddedeki düzenlemeyi kastetmiş bulunmaktadır.

Fail bir eserin “ hukuka aykırı olarak çoğaltıldığını” bilmiyorsa veya bilmesi de icap etmiyorsa, bu halde, fiili hata söz konusu olduğundan ve hata esaslı ise kast kalktığından, fiil suç teşkil etmez.

Taksirli bir davranışının sonucu olarak failin hataya düşmesi halinde, suçun taksirli biçimi olmadığından, sadece hukuki sorumluluğu söz konusu olabilir.

2. Birinci fıkranın 2. bendinde, kanuna aykırı olarak satışa çıkarıldığı bilinen veya bilinmesi icabeden bir eserin nüshalarını,

- başkalarına satmak
- kar sağlamak veya diğer herhangi bir surette yararlanmak maksadıyla “bunlardan umumi yerlerde temsil yapmak”
- veya radyo ile yayımlamak suç sayılmıştır.

yukarıdaki eleştiriler bu hüküm için de geçerlidir.

Fail bir eserin “hukuka aykırı olarak satışa çıkarıldığını” bilmiyorsa veya bilmesi de icap etmiyorsa, bu halde, yukarıdaki gibi fiili hata söz konusu olduğundan, hata esaslı ise kast kalktığından, fiil suç teşkil etmez.

Taksirli bir davranışının sonucu olarak failin hataya düşmesi halinde, suçun taksirli biçimi olmadığından, sadece hukuki sorumluluğu söz konusu olabilir.

3. Birinci fıkranın 3. bendinde, mevcut olmadığı veya üzerinde tasarruf yetkisi bulunmadığı bilinen veya bilinmesi icabeden mali bir hakkı veya ruhsatı

- başkasına devretmek
- veya vermek
- yahut rehin etmek

- veyahut herhangi bir tasarrufun konusu yapmak suç sayılmıştır.

Failin mali bir hakkının veya tasarruf yetkisinin varlığı konusunda hataya düşmüş olması halinde, hata esaslı ise, fiili hata söz konusu olduğu, dolayısıyla kast kalktığı için bu suç oluşmaz.

4. Kanun, birinci fıkranın 4. bendinde, kendisine sözleşme veya kanunla müsaade edilen miktardan fazla nüsha çoğaltmayı veya çoğalttırmayı suç saymıştır.

Sözleşmenin veya kanunun müsaade ettiği miktardan fazla nüsha çoğaltılması veya çoğalttırılmasıyla birlikte suç oluşur. Kanun çoğaltmanın veya çoğalttırmanın saikine itibar etmemiştir.

5. Kanun, birinci fıkranın 5. bendinde, bu kanun hükümlerine aykırı olarak çoğaltıldığı bilinen veya bilinmesi icabeden bir eserin nüshalarını ticari amaçla elinde bulundurmaya suç saymıştır.

Ticari amaçla çoğaltıldığı bilinen veya bilinmesi icabeden bir eserin nüshalarını elinde bulundurmaya suç işlenmiş olur. Bu demektir ki, buradaki suçun oluşması için hukuka aykırı olarak çoğaltılmış eserin sadece elde bulundurulmuş olması yetmez, o şeyin, ayrıca “ticari bir amaçla” elde bulundurulmuş olması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere, Kanun, bu suça mahsus olmak üzere, “genel kastı” yeterli görmemiş, suçun oluşması için ayrıca “özel kasta” yer vermiştir.

Kuşkusuz, yukarıda belirtildiği biçimde, fiili hata bu suçta da söz konusu olabilmektedir. Bu halde, kastın yokluğundan ötürü fiil suç olmaz.

6. Son olarak, Kanun, birinci fıkranın 6. bendinde, “Yegane amacı bir bilgisayar programını korumak için uygulanan bir teknik aygıtın geçersiz kılınmasına veya izinsiz ortadan kaldırılmasına yarayan herhangi bir teknik aracı ticari amaç için elinde bulunduran veya dağıtan” kimseyi cezalandırmaktadır.

Bu suçun işlenmesi için de genel kast yeterli değildir, ayrıca özel kastın bulunması gerekmektedir. Özel kast, “teknik aracı” ticari bir amaç için elinde bulunduraktır. Söz konusu teknik araç, böyle bir amaç için elde bulundurulmuyorsa, kuşkusuz suç da yoktur.

NOTLAR

1. *Düşünceler, tartışmalar ve tanımlar için bkz., Nuşin Ayiter, Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri, Ankara, 1972. s.29 vd.*

Asya'ya Doğru: II

Anahtar Kelimeler: Gezi, seyahatname, Asya kültürü, kültür karşılaştırması.

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Aslı Üyesi

1 9.03.2000 Hong Kong'tan Bangkok'a

Saat 7.23 (M.S.) 1.30 (B.S.) Bangkok'a gitmek üzere otelden ayrıldık. Sokaklar tenha; dükkânlar kapalı, yüksek binaların bir kısmının cepheleri süslü.*

Caddeler, sokaklar araba dolu olduğu halde apartmanların, gökdelenlerin bahçeleri, önleri bomboş. Anlatıldığına göre arabalar, binaların içinde yapılan otoparklara konuyor.

Yollarda insan sayısı yavaş yavaş artıyor. Yaya kaldırımlar demir parmaklıklarla ayrılmış. Birçok binalarda (centr) yazılı. Bizde son zamanlarda aynı moda uyulmuş. (İşhanı), (İş merkezi) deyimleri artık beğenilmez oldu; yeni ve yüksek yapıların önlerinde hep aynı kelime: Centr. Hem de İngilizce imlâsıyla.

Hava meydanına yaklaşıyoruz. Yol üzerinde harap tahta kulubeler ve barakalar. Onların yanında, kanal kenarında yüksek beton binalar. Tam bir çelişki. Deniz üzerinde büyük köprüler, uzaklarda çıplak tepelere doğru kademeli duvarlar, bunların arasında merdivenler, kenarlarında yeni dikilen ağaçlar. Göze çarpan görüntüler böyle.

Oto yoldan, deniz kıyısından, üst geçitlerden ilerliyoruz. Çimenli, ağaçlıklı yerlerde uçar halde kuş simgeleri.

Havaalanına vardık. Her tarafta olağanüstü bir hareketlilik var. Uçakların bulunduğu yere trenle gidiyoruz. Denetim yerinde polis durduruyor. El çantamızdaki meyve bıçağı alette görünmüş. Çanta açılıyor, bıçak çıkarılıyor. Ölçülere göre büyümüş. Polis bıçağa el koyuyor; tutanak düzenleniyor, bir örnek de bize veriliyor; dönüşte istersek bıçağı alabileceğimiz.

Saat 9.25 (M.S.) 15.15 (B.S.) Hareket ediyoruz. Üç bölümlü uçak tamamen dolu. Havalandırma üşütecek kadar soğukluk veriyor. Azaltmak mümkün

değil; üşüyenler için battaniye dağıtılıyor. Gezi boyunca aynı konuyla karşılaşıyoruz; otelde, dükkânlarda, kapalı yerlerde havalandırma var ama, üşütüyor; dışarı sıcak. İki çevre arasındaki ısı farkı hastalık yaratacak boyutlarda. Onun için otellerde havalandırmayı kapatmak zorunda kalıyoruz.

Hong Kong-Bangkok iki saat yirmi dakika.

Uçakta her koltuğun arkasında televizyon var; yolcu oturduğu yerde önündeki televizyonu seyrediyor. Ayrıca ortadaki büyük televizyonlarda da uçağın nerelerden geçtiği, yere olan mesafesi, dış sıcaklık, mahallî saat ayrı ayrı görülüyor.

Saat 11.30 (M.S.) 18.30 (B.S.) Bangkok havaalanına iniyoruz. Pasaport ve el çantası denetimi. Hava sıcak, ortalık kalabalık ve hareketli.

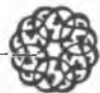
Otobüse binerken Taylandlı genç kız boynumuza çiçek demeti asıyor, bir genç de fotoğrafımızı çekiyor. Bizde turistlerin rıhtımlarda havaalanlarında davul zurna eşliğinde halk oyunlarıyla karşılanması gibi.

Turist konuktur; itibar edilmeli, kolaylık gösterilmeli ve korunmalı. Fakat ölçüyü kaçırmamalı, turizme gereğinden fazla değer vermemeli; özellikle birinci derecede gelir kaynağı gözüyle bakmamalı. Unutmamalı ki sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmemiş memleketleri turizme yönlendirmeğe, sermayeyi muhteşem otellere, turizm tesislerine yatırmaya, sanayileşmeden uzaklaştırmak suretiyle kaynak ve pazar düzenlerini sürdürmeye çalışırlar.

Dahası var.

Sanayileşmiş ülkelere göre ticaret, başka bir deyimle, ithalat ve ihracat serbest olmalı. Bu düzen içinde turist bıraktığı döviz tekrar sanayileşmiş ülkeye döner. Bu bakımdan turist celbederek döviz kazandığım sanan ülke aslında sanayileşmiş ülkeye kaynak, gerçek deyimle, pazar sağlamış olmaktadır. Onun için dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Sanayileşmemiş ülkelerdir ki yatırımda turizme ağırlık verirler. Oysa ki kalkınma açısından turizm sanayileşmeden sonra gelen ikinci, hatta üçüncü derecede bir gelir kaynağı sayılmalı, daha çok kültür alanı olarak değerlendirilmelidir.¹

Asfalt yollardan, yüksek beton binaların önünden geçerek şehre doğru ilerliyoruz. Yerli mimarının güzel örneklerini, beyaz duvarlar üstünde dik çatılı, kiremit örtülü, sarı, kırmızı, yeşil renklerle süslü güzel binaları ve yeşil alanları seyrediyoruz. Şehir merkezindeki gökdelenlerin üzerinde batılı büyük sermaye şirketlerinin ve Japon firmalarının reklam levhaları asılı.

Bangkok, geniş ve düz bir arazi üzerinde kurulduğu için Hong Kong'tan ayrı bir yapıya sahip. Gökdelenler, yüksek binalar aralıklı ve birbirinden uzak bir şekilde yapılmış; Hong Kong'taki gibi yapışık görünecek kadar sık değil; geniş boşluklara evler, birkaç katlı apartmanlar yerleştirilmiş. Balkonlar demir parmaklıklarla kapatılmış. Tabelalar İngilizce. Latin harflerine benzeyen Tayland alfabesiyle yazılı olanlar da var.

Tayland 62 milyon nüfuslu bir ülke. On milyonluk Bangkok, hükümet merkezi. Bangkok melekler şehri anlamına gelen bir kelime. Tayland parasının adı baht. 1 ABD doları 37 baht.

Otel muhteşem bir gökdelen. Bahçesinde küçük bir Buda heykeli, Buda sunağı var. Girişte yerler boydan boya siyah mermer. Kapıda şalvarlı, kara sakallı bir Hintli. Odalar geniş. Banyoda küvetten başka tavana kadar camla çevrili duş yeri. Bina Çinli, Tayland'lı ve Singapur'luya ait sermayeyle yapılmış. Acaba aynı parayla bir fabrika kurulsaydı daha iyi olmaz mıydı? Böylece sanayileşmemiş Asya ülkesine daha çok katkı sağlamaz mıydı? Yarın bu konu üzerinde ayrıntılı olarak duracağız.

Otele yerleştikten sonra şehir gezisine çıktık.

Yüksek binaların önünden geçiyoruz. Otelin karşısındaki caddenin ortası büyük keçeyle kazılıyor, toprak çıkarılıyor. Herhalde metro yapılacak. Yollarda otobüsten çok otomobil ve taksi var. Ucuz olan taksiler değişik renkte. Koyu mavi bir taksinin üstünde iki tarafında telefon resmi bulunan (Taxi) kelimesi yazılı. Bazıları da sarı ve yeşil renktedir ve üzerlerinde şu yazı okunur: (Taximetr) Taksilerde pazarlık edilir ve bir fiyat üzerinde anlaşma olurmuş, ama, şoför inişte yolcudan ilk söylediği parayı istemiş.

Taksilerden başka üç tekerlekli motorlu arabalar var. Bunlara (Duk duk) deniyor; fiyatları aynı. Ancak şoför öndedir. Yolcular da arkadaki sırada oturur.

Bugün üç Buda tapınağı gezeceğiz. Burada otuz kadar tapınak var, ama, üç tanesi önemlidir: Altın Buda tapınağı, Yatan Buda Tapınağı, Mermer Buda Tapınağı,

Budizm M.Ö. 6. yy.da Hindistan'da Buda tarafından önce bir düşünce düzeni olarak kurulan, sonraları inanç dünyasına dönüşen ve Asya'ya yayılan bir dindir. Budizm şöyle özetlenebilir.

Temel düşünce, temel inanç duyguları dizginleme, ahlâk açısından temizlenme, insanları eşit görme, insanlara, canlılara karşı sevgi ve şefkat duyma. Buda dininde zarar vermek, kan dökmek, öldürmek yoktur.

Buda'nın ortaya koyduğu düşünceye ve inanışa göre insan varlığı ölüm ve ıstıraplarla yoğurulmuştur. İstırapın sebebi arzu ve ihtiraslardır. İstırapa son vermek için arzulardan, geçici işlerden sıyrılmak gerekir. Kurtuluşun yolu Nirvana'ya ulaşmaktır. Nirvana Sanskritçe bir kelimedir; bir ıstırap olan hayattan uzaklaşarak huzur ve sükûna ermek, dolayısıyla, hertürlü arzu, istek ve tutkuyu ortadan kaldırarak huzura, sükûna ulaşmak, mücadele yoluyla bedeninin arzu ve tutkularını yenmek, dünyadan uzaklaşmak, manevî hayata kavuşmak anlamını taşır.²

Buda dini, insanları, kendisi de dahil olmak üzere, bütün maddî varlıklardan, yaşanan dünyadan uzaklaşmak suretiyle huzura erdirmek amacına yöneliktir; mutluluk, dış dünyada, madde dünyasında, Tanrı'nın verdiği nimetler arasında değil, kişinin bedeninden uzaklaşarak yaratacağı düşünce ve hayal dünyasındadır. İnsan için tek mücadele alanı vardır: Kendisi, kendi benliği, kendi nefsi, kişiyi harekete, çalışmaya, mücadeleye sürükleyen etken varlığındaki itici güçler, başka bir deyimle ihtiyaç, istek, yöneliş ve tutkulardır. Kişi bunları yok edecek, tabiatın verdikleriyle yetinmeyerek daha güzel bir yaşantı kurmak yoluna gitmeyecektir. Buda dininde insan, sıcak bir iklimde dünyaya gelmek yüzünden, hareketten, mücadeleden uzak kalarak, düşünen hayal eden bir yaratık niteliğine bürünmüştür. Hindistan, Çin, Tayland ve Öteki Uzak Doğu ülkelerine yayılan Buda dinine bağlı Asyalılar Buda'nın heykelinin karşısına geçerek, ellerini birbirine kavuşturarak çenelerinin altlarına götürmek, eğilmek yada oturmak suretiyle ibadet ederler.

Tapmalarda Buda'nın heykelleri bulunur. Bu heykeller başlıca üç türdür: Oturan Buda, Ayakta Duran Buda, Yatan, Uzanan ya da Uyuyan Buda. Bunların her birinin ayrı anlamı vardır. Oturan Buda, incir ağacının altında oturarak düşünceye dalan, hayal eden Buda'dır; sağ eli önde, dizinin üstündedir ve açıktır; sol eli bükülmüştür; bacağı, boynuna muvazi durumdadır. Bu görünüş insanların eşitliği anlamına gelir; Buda insanların eşitliği için çalışıyor demektir.

Oturan Buda heykelleri tapınak dışında, bahçelerde, başka yerlerde bulunur. Bizi gezdiren otobüsün şoförünün karşısında, camın önünde ufak bir Buda heykeli vardı. Evlerin bahçelerinde de küçük Buda heykeli, Buda sunağı bulunur. Ev halkı sabahleyin işe ya da başka bir yere giderken kötü ruhlerden korunmak, bereket gelmesini sağlamak için bu heykelin karşısına geçerek dua eder.

Ayakta duran heykelinde Buda, kollarını öne doğru uzatmıştır, iki elini yukarıya kaldırmıştır. Bu

durumun anlamı "Savaş yok!" demektir. Geçmiş dönemlerde Tayland'la Burma arasında savaş vardı. Buda ellerini yukarıya kaldırdı:

-Savaş dursun,

dedi Ayakta duran Buda heykeli o anı canlandırır. Yatan Buda heykeli ise, Buda'nın yatma, dinlenme durumunu gösterir. Buda dininde asıl ibadet tapınaklarda olur. Şimdi gezdiğimiz üç Buda tapınağını anlattım. İlkın Altın Buda tapınağını gördük.

Altın Buda tapınağında oturan Buda heykeli vardır. 1781 yılında süslü taşlardan bu büyük heykel bir set üzerine oturtulmuştur. İki yanında iki heykel daha vardır. Heykeltraş, tapınağın bahçesinde yine büyük çapta kendi heykelini yapmıştır. Bu heykel de heybetli bir görünüm sergilemektedir. Bahçede çerçeve içindeki sunağın önünde çiçek, yan tarafında tütsü ve fener vardır.

İkinci olarak gördüğümüz uzanan Buda tapınağı şehrin merkezindedir. Bu tapınaktaki uzanan Buda heykeli renkli sütunlar arasındadır, upuzun yatan Buda'yı temsil eder. Buda heykeli renkli sütunlar arasındadır, upuzun yatan Buda'yı temsil eder. Buda heykellerinin en büyüğü olan bu heykelde Buda dinlenme halindedir; heykel 46x15 metre boyutundadır. Başı elmak kakmalıdır; ön tarafta fener, mum ve zeytinyağı kandili vardır; eli altıdadır; ayakları kıvrılmış durumdadır; tabanı elmas işlemelidir. Heykelin içi çimento, dışı altın kaplamadır. Arkada ayrıca üç heykel ve küçük bir sunak bulunmaktadır.

Kraliyet ailesi aynı yerdeki ayrı bir tapmakta dua eder. Buradaki tek ya da iki üç katlı tapınaklarda rahipler eğitilir; bunlar rahiplerin üniversitesi niteliğindedir; okul olarak kullanılır.

Saray tapınağının yanında birkaç katlı kule gibi yükselen kırmızı, sarı ve yeşil renklerle süslü pagodalar vardır. Pagoda Portekizce bir kelimedir; Avrupalılar tarafından uzak Doğu tapınaklarına verilen addır.

Tapınağın etrafında eski mimarî tarzında dik çatılı, kırmızı, sarı ve yeşil renklerle donatılmış binalar bulunmaktadır; saçaklarının ucuna uçan kuş simgesi konulmuştur. Bunlar sahipler için yapılmıştır.

Çocuklar budacı olmak için eğitim görürler, ayrıca bir de törene tabi tutulurlar.

Üçüncü tapınağı gezmek üzere Kraliyet caddesinden geçiyoruz. Kralın ve ailesinin büyük boyda ve değişik şekilde çekilmiş resimleri sarı, kırmızı ve yeşil renklerle süslü çerçeveler içinde, yolu belli aralıklarla dikilmiştir. Kral bu caddeden gider gelirmiş.

Tayland'da 1932'de Krallıktan demokrasiye geçilmiş. Bu olay için aynı yerde iki büyük beton sütun dikilmiştir.

Tayland'da Krallara Rama derler. Günümüzde 73 yaşında olan 9. Rama 1946'da ağabeyisinin silâhlı saldırı sonucu öldürülmesi üzerine tahta geçmiş. O zamandan beri iktidarda. Kendisi su mühendisi; ülkede sulama işleri ve barajlar meydana getirmiş.

Bakanlıklar ve Parlamento binası mahallî mimarî tarzında yapılmış. Aynı şekilde başka binalar da var.

Bugün üçüncü olarak mermer Buda tapınağını gezdik. 5. Rama zamanında İtalya'dan getirilen mermerler kullanılmak suretiyle yapılan bina sarı, kırmızı ve yeşil taşlardan örülmüştür; dikdörtgen şeklindedir, dik çatılıdır, yuvarlak kiremitlerle örtülüdür. Kral Rama'nın külleri burada gömülüdür.

Tapınakta oturan Buda heykeli vardır; heykelin üzeri kubbe şeklindedir; sağ el önde, dizin üstünde ve açılmış durumda, sol el bükülüdür. Bacak, boyuna muvazı şekilde uzatılmış. Heykel bütünüyle insanların eşitliğini anlatıyor; sarı altın rengindedir; önünde ve yanında kırmızı çiçekler vardır; arkası yeşil renkte duvar.

Çevrede görülen Buda rahipleri, boydan boya açık kahverengi kumaşlara sarılmışlar. Sağ kolları omuzdan itibaren açıkta. Başlar çıplak ve traşlı; ayakları çıplak. Bu kıyafet maddeyi, dünyayı, dünya malını ve yaşantısını önemsemeyen, bütünüyle manevî hayata yönelen bir dini canlandırmaktadır.

Buda rahipleri el sıkmazlar.

Bir rahip topluluğu tapınağın içinde, heykelin karşısında oturmuşlar, ayaklarını arkaya kıvrımlı, zaman zaman da iki ellerini birbirine kavuşturarak öne eğiliyorlar, namazda secdeye varmak gibi. Bir süre sonra bir rahip başlarına geçti; ortada oturdu; okumaya başladı. Ötekiler de ayakları üstünde durarak onu dinlediler; hep birlikte yüksek sesle dua ettiler. İyi iş için cennet, kötü iş için cehennem. Yeniden doğuş inancı, şekil ve suret değiştirme; ruhun insandan hayvana, hayvandan insana ya da bir cinsten öbür cinsine geçtiğine inanma; ruh göçü³. İyi iş yapmalı; yanlış yaparsan iyi olamazsın. Bunlar Buda dininin esasları.

Rahipler koro halinde dua ederken 5-10 kişilik bir topluluk da arkada derin bir sessizlik içinde oturuyordu. Başları öne eğilmiş; kıyafetlerinden rahip olmadıkları anlaşılıyor. Arada gelenler de Buda'nın yanına gidiyor, ellerini kavuşturmak, çenelerine götürmek ve eğilmek suretiyle ibadet görevlerini yerine getiriyorlar.

Tapınağın yanında bulunan ve rahiplerin yaşadığı binalar altın kaplamalı. Genç rahipler ayrı evlerde oturur.

Tapınağın dışındaki bir bölümde buda heykelleri var; ayakta duran, oturan, yatan Buda. Hepsisi de muhtelif yerlerden getirilmiş. Her birinin anlamı ayrı; şekillerine göre hangi ülkeye ait oldukları anlaşılıyor.

Yine evlerin önünde özel bir yerde bir davul sergilenmiş. Yuvarlak ve uzun biçimde olan bu davul savaşa ilgili haberleri yayar, savaşın kabul edildiğini bildirir. Kuzeyli komşular Tayland'la savaşı kabul ettiklerini bu davulla duyurmuşlar. Tayland'la Burma arasındaki savaş da bu davulla haber verilmiş.

Gezdiğimiz yerlerde, özellikle tapınakların yanında dolaşan seyyar satıcılar aşırı ölçüde rahatsızlık veriyor. Bunlar genellikle tek ya da blok halinde fotoğraf satıyorlar. Gerek Hong Kong'da gerek Singapur'da bu nitelikte satıcılara rastlamadık.

Otele dönüyoruz. Her tarafta kralın sarı, kırmızı çerçeveler içindeki resimleri. Caddelerde leylaklar açtı, ağaçlarda öyle. Her taraf yeşil. Yollar geniş ve asfaltlı. Bir binanın tepesinde yeşil haç var. Yine yüksek binaların üst katlarında (centr) yazısı ve yeşil haç işareti. Caddelerde dikkate değer bir uygulama: Trafik polisleri ve şoförler yüzlerine beyaz bezden maske takmışlar; sokağın tozundan ve kirli havasından korunuyorlar.

Akşam yemeğini balık, midye ve benzeri deniz ürünleriyle meyvelerin tezgâhlarda, buzla örtülmüş durumda sergilendiği bir lokantada yedik. Müşteri ortaya konan yiyecek maddelerinden beğendiğini dilediği kadar alarak sepete koyuyor, kasaya giderek parayı ödedikten sonra masaya getiriyor. Bu arada lokanta görevlileri geliyor, onları götürüyor. Bir süre sonra balıklar, pişmiş, meyveler doğranmış olarak tabaklarla müşterinin önüne konuyor. İçki olarak da bira var.

Lokantanın sokağa bakan mutfağında beyaz giyimli ahçılar yemek hazırlıyorlar. Gerek otelde gerek lokantada çalışanlar son derece sevimli, cana yakın, güler yüzlü ve nazik. Sık sık Buda selâmı veriyorlar.

Yemekten sonra ucuz eşya pazarına gittik. Büyük mağazaların geniş, aydınlık vitrinlerine, üstün nitelikli ve pahalı mallarına karşılık burada, dar sokak üzerinde bulunan küçük dükkânlarda, birbirine bitişik tezgâhlarda ucuz eşya sergileniyor. Satıcılar akşam yemeklerini kaplarda, kâğıtlara sarılı olarak sıralar, masalar üstünde yiyorlar. Malların çoğu giyim eşyası. Banların hepsinin daha iyisi bizde var. Fakat nedense yol arkadaşları

buradan alışveriş etmekte çok hevesli. Hele bir hanım elindeki mezurayla alacağı gömlek, buluz gibi giyecekleri ölçüyor. Her halde hediye götüreceği kişilere uygun olanları seçiyor.⁴

Otele döndük. Havalandırma üşütecek kadar soğuktu.

20.03.2000 Pazartesi Bangkok

Geniş bir çevreyi dolaşmak üzere otelden çıkıyoruz. Sokaklar araba ve motosiklet dolu. Taksiler de öyle. Sarı ve yeşilden başka kırmızı olanlar da var. Tepelerinde (Taksi-Meter) yazısı.

Büyük binaların çoğu otel.

Otoyola girdik. Gişelerde çalışanlar ağızlarına, burunlarına beyaz bezden maske takmışlar; yoğun bir trafik, otoyol levhaları yeşil renkte.

Şehir merkezinden uzaklaştıkça yüksek binalar azalıyor. Onların yerini bahçe içinde tek ya da iki katlı beton evler alıyor. Denizden 60 km. uzaklıkta ve kanal üzerinde kurulan 4 km.lik bir köprüden geçiyoruz. Bu köprü Bangkokun iki yakasını birbirine bağlıyor. Ardından yerli mimarinin güzel örnekleri; tek ya da iki katlı, dik çatılı, sarı, yeşil ve kırmızı boyalı şirin evler geliyor.

Yol kenarında palmyeye benzer ağaçlar sıralanmış, tepelerinde yuvarlak meyveler. Bunlar Hindistan cevizi. Yol boyunca düz tarım arazisi, yapılar ve dükkânlar.

Geniş bir kanalın üstünden geçtik. Altta gemiler işliyor. Yüksek binalarda yeşil haç işareti, Batının büyük şirketlerinin reklam levhaları. Tayland'da tarım ürünleri ve patates ağırlıkta, petrol Orta Doğu'dan alınıyor. Yolda bir beton atelyesi, fabrika olduğu siyah bacasından anlaşılan ufak bir yapı. Bunların dışında bir sanayi tesisi görmedik.

Su kanalları ve kenarlarında altı kanatlı çark ya da pervane bulunan dikdörtgen şeklindeki tarlalar su altında. Deniz suyu kanallarla, pervanelerle buraya kadar getiriliyor ve tuz elde ediliyor. Görülen beyaz tepelikler tuz yığınları. Tartı için kullanılan teraziler bizdekilerin aynı; iki tarafında zincirle kefelelerin asıldığı kol, ortasında yuvarlak tutamak; terazi omuza yerleştirilerek tartı işi yürütülüyor.

Yerli rehber bizi satış merkezine götürdü. Turizmin yarattığı bu yöntem aynı zamanda yeni bir iş kolunun doğuşuna yol açtı: Hediyeelik eşya, her ülkede, özellikle sanayileşmiş ülkelerde bu alana geniş ölçüde önem verilmektedir. Memleketin kültürüne ve kaynaklarına göre değişik eşya üretilmekte, ötekilerle

birlikte turistlerin uğrağı haline getirilen merkezlerde satışa sunulmaktadır. Böylece hem ülke döviz elde etmekte hem de dışarıdan gelenlere alışveriş imkânı sağlanmaktadır. Bu gün de öyle oldu.

Geniş alanlardan ve üç kanal üzerinden geçtikten sonra Damın eyaletine geldik. Burası alışveriş merkezi ve Hindistan cevizi bölgesidir. Önce esmer şeker yapımını gördük.

Hindistan cevizinin uzun bir kabuk içinde bulunan tohumları tavalarda kaynatılıyor, meydana gelen sıvı taslarda katılaştırılıyor, küp şeklinde kesiliyor, oluyor şeker. Renginden ötürü buna esmer şeker deniyor. Otelde kahvaltıda verilen ve esmer renkte olan toz şeker de bu küp şekerden elde edilmiş olmalı.

Tavalarda, taslarda basit usulde şeker üretimini izlerken ister istemez kendi kendime şu soruyu sordum: Acaba Tayland'da şeker fabrikası yok mu? Ülke, sanayi dönemine girmede mi?

Kısa süreli bir gezide bu soruya doyurucu bir cevap vermek mümkün değildir. Ancak bazı gözlemler olumsuz bir karşılığa ağırlık kazandırmaktadır.

Oldukça geniş bir alandan geçtik. Sanayileşmeyi belirleyecek bir tesise rastlamadık. Tayland'ı tanıtmak bir kitapta üretim alanıyla ilgili olarak sadece dokümacılığa ve küçük sanatlara yer verilmişti. Japonlarla Batılı büyük şirketlerin Hong Kong'ta olduğu gibi burada da yaygın durumda olduğu reklam levhalarından anlaşılmaktadır. Anlatıldığına göre otoyollar yabancı yatırımcılar tarafından yapılmaktadır. Bu izlenimler bir bakıma bizi de ilgilendirdiği için konu üzerinde durmayı yararlı gördük.

Yeni Çağ'a damgasını vuran olay, müsbet ilim ve onun uygulama alanına geçirilmesini sağlayan büyük sanayidir. Dünya siyasetini ve iktisadî hayatına hakim olanlar, bu yönden gelişmiş, daha doğrusu, sanayileşmiş ülkelerdir. Onlar kaynak ve pazarları ellerinden çıkarmamak için başka milletlerin sanayileşmesini, iktisadî yönden bağımsız bir güç düzeyine ulaşmasını önlerler. Son yıllarda, sanayileşmemiş memleketlerin iktisadî hayatında yer alan bazı terimler bu siyaseti gerçekleştirmenin vasıtalarıdır: Dış yardım, dış kredi, yabancı sermaye, yabancı yatırımcı, serbest piyasa düzeni, serbest ticaret, ve özelleştirme. Bunlar sanayileşmiş devletlerin, dünyayı siyasî ve iktisadî bakımdan hakimiyetleri altında tutabilmek için başka ülkeleri kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmelerinin, denetim altında tutmalarının yöntemleridir. Meseleyi bizim açımızdan ele aldığımız zaman bazı konular üzerinde durmanın gerekli olduğu görülecektir.

1945'li yıllardan beri, daha doğrusu, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemden itibaren, bütün çabalara rağmen, dış kredilerden, dış yardımlardan hâlâ kurtulamadık. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra uygulanan, devletçilik ilkesini de içeren ve memleketimizi bugünkü duruma getiren karma iktisadî düzenden vazgeçerek devletin sanayi ve ticaretten çekilmesine yönelik düşüncenin, mevcut işletmelerin özelleştirilmesinin sakıncaları giderilememiş, özellikle, ülkemiz açısından hayatî bir nitelik taşıyan sanayileşme çalışmaları istenilen düzeye ulaştırılmamış, gerçek deyimimle, sanayileşmiş Türkiye amacına varılamamıştır. Ayrıca dış kredilerin kapsadıkları şartlar da sanayileşmeyi engeller bir nitelik taşımaktadır.

Her milletin, bu arada sanayileşmiş ülkelerin daima kendi menfaatleri doğrultusunda çalışmalarının tabii olduğunu kabul etmek, ona göre tedbir almak gerekir. Sermaye birinci derecede kâr esasına dayanır. Yabancı sermaye, kuşkusuz, gittiği sanayileşmemiş ülkenin menfaatini değil kendi menfaatini dikkate alacak, ek olarak da gittiği sanayileşmemiş ülkenin iktisadî hayatını ele geçirmek amacını güdecektir. Dış yatırımcı da öyle.

Üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konu da, serbest piyasa düzeninde, sanayileşmemiş ülkenin millî parasının yabancı paralar karşısında sürekli değer yitirmesi, daha önemlisi, yabancı paraların tedavül gücü kazanması ve yatırım vasıtası haline gelmesidir. Bu sebeple, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sanayileşmiş ülkelerin sanayileşmemiş ülkelere karşı yürüttükleri iktisadî siyaset üzerinde biz dahil, bütün Asyalılar düşünmek ve gerekli tedbirleri almak zorundadır.

Her millet, iktisadî kalkınmasını, kaynaklarını, imkanlarını, millî gücünü, başkalarını taklit suretiyle, ya da başkalarının tavsiye ve düşüncelerine göre değil, tarihten gelen yapısı, şartları, ihtiyaçları ve ilerlemesi doğrultusunda kullanarak gerçekleştirir. Konuyla ilgili olarak Namık Kemal'i hatırlayalım. Büyük şair şöyle diyor:

*Sana senden gelir ancak bir işte dat lâzımsa,
Ümidin kes zaferden gayrîden imdat lâzımsa.*

Sadeleştirerek tekrar edelim:

İhtiyacın olan güç ancak senden gelir; başkasından yardım bekliyorsan dışarıdan umudunu kes.

Geniş kaynaklara sahip olan biz ve bütün Asyalılar büyük şairin uyarısını daima göz önünde bulundurmak, bu cümleden alarak, yatırımda, kaynakların değerlendirilmesinde, milli gücün kullanılmasında turizm gibi hizmet alanına değil,

sanayiye, geniş deyimıyla yaratıcı nitelik taşıyan üretim alanına öncelik vermeliyiz.

Unutmamak gerekir ki savaş meydanlarında bizi yenemeyen sanayileşmiş batılı ülkelerin telkin ve tavsiyelerinin altında Türkiye'yi iktisadî yollardan baskı altında tutmak düşüncesi yatmaktadır. Onlar bizi sadece pazar sayıyor, bu sebeple kalkınmamızı, dolayısıyla sanayileşmemizi değil, gerilememizi küçülmemizi istiyor. Dış borçlar memleketin gelişmesini önleyen bir engel halini almıştır. Bu bakımdan yabancılardan, özellikle sanayileşmiş ülkelere ve onların milletlerarası adını verdikleri, aslında kendi menfaatleri doğrultusunda yönettikleri kuruluşlardan para alırken tarihimizde yaşadığımız acı olayları hatırlamalıyız.

Esmer şekerin düşündüklerini burada keserek Tayland'ın Damnin bölgesindeki alışveriş merkezine dönelim.

İş merkezindeki dükkânlarda timsah derisinden yapılmış çantadan başka çeşitli giysiler, işlemeli örgüler, tablolar ve hediyelik eşya satışa sunulmuştur. Bir adıda kokonat olan Hindistan cevizinin kabuğundan üretilen çatal, kaşık ve gevgirler tezgâhlarda sergilenmişti. Bu arada bazı şekiller dikkatimi çekti. Bunlar, bufalo adı verilen hayvanın derisinden yapıldığını sonradan öğrendiğim, karagözü andırıyordu. Edebiyatımızda halk tiyatrosunun bir bölümü olan ve gölge oyunu sayılan karagözün benzerinin Tayland'da bulunması, üzerinde durulacak bir konu niteliğini taşıyordu. Karagözle bu şekiller arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığını araştırmak bakımından şekillerden birini aldım. Ancak zamanın darlığı dolayısıyla konu etrafında bilgi edinmem mümkün olmamıştır. Bizdeki ve Tayland'daki gölge oyunları arasında mukayeseli bir inceleme yapmanın, Edebiyatımızın yayıldığı alanları belirlemek açısından yararlı sonuçlar vereceği kuşkusuzdur.

Damnın'dan ayrıldık. Yüzen çarşıya gidiyoruz.

Tayland'da 62 eyalet var. Biz ancak dördünü gezebildik. Yoldan 2 km. içeride bulunan 12 m. yüksekliğindeki Pagoda'nın yanından geçtik. Aşağıdan yukarıya doğru gittikçe incelen Pagoda altın sarısı rengiyle göz kamaştırıyordu. Aynı renkteki eski yapılar, dik çatılı evler de öyle; Tayland mimarisinin güzel eserleri, Haç işareti; Japon firmalarının ve büyük batılı şirketlerin reklâm levhaları, altın sarısı renkteki küçük Buda haykellerinin sıra sıra dizildiği dükkânlar.

Bir binanın kenarında bulunan Buda sunağı, küçük Buda heykeli pırlıl pırlıl parlıyordu; çevresinde dört sütun, üstünde dik çatı, önünde yanan çubuklar, yanında çiçek. Bu durumuyla heykel bir sanat eseri görünümü taşıyordu.

Bir kasabada yol üstünde dik çatılı ahşap evlerin süslü pencereleri görülüyor. At arabasıyla bambu taşıyan adam, yanında Batılı'nın petrol şirketi. Asya'da çıkan petrolü işleyerek satan Batılı refah içinde. Kaynağın sahibi Asyalı hâlâ atının peşinde koşuyor. Dünyayı saran acıyı yansıtan bir çelişki.

Kuvay köprüsünden geçtik; nehirde gemiler işliyor. Yol kenarındaki atelyelerin, dükkânların önlerinde kereste yığınları ve küçük pagodaları Otobüsle giderken gözüme ilişen görüntülerden bazıları bunlar.

Denizden 60 km. kadar uzakta olan bir kanalın kenarına geldi. 19. yy. da 4. Rama tarafından yaptırılan bu kanalın uzunluğu 2 km. derinliği 2m. Suyu kirli, ama, içinde dolaşan insan var. Burada motora binip yüzen çarşıya gideceğiz. Dar, uzun, uçları sivri ve kalkık olan yolcu motorlarının pervaneleri birkaç metre uzunluğundaki demir boruya takılmış. Kanalın kenarındaki tahta iskeleye indik, motora atladık, teknenin dip tarafına serilen minderlerin üstüne oturduk.

Kanalda ilerliyoruz. Bahçe kenarındaki adam ayıkladığı Hindistan cevizi kabuklarını yığmakla meşgul. Kanalın kenarına, direkler üzerine kurulmuş ahşap evler sıralanmış. Merdivenle çıkılan evlerin üst kısmının ön tarafı parmaklıkla çevrilmiş. Burası herhalde balkon işini görüyor. Öbür tarafta pencereler görülüyor. Aileler bu evlerde yaşıyor. Bir kadın evin altında, direklerin önünde su dökünerek yıkıyor. Göğsünden yukarı çıplak.

Evler hayvanlardan, su baskınlarından, kanal suyunun taşmasından ve rutubetten korunmak için direkler üzerine kurulmuş. Alt kısımları boş bırakılmış. Böylece havadar olmaları sağlanmış. Bu durumla direkli evler Rize yöresindeki naylaları andırıyor.⁵

Yerli mimarî örneği olan dik çatılı ahşap evlerin yanında doğrudan zemin üzerine kurulmuş beyaz badanalı beton evler de kanal kenarında sıralanmış. Artık burada da ahşap yerli mimarîden betona geçiliyor. Dünyayı saran yeni akım. Bunları görünce Çayeli'ni hatırladım. Bizim köylerde, Beyazsu Köyü ve öteki köylerde eski tahta köy evleri azalıyor, onların yerini beton ve tuğla evler alıyor. Dünyanın bir ucunda yaşanan olay öbür ucunda da kendini gösteriyor.

Kanal kıyısı dümdüz; sazlık, fundalık ve piriç tarlaları. Sulak araziye piriç ekiliyor, yılda iki ürün alınıyor. Deniz kenarlarında, kurak ve sıcak yerlerde ise yıllık ürün sayısı bire iniyor.

Kanalın yakınlarında yine kereste imalathaneleri ve kereste yığınları. Bunlar bambu ağacından yapılmış. Yörede inşaatta bambu kerestesi kullanılır.

Yüzer çarşıya varınca kanalı dolduran kayık ve motorlarla karşılaştık. Bunlar sebze, meyve gibi yiyecek maddeleri ve eşya dolu; satış yapıyorlar; satıcılar su üzerinde dolaşiyor.

Gezici pazar diyebileceğimiz kayıkları ve motorları yönetenlerin bir kısmı kadın. Kayıklar tek kürekli. Kıç tarafta oturan kayıkçı, küreği soldan denize daldırmak suretiyle hem kayığı yürütüyor, hem de yönlendiriyor.

Kanalda çalışan motorlar iki türlü. Bir kısmı yolcu taşıyor, bir kısmı da yüzer pazar. Her ikisinde de pervaneler suya daldırılan uzun demir boruların ucuna bağlı.

Yüzer çarşı kanalın sonunda. Burası fotoğraf, kaset, dokuma, ipekli ve çeşitli giyim eşyasının satıldığı büyük bir mağaza. Ortasında dokuma tezgâhı var. Bu tezgâh geçmiş dönemlerde Rize dolaylarında ketan, feretiko gibi bezlerin dokunduğu tezgâhın aynı. Tarağı, mitarısı, makaçisi, andisi, ayakçalarıyla tam Rize'nin dokuma tezgâhı. Sıra şeklinde olan andide oturan genç kadın ayaklarını, ellerini hareket ettirerek makine suratiyle tarağı öne çekmek ve geriye itmek suretiyle kumaş dokuyor. Tayland'a ait bir kitaptaki resimde ipliğin sarıldığı kalamı (ya da kalem)nin Rize dokumacılığında kullanılanların aynı olduğu görülmektedir. Ayrıca resimde yer alan öteki aletlerle Rize'dekiler arasında büyük benzerlikler vardır.⁶ Fas seyahatimiz sırasında da aynı şekilde bir dokuma tezgâhı görmüştük.⁷ Bu bakımdan aynı aletin böylesine geniş alana yayılması incelemeye değer bir konudur. Özellikle mesele mukayeseli Türk medeniyeti tarihi açısından önem kazanmaktadır. Berberilerin Orta Asya kökenli oldukları, Asya'dan kaynaklanan Türk medeniyetinin geniş alanlara yayıldığı bir gerçektir. Onun için konunun Türk medeniyetinin bir dalı olarak ele alınmasında yarar vardır.

Yüzer çarşıdan sonra yılan çiftliğine gittik. Çiftliğin girişi yerinde büyük yılanlar camlı bölmelerde bükülerek atar durumda sergileniyor. Oradan anfil bir salona geçtik. Orada sahne, arkada kürsü. Bir adam mikrofonda konuşuyor, her halde açıklama yapıyor. Bu arada (Mangon) adı verilen gösterilere geçildi.

Genç bir adam elindeki torbadan kocaman bir kobra yılanı çıkardı ve oyuna başladı. Kobrayı başından öpüyor, kafasından tutarak bardağın kenarına basıyor. Yılan, bardağın kapağını dişleriyle delerek zehrini aktırıyor. Beyaz renkteki zehir açıkça görülüyor. Anlatıldığına göre kobra zehrini, boşalttıktan sonra beş dakikada yenilmiş. Bu süre içinde ısırılmaz, zehirleyemezmiş. Bu arada yılanın kuyruğuna yakın

bir yerde bulunan ve sivri iki et parçası halinde olan üreme uzvunu gösteriyor.

Kobradan sonra iki metre atlayan yılan getiriliyor; genç adam kuyruğuna basarak ona gösteriler yaptırıyor. Bir de boğarak öldüren piton var; bir tavşanı yutabilmiş. Oynatıcı, üç zehirli yılanı torbadan çıkardı, ikisini eliyle birini ağzıyla tuttu ve her üçüne balon patlattı.

Yılan dokunmak uğur getirirmiş, onun için gösteri yapan kişi, kocaman bir yılanı, başını tutarak seyircilerin önünden geçirdi. Cesareti olanlar parmaklarını yılanın sırtında gezdirirler. Son sahnede camlı bir kafeste yılanla fareye benzeyen bir hayvanın döğüşü sergilendi. Canlıların bitmeyen kavgası.

Yılan gösterisinin ardından boks başladı. Elleri eldiven geçiren iki genç önce birbirlerinin yüzlerine vurdular, ardından kafalarını tekmelediler, üçüncü aşamada dizleriyle dövüştiler. Sonunda ikisi de galip ilan edildi.

Oyun bitti; çıkıyoruz. Giriş yerinde, camlı kafesin içinde dikkate değer bir görüntü. Dalların arasına uzanan yeşil yılan fareyi yutuyor. Ayakları dışarıda kalan fare yavaş yavaş yılanın midesine iniyor; yılan onu hazmedecek, sonra tüylerini dışarıya atacak. canlının alınyazısı; biri ölecek ki öbürü yaşasın. Büyük şair Tevfik Fikret'in deyimiyle 'Yaşamak hak; yaşatmamak, o da hak.'

Bölgede bir de timsah çiftliği varmış. Fakat uzak olduğu gerekçesiyle oraya götürülmedik. Dış gezi bir yönüyle rehberlerin buyuruğu altına girmek oluyor; hep onların sözü geçerli.

Gül bahçesine geldik. Her taraf ağaçlık. Burası eğlence merkezi. Meydan otobüs dolu. Suni gül ve kenarda lokanta. Kırmızı renkli; yerli mimarının güzel bir örneği. Kumaşa bürünmüş kafası traşlı, çıplak ayaklı Buda rahibi.

Yemeğe gidiyoruz. Lokanta tamamen dolu. Bizim dışımızdakilerin hepsi Batılı. Açık büfe.

Yemekten sonra halk oyunu gösterilerinin yapılacağı yere geldik. Bir süre kapıda, bizden öncekilerin çıkmasını bekledik. Öyle anlaşılıyor ki müşteriler bölük bölük içeri alınıyor.

Salon boşalınca iyi yerde oturabilmek için kalabalık birden içeri daldı. Anfi şeklinde olan salonun üç tarafı seyircilere ayrılmış, ortada sahne. Karşı bölüm saz takımına ait.

İlk olarak kadın oyuncular sahneye geldi; altın sarısı iki parçalı giyim; üstte buluz, alta yırtmatçlı eteklik; ayaklar çıplak. Arkada öteki oyuncular görüldü.

Altısı erkek altısı kadın; ayaklar çıplak; ayak bileklerinde bilezik. Erkeklerde sarı buluz, altta yeşil şalvar. Davul zurna çalan erkekte kırmızı buluz, uzun davulu taşıyanlardan biri yeşil donlu. Oyuncuların ellerinde birçok milletlerin bayrakları var. Ancak bizim bayrakta yanlışlıklar görülüyor. yıldız ölçüden daha kalın; uçların birbirine olan mesafesi de fazla.

Topluluk oyunu bitirince sopa ve tokmakla sahneye gelen ikili genç arasında döğüş başladı; biri öbürünü yere yatırdı. Kadın ve erkeğin bıçaklı kavgası. Sonunda hepsi yere yıkılıyor. Onları bambulu dans izliyor. Erkek ve kız bambuların uçlarını birbirine vuruyor. Üç çift dans ediyor. Dört bambu arasındaki vuruşmadan çıkan ahenkli ses davul işini görüyor, ve meyveli dans. Meyve dolu tepsileri taşıyan topluluğun geçişi ve evlenme töreni.

Genç çift sıranın üstünde yan yana oturuyor. Önlerinde kazan. Hazır bulunanlar kazandan su alıp evleneceklerin ellerine döküyorlar. Ardından kazan götürülüyor. Sonra Hindistan cevizi dansı.

Oyuncular yarım küre şeklindeki kesilmiş Hindistan cevizi kabuklarını birbirine çarparak oynuyorlar. Ayakları çıplak, etekler üç renk. Dans ederken ön sıralarda oynayan birkaç seyirciyi kaldırdılar, ortaya çıkardılar, boyunlarına kurdela geçirdiler. Onlar kendi oyunlarını, bizimkiler de çifte telli oynadılar. Böylece yaklaşık bir saat süren gösteri sona erdi.

Halk kültürü eserleri, yörenin kaynaklarından yararlanarak meydana getirilir, oyunlarda bölgede yetişen maddî vasıtalar kullanılır. bu bakımdan Hindistan ceviziyle oynanan oyun bizim kaşık oyununu andırıyor. Ancak onlar ürettikleri Hindistan ceviziyle oynadılar. Bizde oyun sırasında tahta kaşıklar ele alınır. Bambu kullanılması da öyle oldu.

Halk oyunlarından sonra fillerin gösterisi sergilendi.

Havuzun kenarına oturduk. İki fil sırtlarında terbiyecileri olduğu halde ortaya geldiler ve numaralara başladılar. Biri çubuğu alıp attı. Sonra ikisi arka ayakları üzerine kalktı. Sıra en tehlikeli gösteriye geldi. Beş kişi aralıklı olarak yere yattı. Filler onların üzerinden hiç birine basmadan geçti. Öyle ki filin her biri, ayaklarını ileri geri hareket ettirerek, insanlara dokunmadan basacağı yeri isabetle belirtiyordu. Burada ustalık, başka bir deyimle cesaret, yere yatanlarda. Fillerin kendilerini ezmeden geçeceğine güveniyorlar. Fillere inanmak kolay değil. Filler başka numaralar da yaptılar. Sol ayaklarını geriye doğru hareket ettirirken

ince ses çıkardılar. Biri kalası havuza attı, arkasından suya girerek eski yerine yuvarladı. Son numara fil dansı. iki fil musiki eşliğinde ayaklarını sallayarak dansettiler ve arka ayakları üzerine kalktılar.

Gösteriler bitti, dağılıyoruz. Fakat büyük bir tehlike atlattık. Filler arkamızdan geliyormuş, Neredeyse bizi ezecekler. Durumu farkedince birden kenara çekildik. onlar da geçtiler. Filin yavrusu annesinin karnının altına sokulmuş; öyle yürüyor.

Uzaktan bir fil geliyor. Üzerinde dinî kıyafete bürünen bir rahip, arkada oturan adam rahibi güneşten korumak için şemsiye tutuyor.

Otele dönmek üzere otobüse bindik. Yerli rehber muz ikram etti ve şu bilgiyi verdi:

Tayland'da üç türlü muz yetişir: Büyük olanlar. Bunlar muzların en büyüğüdür ve Orta Afrika bananası adını alır. İkinci tür muzlar orta büyüklüktedir ve en besleyici olanlardır; bunlar çocuklara verilir. Üçüncüsü en küçük boydakiler. Genellikle bunlar yenir.

Otobüs yol alıyor. Ben de çevreyi gözlemeye devam ediyorum.

Şoförün karşısında küçük Buda heykeli.

Yol boyu çiçeklikler, kanallar, dümdüz tarım arazisi; pirinç tarlaları. Bahçe ve yol kenarlarında buda sunakları, evleri süsleyen küçük pagodalar, Japon firmalarının reklam levhaları, sazlıklar, pagoda altında kanalın üstünde köprüler, tek ve çift katlı, kiremit örtülü beton evler ve yerli mimarinin güzel örnekleri. Bunların yanında beton yapılar hiç de hoş görünmüyor. Şehir merkezine yaklaştıkça onlar çoğalıyor.

Oto yol, düz tarım arazisi, pagodalar, küçük Buda heykelleri devam ediyor. Çeşitli toprak eşya ve hayvan heykelleri satan dükkânlar birbiri ardına sıralanıyor. Üst geçit, boz renkli binalar, altı yeşil, üstü sarı taksiler. Denize açılan nehir üzerindeki Kuvai köprüsünden sonra iki büyük kanal. Yüksek binalar artmaya başladı. şehir merkezine yaklaşıyoruz.

Orta büyüklükteki binaların çatılarında güneş enerjisi tesisi var. Tayland'da en soğuk ayda ısı 15 derecedir. En sıcak ay Mart ve Nisan. Bu aylarda ısı 45-50 dereceyi bulur. En iyi mevsim Kasım - Aralık. Yağmur olmaz; nem derecesi düşer. Muson yağmurları Mart'ta biter.

Yüksek binalar çoğaldı. 80-90 katlı olanlar var. Arazi düz ve geniş olduğu için gökdelenler arasında hayli mesafe bırakılmış. Japon ve Batılı büyük sermaye kuruluşlarını reklam levhalarını yine bir arada görünce bir konu üzerinde durmaya gerekli gördüm.

Sanayi, hayat düzeyini yükselten, yaşamayı rahat duruma getiren birçok vasıta ortaya koydu. Doğru, ama, dünyayı da büyük bir meseleyle karşı karşıya getirdi: Sömürge. Sömürgecilik, sanayiın dayandığı kaynak ve pazar düzeninin sonucudur. Bu yüzden sanayileşmiş Batılı ülkeler arasında meydana gelen sömürge paylaşım hareketi zamanla kavgaya dönüştü. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu mücadelenin adıdır; sanayileşmiş bir ülke olarak Japonya da savaşanlar arasına katıldı.

Savaş vatani ve insanları korumak amacına yönelik olursa yücedir; bunun dışında cinayettir. Sanayileşmiş ülkeler dokuz yıl bu cinayeti işlediler, vatanlara saldırdılar, kendi dünyalarında yaşayan masum insanları öldürdüler. Geride yalnız kan, gözyaşı ve ıstırap kaldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra soğuk savaş adıyla devam eden ve aynı mücadelenin uzantısı olan kapitalizm - komünizm kavgasıyla Kore ve Vietnam Savaşları farklı bir sonuç getirmedi ve anlaşıldı ki kaynak ve pazar için kanlı savaş, çözüm yolu değil. Hong Kong'ta, Bangkok'ta ve dünyanın öteki yerlerinde, özellikle sanayileşmiş ülkelerde Japon ve Batılı sanayi ve ticarî kuruluşların kan dökmeden yana çalışmaları bu anlayışın simgesidir ve barış yolunda atılmış en önemli bir adımdır, ama, yeterli sayılamaz. Çünkü insanlığın gönlünde yatan barış bu değildir; mesele köklü bir çözüme kavuşturulmamıştır.

Kabul etmek gerekir ki günümüzde insanlığı için için kemiren bir savaş vardır. Dünya ölçüsünde silâhlar kısmen de olsa susmuştur. Fakat sanayileşmiş ülkelerin, sanayileşmemiş ülkeler üzerindeki iktisadî baskıları, gerçek deyimiyile, sermaye sahibi olmaktan doğan üstünlükleri devam etmektedir. Her iki dünya arasında hayat düzeyi bakımından mevcut olan fark giderilmedikçe, kanal kıyısında Hindistan cevizi ayıklayan adamlarla, direkli evin önünde yıkanan, Viktorya Körfezinde, kanalda kayıklarda ve motorlarda yaşama savaşı veren kadınlarla, daha uzaklarda, Afrika'da açlıktan bir deri bir kemik haline gelen insanlarla gökdelenlerde oturanlar arasındaki uçurum en aza indirilmedikçe özlenen barış gerçekleşmeyecektir.

Artık medeniyetin temelini atan Asyalılar, kaynaklarını kendi refah ve mutlulukları için kullanmalıdır; bu ülkelerin zenginlikleri başkalarının rahat yaşamasını sağlayacak vasıta olmaktan çıkarılmalıdır. Bu yolda en büyük engel sanayileşmiş

ülkelerin kaynakları yitirmemek ve ulaştıkları yüksek hayat düzeyini devam ettirmek için sanayileşmemiş toplumlar üzerinde yürüttükleri çeşitli baskı yöntemleri, milletlerarası adı verilen ve fakat Batılıların hakim olduğu sermaye kuruluşlarının sanayileşmeyi önleyici kredi uygulamalarıdır.

Unutmamak gerekir ki bugünkü durum devam edemez. Hürriyet ve bağımsızlık mücadelesinde başarıya ulaşan Asyalılar iktisadî alanda da yükselecek ve kaynaklarını kendileri için kullanacaklardır. Ancak Batılılar onların sanayileşme ve aynı ölçüde refaha ulaşma yolundaki gelişmelerini önleyici yöntemleri uygulamadan kaldırırlarsa medeniyetin ilerlemesi açısından görevlerini yapmış olacaklardır. Fakat bu yükümlülüklerini yerine getirmeseler bile bütün dünya insanları hakettikleri refaha er geç kavuşacaklardır. Bu durumda Batılılar karşısındaki sorumluluklarıyla başbaşa kalacaklar, daha kötüsü, Orta Çağ'da yaşadıkları maddî yokluğa düşmekten kurtulamayacaklardır.

Yolları dolduran otomobillerin, motosikletlerin yarattığı yoğun trafiği aşarak otele varırken Asya'nın üstün refah düzeyine, insanlığın özlenen barışa kavuşacağı, günlerin uzak olmadığı inancını yaşıyordum.

NOTLAR

1. Süleyman Kazmaz, "Turizmin Düşündürdükleri" *Türk Kültürü Dergisi*, Eylül 1999, Sayı: 437.
 2. *İslâm Ansiklopedisi*, C:3, s: 352-360 ve *Meydan Laruse* C:9, s: 364.
 3. *Meydan Laruse*, C:12, s:52.
 4. *Gezi dönüşünde yol arkadaşlarından biri anlattı. Uzak Doğu'dan alınan eşyanın benzerleri, İstanbul'da, Levent-Ulus pazarında yarı fiyatına satılıyor.*
 5. *Nayla için bakınız: Süleyman Kazmaz, Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü*, Ankara 1992, s: 284.
 6. *Bu konuda bakınız: Süleyman Kazmaz, Rize Dokumaları El Sanatı Merkezi, "Bizim Eller" Erdem Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi yayını, C: 10, Sayı: 29, Ankara, Ekim 1999, Sf: 375-387.*
 7. *Süleyman Kazmaz, "Fas ve Berberiler", Türk Kültürü Dergisi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Aralık 1999, Sayı: 440.*
- * *M.S. mahalli saat; B.S. bizim saat. Mahallî saatle bizim saat arasında mukayese yapabilmek için memleketten ayrılırken saatimin ayarını değiştirmemişim. Gezi boyunca da bu durumu devam ettirdim.*

Celâleddin'de Tatarlar ve Ruslar

Anahtar Kelimeler: Hikâye tahlili, Tatar ve Rus kültürleri, Tatar aydınları, din değiştirme.

Doç. Dr. Zeynep GÜNAL

A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi

Rusya'da Doğu kültürünün ve egzotizmin sembolü olan Kırım ve Kafkasya, 19.yy. Rus romantikleri için büyük önem taşır. Çünkü Batı kültüründen farklı olan Kırım ve Kafkasya halklarının yaşam felsefeleri gelenekleri ve inançları Rus romantiklerinin kendi toplumlarını sorgulamalarına yol açmıştır. Bu sorgulama, 19.yy. Rus edebiyatının romantik kadın yazarlarından olan Yelena A.Gan'ın (1814-1842) sanatındaki yankısını "Celâleddin" (1838) adlı uzun hikâyesinde bulur.

Uzun hikâye II. Yekaterina döneminde geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Kırım'daki hakimiyetini Ruslara tamamen bırakınca (1783), Ruslar aileleriyle birlikte bu bölgeye yerleşmeye başlar. Bunlar arasında, bölgede güvenliği sağlayan Rus subaylar da vardır. Tatarlar ve Ruslar, hem birbirlerinden uzak durmaya, hem de birbirlerinin bölgedeki varlıklarını içlerine sindirmeye çalışmaktadırlar.

Yazar, eserin ana konusu olan kültür çatışmasını iki açıdan ele almaktadır: Bunlardan ilki, Celâleddin'le Lyudmila'nın aşka olan yaklaşımlarında ortaya konmaktadır. Gan, bu farklılığı vurgulamak için kahramanların geçmişine dönüş yapar ve yetişme tarzlarını anlatır. Bu arada geçmişe dönüşün, yazarın sanatının en tipik özelliklerinden olduğunu belirtmek gerekiyor. Gan, Celâleddin'de özellikle Lyudmila'nın geçmişi üzerinde durur. Amacı, o dönemdeki Rus kadınlarının psikolojisini ortaya koymaktır. Lyudmila, kendisine iyi değerler ve erdemler aşlamak isteyen öz annesini küçük yaşta kaybetmiştir, bu yüzden ruhsal gelişimini maddeye önem veren, bencil ve bireyler arasındaki ilişkilerin temel prensiplerine saygı duymayan üvey annesinin elinde tamamlamıştır. Sonuçta, Lyudmila, iyiyile kötü arasında bocalayan ve

kararlarında başkalarının yönlendirmesine ihtiyaç duyan bir kişi olur. Dengesiz bir kişiliği olan Lyudmila, Celâleddin'le ilk tanıştığında ondan etkilenir ama duygusal bir bağlılık hissetmez. Zengin ve yakışıklı Tatar prensinin, ona beslediği yoğun ve saygı dolu duygular, genç kızın yalnızca gururunu okşamaktadır. Gerçekte aşk Lyudmila için bir yerden başka bir yere ekilebilecek, oynanacak, kokusundan zevk alınacak ve sonra koparılıp pencereden atılacak bir çiçek gibidir; Lyudmila'nın ruhî derinliği henüz yoktur. O, her ilişkinin ve varlığın dış yüzünde kalabilmektedir.

Celâleddin duygularını açıklayınca genç kız dehşete kapılır, Kendi iç dünyasına gözlerini çevirdiğinde gördüklerini arkadaşına yazdığı mektupta dile getirir: "Bir Tatar, hıristiyan Rus kızımı seviyor! Dehşet içindeyim Daşenka, bu satırları yazarken elim titriyor. Ah tanıştığımız andan itibaren niçin ondan uzaklaşmadım sanki? Dinlerimizin farklı olduğunu unutmaz sanmıştım. Bu talihsiz aşkın tomurcuğunun ruhumda uyandığını hissediyorum. Artık benden korkarsın değil mi meleğim? Hayır Daşa senin dostluğuna lâayık değilim"¹. Lyudmila'nın, Rusların vahşi ve cahil kabul ettiği bir Tatarı sevmekten utandığını, hattâ arkadaşının bu yüzden ondan uzaklaşacağını düşündüğü anlaşılıyor. Onun iç dünyasıyla ilgili bilgiyi yalnızca arkadaşına yazdığı mektuplar gösterir. Lyudmila'yı Celâleddin'e iten geçici heves, M.Yu.Lermontov'un "**Zamanımızın Kahramanı**" (Geroy našego vremeni, 1840) romanının odak figürü Peçorin'in, Çerkez kızı Bella'ya duyduğu hevesi anımsatır.

Genç kız karşı çıkmasına ve kendisiyle mücadele etmesine rağmen bir süre sonra Celâleddin'i sevdiğine karar verir, ama iki genç arasında din ve milliyet gibi engeller vardır. Genç kız bunu: "Sizi ne dininiz, ne de milliyetiniz nedeniyle küçük görüyorum, ama bunlar aramızda hiçbir aşkın yıkabilecek güçte olmadığı büyük bir engel oluşturuyorlar; bırakın bu aşk sona ersin, benimle görüşme fırsatı aramayın prens, kaçın, Türkiye'ye, Rusya'ya gidin"², sözleriyle dile getirir. Ancak Lyudmila, Celâleddin'in ısrarları sonucunda dinini değiştirmesi ve Rus kimliği kazanması koşuluyla biraraya gelebileceklerini bildirir. Onun bu kararını ailesi, özellikle üvey annesi desteklemektedir. Çünkü babası ölünce genç adama iki büyük çiftlik, Rusya'nın en verimli alanı olan Koçinskaya vadisinde araziler, Bahçesaray ve Kefe'deki evler miras kalacaktır. Oysa Celâleddin, sevdiği kız uğruna dinini değiştirip Petersburg'a gidince babası onu evlatlıktan reddeder. Mirastan mahrum kalınca da, Celâleddin, Lyudmila ve ailesinin gözündeki değerini kaybeder.

Gan, büyük bir sempati ve hayranlık duyduğu kahramanı Celâleddin'in "ilkel" aşkını, Lyudmila'nın aksine tüm detaylarıyla yansıtmaktadır. Bu tutumu yazarın, kahramanının Lyudmila'ya olan duygularını aktarırken, başlangıçtan itibaren oluşturduğu duygusal gerilimi eserin sonuna kadar aynı düzeyde tutma imkânı vermiştir. Gan'ın tanımına göre Celâleddin sevgi ve nefret arasında gidip gelen bir karakter taşımaktadır. Bu Tatar gencinin ruhunda ve yüreğinde orta yol yoktur. Ruslardan ölesiye nefret ederken, Lyudmila'ya delice tutulur. Aşkı karşılığında ödeyeceği bedeli öğrendiğinde, söylediği sözler Rus edebiyatına hiç yabancı değildir: "*Senin uğruna ödeyeceğim bedel çok büyük, ama aşkımın da ölçüsü yok. Senin için ailemi, beni yaratan vatanımı terk ederim, şanımlı köpeklere ve küfürbazlara bırakabilirim*³. Bu güne kadar dua ederken Mekke'ye dönüyordum, oysa şimdi her duada sana döneceğim, yeniyaşantımın şafağı sensin, benim Doğu'm senin olduğun yerdir"⁴. Benzer sözleri Gan'ın çağdaşı ve Rus edebiyatının en büyük yazarlarından olan N.V.Gogol'den farklı olarak Celâleddin'in aşkını N.V. Gogol'ün "**Taras Bulba**" sında (1842) Leh kızına tutulan Andrey'de söyler. Ancak destekler. Hatta yazar, Celâleddin Petersburg'a gitmeden önce, Lyudmila'yı aşkını unutursa öldürmekle tehdit ettiğinde bile kahramanının bu sözlerinin arkasındadır: "*Pek çok kişi bana 'bu masalsı bir aşk', 'çağımıza uygun bir aşk değil' diye karşı çıkacaktır. Bu aşkın bizim aydın toplumumuza, duyguları da beraberinde yok eden 'ince görgü' kurallarımıza aykırı olduğu doğru. Ama Celâleddin, yaradılışın ender olarak, ilkel gücünü ve gurur dolu samimiyetini gösterdiği o olağanüstü varlıklardandır*"⁵. Yazar, bu sözleriyle hem içinde yaşadığı topluluğu ironik bir tutumla eleştirmekte, hem de kahramanına duyduğu derin sempatiyi ortaya koymaktadır.

Celâleddin uzun bir ayrılıktan sonra Kırım'a döner, Lyudmila'yı hâlâ aynı heyecanla sevmektedir. Ancak Celâleddin'in İsveç'le yapılan savaşta öldüğü haberini aldıkları için genç kızın, zengin albay Belogradov'la evleneceğini öğrenince büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve öfkeye kapılır. Anisya İvanovna'nın "*genç bir insan azıcık eğlendi diye suçlanır mı? Bizim yapımız böyle; güleriz, ağlarız, sonunda unuturuz. Evet unuturuz ve unutuluruz...siz evlenseydiniz doğrusu Lyudmila ses çıkarmazdı, ne de olsa gençken her duygu sonsuz görünür, sonra geçip gider, bunlara ilk gülen de bizler oluruz*"⁶, sözlerine "*ben böyle bir öğreti bilmiyorum sayın bayan, değil evlenmek, Lyudmila'yı*

bir dakikalığına unutsam en ağır cezayı hak ederdim,"⁷ diyerek karşılık verir. Uzun hikâyenin sonunda genç adam, hem gururunun korkunç biçimde kırılması, hem de ailesine, kendisini sevenlere ve halkına yaptığı ihanetin acısıyla tekrar bir iç savaşa sürüklenir. Ancak bu kez sığınabileceği taraf olmadığı için çözümünü kendini öldürmekte bulur.

Celâleddin'le genç Rus askeri Belogradov'un ve ailelerin iki gencin yaşadığı aşka gösterdikleri tepkilerin karşılaştırılması ise, eserde ele alınan kültür çatışmasının ikinci boyutunu oluşturur. Lyudmila'nın evlendiği albayın kardeşi Belogradov, Celâleddin'i daha tanıştıkları ilk anda aşağılar. Bunu yapmasının tek nedeni, karşısındaki kişinin Tatar olmasıdır. Belogradov Celâleddin'e Cenevizli bir prensesin, Türkler kaleyi ele geçirdiğinde kendini oradan aşağı attığı efsanenin doğru olup olmadığını sorar. Celâleddin bunu bilmediğini, ancak atalarının küstah insanları kendi elleriyle kaleden aşağı attıklarını iyi bildiğini söyler. Rus subay, onun bu cevabı üzerine "*öf ne kaba bir adam, bu kara cahillere daha sık dersini vermek gerek, devletimiz bunlara fazla hoşgörü gösteriyor*"⁸ diyerek hakaret eder. Celâleddin'le Belogradov'un, Lyudmila'nın evinde gerçekleşen ikinci karşılaşmaları, uzlaşmalarının ne kadar zor olduğunu düşündürecek niteliktedir. Onların arasında geçen konuşma, hem bireysel duyguları, hem de dönemin politik atmosferini yansıtmaktadır. Belogradov'un Türklerle Ruslar arasında çıkan savaş üzerine söyledikleri, Rusya'nın 19.yy.daki dış politikasının edebiyata nasıl yansıdığını gösteren ilginç bir örnektir:

*"Gerçekten de haçlı seferleri düzenleyip Türkiye'ye akın yapmalı, tüm Müslümanları boğmalı ve İstanbul'u almalıyız. Müthiş bir fikir bu! Büyük bir ganimet ve pek çok değerli şey ele geçireceğiz! Haçlılara katılacak ilk kişi ben olacağım"*⁹. Haçlılara katılacak bu ilk kişi, Celâleddin'in düello çağrısını korkuyla reddeder!

Yazarın Lyudmila aracılığıyla dile getirdiği başka bir tarihsel ve politik gerçek daha alıntılanmaya değer: İlk karşılaşmalarında Lyudmila, Belogradov'un Celâleddin'i aşağılamasına dayanamaz ve Kırım'ın Rusların eline geçmesi konusunda hiç çekinmeden şu sözleri söyler: "*Birincisi Kırım silah zoruyla alınmadı, ikincisi barış antlaşmasıyla elde edildi, yenilen ve yenilen diye bir şey yok; artık kardeşsiniz*"¹⁰. Belogradov'un küstahlığı, kazanan taraf olmanın verdiği cesaretle kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Celâleddin'e başta barbar sözcüğü olmak üzere sık sık hakaret etmektedir. Celâleddin ise, kaybeden taraf olarak gururundan ödün

vermediği gibi, Belogradov'la aralarındaki sorunu mertçe çözmeye yolunu yeğlemektedir. Gan'ın Rus subaylar arasında sempati duyduğu tek kişi, Lyudmila'nın babasıdır. Yaşlı adam karısının etkisinde gibi görünse de, Celâleddin din değiştirme ve Petersburg'a giderek Ruslaşma kararını ona bildirdiğinde, babasının bundan haberi olup olmadığını sorar. Lyudmila'ya duyduğu aşkın verdiği büyük coşkudan sonra pişmanlık duyabileceği konusunda uyarır. Ancak Celâleddin'in Petersburg'dan dönmesi üzerine, genç adama ne yaptıklarını çevresindeki herkesten daha iyi anlar. Onun bu bilince ulaşmasında, ölüm döşeğindeki bir insanın geçirdiği olumlu ruhsal değişimin rolü vardır. Celâleddin'e öfkesinde haklı olduğunu ve kendilerinin onun karşısındaki suçluluklarını itiraf eder. Kızını bağışlaması ve kaderiyle başbaşa bırakması için yalvarır: "*Prens, öfkenizde haklısınız, size ve Tanrıya karşı suçluyuz; elinizden her şeyi aldık ve korkunçbir aldatmaca olarak geri verdik... Kızımı affedin... İyi yürekli, uysal kızımın sizi yeteri kadar değerlendiremediğini geç anladım; aşkınız onun yüreğine sığmadı*"¹¹.

Celâleddin'in babası prens Çagır Agadur ise, Gan'ın bu satırlarda çizdiği baba tipinden oldukça farklıdır. O geleneklerinden kesinlikle ödün vermeyen, kendi arzularından önce, vatanının çıkarlarını düşünen bir karakter taşımaktadır. Elçi olarak Türkiye'ye gönderilen büyük oğlunu kaybedince gelecekle ilgili tüm planları Celâleddin üzerinde yoğunlaştırmıştır. Oğlunun, Rus kızına aşık olduğundan haberi yoktur. Arkadaşlarıyla biraraya geldiği bir toplantıda rastlantı sonucu aralarında geçen konuşma, Çagır Agadur'un geriye kalan tek oğluna verdiği değeri açıkça gösterir: "*Yaman yaman-dedi yaşlı molla başını sallayıp beyaz sakalını sıvazlarken. -Ama bilir misin ki onun yüreği ne ister?... Kız arkadaş değil mi? Zamanı geldi artık, ne de olsa yirmi bir yaşında. -Öyle, haklısın. Ama Celâleddin'ime lâıyk inci nerede bulunur-dedi prens babalara özgü gururla. -Söylesene hangi denize atayım ağımı?*"¹². Burada, yazar tarafından açıkça dile getirilmeyen bir gerçek vardır. Çagır Agadur, artık Osmanlı desteğinden tamamen yoksun kalan ve Rusların egemenliğindeki Kırım'da varlığını devam ettirme, halkına kendinden sonra liderlik yapabilecek birini bırakma endişesini taşımaktadır. Tek umudu ise Celâleddin'dir, ancak umudu boşa çıkınca oğlunu evlâtlıktan reddeder. Bu aile tipinde anne geri plandadır. Celâleddin'in annesi, Lyudmila'nın annesinin aksine, karar mekanizması olma hevesinden bütünüyle uzaktır. Oğlunun Rus kızı yüzünden, diniyle milliyetini

değiştirmek için Petersburg'a gideceğini öğrendiğinde, eğer kararından dönerse Gürcistan'la İstanbul'un tüm kızlarını haremine toplayacağı sözünü verir. Uğradıkları ihanet sonucu Çagır Agadur ve karısı acıya dayanamaz ölürler. Aslında Çagır Agadur ve karısı, Celâleddin aracılığıyla bölgenin yeni otoritesi konumundaki Ruslarla iyi geçinme fırsatına sahiptirler. Ama onlar bu fırsattan yararlanmak ve varlıklarını bu şekilde sürdürmek yerine gururlarına, kahrından ölmek pahasına sarılmayı yeğlerler. Oysa Lyudmila'nın üvey annesi iki genç arasındaki ilişkiden büyük kazanç elde etmeyi düşlemektedir: "*Eğer prens bizim dinimizi kabul ederse, Rus devleti onun tarafında yer alacaktır. babası ölünce her şey yeniden düzenlenir*"¹³. Gan'ın olay örgüsü içinde politik konulara değinmekten kaçınmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tür bölümler öykünün gerçekçi öğelerini oluşturur. Çagır Agadur, herkesin saygı duyduğu molla Abdülmelik ve bölgenin önde gelen Tatarları toplandıklarında, Osmanlı'dan koparak Rus hakimiyetine girmenin verdiği rahatsızlığı konuşmaktadırlar. Hepsi, yaşadıkları bölgenin Rusya'nın eyaleti haline gelmesinin sonun başlangıcı olduğunun farkındadır ve ne olursa olsun Osmanlı'nın bölgedeki varlığını desteklemektedirler. Tatarlar arasında bu konuya ait konuşma ilginçtir: "*Gökyüzündeki aladogan kurnazdır!-dedi Çagır Agadur anlamlı anlamlı-ama onu yenecek başka bir kuş daha vardır. - Bu söylediğin iyi şey için Allah sana iyilikler versin!- diye haykırdı ak sakallı molla- Ama nerede bu kuş? Kanatlarını açmasının zamanı geldi çoktan. - Tırnaklarını gösterdi bile: yoksa bilmiyor musunuz? Padişah Rusya'ya savaş açtı*"¹⁴.

Celâleddin Petersburg'da geçirdiği iki yalnız yılın anlatıldığı bölümler de konumuz açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, Petersburg'un gürültüsüne ve ihtişamına alışamayan genç Tatarı, Rus soylularının gösterdiği yaklaşımı dile getirmektedir. Gan Celâleddin'in yeni ortamını ironik bir tutumla tasvir eder: "*Genç, muhteşem görünüşlü Tatar prensi o sıralarda Petersburg'ta yabancı sayılıyor, dikkat çekiyordu. Celâleddin'i şehirde gezdiriyorlar, yemekler ve toplantılarla iyiden iyiye yoruyorlardı, onu inceliyor, konuşmaya zorluyor ve en ufak bir vahşilik, gariplik belirtisi yakalamaya çalışıyorlardı; nihayet sistematik biçimde onun akıl kapasitesini ortaya çıkarınca hiçbir özelliği bulunmadığına karar verdiler ve sırtlarını döndüler*"¹⁵. Bellidir ki uygar başkentliler Celâleddin'den, kafese kapatılmış vahşi bir hayvanın tepkilerini göstermesini beklemektedirler. Kendileri gibi olduğunu gördüklerinde ise ilgilerini yitirirler.

Burada Gan'ın vurgulamak istediği gerçek, kendilerini her bakımdan üstün gören Rusların, genç Tatarın geldiği ve yıllar boyunca ele geçirmek için Osmanlılara karşı büyük planlar yaptıkları bu bölgedeki insanların geleneklerine ve kültürüne en ufak bir merak duymamaları, bu konularda onunla konuşma isteği göstermemeleridir. Oysa Celâleddin, onların tutumunun aksine burada batının kültürel anlamdaki nimetlerinden yararlanır, bilgisini geliştirir. Bununla birlikte Lyudmila uğruna dinini değiştirip Petersburg'da batılı kimliği kazanma çabalarına rağmen, ülkesinde aldığı değerleri ve dünya görüşünü değiştiremez. Henüz Kırım'dan ayrılmadan önce, Celâleddin'in söylediği: “-Sizin aydın Avrupa'da her şeyin, başkalarının yargısından korkulduğu için yapıldığını duymuştum. Sizin geleneklerinizi bilmiyorum, ama benim mahkemem ruhumdadır, vicdanının sitemi benim için başkalarının yergisinden bin kez daha anlamlıdır”¹⁶ sözleri bu yeni değerleri tam anlamıyla benimseyeceği gerçeğini açıkça göstermektedir.

19.yy. Rus edebiyatının, doğu özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım'daki temsilcisi sayılan Kırım Hanlığının köklü kültürüne sempati duyan ve edebiyat katına taşıyan ender yazarlarından olan Gan'ın bizim açımızdan önemini kanıtlayan bir başka özelliği ise, eserinde yarattığı egzotik atmosferi güçlendirmek için, Tatarlar'm yaşamını ayrıntılı bir biçimde yansıtmaya özen göstermesi ve Türkçe sözcüklere yer vermesidir. Yöre halkının birbirleriyle ellerini yüreklerinin üzerine koyarak selâmlaşmaları, Rus romantikleri tarafından doğu keyfi (vostoçny keyf) olarak adlandırılan kahve ve şerbetin sunulduğu toplantılar, beyaz mermerden ya da granitten yapılmış üzeri eski Türkçe yazılarla süslü ve uç kısmında 'çalma' tasviri bulunan, otlar arasındaki düzensiz mezarlar çarpıcı imajlardır. Kur'an'dan yaptığı alıntı ve dinsel içerikli sözcükler yazarın doğu kültürünü çok yönlü olarak incelediğini göstermektedir. Bunların yanı sıra

harem, minare, şerbet, çubuk, çalma, keyif, şeytan, cennet, huri, müezzin, molla, azrail, gâvur, yaman gibi Türkçe sözcüklerin ve ayrıca Türklerin selâmlaşırken söyledikleri “aleyküm es selâmla” dinsel terminolojiye ait “Allahu Taâlâ” deyişler yazar tarafından doğru yerlerde, içeriğe uygun olarak kullanılmıştır.

Gan'ın “Celâleddin”i, Rusya sınırlarına katılan doğu kültürüne yapılmış bir övgüdür. Onun Kırım Tatarları aracılığıyla tanıdığı, bu kültüre duyduğu derin ilgi ve sempatinin nedeni yalnızca romantik akımın etkisiyle oluşan bir eğilim olarak düşünülmemelidir. Rus okuyucusuna seslendiği satırlar ve Celâleddin'in Petersburg'daki yaşantısının anlatıldığı bölüm göz önüne alındığında, yazarın içinde yaşadığı toplumun bozulan ahlâk değerlerinin, uygarlık adı altında kaybedilen doğallığın alternatifini aradığı söylenebilir. Gan bu alternatifini, doğallığını kaybetmemiş, geleneklerine, ilkelerine ve ahlâk değerlerine bağlı Tatarların kültüründe bulmuştur.

NOTLAR

1. Gan, Ye.A.: *Polnoe sob.soç., izd.N.F. Mertsya, S.Petersburg 1905, s.160.*
2. A.g.y.:s. 166
3. A.g.y.:s. 168
4. A.g.y.:s. 175
5. A.g.y.:s. 174
6. A.g.y.:s. 191-192
7. A.g.y.:s. 192
8. A.g.y.:s. 145
9. A.g.y.:s. 158
10. A.g.y.:s. 145
11. A.g.y.:s. 195
12. A.g.y.:s. 162
13. A.g.y.:s. 170
14. A.g.y.:s. 162
15. A.g.y.:s. 178
16. A.g.y.:s. 168

“Millî benliğine sahip çıkmayan milletler başkalarının avı olur.”

M.K.ATATÜRK

Aşklarında Yaşayan İki Şair

Anahtar Kelimeler: Anı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, şiir, Faruk Nafiz Çamlıbel.

Halil SOYUER

Şair, Yazar

Faruk Nafiz Çamlıbel İle Şükûfe Nihal Başar'ın aziz ruhlarına-

Bundan 53 yıl önce (1947), Faruk Nafiz Çamlıbel ile birlikte, o yıllarda Ankara'nın ünlü lokantası, Karpiç'te öğle yemeğindeyim. Masamızda Yusuf Ziya Ortaç da vardı. Yanımdaki şairlerin ikisi de, o yıllarda milletvekili idiler.

Masamız, Karpiç lokantasının bahçesinde, dip taraftaki gölgelik altındaydı. Biz yemeklerimizi beklerken, yanımızdaki boş masaya, masmavi gözleri ve omuzlarına kadar dökülen sapsarı saçları ile bütün dikkatleri üzerine toplayan bir hanım ile bir bey gelip oturdular. Faruk Nafiz'in o buğulu gözleri, bu sarışın ecnebiye takılı kalmıştı. Hatta akli da. Ben de, Şükûfe Nihal Hanım'la olan gönül hikâyesini bildiğim için kulağına eğilmiş:

-Üstadım, gönlünüze, o günlerin sırlısklam âşık sahiline, Erenköy denizinin sarı dalgaları mı vurdu? demiştim.

Faruk Nafiz de gülerек:

- Soyuer, ne vakit, böyle bir sarışın güzel görsem, başımı geçmişin dizlerine yatırır, gençlik yıllarımın heyecanlı günlerini yaşarım demişti. Bu cevaba Yusuf Ziya Bey de gülmüştü. Faruk Nafiz Bey'in ne demek istediğini anlamıştık.

1967 yılının Temmuzunda, yolum İstanbul'a düşmüştü. İstanbul'a gidip de üstadım Faruk Nafiz Bey'i aramamak olur muydu? Telefonda bana *"Saat 15'ten sonra Parkotel'in bahçesine gel"* demişti.

Parkotel bahçesine gittiğimde, Faruk Nafiz Bey, köşedeki bir masada, yakın arkadaşı Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil ile birlikte oturuyordu. Aynen yirmi yıl önce Karpiç'te olduğu gibi, masmavi gözlü ve omuzlarına kadar dökülmüş sapsarı saçlı bir güzel hanım, bütün dikkatleri üzerine toplamıştı. Gözleri masa masa geziyor, birini aradığı belli oluyordu. Bu

sarışın güzel, ürkek bakışlarını masa masa dağıttıktan sonra bahçeden çıkıp gitti. Yine Faruk Nafiz Bey'in gözleri, aynen Karpiç'te olduğu gibi, sanki sarışın kadının saçlarına takılı kalmıştı. Bu defa, o kulağıma eğilmiş ve yirmi yıl öncesindeki gibi:

- Ne vakit böyle sarışın bir güzel görsem, başımı geçmişin dizlerine yatırır, gençlik yıllarımın heyecanlı günlerini yaşarım demişti. Bununla ne demek istediğini çok iyi anlamıştım.

Konuşmasına şöyle devam etmişti, Faruk Nafiz Bey: *"Soyuer, inan ki içimin sahillerine, artık Erenköy alemlerinin, çok ötelede kalmış, sarışın dalgaları vurmuyor. Ama inan ki, (Yaz-kış gözümün gördüğü âlem değişir de / Gönümdeki rengi değişmez sarışıdır) diye bana şiirler yazdıran o sarışın sevgiliyi hayatım boyunca unutmadım."*

Faruk Nafiz Bey'in bu sözleri üzerine, içinde dipdiri yaşayan bu Erenköylü geceleri ve o gecelerde yaşananları araştırmak geçti aklımdan. Faruk Nafiz Bey'in millî mücadele yıllarında, İstanbul'un sayfiye yeri, Erenköy'de yaşadığı neydi ve o alemlere, şahane güzelliği ve şair gönlüyle renk ve ışık katan, heyecan ve mânâ veren, ona şiirler yazdıran sarışın sevgili kimdi?

1921-1922 YILARINDA ERENKÖY:

Bugünkü görünümü ile koskoca bir şehri andıran Erenköy, o yıllarda, varlıklı İstanbulluların, beylerin, paşaların, yaz aylarını geçirdikleri bir safiye yeri idi. Erenköy gibi, Behçet Kemal'in şiirini yazdığı ve Münir Nurettin Selçuk'un bestelediği o güzelim şarkı ile ünü dillere düşen Kalamış da sayfiye yeridir.

Mayıs ortalarında okullar tatil olup sıcaklar başladığında, Erenköy'deki yemyeşil bahçeler içindeki köşkler yavaş yavaş dolmağa başlar.

O yıllarda şair İffet Hanımların da, Erenköy'de bahçe içinde iki katlı köşkleri vardır. Şair İffet Halim (Oruz) Hanım, şair Faruk Nafiz Bey'in yakın akrabası olup bir subayla evlidir. İffet Hanım'ın çok yakın arkadaşlarından biri de, yine kendisi gibi şair olan ve yine kendisi gibi bir kurmay subayla evli olan Halide Nusret (Zorlutuna) Hanım'dır. Faruk Nafiz Bey de o yıllarda Kayseri Lisesi'nde edebiyat öğretmenidir. Her yıl okullar tatile girdi mi, Faruk Nafiz Bey, trene atladığı gibi soluğu İstanbul'da almakta ve doğruca yakın akrabası İffet Hanımların Erenköy'deki köşküne gitmektedir.

Erenköy'de, İffet Hanımların hemen karşısındaki şahane köşk de, o yılların ünlü yazarlarından Şemsettin Sami Bey'e aittir. Bu köşk iki katlıdır ve

kapıları ayırır. Yine o yıllarda güzelliği dillere destan olan ve yazdığı aşk şiirleriyle bütün dikkatleri üstünde toplayan Şükûfe Nihal Hanım, kendisi gibi edebiyat öğretmeni olan Mithat Sadullah Bey(Sander)le evlidir. Söylentilere göre, Mithat Sadullah Bey, daha körpecik bir kız olan Şükûfe Nihal'in güzelliğine kendisini kaptırması ve ona âşık olmuştur. Aralarında epeyce bir yaş farkı olmasına ve Şükûfe Nihal'in şiddetle karşı çıkmasına rağmen, ailesi onu, Mithat Sadullah Bey'le evlendirmiştir. Mithat Sadullah Bey, öğretmendir; ama, aynı zamanda varlıklı bir insandır. Bu evlilikten iki yıl sonra, bir erkek evlatları dünyaya gelir. Kocası onun bir dediğini iki etmez; ama, Şükûfe Nihal özlemine çektiği mutluluğu bulamaz. Şükûfe Nihal'in bu ilk evlilik hâlini, yıllar sonra yakın arkadaşı Halide Nusret Zorlutuna anılarında şöyle anlatır:

"Zavallı arkadaşım, ne kadar güzel, ne kadar zarif, ne kadar iyi kalpli ve ne kadar şâirdi. Herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Asil ailesi içinde küçük yaştan beri böyle sevilmiş, böyle şumarılmıştı. Etrafında daima hayranlar halkası bulunurdu. Refah içindeydi; fakat, hiç bir gün, ama hiç bir gün mesut olamadı."

O yılların bir yaz ayında, yazı Erenköy'de geçirmek üzere, Şemsaddin Sami Bey'in köşkünün üst katını, Mithat Sadullah Beyler kiralar ve yerleşirler. Kendisi gibi edebiyat öğretmeni olan Halide Nusret Hanım'la İffet Hanım, yazı birlikte geçirecekleri için Şükûfe Nihal'in köşke taşınmasını sevinçle karşılarlar. Bir kaç gün sonra Faruk Nafiz Bey de İstanbul'a gelir ve her yıl olduğu gibi yine İffet Hanımların köşküne yerleşir. Böylece o yıl Erenköy'deki şâir, dörde çıkar.

Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, bunlar, birbirlerini mütareke yıllarından beri tanımaktadır ve aralarında çok samimi bağlar mevcuttur. Yazları Erenköy'de buluşurlar.

Faruk Nafiz Bey'i, 1922 yılında İstanbul'dan, Ankara Erkek Lisesi Edebiyat Öğretmenliği'ne naklen tayin ederler. Bu nakil işine hepsi de çok üzülür. Bu ortam içinde şâir Şükûfe Nihal'in tarifsiz güzelliği karşısında ona içten bağlanan Faruk Nafiz'in, İstanbul'dan ayrılmasına değil, Şükûfe Nihal'dan ayrılmış olmasına çok üzüldüğü anlaşılır. Hatta Faruk Nafiz Bey, Şükûfe Nihal'e öylesine bağlanmıştır ki, kocasından ayrıldığı takdirde, kendisiyle hemen evlenebileceğini Şükûfe Nihal'e defalarca teklif etmiş, fakat Şükûfe Nihal bu tekliflere, her defasında, evladının bir başkasına baba demesine ve yuvasının yıkılmasına, gönüllü râzı olmadığı için, olumlu cevap vermemiştir. Fakat Faruk Nafiz Bey ile samimi dostluğunu sürdürmekte bir sakınca görmez.

Aslında o da Faruk Nafiz Bey'e candan bağlıdır ve onun yazdığı birbirinden güzel aşk şiirleriyle coşup taşmaktadır. Bu yüzden, Faruk Nafiz Bey'in Ankara'ya gidişine çok üzülmüş ve haftalarca gözyaşı dökmüştür. Hatta aralarındaki bu gizli aşk, dillere düşer ve gazetelerin dedikodu sayfalarında yer alır.

SUDA HALKALAR

Faruk Nafiz Bey'in 1928 yılında, **Suda Halkalar** adında bir şiir kitabı yayımlanır ve bu kitapta (Nihal) adında bir hanımın adı geçmektedir. O yıllarda soyadı kullanılmadığı için, kitapta adı geçen Nihal'in, şâir Şükûfe Nihal'den başkası olmadığı herkesçe bilinir. Faruk Nafiz Bey aynı kitabında yer alan *Gurbet* şiirini de Nihal'e ithaf etmiştir.

"Sen Marmara'nın göl gibi durgun bir ucunda
Ben böyle atılmış gibi yurdun bir ucunda
Sen benden uzak, ben sana hasret
Sarmış bizi gurbet."

Faruk Nafiz Bey, "Gurbet" şiirinde, Şükûfe Nihal ile aralarındaki büyük aşkı dile getirir.

ŞÜKÛFE NİHAL'E ÂŞİK BİR BAŞKA ŞÂİR

Faruk Nafiz'e, mütareke yıllarında, en güzel aşk şiirlerini ilham eden ve şahane güzelliği karşısında önüne çıkan herkesi dize getiren Şükûfe Nihal'e , yine aynı yıllarda İstanbul'da yaşayan bir başka şâirin de deli gibi âşık olduğunu, bu araştırmamız esnasında öğrendik. Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan **Osman Fahri Bey** adlı eserden öğreniyoruz ki, Osman Fahri Bey, Şükûfe Nihal'e sınıksız âşiktir ve kendisi şâir Cenap Şahabettin Bey'in ana bir, baba ayrı kardeşidir. Osman Fahri Bey, aynı zamanda Şükûfe Nihal'in kocası Mithat Sadullah Bey'in de yakın dostudur. Çok yakın bir dostunun eşine âşık olmayı kendisine bir türlü yakıştırmayan bu ekonomist devlet memuru, çareyi İstanbul'dan ve onun yakın çevresinden uzaklaşmakta arar ve yoğun girişimler sonunda kendisini Elazığ Maliyesine tayin ettirmeyi başarır. Elazığ'a giden Osman Fahri Bey, orada hayatının en sıkıntılı günlerini yaşar. Gece gündüz, ne yapsa, Şükûfe Nihal'in hayali gözlerinin önünden gitmez. Uykuları kaçır. Elazığ'da geçen günleri için, bir deftere anılarını yazar. Bu arada Şükûfe Nihal'e yazdığı bir çok hasret şiiri de, defterde yer alır.

Elazığ'dan Şükûfe Nihal'e yolladığı mektuplarına nazikane cevaplar alır ve sevinir. Şükûfe Nihal, mektuplarında onu umutlandırmaz, ama yeise düşürmemeye de gayret gösterir. Osman Fahri Bey, öyle bir an gelir ki, paniğe kapılır. Elazığ'da çok yakın arkadaşlık kurduğu Mevlüt Mehmet Bey adındaki bir şahsa, hatıra defterini, şiirlerini, Şükûfe Nihal'den gelen mektuplarını teslim eder ve bir saat sonra da evinde kendisine ait

tabanca ile intihara kalkışır. Beynine saplanan tek kurşun, onu o anda öldürmez; ama, bitkisel hayata sokar. Komadan çıkamayan Osman Fahri Bey, bir hafta sonra hayata gözlerini yumar. Osman Fahri Bey'in kendisine deli gibi âşık olduğunu bilen ve bu yüzden canına kıydığına inanan Şükûfe Nihal de olaya çok üzülür ve aylarca gizli gizli gözyaşı döker. Yıllar sonra Şükûfe Nihal, bu intiharla ilgili olarak yazar Adile Ayda'ya şunları söylemiştir:

"Osman Fahri Bey bir dâhi idi. Ben ona lâıyk değildim. O her şeyi ile müttekâmil bir insandı. Bana yazdığı mektuplarını, bıraktığı hatıra defterini ve yazdığı şiirleri okuyanların hepsi aynı fikirde birleşiyorlar."(Adile Ayda-Ankara 1984, sayfa 103/110)

İLK EŞİNDEN AYRILIYOR:

Yuvasında kocası, Mithat Sadullah Bey'le bir türlü uyum sağlayamayan Şükûfe Nihal, nihayet kocasından boşanmayı başarır. Aradan bir süre geçtikten sonra, bir yaz günü Elazığ'a gider. Osman Fahri Bey'in Elazığ'da yaşadığı günlerde arkadaşlık kurduğu, hatıra defterini, mektuplarını ve şiirlerini kendisine teslim ettiği Elazığlı Mehmet Mevlüt (Özaydın) Bey'i arar, bulur. Onun başka arkadaşlarıyla da uzun uzun konuşur. Bu arada Osman Fahri Bey'in kaldığı ve intihar teşebbüsünde bulunduğu eve gider. Ev bir bahçe içindedir ve tek katlıdır. Şükûfe Nihal Hanım, evin bahçesinde iken, o sırada evde oturan hanımdan bir makas ister. Hanım makası getirir. Yanındakiler merakla Şükûfe Nihal'i izlemektendirler. Şükûfe Nihal, o esnada bahçenin bir köşesinin kazılmasını ister. Kazma ile yer kazılır. Kazılan yerin başına geçen Şükûfe Nihal elindeki makas ile saçından bir tutam keserek çukurun içine atar ve çukur kapatılır. Şükûfe Nihal bunları yaparken hıçkırığa ağlar. Kendince bu onun Osman Fahri Bey'in aşkına son armağanıdır. Mehmet Mevlüt (Özaydın) Bey de, Osman Fahri Bey'in kendisine ölümünden önce verdiği emanetleri, Şükûfe Nihal'e teslim eder. Ayrıca Osman Fahri Bey'in Elazığ'da geçirdiği sıkıntılı günlerini uzun uzun anlatır. (**Osman Fahri Bey-Hayatı ve Şiirleri**, Zeynep Kerman, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 864)

Osman Fahri Bey'in uğruna canına kıydığı sevgilisi Şükûfe Nihal için yazdığı bir şiirini Zeynep Kerman'ın kitabından alarak aşağıya kaydediyoruz.

"Sen benim hemdem-i hayalâtım
Ben senin yâr-ı tesellikârın
Olacakken, fakat nedense Nihal
Sen benim gözlerimde dert aradın."

ŞÜKÛFE NİHAL'E NAZİM HİKMET DE ÂŞIKMIŞ

O yıllardaki bu efsane güzel şâireye, âşık olan

yalnız Faruk Nafiz ve Osman Fahri değildir. Yaptığımız araştırmada Şükûfe Nihal'e sırlıslıkla âşık olanlardan birinin de şâir Nazım Hikmet olduğunu gördük. Nazım Hikmet'in âşıklık yıllarında Şükûfe Nihal için yazdığı şiirden bir bölümü, bunların yakın arkadaşı şâir Halide Nusret Zorlutuna'nın, 1973 yılında Şükûfe Nihal'in ölümü üzerine, bir İstanbul gazetesinde yazdığı yazıdan alıyoruz.

"Erkek dedi ki kadına
Seni seviyorum
Ama nasıl?
Kilometrelerce dümdüz
Yüzde yüz
Yüzde bin beşyüz
Yüzde hudutsuz kere yüz"

Yine Halide Nusret Zorlutuna'nın **Hisar** dergisinin Aralık 1973 tarihli sayısına yazdığı yazıdan Behçet Kemal Çağlar'ın ve Ahmet Kutsi Tecer'in de Şükûfe Nihal'e karşı çok büyük ilgi duyduklarını öğreniyoruz. Zorlutuna aynı yazısında şöyle diyor:

"1930 yılında Ankara'da çok güzel günler geçirdik. Cebeci'deki Konservatuvar binasında (Şimdi Mamak Belediye Başkanlığı) kalıyorduk. Hep şâir arkadaşlar özellikle Ahmet Kutsi Tecer ile Behçet Kemal Çağlar merhumlar, yanımızdan hiç ayrılmak istemezlerdi. Zannederim, şâir Ahmet Kutsi de, Nihal'e bir miktar tutkundu. Konservatuvarın meşhur havuzu başında akşamları ne tatlı sohbetler olurdu. En büyük kadın şâirimiz Şükûfe Nihal, en güzel şiirlerinden birisi olan 'SU' şiirini orada yazmıştı."

Şükûfe Nihal'in 1930 yılında yazdığı Su şiirini, aşağıya alıyoruz:

SU
Kalbinden kalbime akan bir sestir
Akşam gölgesinde çağlayan o su
Sesini en tatlı yerinde kesti
Bizi Leyla ile Mecnun sanırdı
Gamlı yolumuzda ağlayan o su
O su bir sır gibi mırıldanırdı
Göğsünde bir sarı ay yıkanırdı
Bizi Leyla ile Mecnun sanırdı
Gamlı yolumuzda ağlayan o su
Şimdi ne akşamlar var, ne ses, ne dere
Yolumuz ayrıldı başka ellere
Benzetti bizi bir kırık mermere
Ruha deniz gibi damlayan o su
Kalbinden kalbime akan bir sestir
Akşam gölgesinde çağlayan o su
Sesini en tatlı yerinde kesti
Bizi sonsuzluğa bağlayan o su

ERENKÖY GECELERİNE YENİDEN DÖNELİM:

Yazımızın başında da değindiğimiz gibi, şâir Faruk Nafiz Bey, her yıl okulların tatile girmesiyle soluğu İstanbul'da almaktadır. Gittiği yer, halası İffet Halim Hanım'ların Erenköy'deki yazlık köşküdür. Çünkü gönlünü fena halde kaptırdığı ve sık sık mektuplaştığı şâir Şükûfe Nihal de Erenköy'deki kiralık köşktedir. Faruk Nafiz'in Kayseri'den gelmesiyle Erenköy'deki köşk alemleri hareketlenmektedir. Zorlutuna ailesinin de köşkün üst katına taşınmasıyla, tatil aylarındaki dörtlü şâir grubu tamam olmaktadır. O yıllarda yazdığı birbirinden güzel aşk şiirleri elden ele, dilden dile dolaşan Faruk Nafiz, Şükûfe Nihal ve Halide Nusret Zorlutuna ve onları gıpta ile izleyen İffet Halim Oruz, gündüzleri çamların altında başlayan ve geceleri köşkte sabahlara kadar devam eden sanat sohbetlerinden yorgun düşer.

İffet Halim Hanım, köşklarının geniş bir odasını sedirlerle, kilimlerle, minderlerle ve hah yastıklarla donatarak bir *Şark odası* haline getirmiştir. Şark odasındaki bir camekan içinde de kıymetli bir tesbih ve ağızlık koleksiyonu vardır. Şark odasında sabahlara kadar sürüp giden samimi edebiyat sohbetleri, bazen ertesi güne de taşar. Bazı geceler ayın gökte ışıl ışıl parladığı zamanlarda köşkün iskelesine bağlı duran sandala atladıkları gibi engine açıldıkları da olur. Sandalın küreklerini hep güçlü kollarıyla Faruk Nafiz çeker. Gecenin ilerleyen bir saatinde sandalı dalgaların kucasına terkederek şiirler okurlar. İşte böyle bir gecede, yine hep birlikte sandal gezisine çıkarlar. Ay en parlak ışıklarıyla çevreyi aydınlatırken, Faruk Nafiz sandalı dalgaların kucasına bırakarak o gün yazdığı bir şiiri okur. Şiirin içinde geçen,

.....
"Senin ağzından çıkan bir cümlemin tadını
Ne bu gün içki verdi, ne dün gece dudaklar"

mısralarını duyan Şükûfe Nihal, bir kıskançlık nöbetine yakalanır. Bu iki mısradan alındığı bellidir. Faruk Nafiz'in şiirinde dile getirdiği "dün geceki dudaklar" kimin dudaklarıdır? Faruk Nafiz, Şükûfe Nihal'in o anki durumundan konuyu hemen kavrar ve Halide Nusret'in de desteğiyle şiirin içinde geçen "dün gece sözcüğü", "bu geceye" çevrilir. Böylece Şükûfe Nihal'in içine yuvarlandığı kıskançlık, hırçınlık ortadan kalkar, deniz yeniden durgunlaşır.

Yine mehtabın deniz üstünde can çekişmekte olduğu bir gecede ve yine sandalda, Faruk Nafiz kürekleri ürkek dalgaların kollarına bırakarak cebinden bir kağıt çıkarır. Kağıtta bir şiir yazılıdır. Faruk Nafiz o gün yazdığı ve ezberine alamadığı bu şiiri, İffet Halim Ha-

nım'ın yaktığı çakmağın ışığında Şükûfe Nihal'in gözlerinin içine baka baka okur. Bu şiir şöyledir:

"Daha dün seyredirdi eski rüyalarını
Kalbimin dört duvarı böyle değildi kadın
Bir el, o perde perde örümcek ağlarını
Sen geleceksin diye ortadan sildi kadın
Nasıl yalçın kayayı sökerse dalga yardan
Nasıl bir dal kırarsa fırtına bir çınardan
Kalbimde hız alarak uzun çarpıntılardan
Kalbini zorla senden koparabilirdi kadın
Bugün sen bir bakışsın, ben ondan sızan yaşım
Sana bütün ömründe uyar bir arkadaşım
Yalnız senin önünde, herkese asi başım
Yere geçercesine yere eğildi kadın"

Faruk Nafiz'in o gece, okuduğu şiir, adeta bir itirafname halindedir. Şükûfe Nihal'in önünde yere geçercesine eğilmiştir. Şükûfe Nihal'in, dengesiz evliliğinin altında yaralanmış, kalbini de, uzun çarpıntılardan hız alarak kendisinden koparabilmiştir, yahut da ona öyle gelmektedir.

Faruk Nafiz ile Şükûfe Nihal arasında ilk zamanlarda gizliden gizliye ve daha sonraları açıktan açığa sürüp giden bu aşkın, zaman zaman günlük gazetelerin dedikodu sayfalarına da düştüğü olur. Şükûfe Nihal'in evli olması ve kocasından ayrılmamakta direnmesi, bunların bir çatı altında ve mutlu bir yuva espirisi içinde ve meşru bir zeminde bir araya gelmelerine yazık ki izin vermez.

FARUK NAFİZ EVLENİYOR:

Faruk Nafiz zaman gelir ki, bu aşkın sonunun maalesef hüsrana olacağını, Şükûfe Nihal'in bütün ısrarına rağmen Şükûfe Nihal'in eşinden boşanmak istemesinden, anlar. Bu hüsranlı aşkın bu şekilde sürüp gitmesine de gönlü râzi olmaz. Şükûfe Nihal'den, adeta bağrına taş basarak, uzaklaşır. 1932 yılının yaz ayları içinde, hayatını, biyoloji öğretmenini Azize Hanım'la birleştirir.

Faruk Nafiz'in Azize Hanım'la evlenmesinden bir yıl sonra, Şükûfe Nihal de kocası Mithat Sadullah Bey'den mahkeme kararı ile boşanmıştır; ama, iş işten çoktan geçmiştir. Faruk Nafiz, mazide kalan güzel günlerini bütün gayretleriyle unutmak istese de, bazı şiirlerinde bunda başarılı olmadığını itiraf etmiştir.

"Sorarım sırrını hiç düşünmeden
Bu fani gönlümün sevinci neden
Beni günden güne meğer genç eden
Daima değişen maceralarmış"

Bir türlü sevemediği ve bir türlü anlamadığı kocasından ayrılan Şükûfe Nihal, bir boşluğa düşüverir. Faruk Nafiz'i ve Faruk Nafiz'li Erenköy gecelerini bir

türlü unutamaz. Faruk Nafiz de, haklı olarak, artık Erenköy'ün semtine uğramamaktadır. Fakat yakın arkadaşları İffet Halim ve Halide Nusret Hanımlarla köşkte toplanır eski günleri yadederler. Kendi aralarında şiirler okurlar, Sohbet ederler. Yine bir gün, üçü bir araya geldiğinde, Şükûfe Nihal, o sabah yazdığı bir şiirini ağlaya ağlaya okur. Yaşlar yanaklarının üzerinden sızarken, elleri de kağıtla birlikte titremektedir:

“Adını ellerimle çizdim altın kumlara
Küçülen gözlerimde kurudu son damla yaş
Kumsal, deniz, sal, rüzgar senden bir hatıra
Solun gönlümden sana bembeyaz soluk birtaş
İşte rüzgar esiyor, dalgalar coştı yine
Kumlara işlediğim hayalin de kayboldu
Hicranınla yanarken ben derinden derine
Karşımda solan yüzün gibi güneş de soldu
Dalgalar sürükleyin beni de enginlere
Kumların arasında ben de bir kırık taşım
Ayrılmayız beraber dalarız derinlere
Derken bıraktı gitti elimi arkadaşım”

Şükûfe Nihal'in arkadaşlarına ağlayarak okuduğu bu şiir, çok samimi bir itiraf belgesi olarak yorumlanabilir. Artık, Şükûfe Nihal'in Faruk Nafiz'e olan aşkı, artık Erenköy sahillerine olduğu kadar edebiyat sayfalarına da bir dalga gibi vurmuştur. Onun için kumsal deniz, sal, rüzgar Faruk Nafiz'den kalan birer hatıradır. Coşan dalgalar önünde kumlara işlediği hayaller de artık yok olmuştur. Sahile vuran dalgalara bile, *ben de aranızda bir kırık taşım beni de ne olur enginlere sürükleyin* diye adeta yalvarır, ama çağrısı yankısız kalır.

FARUK NAFİZ İSTANBUL'A DÖNÜYOR:

Aradan üç dört yıl geçmiştir. Faruk Nafiz Bey'i Millî Eğitim Bakanlığı, kendi isteği üzerine yeniden İstanbul'daki bir liseye edebiyat öğretmeni olarak tayin eder. Faruk Nafiz, eşiyle birlikte İstanbul'a gelir ve Bebek semtinde Boyalıköşk sokağındaki iki katlı evlerine yerleşirler. (Bu satırların yazarı, Faruk Nafiz'i buradaki evinde bir çok kereler ziyaret etmiştir. Boğaz manzaralı bu evin alt katında kızı eşiyle birlikte oturuyor kendileri de üst katta kalıyorlardı.)

Faruk Nafiz artık, mutlu bir yuvanın aile reisidir. Onun için Erenköy geceleri içindeki Şükûfe Nihal'li sabahlar çok gerilerde kalmıştır.

Faruk Nafiz'den, umudunu kesen Şükûfe Nihal yakın aile dostlarının aracılığı ile, zamanın İstanbul Liman İşletmeleri Müdürü Ahmet Hamdi Başar ile ikinci evliliğini yapar ve soyadını da “BAŞAR” olarak kullanmağa başlar. Bu evlilikten de bir kız çocukları dünyaya gelir ve adını Günay koyarlar.

Şükûfe Nihal için ne acıdır ki, Ahmet Hamdi Başar sanattan kattiyyen anlamayan, hatta hoşlanmayan,

maddî değerlere çok önem veren bir insandır. Ne yazık ki her ikisi de, aynı evde, aynı dünyaların insanı olurlar. Böyle olunca da evlilikleri uzun ömürlü olmaz, çocuklarının küçük olmasına rağmen ayrılırlar. Ayrılmalarından bir yıl önceki yaz aylarını, Şükûfe Nihal'in ısrarı üzerinde Erenköy'deki kiralık köşkte geçirirler. Bu ısrar, Şükûfe Nihal'in Erenköy anılarından bir türlü kopmadığının kanıtıdır.

Hatta o yazın bir gününde, köşkün hizmetine bakan Ayten, Şükûfe Nihal'i, bahçedeki çamın altında gizli gizli ağlarken görmüş, yanına gitmiştir. Şükûfe Nihal yanaklarının üzerine sızan yaşları mendiliyle silerken Ayten'e:

“Sakin yavrum hayatında kimseyi çok sevmeyin. Sonra sen de benim gibi hüsrana uğrar işte böyle ağlarsın” demiştir. (Bir Zamanlar Kadıköy, Adnan Giz-İletişim Yayınları 1988)

İkinci eşinden de kendi arzusu ile ayrılan Şükûfe Nihal, yalnızlığa, azgın dalgalar arasına düşer. Günlerden bir gün, görürsem belki rahatlarım umuduyla, kalkar Erenköy'e gider ve İffet Halim Hanım'ı köşkte ziyaret eder. Bir de ne görsün? Evde eşyalar toplanıp bağlanmakta, denkler hazırlanmaktadır. İffet Halim Hanım'ın eşi kurmay subay olduğundan, Hindistan Ataşemileterliğine tayini çıkmıştır. Bir yıl önce de Halide Nusret Zorlutuna'nın eşi kurmay subay olduğundan (Aziz Paşa), Kars ilindeki süvari alayına tayini çıkmış ve bu yüzden İstanbul'dan ayrılmışlardır. Bu defa da İffet Halim Hanımlar yolculuk hazırlıklarına başlamışlardır.

Bu tayin işini İffet Halim Hanım'ın ağzından işiten Şükûfe Nihal, çok şaşırır. Onlar da Erenköy'den ayrılınca artık köşkün kapısına kilit vurulacaktır. O köşkte, bilhassa şark odasında, nice anıları dipdiri durmaktadır. Şükûfe Nihal kendini tutamaz ve hıçkırığa ağlamağa başlar. Kendisini İffet Halim Hanım zor teselli eder. O gün büyük acılar içinde tek başına evine dönen Şükûfe Nihal, dayanamaz ve iki gün sonra yeniden Erenköy'deki köşke gelir. Köşkteki tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Çantasını açar ve içinden aldığı bir kâğıdı İffet Hanım'a uzatır. İffet Hanım kâğıdı açar ki kağıtta bir şiir yazılıdır. Şiiri İffet Hanım sessizce okurken gözyaşlarını tutamaz ve her ikisi de ağlamağa başlarlar. Şiir şöyledir:

“Bozma sakın odanı, divanlar kalsın yine
Loş köşesinde Nihal, hayale dalsın yine
Deste deste şiirler, Fuzuli'ler Nedim'ler
Garip kalan ruhumu bir alev salsın yine
Olduğu yerde kalsın yerdeki atlas minder
Sedefli iskemleler, ağızlıklar, tespihler
Yazıhaneyi açık bırak kapatma sakın
Üstünde hayalimiz görünsün birer birer

Sakin bozma odanı, bana olsun teselli
Dört köşesinde vardır dört şâirin hayali
Erişilmez yerlere daldınız gittiniz
Kimlere bıraktınız sevdiğiniz NİHAL'i"

Şükûfe Nihal yazdığı bu şiiri ile duygularını dile getirmekte, adeta İffet Halim Hanım'a mısra mısra yalvarmaktadır. Bu şarkı odası hiç şüphe yok ki anılarının kaynaştığı bir yerdir

İffet Halim Hanım da bir kaç gün sonra eşiyile birlikte Hindistan'a gidince, Şükûfe Nihal koskoca İstanbul'da yapayalnız kalır.

ŞÜKÛFE NİHAL YAPAYALNIZ KALIR:

Bir zamanlar, İstanbul'da dillere destan güzelliği ile yürekleri ağızlara getiren, uğruna canına kıyanlar bile olan Şükûfe Nihal, tıpkı umutları gibi, gençliğini, güzelliğini de kaybetmiştir.

Bu durumda okuldaki öğrencilerine de yeterince yararlı olamamaktadır. Birgün, öğretmeni olduğu Lisenin müdürüne artık emekli olmak istiyorum deyince müdürden "Daha emekliliğe zamanınız var niçin acele ediyorsunuz?" cevabını alır. Fakat buna aldırmaz, emekliliğinin dolmasına daha 8 yıl varken dilekçesini verir ve 1953 yılında emekliye ayrılır.

O artık 57 yaşında, hayalleri ile İstanbul'da yaşayacak olan bir öğretmen emeklisidir. Yaşadığı aşklar, çektiği acılar, iki kez evlenip ayrılmanın açtığı yaralar, onu yaşının çok üstünde bir fizikî görünüme sokar. Adeta görenler onu tanıyamaz olur. Bu arada ikinci eşinden olan kızı Günay da evlenmiş ve mutlu bir yuva kurmuştur. Günaylar Feneyolunda bir ev kiralamışlar ve oraya yerleşmişlerdir.

Günay evlenmiş bir yuva kurmuştur; ama, yegane düşüncesi yapayalnız yaşayan annesi Şükûfe Nihal Hanım'dır. Annesinin durumu ne olacaktır?

Gözlerinin önünde annesinin eriyip gitmekte olduğunu görmek, Günay'ı çok üzmektedir.

Haziran ortalarında da bir gün Şükûfe Nihal kızının Feneyolundaki evine gelir. Akşama kadar orada kalır ve kızıyla dertleşir. Akşama doğru da ayrılarak yola koyulur. Fakat, yol üzerinde belediye işçilerinin kazdığı bir çukura dikkatsizliği yüzünden yuvarlanır. Bunun sonucu ayak bileğinin kemiği kırılır. Şükûfe Nihal'i hemen hastaneye kaldırır. Hastanede ayak bileğini alçıya alırlar. Ne acıdır ki kaderi onu, bu defa hem de ayağı alçılı olarak, bir hastane odasına kapatmıştır. Şükûfe Nihal artık yatalak bir hasta görünümündedir. Aradan aylar geçmiş olmasına rağmen, kemik kaynamadığı için bir türlü iyileşeme-mekte bu yüzden de ayağa kalkamamaktadır.

Şükûfe Nihal bu haline üzümlü dururken, bir facia ile daha karşı karşıya gelir. İkinci evliliğinden olan ve

mutlu bir yuvası olan biricik kızı Günay, yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak gözlerini hayata yumar. Kızının bu vakitsiz ölümü ondan aylarca saklanır. Ama o, mütemadiyen gelenden gidenden kızını sormakta ve hep aynı cevabı almaktadır: Anadolu seyahatindeler. Kızının gelmemesinden şüpheye düşen Şükûfe Nihal, sonunda acı haberle yıkılır ve kızının ölüm haberini aylar sonra da olsa alır.

İlk eşi Mithat Sadullah Bey'den olan evladı Necdet ise, annesinin durumuna yüreği dayanmadığını ileri sürerek annesiyle ilişkisini kesmiştir. Şükûfe Nihal evlattır belki dayanamaz gelir umudu içinde, aylarca yola bakar; ama, gelen giden olmaz.

Sonunda iyileştiği için Şükûfe Nihal'i hastaneden taburcu ederler ve evine döner. Yavaş da olsa artık yürüyebilmektedir, yapayalnızdır ve bu defa da eski arkadaşlarının vefasına sığınmak ister. Onlar da kendisi için daha hayırlı olur umuduyla Şükûfe Nihal'in bir "Huzurevi" ne yatırılmasını önerirler. Sonunda hep birlikte karar verirler ve işlemlerini yaptırıp bir zamanların ünlü şâiri ve efsane güzeli Şükûfe Nihal'i Darülaceze'ye yatırılırlar. Fakat, anlatılanlara hatta yazılanlara göre, Şükûfe Nihal Darülaceze'de hiç rahat edemez. Evim, kitaplarım, evlatlarım diye sayıklar durur. Sonunda da 1973 yılında, Darülaceze'nin bir odasında hayata gözlerini yumar.

Yazımızın burasında "Faruk Nafiz'e ne oldu?" sorusu akla gelecektir. Faruk Nafiz, 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra milletvekili arkadaşları ile birlikte Yassıada'ya gönderilmişti. Onu da kaderi, milletvekili makamından Yassıada zindanlarına sürüklemiş, orada geçirdiği acılı günlerini **Zindan Duvarları** adıyla yayımladığı kitabında şiirleştirmişti.

1973 yılı sonbaharında İstanbul'a gitmiştim. Faruk Nafiz sevgili eşi biyoloji öğretmeni Azize Hanım'ı kaybettiğinden üzüntü içindeydi. Babasına, evinin üst katında oturan kızı bakıyordu. O gün bana, eşinin ölümünden doğan büyük acısını unutmak için Denizyollarının gemisiyle Akdeniz gezisine çıkacağını söylemiş dönüşünde görüşmemizi istemişti.

Bir hafta sonra İzmir'den bir mektup atmış bana. Mektubunda seyahatinin çok güzel geçtiğini, o gamlı hazandan bir parça uzaklaştığı için rahatladığını yazıyordu.

Fakat ne acıdır ki, sevgili üstadım Faruk Nafiz Çamlıbel, gemi Fethiye yakınlarına geldiği sırada bir kalp krizi geçirmiş ve hayata gözlerini yummuştu.

Ne yazık ki, 1920'li yılların Erenköy gecelerini şenlendiren bu dört şâirden kimse hayata değil. Öğrendiğime göre, İffet Halim Hanım da, 97 yaşında iken, 1992 yılında hayata gözlerini yummuş.

Dördünü de rahmetle anıyorum.

Kanuni' nin Döneminde Yazılmış Macarların Tarihine Ait Bir Kroniğin Türk Tarihine Ait Kaynak Eserler Arasındaki Yeri

Anahtar Kelimeler: Türk Tarihi, kaynak eserler, Türkoloji.

Prof. Dr. Gy. HAZAI
Budapeşte-Macaristan

Makalenin başlığında anılan kronik Tercüman Mahmud'un Kanuni döneminde, büyük ihtimalle 1543'ten sonraki yıllarda yazılan Macar tarihine ait bir eserdir. Tek yazma nüshası Budapeşte'de, Macar İlimler Akademisinde bulunan bu kroniğe ait sorunlar üzerinde uzun yıllardır durmaktayım. Çalışmalarımın ilerlenmesi hakkında Türk Tarih Kurumu'nun iki kongresinde de bildiri okumuştum. Bugünkü makalem bu konuda son rapor olarak sayılabilir. Çünkü sorunları gerçekten karmaşık sayılabilen bu eser hakkındaki çalışmalarım bitmiş bir durumdadır. Yazmanın bölüm bölüm halinde hazırladığım yayını önümüzdeki aylarda sona eriyor, kroniğin Macarca tercümesi ise 1996'dan beri yayımlanmış olarak uzmanların emrine amadedir. Esere ait bugünkü raporumu çoktan beri bilinen olguları toparlamakla başlamama izin veriniz.

Meşhur Macar Türkoloğu Armin Vaimbery tarafından keşfedilen ve ilk defa onun tarafından hemen hemen 140 yıl önce tanıtılan bu yazma eser Türkoloji literatüründe ondan beri Tarih-i Ungurus diye bilinmektedir. Eserin doğuşu hakkında ilk haberi yazarın kendisine borçluyuz. Kendisi kroniğin ilk sayfalarında şöyle yazıyor:

"Yazarın kimliği adına göre temelinde belli idi. Şahsında saraydaki yüksek "dil memurlarının" biri böylece devlet mekanizmasının zirvesine yakın bir kişiyi görmek başlangıçta yerinde idi. Çok şükür yıllar boyunca Tercüman Mahmud'un pek çapraz hayat yolu ve etkinliği hakkındaki çalışmalar bir çok gerçek ortaya çıkarıp sorunların çoğunu aydınlığa kavuşturmuştur. Bunların sonucunda kendisinin Kanuni devrinin önder

diplomatlarından biri olduğu açık bir şekilde ortaya çıktı. Bu konudaki ayrıntılara başka bir yerde tekrar değinmeme izin veriniz."

Araştırmacılar yazarın sözlerine inanarak, yani bu eserin bir Macar kroniğinin tercümesi olduğunu kabul ederek uzun zaman orijinal eseri bulmak peşinde idiler. Fakat Tercüman Mahmud'un eserine hem içindeki hem yapı bakımından tam bir karşılığı sayılabilen bir Macar kroniği ortada yoktu. Böylece acaba bu eser yüzyıllar boyunca kaybolmuş ve bu yüzden bilinmeyen bir Macar kroniğinin tercümesi olamaz mı? düşüncesi de ortaya çıktı. Fakat bu incelemelerde kroniğin bir bölümü -eserin bütününe nazaran - pek özel ve düşündürücü, Macar kroniklerinin ananesine tamamen aykırı bir parça olarak görünüyordu. Bu bölüm Büyük İskender'e ait bir hikaye idi. Yazar tarafından doğuda yeni bir vatan arayan Macarların bir önderinin ağzından duyurtulan bu hikayenin bazı tuhaf özellikleri hemen göze çarpıyordu. Büyük İskender'in Budin'la Viyena'yı fethi ve başarılı Avrupa seferi o döneme ve şahsa ait bütün tarihi bilgilerimize aykırı olup, yazarın bu bölümle amacı İskenderi dünya fatihleri arasında bir örnek olarak göstermekle Kanuni'yi Batı seferlerine devam etmeğe özendirmekten başka bir şey değildi. Bu düşüncüyü yazar tarafından bu bölüme eklenen şiirler de açık bir şekilde vurgulamaktaydı. Bu küçük ve pek özel "İskendername'nin" görevi belli olunca bu bölümün Macar kronik ananesiyle hiç bir ilgisi olmadığı da açıkça ortaya çıktı.

Eserin bir eski Macar kroniğinin tercümesi olamadığı belli olunca yazarın kullandığı kaynaklar sorunu henüz tamamen bir çözüme kavuşmuş değildi. Eserde içerilen "İskendername'ye" ait sorunlar bu konuda yardımını istediğim sayın meslektaşım, Prof. İ. Borzsak'ın incelemeleri sonucunda açıklandı. Kendisi bu İskender hikayesinin ve eserin bazı başka öğelerinin 1. M. Iustinus'un orta çağa kadar aktarılan dünya tarihinden alındığını gösterdi. Bu kaynaktan faydalanan Tercüman Mahmut tarihi olguları pek tabii kendi amacına uygun bir şekilde getirdi. Böylece İskenderin Doğu seferlerine ait bölüme kendisi tarafından uydurulan Budin ve Viyena seferi hikayesini ekledi. Eserin temel parçasının, yani Macarların göçleri, bugün oturdukları bölgelerde yerleşmelerine ait bölümün kaynağını kendim saptayabildim. Böylece Macarların tarihine ait bölümlerin çoğunun kaynaklarımız arasında "Resimli kronik" veya "Viyena kroniği" diye bilinen eserden 15.inci yüzyılın sonunda faydalanan János Thuróczy'nin eserine bağlı oluşu açık bir şekilde ortaya çıktı.

Tercüman Mahmud'un sözlerine göre Macarların kroniğini yazmakla amacı Kanuni'nin inayetini kazanmaktı. Fakat tarihinin Büyük İskender'e ait parçasını incelerken bu eseri padişaha sunmakla ona özel bir mesaj ulaştırmak istediği de belli oluyor. Bu mesaj üzerinde biraz daha durmak yerinde olur sanırım.

İskender hikayesinin kaynaklarını gösteren sayın dostum Prof.İ. Borzsák incelemelerinde özel önemi olan bir noktaya dikkatimizi çekti. Bu hikayenin arkasında yalnız yazarın Kanuni'yi Batı seferlerine özendiren düşünceleri değil, aynı zamanda "translatio imperii", yani "imparatorluk (hakkının) devamı" sorunu olabilir. Buna göre Kanuni Sultan Süleyman'ın muazzam sahaları içine alan hakimiyetini sırası İskender'e kadar uzanan imparatorlukların devamı, yani bir nevi tarihi veraset olarak görmek lazım. Bu verasetin hudutlarını ise - yazara göre - Batı'da başarılı olan İskender'in fetihlerinde, yani Viyena'nın ötesinde bir yerde aramak gerekir. Bu yerleri fethetmek varisin hakkıdır. Tercüman Mahmud yalnız İskender hikayesi ile değil, aynı zamanda Macar kronik ananesinde iyi bilinen ve böylece kendi eserinde de yer alan Hun-Macar akrabalığını gösteren Attila hikayesi ile de aynı amaca hizmet etmek istiyor. Yani vaktiyle Attila'nın Batıya uzanan imparatorluğunun merkezi sayılan Budin'e sahip olan Kanuni'nin pek tabii Attila'nın fetihlerine, Viyena'ya ve onun ötesindeki sahalara da hakkı var. Bu hak imparatorluklara ait aktarma veya devam prensibi uygulanımı olarak kendiliğinden anlaşılıyor. Tercüman Mahmud işte temelinde bu "legitimasyon" düşüncelerini içeren hikayeleri ile

döneminde sarayda muhakkak üzerinde tartışılan belirli sorulara cevap vermek istedi.

Açık bir siyasi mesaj olarak değerlendirilebilen bu hikayeler Kanuni döneminin ortasından sonra kaleme alındı. Sultan iki başarısız Viyena seferinden sonra bu rüyasından vazgeçmek ve Batıda Macar topraklarındaki fetihleriyle yetinir gibi görünüyor. Tercüman Mahmud özel mesajını içeren, temelinde bir siyasi amaca hizmet eden eserini bu yön değişikliğini bilerek mi yazdı? Bu soruya cevap verebilmek için elimizde maalesef hiç bir kaynak yok.

Makalemin başlangıcında son araştırmalarla Tercüman Mahmud'un hayatı hakkında bir çok bilgi kazandığımızı söylemişim. Kendisinin saraydaki tercümanlar ve diplomatlar arasında özel bir yer aldığı kuşkusuzdur. Elçi olarak Batı memleketlerindeki çeşitli sefaretlere bunu açık bir şekilde göstermektedir. Fakat bütün bunların üstünde bir nokta özel bir şekilde göze çarpmaktadır. Kendisinin Viyena'da bir Yahudi ailesinin evladı olarak doğduğunu, bu istidatlı, bir kaç dil bilen genç insanın Kanuni'nin Macaristan seferleri sırasında Osmanlıların hizmetine girdiğini de biliyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'ı Viyena'yı fethetme özendiren mesajında onun bu menşei ve doğum şehrine bağlılığının bir rolü var mıydı? Bu mesajı kaleme alırken acaba ne gibi planları veya rüyaları vardı? Acaba Viyena'nın ilk beğlerbeği olmak ümidine mi kapıldı? Elimizde gereken kaynak yokken bu sorular ciddi bir tarihi incelemenin dışında kalmalıdır. Böylece mütevazı makaleme bunları cevapsız bırakmakla son vermeme izin veriniz.

Esrar Dede

TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI MEVLEVİYYE

Hazırlayan

Dr. İlhan GENÇ

çıkı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

Karaz Meydan Savaşı (30 Ağustos 1435)

Anahtar Kelimeler: Türk Tarihi, Meydan Savaşı, Akkoyunlular, Karakoyunlular.

Prof.Dr. Enver KONUKÇU

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

Erzurum, tarihi seyir içerisinde, bir çok savaflara sahne oldu. Roma-Osmanlı çizgisinde, o devirlerden kalan kaynaklar sayesinde, bunları takip edebilmek mümkündür. Trajanus, doğudaki büyük zaferlerinden birini, Erzurum ovasının batısında, sıcak su kaynakları ile meşhur Elegeia, yani bugünkü Ilıca yanında kazanmıştı. Bizanslılar, Sasanilere karşı Theodosiopolis ismi ile Erzurum'u kurduktan sonra, kale ve şehir daha ziyâde askeri görünüş kazandı. Ticâretle uğraşarak, büyükçe bir kasaba vücûda getiren ahâli ise, ovanın çeşitli yerlerinde, oturmaya başladı. Pulur, Güzelova, Garin, Sakalı Kesik, Haydarî, Tivnik, Umudum, Kamber ve Arzıtı, tarım ve ticâretin göze çarptığı merkezlerdi. Bunların arasında, Aristakes ve Skylitzes'in de bahsettiği gibi Artze de, Erzurum ovasının meşhur şehirlerindendi. XI.yy.da, Artzn/Artze diye anılıyordu.

Artze, Fırat'ın yukarı havzasını, hattâ kaynaklarını aldığı Dumlu Dağları'nın batısında, ovaya tatlı bir meyille inen düzlükte göze çarpmakta idi. Ziravank, Elegeia, Pulur ve Umudum'la çeviriliydi. Theodosiopolis metropolünün, Artze'nin tam karşısına düştüğüne de işaret edelim. Özellikle, öğle saatlerine kadar, çıplak gözle, bu muhteşem şehrin surlarını, daha doğrusu silüetini görmek, seyretmek insana doyulmaz haz vermektedir.

Artze, önce Oğuzların, onların arkasından 1048'de, Selçuklu sultan ailesinden İbrahim Yinal ve Kutalmış'ın kuşatmasına maruz kaldı. Theodosiopolis'dekilerinin yardıma koşmasına rağmen, Artze'liler, Selçukluların hücumlarına başarı ile karşı koydular. Ancak şiddetli rüzgârın patlak vermesi, arkasından da meydana gelen yangınlar sonunda, Türk akıncılarına boyun eğmek zorunda kaldılar. Bir müddet sonra,

Tuğrul Bey'in gazileri de Theodosiopolis harekâtı sırasında, Artze'ye tehlikeli ve korkulu günler yaşattılar. 1071 sonrası, yöre tamamı ile Saltukluların hakimiyetine geçti. Kültürel ve medenî hareketlenmelerin birden değişmesi, daha doğrusu Türk ve İslâmî karakter kazanması da bu beylik zamanında cereyan etmiştir. Theodosiopolis ismi tarihe karışırken, Arz-ı Rum (Anadolu toprağı) kitâbe ve paralarda kullanılmaya başladı. Bunun gibi Euphrates (Fırat) Türkler arasında ilgi görmedi. Saltuklulardan itibaren yukarı çay anlamına gelen Karasu diye anıldı. Karasu'nun kuzeyinde, akışta sağ tarafında kalan Artze ismi de Arz diye telâffuz edilmeye başlandı. Belki de, Erzurum (Arz-ı Rûm)'dan ayırd etmek, karışıklığa meydan vermemek için Artze>Arz'a, "kara" sıfatı eklendi. Böylece, Karaarz, çoğu defa kullanılan Karaz ismi ortaya çıkmıştır.

Erzurum tarihinde uygun olarak, aynı geçmişî paylaşılan Karaz, XV.yy'a kadar Saltuk, Erzurum Selçukluları, Konya Selçukluları, Moğollar, İlhanlılar, Sultay ve Sulduz Kadı Burhaneddin, Mutahharten ve Kara Koyunlular Hakimiyetinde yaşadı, Kasaba ve yöresinde, küçük askerî ve tabîî hâdiselerden başka kayda değer şeyler görülmedi.

Arah Seyyâhlarından İbn Battûta, XIV.yy ortalarında, soğuşu ile ünlü ve güngörmüş Ahi Tuman'ın yaşadığı Erzurum'a geldiğinde, birbirine rakip Türkmenlerin mücâdelesinden bahsetmektedir. F. Sümer bu konuya daha da aydınlatıcı ifade kazandırmakta ve şunları yazmaktadır: "Kara Koyunlular ile Akkoyunlular arasında eskiden beri sürüp gelen düşmanlık vardı. Mutahharten zamanında da geçerli idi. Kaynakların çoğunda bu iki Türkmen oymağı arasındaki adâvet-i kadime'ye işaret edildiği hâlde, bunun sebebinden bahsedilemez pek muhtemeldir ki, bu eksi düşmanlığın sebebi çok defa vâki olduğu gibi, arazi ihtilâfı veya üstünlük davası ile alâkalıdır".

Birkaç defa Erzurum'a gelen, bu arada Tortum Meselesini Togaylılar lehinde halleden Temûrleng, Kara Koyunluların (1380-1468) düşmanı, ama Akkoyunluların da dostu idi. Özellikle Kara Yülük Osman ile münâsebetleri son derece önemliydi.

Akkoyunlular, Âli-i Bayındır diye tanınmakta, bu nedenle, menşelerini Oğuz Han'ın Çocuklara, Gökhan'a dayandırmakta idiler. Bilindiği gibi Becene, Çavuldur ve Çepniler de aynı koldan inmektedirler.

Kara Yülük Osman, Akkoyunluların büyük hükümdarı olup, 1403-1435 tarihleri arasında saltanat sürdürdü. Kara Koyunluların amansız rakibi idi. Harput,

Erzincan, Bayburd, Tercan havâlisinde bir çok hâdiseye karışarak, maiyetindekileri zaferden zafere koşturdu. Asıl gayesi, Anadolu ticâretinin merkezleri Erzincan ve Erzurum'u elde tutabilmektir. Ataları, Bayburd-Karahisar-Erzincan arazisine sahip olup, Sinop ve Pulur'da yaşamıştı.

Erzurum, Kara ve Akkoyunlular gibi zaman zaman Toharluların eline geçmişti. Bu kabile, 1410'dan sonra, Karakoyunlulara yaklaşmıştı. 1433/4'de, Erzurum ve yöresi bunların elinde idi. **Kitab-ı Diyarbekriyye**'de bu zamana ait kayıd son derece önemlidir;

“Büyük Emir, Erzurum bölgesine vardığında, kalede, İskender'den önce Pir Ahmet Toharlu isminde biri vâli idi. Kara Yülük Osman oraya geldiğinde felâketler başgösterdi. Kalenin bir burcu aniden yıkıldı. Erzurumlular bu kötü durumda, Akkoyunluları atmak için çöken burcun boşluğunda toplandılar. Taraflar arasında, çetin bir vuruşma başladı. Sonunda Toharlular aciz kaldıklarını anlayınca, Kara Yülük Osman'dan amân dilediler. Erzurum kalesi, Akkoyunlulara teslim edildi. Emirzâde Şeyh Hasan Beg, Kara Yülük Osman'ın yakını olduğundan, daruğalığa tayin edildi (1432). Durum Temürlülerden Şah Ruh'a bildirildi.”

Kara Koyunlu İskender (1420-1438), Şahruh'un (1405-1447) takibinden kurtulamadı. Gökyüzündeki yıldızlar kadar sayısız, azâmetli bir ordu, Şehzâde Cuki Mirza'nın emrine verildi. İleri gelen ümerâdan Alâeddin Alike, Emir Firûzşah, Tarhan ve Barlas emirleri, Yusuf Hvace ve Şeyh Ali Bahadır da bu orduda idiler. Ordu önce “darûs-saltana” Tebriz'e geldi. Karakoyunlu İskender ise, Nahcivan civarında ve Aras'ın kuzeyindeki meşhur Almcak Kalesi'nde bulunuyordu. Temürlü ordusunun harekâtını öğrenince Erzurum yolu ile Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Bu sırada ise Erzurum, Kara Yülük Osman'a aitti. 60.000 süvarinin başında Cuki Mizra, Hemen Akkoyunlu emirine elçi gönderdi. Derhal Karakoyunluların yolunun kesilmesini istedi. Mümkün mertebe de, ricat sırasında, çeşitli bahanelerle oyalandırılması da söylendi.

Kitâb-ı Diyarbekriyye müellifinin ifâdesine göre, Kara Yülük Osman, fiziken çökmüş bir ihtiyardı. Kars-Sarıkamış arasındaki Döşkaya'da, Akkoyunlular, Karakoyunlulara hücum ettiler. İskender ise, Cuki Mirza'nın plânını anlamış, Erzurum'a inmenin son derece yararlı olacağını düşünmüştü. Kara Yülük Osman'ın oğlu, Uzun Hasan'un babası Ali Beg de, bu esnada Akkoyunlu kuvvetlerine katıldı. Devlet erkânı ile Karakoyunlulara nasıl bir siyâset takip edilmesi konusunda görüşmelerde bulundu. Herkesin ittifak

ettiği şey Karakoyunluların ricat yolunu kesmek ve savaşa zorlamaktı. Ali Beg'in teklifi ise daha değişikti. Perişan edilmiş Karakoyunluların bir araya gelmesini önlemek, diğer taraftan da, Erzurum'da bulunarak, arkalarını bu kaleye ve şehre vererek, vurkaç takdiği uygulaması idi. Sonuncu teklif daha elverişli olmasına rağmen, Kara Osman kabul edilmedi. Aslında, araç-gereç bakımından Akkoyunlular yetersizdi.

Karaz önlerinde iki Türkmen -ama son derece düşmanlık hisleri ile dolu olan- karşı karşıya geldiler. Bu esnada, Temürlü Cuki Mirza da, Pasinler Ovasının orta kısmındaki Aras- Hasan Kale akarsularının birleştiği yerdeki, Sulduzlardan Emir Çoban yapısı meşhur Çoban Köprüsü'ne varmıştı. Arada, bu isimle anılan Kervansaray, Badıcivan, Miyânduz, Ügümi, Hasan Kale, Deve Boynu ve Erzurum vardı. Günlerden cuma idi. Karaz'daki Kara Yülük Osman, İskenderle savaş için hücum emri verdi. Kılıç Arslan Beg, Muhammed, Kutlu Begler, İskender'in az sayıdaki kuvvetinin ortasına yarma hareketi yaptılar. Tarihinin ifâdesine göre savaş o kadar şiddetli idi ki, dökülen kan, tıpkı Aras gibi akmağa başlamıştı. Vuruşmanın şiddetli bir anında, Kara Yülük Osman atından düşerek, başını yaraladı. Zaten yaşı 80 civârında idi, Koruyucuları hemen el vererek tekrar atına bindirdiler. Savaş alanından çıkararak, Erzurum'a yola çıkardılar. İskender, zafer kılıcını, Akkoyunlu kuvvetlerinin dağılışını üzüntü ile seyretti. Karakoyunlulara esir düşenleri kurtarmak için hamlesi de bir sonuç vermedi. Ancak çok azı kurtarılabildi. Pilten beg de, kardeşi, Musa için kahramanca savaşırken esir düştü. Kılıç Arslan'ın kardeşi Pir Hasan Hâzin Hamza oğlu Murad Beg de, İskender'in eline geçti. Beyazid Beg ve Damad Ahmet Beg de diğerleri gibi hayatlarını kaybettiler. Bu zamanın meşhurlarından Emir Emineddin oğlu Ali de, İskender'in adamlarınca atından düşürüldü ve öldürülmek üzere iken Emirzâde Ali Beg'in yardımı ile kurtulabildi. Fakaz az sonra tekrar esir alınarak, İskender'e götürüldü. Karakoyunlu hükümdarı, onun kahramanca savaşmasını görmüş, takdirinin eseri olarak salıvermiştir.

Kitâb-ı Diyarbekriyye'ye göre, Akkoyunluların beklenmedik bozgunu, kara Yülük Osman'ın aceleci davranmasıydı.

İbn Tagrıbirdî'ye göre Karaz Meydan Savaşı 5 Sa'fer 839/30 Ağustos 1435'de cereyan etmişti. Bu tarih aynı zamanda Kara Yülük Osman'ın sonu oluyordu.

Erzurum'da ise Kara Koyunlu tehlikesi kapıların kapatılmasına rağmen, hâlâ mevcuttu. İskender'in nasıl

hareket edeceği de henüz belli değildi. Karaz düzlüğü ve karasu boyu Akkoyunlu cesedleri ile dolu idi. Oğul Şeyh Hasan ise Erzurum'da yasa bürünmüştü. Zira Kara Yülük Osman rivâyete göre, yaralı hâlde Erzurum'a sokulmağa çalışırken, sur önündeki hendeğe düşmüş ve boynu kırıldığı için de hemen ölmüştü. Şeyh Hasan, babasının cesedini Erzurum'da bir câmi haziresine gizlice gömmüştü. Ahmed, Kılıç Arslan, Kutlu ve Hüseyin, Akkoyunlu taht vârisi olarak ortaya çıktılar. Fakat, Erzurum yöresinde kimse itaat etmedi. Kutlu Beg Bayburd kalesine, Kılıç arslan Palu'ya gittiler. Şeyh Hasan ise Erzurum'da kalmayı uygun gördü.

Kara Koyunlu İskender, kolayca ve az askerle elde ettiği zaferin son yapraklarını da toplamak kararında idi. Şeyh Hasan'ın Erzurum'a kapandığını öğrenmiş, fakat yardımcı Cuki Mizra tehlikesinin de yakınlaştığını anlamıştı. İskender, savaş meydanından Karaz'a geçti. Niyeti Rum'a yani Anadolu'ya gitmekti. Erzurum'un kendi kaderine bırakıldığını görünce, karar değiştirdi ve kaleye yöneldi. İskender, Erzurum'a geri döndü. Hiçbir zorlukla karşılaşmadı. Kara Yülük Osman'ın mezarını buldurttu ve cesedinden başını kestirdi. Diğer Akkoyunlu ileri gelenlerinki ile birlikte, Memluk sultan Melikû'l- Eşref Bars-Bay'a gönderdi. Bu başlar, 4 Ekim 1435'de, Kahire'ye ulaştırıldı. Önemli bir rakibinden kurtulan Memlûk Sultanı, Kahire'nin donatılması emrini verdi. Kara Yülük Osman ve diğerlerinin başları üç gün Zuveyle kapısında teşhir edildi. Hadidi de bu savaşı şu mısralarla anlatmaktadır:

*Meşâ'il yakdurur kodı vû gitti
Hemân ol gice azm-i Rûm itdi*

*Sürüp İskender Beg Erzurum'a yetdi
Kara Yülük anun vasfın işitdi*

*Diyâr-ı Bekr pâdişâhu idi ol ân
Çerisin cem'idüp, sürdi şitâban*

*Buluşup Erzurüm'da ceng ideler
Karışup iki derya gibi teşger*

*İskender gâlip olup kesdi başın
Bitirdi Kara Yülük'ün her işin*

*Bir oğlun dahı dutup, Bâyezid nâm
Kesüp başın ider işini itmâm*

*O, başun Mısr'a gönderdi ikisin
Melik Eşref zamaniydi ol hin*

Ali Muhammed ve Mahmûd Begler, Akkoyunlu firarileri ile ulusa döndüler. Cihângir Mirza, Tercan'da Emirzâde Ali Beg'e katıldılar. Ulusa dahil olduklarında, Kara Yülük Osman'ın kaybı öğrenildi.

Karaz Meydan Savaşı mağlubu Kara Yülük Osman'ın veliahdı, Ali Beg idi. Herkes, kritik anda, ona biat etti. Cihângir Mirza ulusa kaimakam yapıldı. Temürlü Cuki Mirza ise Karakoyunlulara karşı, Akkoyunluların yegâne dayanağı idi. İskender, asıl bu kuvvetten çekiniyordu. Karaz ve Erzurum'dan ayrılır ayrılmaz Koyulhisâr'a sığındı. Savaşın olumsuz yönlerini yolda ve burada bertaraf etti. Cuki Mirza'nın kuvvetleri onu, Ali Beg'in Akkoyunluları ile takip etti. Koyulhisar'da da Karakoyunlularla muharebe yapıldı. İskender, yorgun ve az kuvvete sahip bulunduğundan, daha akıllıca hareket ederek, Osmanlılara sığındı. Cuki Mirza ve Akkoyunlu kuvvetleri daha sonra Erzincan'a geri döndüler.

Cuki Mizra, bir müddet Erzincan'da kaldı. Kara Yülük Osman'ın kızı ile evlendi (Rebi'ul evvel 839= Ekim 1435). Buradaki işler düzene sokulduktan sonra, babası Şahruh'un yanına, Karabağ'a hareket etti.

J.E. Woods'un da belirttiği gibi Akkoyunlu tahtı 1435'de, Karaz Meydan Savaşı'nın bir eseri olarak "büyük iç savaş"a sahne olacaktı. Yani, fetret devri başgöstermek üzere idi.

KAYNAKÇA

1. Ebu Bekr-i Tihranî, *Kütâb-ı Diyarbekriyye Akkoyunlular Tarihi*, yay: N. Lugal-F. Sümer, Ank. 1964, I, s. 134-137.
2. İbn Tagribirdî, *En- Nücüm uz-Zâhire nşr: Popper, Berkeley* 1936, VI, s. 740-1
3. Thomas de Medzoph, *Exposé des Guerres de Tamerlân et de Shah- Rokh*, çvr: F. Nève, Bruxelles, 1860, s.133.
4. Hadîdi, *Tevârih-i Âl-i Osman. hz1., N. Öztürk, İst. 1991.*
5. E. Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 107.
6. F. Sümer, *Kara Koyunlular*, Ank. 1967, s.134-137.
7. John E. Woods, *The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire, Pennsylvania - 1976*, bkz. *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, çvr: S. Özbudun, İst. 1993, s.95-96.

İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Balkanlardaki Politikasına Dair Bir Rapor

Anahtar Kelimeler: Tarih, İngiliz Belgeleri, Türkiye'nin Balkan Politikası, Rapor.

Yard.Doç.Dr. Metin HÜLAGÜ

Erciyes Ün. Fen-Ed.Fak. Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi

İngiliz Dışişleri Arşivinde elde etmiş olduğumuz ve aşağıda tercümesini sunduğumuz memorandum Mr. Monsieur Wesselitzki tarafından hazırlanmış olup yeni Türkiye'nin Balkan Devletleri ve özellikle Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk ile olan münasebetlerini ele almaktadır. Rapor kısmen tarihi birikimlere ve fakat daha ziyade diplomasi ve politika ile uğraşan kimselerle yapılan görüşmelere istinad ettirilmiştir. Mr. Wesselitzki yapmış olduğu temaslara neticesinde Türkiye'nin gelecekteki politikasının ne olabileceğini taktime çalışmıştır. Rapor o günkü Türk devlet adamları ve diplomatlarının nasıl bir dış politika takip etmeği düşündüklerini göstermesi veya bu yöne ışık tutması bakımından önemlidir.

Balkanlardaki Müslüman Azınlıkların Korunması¹

Yarımadadaki Türk Hakimiyetinin yeniden
İkamesi İçin Bir Bahane

Dünya Savaşından sonra yaşanan yılgınlık hali bütün milletleri belli bir süre devam edecek olan barış dönemine hasret kıldı, ekonomik ve moral yönlerden toparlanmaya sevketti. Böyle olmakla birlikte hiçbir millet yapılan Barış Antlaşmalarıyla tatmin olmadı. Ümitler her yerde antlaşma maddelerinin tamamlanacağı veya uygulamada düzeltilileceği şeklinde avutuldu. Rahatsız edici güçlerin mevcudiyeti çok iyi bilinmekle beraber yeni bir savaş halinde ortaya çıkacak olan zorlukları aşabilecekleri ve evrensel barış gereksinimi ve huzurunu karşılayabilecekleri pek muhtemel gibi gözükmemekteydi.

Bu güven henüz olaylar tarafından tasdik edilmiş değildir. Kıtasa Avrupa'nın, savaşta kazanan tarafta yer almış olanlar kadar kaybeden tarafta yer almış olan,

tüm devletlerinde istikbale dair acı bir belirsizlik hüküm sürmektedir. Mağluplar kendilerine zorla kabul ettirilen barış şartlarına kızgınlık duymakta ve açıkça karşı koyabilecek duruma gelinceye ve galiplerin aleyhine de olsa kayıplarını tekrar elde edinceye kadar, sorumluluklarını yerine getirmekten kurtulmak için tasarımlarda bulunmaktadır. Mağlupların taşıdıkları niyetlerin gayet iyi farkında olan galipler ise, teminini yeni beldelerin ilhakkında veya işgalinde gördükleri, ilave emniyetlere ihtiyaç duymaktadırlar.

Her iki taraftaki tüm devletlerde iki fırka veya fırkalar gurubu mevcuttur. Bunlar sadece milli gayelerde değil, fakat aynı zamanda onları temin etme usulünde de birbirinden ayrılırlar. Bu iki fırka ılımlılar ve müfritlerdir. Her siyâsî hareket bu iki fırkadan birinin o anki hakimiyetine istinad eder. Tüm ortam o kadar emniyetsiz gözükmektedir ki herhangi biri halkın açıkça belirttiği ve meydana çıktığı savaş yıllarından teessüf ettiğini duyabilir.

Muhtelif ülkelerdeki çok sayıdaki siyasiler ve değişik guruplarla olan kişisel tanışıklığım, özellikle şuan ki durum gibi, kriz anlarında olmak üzere, birçok fikir hareketlerinin ve bana ulaşan hareket planlarının tekrarının (echo) sebebini izah eder haldedir. Kesin sonuçlar çıkarmak şuan için mümkün olmamakla birlikte onlarda bazı dayanakları varmış gibi gözükken bu tekrarlardan bir kısmını açıklamaya çalışacağım. Bu şekilde davranmakla bunları tasdik ediyorum şeklinde düşünmek doğru olmayacaktır. Bunların hangi noktadan hareket ettiklerine işaret etmeğe çalışacağım.

Lozan Konferansı ve İsmet Paşa'nın bu konferansı idare şekli hususundaki izlenimlerini öğrendiğim, veya en azından öğrendiğime inandığım, aydın bir Türk diplomatı, bazı yönlerden haklı olarak, Türk temsilcilerinin başarılarını oldukça takdir edip bu temsilcilerin başkanının hatalarını ise aşırı derecede tenkid etmektedir. Büyük Batılı devletlerin yeni bir savaşa girmeğe isteksiz olmalarını, 'Türkiye'yi savaşı kazanan milletler saffına katacak olan', hükümetlerin vermiş olduğu imtiyazlara bağlamaktadır. İsmet, Barış Antlaşmasını derhal imzalayabilir ve Türkiye'nin ekonomik yönden yeniden teşkilatlanabilmesi için yardımları oldukça arzu edilen iki büyük kuvvet olan İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında samimi ilişkilerin kurulabilmesi yolunda Büyük Britanya ve Fransa'nın temsilcileri ile olan şahsî münasebetlerinin avantajlarını elde edebilirdi. 'İsmet, kahraman bir asker ve iyi bir yurtseverdir fakat iyi bir diplomat değildir'. İtilaf devletlerinden herhangi biriyle ayrı bir barış anlaşmasında bulunmayı garanti altına alma teşebbüsü zahirde saflıktı. Mamaafih ken-

dilerinden iktibasta bulunduğum diplomatlar Türkiye’de, Batı Avrupa kapitalinin yardımı ile, refaha kavuşma yolunda hızlı bir kalkınmanın gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

Türk Milliyetçilerinin tüm diğer liderleri gibi bu diplomatlar da yakın bir gelecekte Türkiye’nin (coğrafi açıdan) daha fazla bir büyüme içerisinde olacağını ummaktadırlar. Bununla birlikte, daha ılımlı davranarak, Büyük Merkezi devletler ile anlaşmazlık içerisine düşmemek ve iktisadî yardım beklentilerini muhafaza etmek için bu büyümenin derecesini sınırlamaktadırlar. ‘Yeni Türkiye’nin Politikası’ ünvanlı memorandumda Türkiye’nin Avrupa’ya dönmesi halinde üstlenilecek ilk işin Balkan Devletlerindeki Müslüman azınlıkların korunması olacağını ifade ettim. Pan-İslam birliğinin ve dayanışmasının gelişmekte olduğu konusunda, ırk ve dil bakımından hepsi Avrupalı olan, üç milyon Müslüman’ın kaderine tüm İslam ülkelerinin duyduğu canlı ilgiden daha büyük delil yoktur. Geçen Eylül ayında yapılan Milletler Birliği toplantısında, Türkiye’nin bu birliğin üyesi olmaması dolayısıyla, mezkur Müslümanların emniyetinin sağlanması konusu İran temsilcisi tarafından gündeme getirildi. Sünnî halk adına Şii Devlet tarafından yapılan bu talep aynı zamanda İslam’ın birbirine rakip bu iki mezhebi arasındaki düşmanlığın son zamanlarda ne kadar azalmış olduğunu ve Hristiyanlığa karşı birleşik bir cephe oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa’da mülkiyeti bulunan devlet olarak Türkiye’nin tüm İslam Dünyasının nazarında, Balkanlarda bulunan dindaşlarına mezkur emniyeti sağlaması hiç şüphesiz kendisi için bir vazifedir. Bir çok ateşli Müslüman tarafından kendilerine dini gayretten yoksun olduğu şüphesi ile bakılan Türk Milliyetçileri, bahsi geçen vazifenin titiz bir şekilde ikmalî ile, İslam’a olan sadakatlerini göstermeli ve Türkiye’nin tüm İslam Dünyasının liderliğine talip olduğu tezini isbat etmelidirler. Duyduğum kadariyle Ankara Hükümeti Balkan Yarımadasında Türk hakimiyetini, neticesi itibarıyla, yeniden tesis edeceğine, inandıkları, bir hareketin hazırlığı içerisinde bulunmaktadırlar.

Balkanlarda olup bitenlerden şu veya bu şekilde haberder olan Avrupalılara göre Müslüman azınlıkların emniyetinin sağlanması konusu lüzumsuz olarak görünmektedir. Zira buradaki Müslümanlar diğer Hristiyan vatandaşlarla eşit haklara sahiptirler, camilerini ve okullarını kendi kontrolleri altında bulundurmaktadırlar ve ayrıca son zamana kadar mevcut olan ve, hatta şimdi dahi çok zaman Türkiye’deki Müslümanlara tanınmayan, tüm hürriyetlerden faydalanma hakkına sahip

bulunmaktadırlar. Ayrıca Balkanlardaki Müslümanların ekserisi, ülkelerinin Hristiyanları gibi, aynı milliyetlendirdiler ve aynı dili konuşmaktadırlar. Muhtelif Balkan Hükümetleri tarafından kendilerine uygulanan muamele konusunda ise, aşağıda belirtilmiş olan, şahsi gözlemlerimin ve son atmış yılın araştırmalarının neticesini ifade edebilirim.

Yunanistan üç koruyucu devlet tarafından oluşturuldu ve 1829 yılında Bâbiâli tarafından bağımsızlığı tanındı. Yunanistan’ın, daha önce burada yaşayanların Türkiye’ye hicret etmiş olmasından dolayı, Müslüman nüfusu bulunmamaktadır. Fakat Teselya ve Girit’in ilhak olunması Müslüman azınlıkları Yunan idaresi altına soktu. Başlangıçta bunlara pek iyi muamelede bulunulmadı. O ana kadar içerisinde buldukları imtiyazlı halden hakir görülen kimselerle aynı seviyeye inme şeklindeki ani değişiklik Müslümanlara zor geldi. Yunanlılar da bu değişikliği onlara kolay gelecek bir şekilde sokmak için yeteri kadar bir gayrette bulunmayıp aksine hicret etmeleri yönünde kendilerini teşvik ettiler. Mamaafih hicret etmeyip de orada kalanlar Yunanlıların kendilerine daha adaletle muamele etmelerine şahit ve kaderleri ile tatmin oldular. Bu durum, duyduğum kadariyle, Yunanistan’daki Müslümanlarla Türkiye’deki Yunanlıların karşılıklı mübadelesi şeklindeki nüfus değişiminden ne derece hoşnutsuz olduklarını açıklar durumdadır. Bunlar, sakinlerinin dilini bilmedikleri, yanmış yıkılmış olan Anadolu’da kendilerine yeni bir yurt arama yerine mevcut yurtlarında kalmayı kat’i surette tercih edeceklerdir. Karşılıklı nüfus mübadelesi anlaşması her halükârda Türkiye’nin menfaatlerine ve politikasına muhalif bulunmaktaydı. Bu politikayı takip etmekle Türkler, muhalif bulunmaktaydı. Bu politikayı takip etmekle Türkler, Yunanistan konusunda, burada yaşayan dindaşlarını bahane ederek Balkanları yeniden fethetme imkanından kendilerini mahrum ettiler.

Rus orduları kendisini Türk boyunduruğundan kurtardığı sıralarda Bulgaristan’ın nüfusunun çeyreği Müslümanlardan oluşmaktaydı. Müslüman olan bu nüfusun önemli bir yüzdesini ise Müslüman olan Bulgarlar değil, Fakat Müslüman olan Türkler teşkil etmekteydi. Bulgar milliyetçileri ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmasının hemen ardından Müslümanlara ait toprakları ve evleri kuşatma altına almaya başladılar. Müslümanlara yapılan bu tecavüzün önlenmesi için Rus İşgal Ordusu Generallerinin zecri tedbirlere başvurusu icab etti. Daha sonraları ise Müslümanlara daha iyi davranıldı, Müslümanlar hicret etmekten vazgeçtiler ve hatta Türkiye ile olan 1912 yılındaki savaş sırasında bile buradaki Müslümanların Bulgaristan

devletine olan bağılıklarından şüphe edilmedi. Şuan için bunların emniyetlerinin sağlanması yolunda herhangi bir talepleri bulunmamaktadır. Fakat böyle olmakla birlikte Avrupa'da Türk İmparatorluğu'nun yeniden teşekkül etmiş olduğunu görmeleri halinde bunların tavrının ne olacağından hiç kimse emin olamaz. Bu sorunun istikbaldeki durumunu şuan için ele alıp incelemek gereksizdir, zira yeni Türkiye Bulgaristan ile savaş değil, aksine onunla ittifak oluşturmak gayesini gütmektedir. Ankara'dakiler, müşterek zaferlerini müteakip, şartların zorlamasıyla, Bulgaristan'ın Türkiye'nin gönüllü olarak vasalı haline geleceğine veya Pan-Turan Federasyonunun bir üyesi olacağına inanmaktadırlar.

Esasen yeni Türkiye'nin seferi Balkan Devletlerinden birine, Yugoslavya'ya, yöneliktir. Bu ülkenin mağlubiyeti durumunda Türkiye'nin Balkanlardaki hakimiyeti kuvvet kazanmış olacaktır Yugoslavya, bir buçuk milyondan fazla sayıdaki, diğerlerine nisbetle oldukça büyük bir farkla, en kalabalık Müslüman nüfusa sahip bir ülkedir. Tamamıyla Sırp ırkının oluşturduğu Bosna-Hersek halkı, Türklerin burayı fethetmesinden sonra siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı, İslam'ı kabul etmiştir. Bu her iki ülke (Bosna-Hersek) de Sırp milliyetlerini ve hatta eyaletsel otonomilerini muhafaza etmişlerdir. Beraberindeki muhafızlarıyla birlikte Türk Genel valisi burada sadece Padişah'ın otoritesini temsil etti. Mülk sahibi Aristokratlar geleneksel kurallarına ve adetlerine bağlı kalarak Bosna-Hersek'i idare ettiler. Sultan II. Mahmud 'Liberal' reformlarını uygulamaya başladığı ve eyaletleri merkezi kuvvete itaate zorlamaya koyulduğu zaman Müslüman Beyler isyan ettiler ve, Padişah'ın tebaya (raiyyaya) daha sonra yerine getirmediği bazı vaadlerde bulunarak müracaat etmek zorunda kaldığı, mücadele uzun bir süre devam etti. Bunu özellikle Hersek'de olmak üzere bir çok Hristiyan isyanları takip etti. 1876 yılında Bâbîâlî Bosna-Hersek'e, Hristiyan bir valinin yönetiminde bulunacağı, eyaletsel otonomi verdi. Fakat Berlin Kongresi Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan yönetimine geçmesini kararlaştırdı. Viyana Kabinesi her ne kadar Beğleri (toprak sahipleri)'n tarafını tutup Müslüman ve Hristiyanlar arasında ciddi düşmanlıklara sebebiyet verecek kışkırtmalar için vesileler bulmaya çalıştıysa da milli duygu daha da kuvvet kazandı ve Hasburg İmparatorluğu'nun dağıldığı sırada Bosna-Hersek Müslümanları Sırp milliyetinden olduklarının gayet iyi farkındaydılar ve Yugoslavya'nın diğer boyları ile birleşmenin mutluluğu içerisindeydiler.

Belgrad hükümeti bu Müslümanlara ve özellikle de Beğlere gayet akıllıca bir muamelede bulundu. Bosna-Hersek'de katı tarımsal reformlarda bulunmaktan kaçındı ve bu iki ülkenin tüm geleneksel uygulamalarına saygı gösterdi. Yugoslavya Parlamentosunda bulunan Müslüman gurup, iki bakanlık görevinin Müslümanlara teklif edilmiş olduğu, Paşitek Kabinesini seve seve destekledi. 1876-1878 yılları arasındaki Bosna-Hersek Temsilcisi, olduğu ve özellikle Berlin Kongresinde burası adına delege olarak bulunduğu sırada edindiğim şahsi izlenimler bana Bosna-Hersek'in tüm nüfusunun milli ruh sayesinde canlandığı inancını vermektedir. Müslümanlar hiç şüphesiz, özellikle uzun bir süre savaştıkları ve kendilerine yaptıkları vaadleri yerine getirmeyen Türklerden gelecek olan, harici herhangi bir 'himayeyi' kabul etmeyeceklerdir.

Yugoslavya, dinleri her ne olursa olsun nüfusunun tümü sadece Yugoslavlardan oluşmuş olsaydı, bünyesinde, netice itibarıyla, Türk taraftarı barındırmayacaktı. Fakat maalesef topraklarında iki tane daha azınlık unsur bulunmaktadır. Eski Sırbistan ve Kuzey-Batı Makedonya, Türk baskısı altında inlemektense yurtlarını terketmeği tercih ederek, Sırp'ların kuzeye doğru hicret etmeleri üzerine, yine Sırp'lar tarafından daha evvel oturulmakta olan bölgeleri işgal eden, çok sayıda ve tecavüzkar vasıfta Arnavut nüfusa sahiptir. Arnavut göçleri onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında başladı ve Arnavutluk'dan yeni nüfusun gelmesi ile daha da artan bir şekilde, tüm on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etti. Arnavutluklu Milliyetçiler bu bölgelerin Arnavutluk Milli Topraklarının bir parçası olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu tutum Arnavutlarla Sırp'lar arasında çıkan bir çok çatışmanın, ve aralarında mevcut olan canlı düşmanlığın, sebebini açıklar durumdadır.

Kuzey-Doğu Makedonya, münavebeli olarak Sırp ve Bulgar devletine geçen, ve asırlardır bu iki millet arasında anlaşmazlık konusu olan ve Balkanlarda zuhur eden problemlerin baş kaynağını teşkil eden, Sırp ve Bulgar karışımı nüfusun barındığı bölgelerden oluşmaktadır. On beş yıl kadar önce Sırbistan'da olduğu kadar Bulgaristan'da da devam etmekte olan dostlukları yolunda tek başına duran bu problemin çözüme kavuşturulması için kuvvetli bir arzu uyanmıştı. Etnologlar, dil bilimciler ve özel Makedonya mütehassısları bu ülkedeki her iki milliyetin sınırlarını ilmi ölçüler dahilinde tesbit etmek ümidiyle Londra'da konferans tertib edilmesini arzuladılar. Sırp'lı bakan Militchwitch ve Bulgar bakan Stancioff, ki bunlar birbirleriyle arkadaşlıklar, yapılacak olan bu konferansın

işini kolaylaştırmaya arzulu bulunmaktaydılar. Makedonya'daki seyahatlerin ve etnoloji çatışmalarını sebebiyle bu konferansın başkanlığını yapmam için bana yapılan teklif beni gururlandırmıştır. Konferansa gelen ilim adamları arasında resmi olmayan müzakereler yapıldı ve neticede, karşılıklı imtiyazlarda bulunmak suretiyle, on beş bin nüfuslu küçük bir bölge müstesna, ihtilaflı tüm bölgeler üzerinde bir anlaşmaya varılabileceği ortaya çıktı. Netice her iki tarafca büyük bir coşku ile karşılandı. Zira tüm anlaşmazlıkların sadece küçük bir parçaya munhasır kalması sözkonusuydu ve düşmanlığın devam etmesi düşünülemezdi. Bahsi geçen konferansın remi olarak başlama arefesinde Londra'dan, Belgrad'da bakan değişikliği olduğunu ve Sofya Kabinesinin Konferansı tasvip etmediği kararını ifade eden telgraflar geldi. Nadir bir fırsat böylece elden kaçırıldı ve netice olarak, her iki savaşın en kötü tesirlerini icra etmesinden sonra üçüncüsü ile tehdit olunmaktadır...

Yukarıda ifade edilen gerçekler, bu gerçekler üzerine kurulmuş olup, Ankara'da sonuçlandırılmış bulunan planı ortaya koymaktadır. Bu, hilekarca bir plandır. Dindaşlarının emniyetini sağlamak görüntüsü altında Balkan yarımadasında Türk fütuhatını kolaylaştırmak ve haklı kılmak için ırkî duygular galeyana getirilecektir. İlk etapta Eski Sırbistan'daki Arnavutları ve Makedonyalıları Yugoslav idaresine karşı isyanda bulundurmaya çalışılacaktır. Bu teşebbüs Batı Avrupa gizli cemiyetleri ile ilişki içerisinde olan Türkler ve Yahudiler tarafından halihazırda yapılmaktadır zaten. Diğer teşkilatlar ise Arnavutlukta'dır. Yugoslavya'da acı çeken Arnavutlara dikkat çekmekte ve Yugoslavya ve Yunanistan'ın, birincisinin (Ghag'ları?), İkincisinin ise (Tosk'ları?) ilhak edebilmek için, bağımsız Arnavutluğu aralarında paylaşmaya hazırlandığı tarzında söylentiler yaymaktadır. Bazı Londra gazeteleri Türkiye ile Arnavutluk Devletleri arasında halihazırda gerçekleştirilmiş olan bir ittifaktan söz etmektedirler. Bu anlaşmayı tahkik etmeğe çalıştım ve, güvenilir kaynaklardan, böyle bir anlaşmanın imzalanmamış olduğunu, fakat iki ülke arasında Balkanlarda uyumlu bir politika takip edilmesi konusunda tam bir ittifakın mevcudiyetini öğrendim. Arnavutluklular Türkiye'nin -sadece hakiki manadaki Arnavutluk değil, fakat Yugoslavya'da bulunan Arnavutluk bölgelerini kapsayan -ve onları bağımsızlığa kavuşturması yolunda Arnavutluk için güçlü bir uyarım olan, 'Arnavutluk ülkeleri' üzerindeki taleplerinden müsbet manada feragat ettikleri yolundaki teyidlerinden ziyadesiyle memnun oldular.

İstanbul'da olduğu gibi Ankara'da da, şiddetle Sofya Hükümetinin pasifliğinden yakınan, Makedonyalı Bulgarların, Mr. Stamboliis -ki bu görüşe belki katılır ve belki de katılmaz-, Arnavutların yapacağı isyana iştirak edeceğine ve ayrıca Türklerin Yugoslavlara karşı Arnavutları desteklemeğe hazırlandığının görülmesi üzerine Bulgar kamu oyunun Makedonyalı ırkî kardeşlerinin kurtarılması için Sofya Hükümetini Yugoslavya'ya karşı savaş açmaya zorlayacağına kati surette inanılmaktadır.

Böyle bir durumda Ankara diplomatları Türkiye'nin savaşa katılımının haklılığı yolunda gayet güzel bir savunma elde etmiş olacaktıdır: Birincisi Müslüman azınlıkların emniyetini sağlama vazifesi. ve ikinci olarak da topraklarına yakın bir bölgede vuku bulan ve ekonomik menfaatlerine etkide bulunan bir savaşı durdurma bahanesi. Yine Yunanistan topraklarını işgal edebilmek için (o zamana kadar neticeleneceğine inandığım bir Türk-Yunan Barış anlaşmasındaki) Yunanistan'ın anlaşmadan doğan sorumluluklarını yerine getirmediği veya Epir'li Arnavutlara veya Teselya'daki (Müslüman Yunanlılardan ibaret olan) 'Türlere' iyi muamelede bulunmadığını beyanla kolayca sebep bulup gösterebilecektir. Ankara Hükümeti Yunan ordusunun oldukça ihmal edilmiş bulunduğunu ve muhtemel bir savaşta daha önce Anadolu'da olduğu gibi Türk ordusunun önünde firar edeceğini düşünmektedir. Türkler, mamaafih, şuan için kendilerini, Arnavutlukla irtibat kurmalarını sağlayacak olan, Batı Trakya'nın işgali ile tatmine çalışacaklardır.

Ankara'da bu Türk planının icrasının bu ilk etabında Bulgaristan ile resmi bir ittifak oluşturma arzusu bulunmaktadır. Bulgar Hükümeti, Türk Milliyetçileri ve onların Yahudi arkadaşlarının Türkiye'ye verilmesini talep edecekleri, Selanik'i kesin bir anlaşma şartı olarak ileri sürecektir. Ankara Hükümeti Bulgaristan'a, Selanik olmamak üzere, Lozan Konferansı'nda Yunanistan tarafından teklif olunanlardan, çok daha uygun şartlarda, Ege Denizi'nde çok daha iyi bir çıkış noktası verme niyetindedir. Türkler Bulgaristan'ın diğer üç Balkan Devletlerinden biri ile hiç bir şart olmadan ittifakta bulunabileceğinden gayet emin gözükmektedirler. Ayrıca Bulgarlar Makedonya'da Arnavutlarla dostane münasebet içerisinde bulunmaktadırlar ve Arnavutların Yugoslavya ile savaşa başlaması halinde isyanda bulunacaklardır. Dolayısıyla, Türkiye dindaşlarına yardımda bulunurken, Bulgaristan da kendisini ırkî kardeşlerine yardım etmek zorunluğu içerisinde görecektir. Netice olarak aralarında otomatikman işbirliği oluşacaktır.

Yugoslavya, Küçük Merkezi Devletlerin bir üyesi olması hasebiyle, ortakları Romanya ve Çekoslavakya'nın yardımına muhataptır. Türkler Romanya Ordusunu Yunan Ordusu kadar ihmal edilmiş olarak değerlendirme eğilimindedirler. Oysaki Türkler, Sırp-Yunan savaşı sırasında Romanya'nın Bulgarlara karşı takınmış olduğu tavıra Bulgarların aşırı bir kin duyduklarının farkındaydılar. Zira, tarafsızlığını ilan etmiş olan Romanya, Bulgaristan içlerine ordusunu göndermekte ve önde gelen kasaba ve şehirlerini işgal etmektedir. Dolayısıyla da Bulgaristan'ı düşmanları ile, şartları onlarca hazırlanmış olan, bir barış anlaşması yapmaya zorlamaktadır. Hiçbir sebep gösterilmeden Bulgaristan topraklarının önemli bir bölümünün ilhak edilmesi ve idare altına alınması Bulgarların Romanya'ya karşı Sırbistan ve Yunanistan'a karşı duyduğu nefretten daha fazlasını duymasına sebep oldu. Ayrıca Romanyalılar Bulgarlara karşı güneydeki sınırlarını savunmaları için buraya askerlerinin tümünü de sevkedemeyeceklerdir. Çünkü bunlar doğuda Bolşevik tehdidi yanında batı ve kuzeyde ise Macar kuvvetlerinin tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Çekoslavakya memnuniyetle Yugoslavların yardımına koşacaktır. Fakat Macaristan, Avusturya ve Almanya devletleri arasında bulunması dolayısıyla kendisi de bu üç devletin saldırısına uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bir durumdadır.

Balkanlar konusunda ihtisas sahibi bir İngilizin, Türklerin Avrupa'ya dönmeleri ile Balkanlarda ortaya çıkan durumdan bahisle, 'Sırp Ordusu tek başına İstanbul ile Viyana arasında durmaktadır' dediği belirtilir. Ankara'daki liderlerin de aynı görüşü paylaştıklarını düşünmekteyim. Bu liderlerden birinin, 'Türklerin tüm yarımada karşılaşılabilecekleri tek engel Sırp Ordusu olacaktır', şeklinde aynı görüşü dile getirdiği ileri sürülmektedir. Yine sözü edilen lider, kısmen iç duygularını dile getiren, tamamlanmamış bir cümle olmakla birlikte, 've, Sırbistan'ın gerisinde Macaristan mevcuttur...' şeklinde bu engelin ortadan kaldırılmasının Türk Ordusu için daha büyük bir ihtişam olacağı ilavesinde bulunmuştur.

Müttefik üç Büyük Kuvvet konusuna gelince, Türk Milliyetçileri, bildiri, protesto ve konferans önerileri yoluyla olanlar müstesna, bunların Balkan olaylarına müdahalede bulunmalarını ümit etmemektedir. Bir İngiliz gazetesinden alınan bir cümlede -bunu Times'da gördüğümü zannediyorum-. İngiliz vergi mükelleflerinin İngiltere'nin Türkiye ile bir savaşa girmesine izin vermeyecekleri', ifadesi, kendi görüşlerine göre yorumlanarak değişik partili

Türk politikacıları tarafından, şu sıralarda sık sık iktibas olunmaktadır. Fakat ilımlılar 'İngilizlere has menfaatleri alakadar etmediği sürece' şeklinde bir ifade kullanarak buna bir sınırlama getirirler, fakat aynı zamanda, Asya'daki tüm hareketleri tehir ederek, Türkiye'nin tüm gayretini Balkan Yarımadasındaki eski durumunu elde etme noktasına teksif etmesi, tavsiyesinde bulunmaktadırlar. 'Balkan Yarımadasının kaybedilmesine, İngiltere ve Fransa'nın bizi kendisinden korumaya çalıştığı, Rus İmparatorluğunun ihtirasları sebep oldu. Güney Doğu Avrupa'ya getirdiğimiz barış ve nizam ile memnun olacakları yerde neden bu aynı politikayı takip etmek istiyorlar? Rusya, Balkan Hristiyanlarının kaderi konusunda farklı bir tutuma sahip olmayan mevcut efendileri tarafından idare olunurken, Türkiye bu politikayı hemen uygulamaya koymalıdır. Sezarist rejimin Balkanlarda ne kadar kısa bir zamanda tekrar ihya olacağını kim bilebilir?' demektedirler.

Bu görüşe Ankara Hükümetini, Balkan Yarımadası konusundaki isteklerine ilaveten, Musul ve Suriye'nin 'Bağımsızlığı'nın sağlanmasına ve istiklâlini tamamen elde edebilmesi için Mısır'daki hareketin desteklenmesine, teşvik eden müfritler tarafından şiddetle karşı çıkıldı. Fransa'nın Ruhr'daki hareketleri dolayısıyla zirveye ulaşacak olan Avrupa'da büyümekte olan ekonomik ve malî kriz tüm Avrupa'nın dikkatini Asya'dan bertaraf edeceğine...inanmaktadırlar.

Esasen bu memorandumu yazmaya başlarken bir çok bölgelerde problemlere yol açacak olan olayların kısa bir özetini vermeğe niyetliydim. Fakat yazıma başladığım sırada Türklerin Balkanlarda uygulamayı düşündüğü planlara dair bir çok malumat edindim. Konunun vahameti beni bu memorandumu buna tahsis etmemi gerektirdi. Edineceğim diğer malumatları bir kaç gün zarfında iletebilmeği ümit ederim.

Eversleigh Court

109 Cronwell Rd. S.W.7.

Şubat 16, 1923.

Türk-Bulgar Yakınlaşması

Bu memoranduma sağlam kaynaklardan elde edilen Balkanlarda meydana gelen olaylarla yakın alakası olan bir kaç maddelik bilgi daha ilave etmek istiyorum. Diğer konferanslar gibi Lozan Konferansı bu konferansta temsil edilen iki devlet arasındaki, konferansın programında yeralmayan, münasebetlerin değişmesi için bir vesile olmuştur. Türkiye ve Bulgaristan, her ne kadar son savaşta müttefik olmuş

olmakla birlikte, savaştan sonra birbirlerine karşı dostane bir tutum içerisinde değillerdi. Geçmişteki olaylar konusunda birbirlerini sadakatsizlikle suçlamaktaydılar ve yine birbirinin istikbaldeki tavırlarına ise düşmanlıkta bulunacağı şüphesi ile bakmaktadırlar. Bulgar siyasetçileri Türkiye'nin Bulgaristan'daki, münasebetsiz bir iddia olan, Müslüman azınlığı himaye etme talebine hiddetle mukabelede bulundular. Türk siyasetçileri Mr. Stamboliisky'nin Bulgaristan'ı Yugoslavya ve Romanya ile dostane münasebetler içerisinde, şayet bu başlanılmazsa en azından Küçük Merkezi devletler birliğine, sokma gayretinden pek hoşlanmadılar. Ankara'daki Pan-Turancılar Bulgaristan'ın, Yugoslav milleti gibi, Sırp -Hırvatistan-Sloven devletlerine katılmak isteği söylentilerine öfke duydular. Zira onlar Bulgaristan'ı Turan milleti saymaktaydılar ve onun Slavlara katılımını Pan-Turanizm'e ihanet olarak değerlendirmekteydiler.

Türk-Bulgar münasebetleri Lozan konferansına kadar bu minval üzereydi. Bu münasebetler, Konferans masası etrafında yapılan müzakerelerle değil, Konferans oturumları arasındaki fasılalarda temsilcilerin hususi görüşmeleri neticesinde, köklü bir şekilde değişikliğe uğradı. Bu müzakereler, Cenova Konferansı sırasındaki Alman-Bolşevik Antlaşmasına paralellik göstermeyerek, müsbet bir fikir birliği sağlamadı, fakat Balkanlardaki olayların seyri üzerinde ciddi bir tesir icra etmekten geri kalmayacak olan hiç şüphesiz önemli bir yakınlaşmayı oluşturur. Nihayet ilk etkisi Yunanistan'ın denize ulaşabilmek için gösterilen çıkış noktası teklifinin Bulgaristan tarafından reddedilmesi olmuştur. Bu müzakerenin detayına vakıf değilim ve bu yüzden de hadisenin objektif görünümünü ortaya koymaya muktedir olamıyorum. Fakat bu her iki taraftaki yetkili çevrelerden gelen iki versiyon mevcuttur. Yunan versiyonuna göre öneri, Bulgaristan'ın Ege'ye

çıkış noktası hususundaki önceki kararlar üzerinde büyük bir öneme sahipti. Çünkü Dedeoğlu gibi küçük bir liman yerine, Bulgaristan'ın hizmetine tahsis edilen yer Selanik'de bulunmaktaydı. Dolayısıyla Bulgaristan'ın ticareti için çok daha elverişli bir vaziyetteydi. Yugoslavya denize ulaşabilmek için böyle bir yeri elde etme arzusunda bulunmaktaydı ve ona sahip olmakla da çok memnun olmuştu. Bulgar versiyonu ise, Yunan teklifinin kabul edilmesi orada kendi limanını inşa etmeğe girişmesi dolayısıyla Bulgaristan'a büyük masraflar açacağı ve bu limana ulaşan bir koridorun olmaması halinde burası ile yapılacak tüm muhaberatın Yunan toprakları üzerinden yapılmasını gerektireceği, ve saire, şeklindeydi. Bu ihtilaf gerçeğinden çok daha önemlisi, Yunanistan'ın Bulgar dostluğunu elde etme nadir fırsatını kaçırdığını teyidile dile getiren, Bulgar temsilcilerinin ona atfetmiş oldukları önemdi. Bütün bunları gözönüne alınca Bulgaristan'ın, diğer bir dostluktan daha iyi bir şey elde etmeği ümit etmemiş olsaydı, Yunanistan'ın teklifini geri çevirmemiş olacağı kanaatini taşımaktayım. Memorandumumda zikredilen görüşün o hususta kuvvetli bir teyidini görmekteyim.

Gazetecilerle yapılan bir röportajda ve özel konuşmalarda Bulgar temsilcilerinin (baba ve kızı) İsmet Paşa'dan coşkun bir övgüyle bahsetmeleri yine aynı şekilde hususi sebeplerden dolayı İsmet Paşa'dan memnun kaldıklarını gösterir. Diğer taraftan, Bulgar Başbakanının Yugoslavya ve Romanya ziyaretlerinin Bulgaristan'ın ilişkilerini mevcut savaşa katılmamış olan komşu devletler ile iyi bir vaziyete sokmak gayesi ile olduğunu öğrenmesi İsmet'i memnun etmiştir. Ayrıca Bulgarların (journalists?) şuurunda oldukları ve ona göre politikalarını şekillendirmeğe hazır buldukları şeklindeki beyanattan çok daha fazla etkilenmiştir.

Şubat 19, 1923.

Monsieur WESSELITSKY

*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir.
Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat,
insanlığı şaşirtacak bir mahiyet alır.*

M.K.ATATÜRK

“Türk Kimliği” Hakkında Görkemli Bir Eser

Anahtar Kelimeler: Türk kimliği, Türk halk bilimi, Türk Edebiyatı, inanışlar.

Dr. Ahmet Tacemen, **Halk Bilimi Zemininde TÜRK KİMLİĞİ-I**, Niğde Üniversitesi Yayını, Niğde 1998, VII+850 sayfa; **Halk Edebiyatı Verileri Zemininde TÜRK KİMLİĞİ-II**, Niğde Üniversitesi Yayını, Niğde / 1998, 11+836 sayfa; **Taş İnanışı Verileri Zemininde TÜRK KİMLİĞİ- III**, Niğde Üniversitesi Yayını, Niğde 1999, VI+ 622 sayfa.

Dr.A.Vehbi ECER

Erciyes Ü.Emekli Öğretim Üyesi

Bir dönemin Bulgaristan'daki zor şartlarından Türkiye'ye sığınan ve yerleşen Niğde Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tacemen, **TÜRK KİMLİĞİ** adını taşıyan ve üç büyük cildten oluşan dev bir eser yayınladı. Birinci cildin girişinde «*Yakutya'dan, Sibirya'dan, Altaylar'dan, Urallar'dan Ortatuna havzasına kadar, Balkanlar'dan, Anadolu'dan, Arap yarımadasından, Kafkaslardan, İran yaylalıklarından Türkistan'a kadar topraklardan müteşekkil olan Türk sahasında*» ortak kültür unsurlarının bulunduğu ve bütün sayılan bölgeleri Türklerin vatan yaptıklarını ifade eden sayın araştırmacı kitabın konularını üç ana bölüme ayırmış. Birinci bölümde Türk Halk Bilimi ele alınmış alt başlıkları hakkında bilgiler verilmiştir (I,6—112). İkinci bölüm ise **Türk İnanıcı** genel başlığını taşımakta ve burada Tanrı, ruh, kainatın yaratılışı, tapınaklar, Türk inancının coğrafyası , bu coğrafyada ortaya çıkan dinler ile evlenme, doğum, üretim, hastalıklar, ölüm... inanışları ve töreye dayalı törenlerle ilgili açıklamalar yapılmaktadır (1, 113—677). Üçüncü bölümde ise «Gcçinme Ananeleri» genel başlığı altında hayvancılık, halk oyunları, ad verme gelenekleri , yer-su adları, çocuk oyunları..., gibi (1. 678-850) konularla birinci cild sona ermektedir.

Halk Edebiyatı Verileri Zemininde TÜRK KİMLİĞİ başlığını taşıyan ikinci cild üç ana bölüme

ayrılmaktadır. Birinci bölümde «Halk Edebiyatına Giriş» genel başlığı altında Türk halk edebiyatının konuları ve kaynakları ele alınmış, dil ve yazı üzerinde durulmuştur (II, 5—54). İkinci bölüm «Ananevi Türk Edebiyatı» genel başlığını taşımaktadır. Bu bölümde İslam öncesi geleneksel Türk edebiyatının dil, inanç, kültür esasları ele alındıktan sonra Türk edebiyatı ile ilgili olabilecek bütün destanlar ve Orhun abideleri değerlendirilmektedir. Aynı bölümde Türklerin İslam Dinini kabul edişlerinden sonraki eserler, menkıbeler ve nazım türleri geniş bir şekilde işlenmektedir (II, 55-326). Üçüncü bölüm ise «Şifahi Türk Edebiyatı» başlığını taşımaktadır. Bu bölümde deyimler, beddualar, dualar, atasözleri, bilmeceler, ninniler, maniler, türküler, oyun havaları, ağıtlar, masallar, fıkralar, hakkında geniş (I. 326-836) bilgiler verilmekte ve bunların Türk kültürü ve kimliği ile ilişkileri kurulmaktadır.

Taş İnanışı Verileri Zemininde TÜRK KİMLİĞİ başlığını taşıyan ikinci cild üç bölüme ayrılmaktadır. Araştırmacı başlık sayfasını izleyen sayfada bu cildin içeriği ile ilgili olarak şunları yazar:

«*Bu kitapla binlerce yıl tarihin derinliklerine inilerek ve Kuzey Denizi'nden başlayarak Orta Tuna Havzası'na, İtalya'yı, Balkanlar'ı, Anadolu'yu, Arap Yarımadası'nı, Kafkasları, İran yaylalıklarını, Orta Asya'yı kapsayan ezeli ve ulu Türk sahasında binlerce kilometre geçilerek, efsane ve destanlarla Türk inancındaki kaya inanışı anlatılmaktadır.*»

Üçüncü cildde «Türk İnanıcındaki Kaya İnanışı» üzerine genel bilgiler verilmekte, kayanın Türk kültüründe kutsallık kazanmasının sebebi araştırmacı tarafından... «*yüzbinlerce yılı kapsayan Türk inancı olgunlaşma müddetinde taş, kayaya karşı inanmayı da kapsayıp gelişmiştir. Toprağın, suyun şekilsizliğini hissetmiş (olan) Türk insanı, kayanın tabanlılığına meftun olmuştur. Toprağın, suyun veya yeryüzünde olan her şeyin, kayanın üstünde, kaya esaslarında varolabildiklerinin farkında olan insanımız inancında kayayı*» kutsallaştırmıştır (III, 2) cümleleriyle açıklanmaktadır. Daha sonra kaya inanışı üzerine oluşmuş menkıbeler ile ilgili bol örnekler sıralanmaktadır (III. 6—53). İkinci bölümde bazı Türk destanlarında varolan taş inanışı belirlenmiş, örnekler verilmiştir (III, 54-71). Üçüncü bölümde **Hakas Türkleri'nin Altın Arığ Destanı**'na yer verildiği görülmüştür. **Altın Arığ Destanı**'nın metni verilmeden önce bu destanın tahlili yapılmış, bu destanın kahramanları, muhteviyatı, destanda yer alan kaya inancı, dönüşme inancı, diriltme inancı, taştan doğma, taşta dönme... inançları hakkında bilgiler verilmektedir.

Bu destanın sahibi olan Hakas Türkleri hakkında yazarımızın verdiği bilgiler kısaca şöyledir:

«Kadim Altın Arığ Destanı, Güney Sibirya'nın; Alatan, Sayan ve Altay dağları yaylalarında yaşayan Türkler arasında çok eski çağlarda meydana gelmiştir. Burada yüce Yenisey ırmağının orta kısmı bulunur ve Yenisey ırmağına dökülen Abahan nehri buradan geçer. Hakasya adı verilen bu şirin toprakların yüzölçümü 62 bin kilometrekaredir. Bu topraklar, 1707 yılından itibaren Rus hakimiyetine geçmiş ve Rus misyonerlerinin yanısıra, kanlı Rus kurgan soyguncularının işgallerine de uğramıştır. Neticede halk sindirilip hıristiyanlaştırılmış ve yıllar boyu, Rus siyasetine alet edilecek hale getirilmiştir. Asrımızın, yirmili yıllarına kadar buralarda yaşamakta olan: Kaçan, Kızıl, Sagay, Koybal, Beltir ve Şor adlı Kırgız Boyları hıristiyanlıklarından dolayı, Abakan Tatarları veya Yenisey Türkleri olarak bilinmişler ve resmi evraklarda onların adları bu şekilde geçmiştir. 1930 yılında bu Türklere, aslında bu topraklarda güçlü bir devlet yaşatmış olan Kırgızlara, Panmoskovistlerin Türkleri parçalayarak milliyetsizleştirme siyaseti hizasında HAKAS denmiş ve buldukları yerler Rusya Federasyonu içinde HAKAS MUHTAR EYALETİ olarak ilân edilmişlerdir. Hakas adı, Çinlilerin bu topraklarda VI—XIII asırlar arasında, güçlü bir devlet yaşatmış olan Kırgızlara verdikleri addır. Daha doğrusu Kırgız sözünün, Çince Hakas diye telaffuz şeklidir (III, 73).»

Sayın Ahmet Tacemen kitabının üçüncü bölümünde aslı Kiril alfabesiyle yazılmış olan ve diğer Türk boylarına oranla çok az tanınan Hakas Türklerinin eski bir destanı olan **ALTIN ARIG** destanını Hakaşça olarak bizim alfabemizle aktarmaktadır. 521 sayfa tutan bu destanın iyi anlaşılması için bazı açıklamalar da yapılmıştır.

Türkiye'de Merhum Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu ile Prof.Dr. Bahattin Ögel'in yanında Prof.Dr. Bozkurt Güvenç ve Prof.Dr. Sadık Tural'ın Türk Kimliği ve Türk Kültürü konusunda yayınladığı kitaplara bir yenisinin eklenmiş olması bakımından da Tacemen'in kutlanması gerekir.

Bulgarca, Rusca ve Türk şivelerini bildiği anlaşılan Ahmet Tacemen bu eserinde Türk Milletini başkalarından ayıran ve Türk olmamızı sağlayan kültür unsurlarımızı bildirmekle kalmamış, Türklerin yayıldığı geniş bir alanda bir kültürel birlikteliği de ortaya koymuştur. Eserde yazarın uzun süre Bulgar ve Rus kültür emperyalizmi altında yaşamasından doğan ifade zorlamaları ve karışıklıkları varsa da bunlar mûsamaha ile karşılanmalıdır. Büyük bir, emek mahsulü olan bu dev eseri kültür hayatımıza kazandırılmasında başta yazarı Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tacemen olmak üzere, emeği geçenleri ve Niğde Üniversitesi Rektörlüğü'nü tebrik eder, meraklılara tavsiye ederiz.

“The Sources of the National Integrity:

REMAININGS FROM ASIA

TO ANATOLIA”

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

HARUN GÜNGÖR

çıkı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Tarih İçinde Ankara”

Anahtar Kelimeler: Türk Tarihi, Ankara, seminer bildirileri.

Derleyen: Ayşıl Tükel Yavuz, **Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Ankaralılar Vakfı, Ankara 2000, s.XII+336 sayfa.

Neval KONUK

M.Ü. Türk Sanatı Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara, tarihin erken çağlarından günümüze gelinceye kadar Anadolu'nun en önemli şehirlerinden birisi olmuştur. Politik, sosyal veya sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olarak kimi dönemlerde oldukça önemli olmuş veya yine bu nedenlere bağlı olarak, tekrar önem kazanacağı devire kadar sessiz kalmıştır.

İki bin yıl kadar geçmişi içinde farklı uygarlıkların gelip geçtiği Ankara, Anadolu'nun en eski kentlerinden birisidir. “Tarih İçinde Ankara” ismini taşıyan bu kitap, Ankara'ya gönül veren Ankaralılar Vakfı ve bilimlik çalışmalarına Ankara'ya can veren değerli araştırmacıların ortak ürünüdür. 1981 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğretim üyelerince yapılan ve sonradan kitap hâlinde yayımlanan birinci “Tarih İçinde Ankara” seminerinin ilk baskısı tükendiğinden, Ankaralılar Vakfı Birinci Seminer'e ait kitabın ikinci baskısının yapılmasını üstlendi. Ayrıca vakıf “Tarih İçinde Ankara” seminerinin ikincisininin 1998 yılında Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde yapılmasına da öncülük etti. Bu seminerinde en kısa sürede yayımlanmasını biz sanat tarihçileri sabırsızlıkla beklemekteyiz.

Kitabın birinci baskısının Önsöz'ünde Prof. Dr. İlhan Tekeli “**Tarih İçinde Ankara kitabı bir grup çalışmasının ilk ürünü. Bu nedenle, bu kitabın öyküsünü anlatmadan önce grubun öyküsünü anlatmak gerekiyor. 1980 yılı içinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin değişik bölümlerinde tarihe ilgi duyan araştırmacılar bir grup çalışması yapmak üzere biraraya gelmişlerdi. Grubun birlikte araştırılacak konuyu saptamak için**

yaptığı ilk toplantılarda çalışmaların Türkiye'deki kentlerin tarihi üstünde yoğunlaştırılması başlıca iki nedenle seçilmişti. Bunlardan birincisi kent tarihi incelemelerinin çok değişik ilgi alanlarına sahip araştırmacıları kolaylıkla bir araya getirebilecek çok yönlülüğe sahip olmasıdır. İkincisi ise Türkiye'deki kentlerin tarihleri üzerinde yapılan araştırmalarda önemli bir boşluğun hissedilmesidir. Bu boşluğun doldurulmasının bir yandan İslam kentleri üzerinde yapılan spekülasyonların azaltılması, öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun düzeninin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı umulmaktadır s.IX” demektedir.

İkinci baskının editörlüğünü Sayın Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz, kaynak ve basım konusunda çıkan sorunlarının çözülmesi görevini ise Ankaralılar Vakfı adına Sayın Güven Dinçer üstlenmiştir.

100. Yıl Komitesi'nin katkıları ile 1984 yılında yayımlanan “**Tarih İçinde Ankara**” kitabının ilk baskısında onsekiz araştırmacının hazırladığı onyeddi bildiri bulunmaktadır. İkinci baskıda dizgi yanlışlıkları ve imlâ hatalarının düzeltilmesi haricinde metin değişikliği yapılmamıştır. Bunu da Sayın Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz Hoca “İkinci Baskının Derleyen Notu” bölümünde şu sözleriyle dile getirmektedir: “*İkinci baskı niteliğini kaybetmemek için ufak düzeltmeler dışında metin değişikliği yapılmamıştır. Bu baskı elden geçmiş metinler içeren bir yeni baskı değil, sadece dizgi yanlışları düzeltilmiş, aslına sadık bir ikinci baskıdır. Bu yaklaşımın en önemli nedeni 1981'de akademik yaşamının başlarında olan birçok araştırmacının o zaman kesitinde ürettiğini belge olarak korumanın yanısıra aynı konular üzerinde yapılacak çalışmaların revizyon değil yeni araştırmalar olarak yayınlanmasını özendirme. Aynı nedenlerle yazarların unvanları ve çalıştıkları kurumlar da değiştirilmedi s.VIII”.*

“*Yukarıda belirtilen yaklaşım çerçevesinde kitabın formatı, düzeni, görsel bölgelerinin niteliği olduğu gibi korundu, sadece görsel malzemelerin başlığı hepsinde “Şekil” olarak genellendi. Yazarlardan özgün görsel malzeme istendi ve özgünü sağlanamayan birkaç şekil birinci baskıdan taranarak aktarıldı. Bildiri kitaplarında genelde bulunmayan dizin, ikinci baskıda tekrarlanmadı s.VIII”.*

Kaynak bir eser olarak kullanılan “**Tarih İçinde Ankara**” kitabında yer alan, konuları eskimeyen ve güncelliğini yitirmeyen yazılar şunlardır:

Sevgi Aktüre “16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler”, Özer Ergenç “16. Yüzyıl

Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri", Suraiya Faroqhi "Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan-Toprak İlişkilerinin Değişimi", Musa Çadırcı "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim", Korkmaz Alemdar "Seyahatnamelerde Ankara", Ömür Bakırer-Emre Madran "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", Serim Denel "19. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Formu ve Konut Dokusundaki Farklılaşmalar", Aysıl Tükel Yavuz "19. Yüzyıl Ankara'sında Kaleiçi", Erdal Yavuz "19. Yüzyıl Ankara'sında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kentiçi Sosyal Yapı", İlber Ortaylı "19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi, Hinterlandının ve Hinterlanddaki Üretim Eylemlerinin Değişimi", Seçil Akgün "Kurtuluş Savaşı'nın Mekânsal Stratejisi ve Ankara'nın Başkent Seçilmesi Kararının İçeriği", Yıldırım Yavuz "1923-1928 Ankara'sında Konut Sorunu ve Konut Gelişmesi", Gülsüm Nalbantoğlu "1928-1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Konutların

Mimarisinin Değerlendirilmesi", İnci Aslanoğlu "1928-1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Resmî Yapıların Mimarisinin Değerlendirilmesi", Hasan Ünal Nalbantoğlu "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Yükselen "Orta Sınıf" Üzerine", Gönül Tankut "Jansen Planı: Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Bürokrasisini Kent Planına Yaklaşımı", İlhan Tekeli "Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekân Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi".

İkinci baskısını yapan Birinci "Tarih İçinde Ankara" Semineri kitabının çıkarılmasında büyük katkıları olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na, Ankaralılar Vakfı'na, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne, saygıdeğer bilimadamlarına ve kitabın editörlüğünü yapan değerli hocamız Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz'a, Ankara kentini tarihsel bir süreklilik içinde kavramımızı sağladıkları ve sanat tarihine katkıda buldukları için müteşekkirimiz.

"Die Quellen unserer Einheit:

WAS VON ASIEN NACH

ANATOLIEN

ÜBERLIEFERT WURDE"

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

HARUN GÜNGÖR

çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Renklerin Tarihi ve Anlamı”

Anahtar Kelimeler: Türk inanışları, Millî karakterler, gelenekler.

Reşat Genç, **Türk İnançları ve Millî Geleneklerimizde Renkler; Sarı, Kırmızı, Yeşil**, Atatürk Kültür Merkezi Baş. Yay. Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, No: 56 Ankara 1999, 99 sayfa.

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Aslı Üyesi

Nisan 1999 tarihinde Fas'ta yaptığım gezide yeşil ve kırmızı renklerin çok yaygın olduğunu gördüm. Özellikle evlerin ve bahçe duvarlarının üzerindeki kiremitlerde bu renkler hakimdi. Mart 2000 tarihinde Hong Kong, Bangkok ve Singapur gezisinde de sarı, kırmızı ve yeşil renklerin çok yaygın olduğu hususunda edindiğim bilgi dolayısıyla konu üzerinde durmak ihtiyacını duydum. Hong Kong'ta yerli mimari örneklerinde kırmızı renk çok kullanılmıştır. Yeşil rengin de zenginlik anlamına geldiğini, gördüğümüz yeşil kiremitli evin Çinli bir zengine ait olduğunu söylediler. Hong Kong yanındaki Mocau adasında çok kullanıldığını gördüğüm renklerin anlamını sorduğum mahalli rehber yeşilin uzun ömür, kırmızının mutluluk, sarının da zenginlik demek olduğunu anlattı. Rehber Hanım sarının karşılığını Fransızca olarak (Dore') şeklinde defterime yazdı. Bilindiği gibi bu kelimenin Türkçe karşılığı yaldızlı, altın sarısı demektir. Bangkok'ta da özellikle tapınaklarda bu rengin çok kullanılması dikkate değer bir nitelik taşıyordu.

Dört ülkede çok kullanılan renklerin Orta Asya'dan kaynaklanmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştum. Prof. Dr. Reşat Genç'in (**Türk İnançları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil**) adlı kitabı, dünya medeniyetinin, bu arada renklerin kökeninin Orta Asya olduğu konusuna ışık tutması bakımından büyük bir değere haiz bulunmaktadır. Prof.Dr.Genç'in kitabında yer alan bilgilere göre beş renk Orta Asya medeniyetinde vardı ve Hunlar'dan itibaren kullanılmaktaydı.

Renkler, resim sanatının temel ögesi olduğu kadar insanların ve toplumların inandıkları ve bağlandıkları yüce kavramların ve değerlerin simgesi halinde medeniyet tarihinde önemli bir yer tutar. Prof. Dr. Genç kitabında renkleri anlamları ve Türk medeniyeti tarihi açısından incelemektedir.

Sunuş başlıklı önsözünde Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, renklerin ve Nevruz'un Türk medeniyetindeki önemi üzerinde durmakta, Türk âdet ve inançlarına bağlı törenlerin araştırılmasını kapsayan yayınların eksikliğine değinmekte, “**1995 Nevruz Bilgi Şöleni ile 1996 da düzenlenen Türk Dünyası Nevruz ve Renkler İkinci Bilgi Şöleni**”nin kitap haline getirildiğini belirttikten sonra renklerin anlamını, kitabın Prof. Dr. Genç'in renklerle ilgili tebliğinin genişletilmesinden meydana geldiğini açıklamaktadır.

Prof. Dr. Genç “Başlarken” başlıklı önsözünde incelemenin renklerin tarihimizin akışı içindeki anlamlarını ve taşıdıkları değerlerin açıklamasından oluştuğunu belirtmektedir.

“Sembol Değerler olarak Renkler” başlıklı birinci bölümde renklerin tarihimizdeki önemini ve değerini öğreniyoruz.

Türk medeniyetinde yönleri belirtmek için beş renk kullanılmıştır. Yeşil, doğu; ak, batı; kırmızı, güney; kara kuzey; sarı merkez. Bu inanıştan hareket eden Ziya Gökalp, Karadeniz ve Akdeniz adlarının eski Türk geleneğinden kaynaklandığını yazar. Anadolu merkez olarak alındığı zaman Karadeniz kuzeye, Akdeniz de batıya düşer. Aynı geleneğe uyan Büyük Hun hükümdarı Mo-tun (Mete) Çinlilerle yaptığı savaşta ordusunu, atlarının renklerine göre düzenlenmiştir. Beyaz atları batıya, mavi atları doğuya siyah atları kuzeye, al atları da güneye yerleştirmiştir. Böylece Anadolu'yu çevreleyen ikidenizin adı Hunlar'dan başlayan akımın devamı olmuştur.

Kitabın “Manevî ve Millî Değer İfadesi Olarak Renkler” başlıkla ikinci bölümünde renklerin anlamları açıklamaktadır. Türk tarihinin en eski dönemlerinden itibaren manevî ve millî anlam taşıyan renkler islamiyetin kabulünden sonra dinî bir görünüm kazanmıştır.

Ak(Beyaz)

Renk, Türklerde Şamanlıkla ilgili inançlarda ululuk, adalet ve güçlülük, aklık, temizlik, aralık, yücelik anlamını taşır. Altın kapılı sarayı ve altın tahtı olan hayır ilâhı Ülgen'e beyaz, parlak şeklinde hitap edilir. Hunlardan itibaren devlet büyüklerinin, komutanların üniformaları beyazdır. Devlet büyükleri beyaz ata

biner. Alp Arslan'ın, Fatih Sultan Mehmet'in atları beyazdı. Ak renk Türk devletlerinde hakimiyet simgesidir. Bayrağımızda yıldızın beyaz olması gibi. Anadolu halk kültüründe kullanılan yüzü ak, alnı ak deyimleri de ak rengin Türk medeniyetinde taşıdığı temizlik, arlık kökeninin devamıdır. Böylece eski Türk medeniyetinin hakimiyet değeri, ululuk anlamı Anadolu devletlerinde ve halk kültüründe yerini korumuştur.

Al (Kızıl - Kırmızı)

Renk konusunda birbirine yakın anlamda kullanılan üç kelime vardır: Al, kırmızı, kızıl. Al, koyu turuncuya yakın ateş alevine yakın; kızıl açığa yakın parlak kırmızı renk demektir. Ancak tarih boyunca devirlerdenberi yaygın olan albayrak deyimini al ateş inancıyla ilgilidir. Al renkle bağlantılı olarak al ruh, ateş Tanrısından kaynaklanmaktadır. Al bayrağın millî renk olması Göktürlere, Uygurlara kadar uzanır. 1. 7. ve 8.yy.larda cesetlerde, mezarlarda kırmızı renkli kumaşlara rastlanmıştır, II. yy.da da bayrak adı olmuştur. Yine II.yy.da kızıl bayrak savaş bayrağı olarak kullanılmıştır. Bazı Türk boylarında, düğünlerde güveylik elbise kırmızı olurdu, gelinler al duvak takarlardı.

Albayrak, Osmanlı ordularının vazgeçilmez simgesi idi. Türk dünyasında beyaz ve kırmızı renk hakimiyet işareti olarak yaygın durumdaydı. Osmanlı donanmasında kırmızı, yeniçerilerde beyaz bayraklar hükümdarı temsil ederdi. Hususî hayatta ve inançlarda da aynı renkler hakimdi. Al-bayrak altında şehit olmak gibi. Türk Bayrağı Kanunu'yla al ve beyaz renkler, tarihimizden kaynaklanan geleneği ebedileştirmiştir.

Yeşil

Menevî inançlar arasında yer alan yeşil rengin yüceliği hayır ilâhı Ülgen'e kadar uzanır. Bu ilâhın yedi oğlundan birinin adı yeşil (yeşil) kaandı. Yılbaşı, otların yeşermesi, gök gürlemesi, yıldırım, dolayısıyla yağmur gibi iki olayla başlar. Onlar da iktisadî hayatın temeli olan hayvancılık ve tarımla ilgilidir. Tabiat yeşerdiği zaman hayvanlar otlağa çıkacak, toprak işlenecek, tohum atılacak. Bütün bu olayların başlangıcı olan yılbaşı bahar bayramı olarak kutlanırdı. Bahar bayramının adı sonradan Nevruz oldu. Onun için yeşil renk Türkler için çok önemlidir.

Yeşil renk, Orta Asya Türklerinde hakimiyet simgesi ve bayrak rengi, Osmanlılarda sancak rengiydi. Yeşil gazilerin sancağı olduğu gibi gemilerde de kullanılırdı. Yeşil aynı zamanda yüce sayılırdı. İslamiyet te de yeşil manevî üstünlüğü olan bir renkti. Bu noktada bir gürtüşümüze eklemek isteriz.

İslâmiyetteki tek Tanrı inancı gibi yeşil rengin yüceliği inancınının da Türk medeniyetinden kaynaklandığını söylemek bir gerçeğin anlatımı olarak kabul edilmelidir. Kısacası İslâmiyetteki tek Tanrı inancı gibi yeşil rengin yüceliği inancı da Türk medeniyetinden alınmıştır.

Sarı

Dünyanın merkezinin simgesi olarak kullanılan sarı renk, hayır ilâhı Ülgen'den kaynaklanmıştır. İnancıya göre hayır ilâhı Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı varmış. Taht devletin, sarı renk de dünyanın merkezidir. Sarı renk Türklerde çizme rengi olarak da kullanılır. Sarı Çizmeli Mehmet Ağa sözü bundan gelir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bangkok'ta sarayların ve tapınakların, pagodaların altın sarısı renkte, bir kısmının da altınla kaplı olması hayır ilâhı Ülgen'den başlayan geleneğin devamıdır.

Sarı renk Türklerde hükümlanlık rengi olarak kullanılmıştır. Birçok Türk ve İslâm devletlerinde sarı renk hakimiyet demektir. Altın Ordu Devleti'nin adı sarıdan gelir. Bu devletin merkezinin adı Sarı-ordu idi. Sarı-kırmızı tarihimiz boyunca hükümlanlık simgesi olmuştur. Birçok Türk ve İslâm devletlerinde sarı kırmızı bayraklar vardır. Candar Oğulları'na ait Sinop şehrinde kırmızı zemin üzerinde altın sarısı ay bulunur.

Renkler ayrı kullanıldığı gibi ikili, üçlü hatta dörtlü olarak da kullanılırdı. Osmanlı devrindeki yeşil, beyaz sancak gibi.

Kara

Karanın, Türk mitolojisinden kaynaklanan anlamı vardır. Altaylarda ruhlar, arı ya da kara olarak ayrılırdı.

Ayrıca kara, kuzeyin simgesi olarak kullanılır. Kuzeyden gelen, soğukluk getiren rüzgâr karayel olarak adlandırılır. Karakış deyimini de aynı kökten gelir. Burada bir gözlemimizi eklemek isteriz. Doğu Karadeniz dolaylarında esen karayel büyük fırtınalara yol açar.

Kitabın üçüncü bölümünde sarı, kırmızı, yeşil renklerin tahlili yapılmakta, kullanıldıkları yerler anlatılmaktadır.

Sarı, kırmızı ve yeşil renkler Türklerin en eski dinî inanışlarından kaynaklanan anlamlarda kullanıldıktan başka zamanın akışı için de millî simgelere dönüşmüştür; üçü birlikte ya da ayrı ayrı olarak bayrak ve sancak şekli almıştır. Selçuklular'da ve Osmanlılar'da resimleri de verilmek suretiyle belirtilmektedir. Ayrıca Osmanlı devrinde paşalara, vezirlere verilen nişanlarla madalyalar, devlet görevlilerinin, elbiseleri, mehter takımının kıyafetleri hep bu renklerden oluşmuş-

tur. Atatürk'e Çanakkale Zaferi, Bitlis ve Van'ın kurtuluşundaki başarısı dolayısıyla 1916 yılında verilen altın liyakat madalyasıyla altın imtiyaz madalyası da bu renklerden meydana gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920 yılında kabul ettiği kanun gereğince verilen İstiklâl Madalyası'yla Yargıtay ambleminde de aynı renkler yer almıştır. Üç rengin halk kültüründe olduğu gibi resmî kuruluşlarca da yaşatılması, tarih boyunca ve günümüzde Türk dünyasında bu renklerin anlam ve değerini korumaları, Türk medeniyetinin bütünlük içinde devam ettiğini gösterir.

Kitabın bir nazi subayının hatırasını, bu münasebetle üç rengin ve beyaz rengin günümüzün şartları içinde taşıdıkları anlamların tahlilini kapsıyan son bölümünde Orta Şark petroleri peşinde koşan batılı sömürgecilerin ibret verici hikâyesi nakledilmektedir.

Üzerinde durulması gereken iki konu daha vardır.

Eski Türk geleneklerine göre ölümler hayatta iken kullandıkları eşya, silah ve atlarıyla birlikte gömülür-

lerdi. (Sayfa: 52) Bilindiği gibi Süleyman Paşa'nın atı, Bolayır'da, mezarının yanına gömülmüştür. Şubat 1997 yaptığımız Mısır gezisinde, Krallar vadisinde, kral mezarlarını gördük. Anlatıldığına göre Firavunlar, eşyalarıyla birlikte gömülürlerdi. İkinci konu, Eski Mısır'da çok yaygın olan mumyayla ilgili. Orta Asya'da, Talas kıyısında açılan, İ. yy. a ait Hun mezarlarından birinde muylalaşmış bir kadın cesedi bulunmuştur. (S.19) Böylece gerek eşyayla gömülme, gerek mumya Eski Mısır medeniyetinin Orta Asya'yla bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Görülüyor ki Prof. Dr. Reşat Genç'in kitabında renk, inanış ve mumya konularında yer alan bilgiler Türk medeniyetinin Orta Asya'da doğduğunu, oradan akınlarla bütün dünyaya ve Anadolu'ya yayıldığını ortaya koyan Atatürk'ün tarih görüşünün isabetini belirtmektedir. Bu değerli hizmetinden dolayı Prof. Dr. Reşat Genç'i kutlar, bu yoldaki başarılı çalışmalarının devamını dileriz.

I. DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA

AZERBAYCAN TÜRKLERİ'NİN

ANADOLU TÜRKLERİ'NE

“KARDAŞ KÖMEĞİ (YARDIMI)”

VE

BAKÛ MÜSLÜMAN CEMİYET-İ HAYRİYESİ

BETÛL ASLAN

çıkı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu”

Anahtar Kelimeler: Türk tıp tarihi, Gülhane Askeri Hastanesi, değerlendirme.

Adnan Ataç, **Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Ankara 1996. XI+227 sayfa

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Eser, Atatürk Kültür Merkezi Yayını no:87'de çıkmıştır. Kitapta bugünkü adıyla Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) olarak bilinen, ancak kurulduğu zamanki adıyla Gülhane Seririyat Hastanesinin nasıl ve hangi şartlarda kurulduğu, ve kuruluşunun Türk tıbbının modernleşmesine yaptığı katkılar incelenmiştir. Eserin ilk sayfası Gülhane Hastanesinin ilk kurulduğu binaları gösteren resimle başlar. (Ressam Hikmet Duruer tarafından yapılmış) Ünlü tıp tarihçisi Süheyl Ünver'in Tıp Tarihine ilişkin aşağıdaki sözleride eseri okumaya başlamadan önce oldukça anlamlıdır.

“Hiçbir sanatın veya ilmin tarihi tıp tarihi kadar filozofik değildir. Hiçbir tarih,onun kadar insanın anlama yeteneğine ve zekasını daha parlak şekilde gösteremez. Tıp Tarihi insanın, biyolojik bilimlerin en derin noktalarını keşfettiği zaman hissettiği haklı gururla; henüz bilinmeyen olaylar karşısında duyduğu çaresizliğin karışık hislerini, en iyi birleştiren bir ilim ve sanatın tarihidir.”

Eser önsöz ve giriş bölümleriyle devam eder. Giriş bölümünde Türklerde tıp ve tıp eğitiminin kısa bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, Osmanlı dönemindeki tıp eğitimine de değinilir. XVIII. Yüzyıla kadar medrese eğitimi içerisinde devam eden tıp eğitimi, batılılaşma çabalarıyla birlikte oluşan ihtiyacı da karşılamak için, yeni girişimlere neden olur. İlk olarak III. Selim döneminde Kuruçeşme'de açılan tıp okulu ile, Taşkızak Tersanesi'nde kurulan Bahriye Nezaretine ait hastenenin okul düzeyinde olmasa da

tıp eğitimi vermek istediğini öğreniyoruz. Ancak bu iki okulun başarılı olmadığı anlaşıldıktan sonra, tarih yeni girişimlere sahne olur. Bu yeni girişim, XIX. Yüzyıl ortalarında kurulan Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'dir. Bu bölümde şu bilgilere rastlıyoruz. *“Mustafa Behçet Efendi üçüncü hekim başlığı sırasında, yeni bir tıp okulunun kurulmasının zorunlu olduğunu gerekçeleri ile anlatan bir teklifi Sultan ikinci Mahmut'a sundu. 26 Aralık 1826 (26 Cemaziyelevvel 1242) tarihli bu yazısında Mustafa Behçet Efendi Müslüman hekim yetiştirmek amacıyla bir tıbbiye okulunun kurulmasını önerdi. Bu öneride tıbbın yeni gelişmelerini takip edebilmek için yabancı dil bilmenin gerekliliği üzerinde durulmuş, tıp ve cerrahlık derslerinin Türkçe ve Fransızca olması istenmiştir. Mustafa Behçet Efendi'nin bu önerileri olumlu karşılanmış ve okul, 14 Mart 1827 (15 Şaban 1242) Çarşamba günü Veznecilerde Şehzadebaşı civarında Tulumbacıbaşı konağında “dar-üt-tıbb-i amire” yada “tıbhane-i amire” adı ile bir “tıp okulu” veya başka bir deyişle bir tıp medresesi olarak açılmıştır.”* Ancak bu kısmın sonunda anlaşılacağı üzere, Tıbhane ve cerrahane olarak ayrı ayrı işleyen daha sonra, 1836 birleştirilen okulda tüm değişikliklere rağmen istenilen verim alınmamış ve o dönemin sultanı II. Mahmud'a başvuran hekimbaşı Mektep Nazırı yeni bir tahsis edilmesini istemiş. Böylece Enderun Mektebi yeniden düzenlenmiş ve 17 Şubat 1839'da Galatasaray Tıp Okulu'nun açılışı yapılmış. Bu dönemde bir çok hekiminde çeşitli yerlere olmak üzere yurt dışına gönderildiğini öğreniyoruz. İlk defa kemik kırıklarının röntgen filmlerinin Esat Fevzi Bey tarafından basit bir röntgen cihazı oluşturularak çekildiğini de öğreniyoruz. Daha sonra, 1898 öncesi ve sonrası Tıbbiye'de eğitim konusu ele alınmıştır. Bu kısımda Tıbbiye'nin ders programları ele alınmış, öğrenci sayıları verilmiştir. Ardından “Tıbbiye'de Yenilik Düşünceleri” başlıklı bölümde, yenilikler iki temel grupta toplanmıştır. Bunlar;

“I- İmparatorlukta halen var olan tıp eğitim ve öğretim düzeni içinde iyileştirmeye ve yenileştirmeye yönelmek

A) Bu amaçla, mezun olan hekimleri Avrupa'ya göndermek, bilgi ve deneyimlerini artırmak

B) Tıbbiye'de yeni klinikler ve laboratuvarlar açarak öğretim düzeyini ve halka sunulan hizmeti arttırmak.

II- Var olan tıp eğitim ve öğretim sisteminde köklü değişiklikler yapmak

A) Tamamen yeni, büyük ve modern bir Tıbbiye inşa etmek

B) Avrupa'dan Tıbbiye'deki eğitim ve öğretime ve hasta bakımına "köklü reformlar getirilecek, uzman hekimler getirtmek" dir.

Yukarıda alınan 1897'deki bu kararlar uygulamaya konulur ve gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra, Bonn Üniversitesi profesörlerinden Dr. Rieder ve Hamburg Eppendorf Hastanesi asistanlarından Dr. Deycke teklif edilmiştir. Bunlardan Dr. Rieder 1898-1904 yılları arasında Türk Hükümetinin emrinde çalışarak Gülhane Seririyat Hastanesini kurmuş, çeşitli çalışmalarda bulunmuştur: Dr. Deycke ise, 1898-1907 yılları arasında Gülhane'de çalışmış, 1904'ten sonra Dr. Rieder'in yerine Gülhane Seririyat Hastanesi'nin Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Eserde bundan sonraki başlıkta, Dr. Rieder'in raporlarına ayrılmıştır. Bu konu ile ilgili dört rapordan ikisi (3 ve 4) kitabın sonundaki ekler bölümünde yer almaktadır. 1 ve 2. Raporda kitap içinde yeri geldikçe ele alınmaktadır. Ayrıca bu kısımda Tıp Hazırlık Sınıfı ile Tıp Yüksek Okulunun eğitim programları da verilmiştir. Konu ile ilgilenenlere bu belgelerin ve ders programlarının son derece yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Eserimizin III. Bölümü asıl konu olan "Gülhane Seririyat Hastanesi" başlığını taşımaktadır.. Birinci alt başlıkta, "Kuruluş öncesi çalışmalar" yer almaktadır. Bu bölümde Dr. Rieder'in Türk Tıp Okulu ve Tıp eğitimi konusundaki görüşleri yer almaktadır. Bu konuyu örneklendirecek olursak "*hedeflere ulaşabilmek içinde, başka ülkelerden gelen uzman hekimlerden beklenen yardımın her zaman geçici olacağını, zaman içinde kalıcı başarıların sadece ve sadece yetişmiş Türk hekimleri tarafından gerçekleştirilebileceğini unutmamak gerektiğine işaret ederek, eğitim araç, gereç ve kullanımların istenilen sayı ve kalite olmasının da önemli olduğunu*" nun altı çizilmiştir. İkinci alt başlıkta, Gülhane'nin kuruluşu anlatılır. Gülhane'nin örnek bir hastane olarak çalışabilmesi için, bağımsız ve güvenceli çalışmasının önemine dikkat çekildikten sonra, hastane için alınan sarf malzemelerin kalem kalem dökümleri verilmiştir. Bundan sonra hastane padişahın doğum günü olan 30 Aralık 1898'de açılmış, adı "Gülhane Serriyat Hastanesi" olarak konmuş ve 151 yatağının hepsi bir hafta içinde dolmuştur. Üçüncü alt başlıkta Gülhane'nin yerleşim planları verilmiştir. Yerleşim planlarıyla ilgili açıklayıcı bilgiler yine bu bölümde yer almaktadır. Burada yeri gelmişken söz etmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Bu bölümde, bundan önceki ve sonraki bölümlerde olduğu gibi,

fotoğraflar ve çizimler son derece güzel çalışılmıştır. Bunda yazarın aynı zamanda fotoğraf sanatçısı olmasının önemi büyüktür. Dördüncü alt başlıkta "Gülhane'nin ilk yılı 1899'da yönetim ve eğitim" incelenmiştir. Bu bölümdeki, bilgilerin kaynağı ise sayfa 163'deki EK:2'deki Belgelerle verilmiştir. Belgeler Başbakanlık Arşivi'nden alınmış, her belgenin altında çevirileri mevcuttur. Okuyucu için kolaylık sağlamaktadır. Beşinci alt başlıkta , Hastabakıcılık ve Hemşirelik ele alınmaktadır. Bu bölümden, hastabakıcılık hemşirelikle ilgili kursların, Gülhane'de başlatıldığını bu alanda kurumsallaşmaya gidilmeye çalışıldığını anlıyoruz. Altıncı alt başlık "Gülhane'nin İlk Öğretim Üyeleri ve Klinikleri"ne ayrılmıştır.

Bu bölümde Cerrahi klinik sorumlusu olarak görev alan Almanya'dan dönen Dr. Kerim Sebati Bey'den, Gülhane ve Türkiye'deki ilk modern patolojiyi kuran ve geliştiren Hamdi Suat (Aknar)dan, Jinekoloji'yi ilk defa Gülhane'ye kuran Dr. Asaf Derviş'ten Türk Tıbbı'nın modernleşmesine etkileri bakımından davranışları ve çalışmalarıyla örnek olmuş Dr. Süleyman Numan'dan, ilk modern kulak-boğaz bölümünü kuran Dr. Ziya Nuri'den, ilk noropsikiyatri kliniğini Gülhane'de kuran Dr. Raşit Tahsin'den, fizik tedavi ortopedi çalışmalarını yürüten Dr. Hoffman'dan ve yukarıda daha önce adı geçen diğer doktorlardan sözedilmiş, dip notlarla zengin alıntılar yapılmıştır. Yedinci alt başlık "Klinik ve Polikliniklerin Sayısal Bilgileri"ne aittir. Bu konudaki sayısal bilgiler ve tutulan istatistikler Tablolarda bölümünde detaylandırılmıştır. Sekizinci alt başlık "İlk Yıllarda Yapılan Harcamalar"a, Dokuzuncu alt başlıkta , "İlk Yıllarda Staj Yapan Hekimler"e ayrılmıştır. Onuncu alt başlıkta "Dr. Rieder ve Sonrasında Gülhane" incelenmiştir. Bu bölümde de Başbakanlık Arşivi'nden belgeler vardır. Ancak Gülhane'nin bu dönemde öğretim üyeleri kadrosundan 11 kişilik önemli bir sayının transfer olması kan kaybetmesine neden olmuş. Askeri disiplinin sağlanmasından sonra "Gülhane'nin askeri tıbbi uygulama okulu ve kliniği haline geldiğini adının da değiştiğini "Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektep ve Seririyatı" olduğunu öğreniyoruz. Bundan sonraki yıllarda Gülhane'nin binasının da elden geçtiği, yatak sayısının arttığı, kütüphane oluşturulduğu, kalorifer döşendiği, piyasa fiyatının üçte biri maliyetine Gülhane'de harp paketlerinin yapıldığının bilgileri verilmiştir. Onbirinci alt başlıkta, "Gülhane'nin Kuruluşu Hakkında Genel Görüşler" ele alınmıştır. "Bu bölümde; özellikle o dönemde yaşayan hekimlerimizin kendi ifadelerine yer verilmiş ve kendi gözlemleri ile Gülhane'nin kuruluşunun Türk tıbbının modernleş-

mesine olan katkıları aktarılmıştır.” Söz konusu düşünceler şu başlıklar altında toplanmıştır.

1) 1922’de “İstanbul Seririyatı” dergisinde Dr. Mazhar Osman (Uzman)’ın makalesi

2) Gülhane’nin ilk asistan hekimlerinden Dr. Rıza Nur’un 1929’da yazdığı Tıbbiye Okulu ve Gülhane hakkındaki hatıraları

3) Tevfik Salim (Sağlam)’ın Askeri Tıp Mecmuasında yazdığı 1927’deki makalesi

4) Dr. Cemil Topuzlu Paşa’nın yazdığı 80 Yıllık Hatıralarım kitabı

5) Dr. Besim Ömer (Akalın)’ın *Nevsal-i Afiyet* adlı eseri

6) *Gazette Medicale d’Orient* adlı tıp dergisinin 31 Ağustos 1900 tarihli sayısında genel sekreter Dr. Ritzo’nun yazısı

7) *Tabab-i Hazıra* adlı tıp dergisinin sahibi Şükrü Kamil Bey’in 1909’da yayınlanan makalesi

8) 1899-1903 arası Dr. Rieder’in yanında çalışan ve ona tercümanlık yapan aynı zamanda röntgen bölümü şefi Dr. Rıfat Osman’ın Ord.Prof.Dr.Süheyl Ünver’e yazdığı mektuplar

Eser bundan sonra, Onikinci alt başlıkta sunulan “Günümüze Kadar Gülhane” başlığı ile devam etmektedir. Bu bölümde, Gülhane’nin son teşkilatlanma birimlerine yer verilmiştir. Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nin ders programları (Tablo 39), Stajyer Subay Eğitimi (Tablo 40), Polikliniklere müracaat eden hasta sayısı, hastaneye yatan ameliyat olan, ölen hasta sayıları (Tablo 41) otopsi sayıları (Tablo 42) ilave bölümde yer almaktadır.

Sonuç bölümünde, Gülhane’nin getirdiği yenilikler ve ilkeler şu başlıklar altında toplanarak incelenmiş ve sonuçları örnekleriyle değerlendirilmiştir.

I- Gülhane’nin Türk Tıp Eğitim Sistemine getirdiği önemli yenilikler

II- Hastane binası ve kuruluş düzeni olarak getirdiği yenilikler

III- Hastanede hasta bakımına getirdiği yenilikler

IV- Klinik tıp ve tıpta uzmanlık alanlarında getirdiği yenilikler

V- Laboratuvar çalışmalarına getirdiği yenilikler

VI- Hemşirelik ve hastabakıcılık konularında getirdiği yenilikler

Son olarak geniş bir kaynakça ve eklerle, belgeler bölümü yer almaktadır. Yukarıda sözü edilmeyen diğer belgeler ve tablolar bu kısımda hayli geniş bir yer tutmakta, 1898 yılı Sivil Tıp Okulu (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) öğrenci yönetmeliği ile 1902 yılındaki Gülhane personel kadrosu ile kitap sona ermektedir.

Atatürk Kültür Merkezi tarafından baskı kalitesi ile, resim ve fotoğrafları ile son derece özenle hazırlanmış eser, zengin içeriği ve yazarının akıcı kalem okuyucuyu dinlendirmekte ve konu ile ilgilenen tıp tarihi yahut bilim tarihi araştırmacılarına iyi bir kaynak oluşturmaktadır. Yaklaşık bir asırdan fazla bir geleneği oluşturmuş olan Gülhanelilere de kendi Tarihini öğretmesi bakımından önemlidir. Bu vesile ile özverili bir çalışmanın gayret ve emeği ile hazırlanmış eserin yazarını tebrik eder, çalışmalarında başarılar dileriz.

“KUZAY-DOĞU ANADOLU (KARS) TÜRK VE

KUZAY BRİTANYA

HALK EDEBİYATLARINDA MASALLAR”

AHMET ALİ ARSLAN

2. baskısı çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Yabancı Dille Eğitim Meselesi”

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yabancı dille eğitim, millî kimlik.

Prof. Dr. Mumin Köksoy, **Yabancı Dille Eğitim**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı, Ankara

Dr. İdris KARAKUŞ

Atatürk Yüksek Kurumu Şube Müdürü

Dil, toplumun millî kimlik göstergesidir. Ferdin sosyalleşmesi, toplumların millet olma vasfı kazanması ve millî bekasını koruması millî dili yaşaması ve gelişmesiyle orantılıdır. Dil, bir milletin hayat damarıdır, kalbidir, ruhudur, hayalidir. Dil, toplumun düşünce sistematığının kurulmasında, mantık dokusunun oluşmasında, bedîî tefekkürünün gelişmesinde ve millî mefahirinin güçlenmesinde önemli bir rol oynar.

Dilin gelişmişliği ve zenginliği ifade kabiliyetiyle orantılıdır. Türk dili, matematiksel yapısı, olgunlaşmış mantık dokusu, zengin kelime kadrosu ve -istisnalar hariç- sabit kurallarıyla dünyanın en gelişmiş ve işlenmiş dillerinden biridir. Fiile dayanan ve fiil çekimi bakımından bir hayli zengin olan Türkçe, kelime kadrosu yanında ata sözü, deyim, mecaz ve tâbir bakımından da çok zengin olan bir dildir. Türkçenin zenginliğini ve özelliklerini Türk kültürü içinde yetişen bizler söyleyince hissi davrandığımız düşünülebilir. Halbuki otuz iki dil bilen Johan Vandewalle de aynı duyguları farklı cümleler halinde ifade ediyor: “*Yıllar boyunca Türkçenin kurallar sisteminin işleyişini inceledikçe satranç oyununa olan yakınlığının daha çok farkına varıyorum. Satrançta kurallar mantıklı, basit ve az sayıda. Çok kısa bir zaman içerisinde öğrenilebilir. Yedi yaşındaki bir çocuk bile satranç oynamasını öğrenebilir. Temeldeki bu kolaylığa rağmen satranç oynayan kişi hayatı boyunca sıkılmaz. Oynama imkanları sınırsızdır. Dünya şampiyonluğunu kazanmak için olağanüstü yetenek ve beceri lazım. Bütün bu nedenlerle satranç oyununun ideal bir oyun olduğunu söyleyebiliriz. Aynı durumun Türkçe dilbilgisi sisteminde bulunması bence Türk dilinin en büyüğü*

özelliğidir.” (Mehmet Hengirmen, **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yay., Ankara, 1998, s.17).

Dilin millet hayatındaki önemi bilinen bir gerçek iken bugün bizim ülkemizde Türkçe horlanıyor, neredeyse eğitim dili olmaktan çıkarılıyor. Yabancı hayranlığı ve yabancı dil bilenlere gösterilen ilgi, eğitim dilimizi bile yabancılaştırmaya doğru götürüyor. Yabancı dil bilmek ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapmanın arasındaki farkı görmeyenler var aramızda ...

Eğitimi ve öğretimi yabancı dille yapılan Türkiye Cumhuriyeti devletinin bugün değilse bile yarın Türk yurdu olarak kalacağına inanmıyorum. Çünkü, yabancı dille eğitim ve öğretim yapılması Türkçeyi güdük dil hâline getirir. Türkçe yok olursa, kültürel aşınma başlar ve Türklük yok olur. Dil, millî kimliği oluşturan, besleyen, geliştiren, yaşatan hayat suyu gibidir. Milli gıdasını alamayan toplum yok olur. Bünye, millî gıdayı dili vasıtasıyla alır. Türk’ün yüceliğini, büyüklüğünü, ahlakını, töresini, kudretini, asaletini genç dimağlara ancak okullarda naksedebiliriz. Okullarda eğitim ve öğretim yabancı dille yapılırsa bunu nasıl becereceğiz?

Elimde, Prof.Dr.Mümin Köksoy tarafından hazırlanmış, Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı Bilim Yayınları tarafından yayınlanmış, “**YABANCI DİLLE EĞİTİM** (Türk Yükseköğretiminde Yabancı Dille Eğitim, Bilimlik Dergiler ve Türkçemiz) adlı bir eser var. 103 sayfalık bu kitabın içinde dehşetengiz bilgi ve belgeler sunulmuştur.

Yabancı dille eğitim meselesi çok hassas bir konudur. Sayın Prof.Dr. Mümin Köksoy tarafından hazırlanan “Yabancı Dille Eğitim” adlı bu kitapta verilenlerin geniş kitlelere ulaşmasını ve bu eseri edinmemiş ilgililer için muhtevasıyla ilgili kısa bir tanım yazısı yazarak bilgi sahibi olmalarını istedim. Hatta bu hacimce küçük fakat muhtevaca çok büyük ve zengin olan bu eseri tanıtmak hususunda kendimi sorumlu kabul ettim.

SUNUŞ’u, Sayın Namık Kemal Zeybek tarafından yazılan bu eserin ÖNSÖZ’ünde, Sayın Köksoy çok önemli ve ince bir ayrıntıya dikkat çekiyor.

“*Türkiye’de İngilizcenin orta ve yükseköğretimde yaygınlaştırılması, birçok özel lise ve üniversite ile devlet okullarında İngilizce öğretim yapılması, toplumda, görsel ve yazılı yayında, özellikle akademik kesimde sık sık tartışılmaktadır. Yabancı dille eşitimin karşısında olanların medyadaki sesleri hem daha sık, hem de daha gür çıkmasına rağmen icraata yönelik faaliyetleri hemen hemen hiç yok gibidir. Diğer yandan yabancı dille eğitimin yanında olanlar ise, boşu boşunu*

söz söyleme yerine, görüşleri doğrultusunda sessiz ve derinden icraat yapmayı daha uygun bulmaktadırlar. Hatta birinci grubun çoğunlukta olduğu bugünkü parlamentodan, ikinci grup, “hiç sezdirmeden (!) “ana dil aleyhine kanun bile çıkartabilmektedir. ...”(s.II)

Sayın Köksoy'un bu tespitine kimse itiraz edemez. Bu konuda akademik seviyede yazı yazmış, konferans vermiş ve hatta bazı icraatları gerçekleştirmiş Gazi TÖMER (Türkçe Öğretim Merkezi)'nin kurucusu ve ilk başkanı Sayın Prof.Dr.Sadık Tural, Türk Dil Kurumu Başkanı Sayın Ahmet B.Ercilasun, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde ilk defa Türkçe Öğretmenliği bölümünü açan ve Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek lisans ve doktora seviyesinde Türkçe'nin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalının açılmasında emeği geçen Sayın Prof.Dr.Abdurrahman Güzel ve Sayın Prof.Dr.Hamza Zülfikar gibi akademisyenlerin yanında yabancı dille eğitime şiddetle karşı çıkan yurt dışında ihtisas yapmış dünyanın en meşhur hocalarından Prof.Dr.Oktay Sinanoğlu ile yazılı basında bu konuda Türkçenin bayraktarlığını yapan Sayın Ahmet Kabaklı gibi pek çok “Türkçeci” ye, yazdığı bu müstesna eser ile Sayın Prof.Dr.Mümin Köksoy da katılmış ve destek vermiş oluyor. Mümin Hoca'yı kutlamak gerekiyor; Kutluyorum, lütfen kutlayınız.

Türkçeyi savunan, Türk milletini ve devletini savunuyor demektir. Çünkü memleketi savunmanın en ucuz ve akılcı yolunun eğitim ve öğretim olduğunu herkes kabul eder. Memleket sevdahılarının dil sevdası -bence- buradan kaynaklanıyor. Peyami Safa'nın şu sözü ibret vericidir: “Giden vatanlar, dilleri diri kalan milletler tarafından kurtarıldı; fakat dili giden milletlerin ne vatanları kaldı, ne de kendileri.”

Sayın Köksoy, “Yabancı Dille Eğitim” adını verdiği bu çok değerli eserini on bölüm halinde hazırlamış: Giriş, Yabancı Dille Eğitimin Tanımı ve Türleri, Türk Yükseköğretiminde Yabancı Dil Eğitimi ve Yabancı Dille Eğitimin Esasları, Yabancı Dille Eğitim İçin Gerekli En Az Yabancı Dil Bilgisi ve Kalite Üzerine Etkisi, Türkiye'deki Uygulamanın Kalite Yönünden Analizi, Yabancı Dille Eğitimin Amacı Nedir?, Yabancı Dille Eğitimde En Büyük Tehlike: “Bedensiz Beyin Göçü”, Bilim Dergileri ve Önemi, Bir Bilim Dili Olan Türkçemiz Desteklenmelidir, Sonuç ve Öneriler.

Birinci ve Giriş bölümüne “Türk Yükseköğretiminde Yabancı Dille Eğitim, Bilimlik Dergiler ve Türkçemiz” başlığı konulmuş.

Sayın Köksoy bu bölümde, Türkiye'de her düzeydeki okullarda İngilizce eğitim yapılması konusunda genel bir eğilim bulunduğunu, bu eğilimin temelde bir toplumsal talebe dayanıyor gözüktüğünü, yabancı dil bilenlerin iş dünyasında ve iş bulmada diğer insanlara göre daha avantajlı kabul edildiğini vurguluyor ve veliler ile İngilizce eğitim programı yürüten bölümlerin ileri sürdükleri iddiaları şöyle özetliyor:

“1) Globalleşen bir dünyada uluslararası geçerliliği olan en az bir yabancı dili, özellikle İngilizceyi bilen bir üniversite mezunu, iş bulmada ve işini başarı ile yürütmede rakiplerine karşı büyük bir avantaja sahip olur.

2) İngilizceyi, özellikle mesleki İngilizceyi en iyi öğrenme yolu, meslek derslerinin tamamını veya bir kısmını İngilizce olarak okumaktadır.

3) Piyasada, yeni basılmış bol miktarda çok güzel yabancı dillerde özellikle İngilizce'de yazılmış mesleki ders kitapları ve bilimlik dergiler mevcuttur. Eğitim malzemesi olarak bunlardan yararlanmak çağdaş eğitimin bir gereğidir.

4) Hem İngilizce öğreten, hem de kaliteli bir eğitim veren bu programlara daha kaliteli öğrenciler başvuracaklarından, bu kaliteli öğrencilerle eğitimin kalitesi bir kat daha yükselecektir.”(s.2)

Mümin Hoca yine bu bölümde eğitimin yabancı dille yapılmasının yaygınlaşmasından dolayı toplumun büyük bir kesiminin kaygılandığını ifade ediyor ve bu kaygının gerekçelerini özetliyor:

“1) Globalleşen bir dünyada uluslararası geçerliliği olan en az bir yabancı dili, özellikle İngilizce'yi bilen bir üniversite mezununun iş bulmada ve işini başarı ile yürütmede rakiplerine karşı büyük bir avantaja sahip olduğu doğrudur. Yanlış olan, yabancı dil öğretimi ile yabancı dille eğitimin birbiriyle karıştırılmış olmasıdır.

2) Yabancı dille yapılan bir meslek eğitimi, ana dille yapılan eğitim kadar başarılı, kaliteli olamaz. Bir yabancı dil öğretebilmek için eğitimin kalitesinden ve veriminden fedakarlık yapılmamalıdır. İngilizce eğitim yaptığını iddia eden pek çok üniversitede veya bölümlerde doğru dürüst ne İngilizce, ne de meslek öğretilenmektedir. Bu düpedüz bir aldatmacadır.

3) Farklı dillerde yapılan eğitim sonucunda, mezun olan aynı meslek sahibi kişiler ve bu kişilerle işbirliği yapan kurum ve kuruluşların ilgili kişilerin, mesleki terminolojilerde ve bu terminolojilerin cümle içinde kullanımında zorlanacaklardır. Bu durumda, aydın kesim, pek çok konularda birbirleriyle anlaş-

bilmek için İngilizce'yi ortak iletişim dili olarak kullanmaya başlayacak ve böylece giderek bilim dili ile halkın dili birbirine yabancılaşacaktır.

4) Toplumun eğitim dili, teknoloji dili, sanat dili, siyaset dili, ticaret dili ... vs. giderek bir yabancı dilin boyunduruğu altına girerse, o toplum, giderek millet olma özelliğini kaybeder.” (s.3-4-5)

Sayın Köksoy, özetlediği bu gerekçeleri bu konu üzerinde hassasiyetle duran, âdeta feveran eden Sayın Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ve bir kültür sevdalısı, eski Kültür bakanlarından Namık Kemal Zeybek'ten iktibaslar yaparak düşüncelerini sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışıyor.

Sayın Sinanoğlu'nun şu tespitlerini naklediyor: “Dil, ana kültürün, Atatürk'ün anladığı tam bağımsızlık duygusunun ve ulusal benliğin temelidir. Dilimiz, matematik kadar açık seçik, her dala kolayca yetişebilen üstün türetme yeteneği ile, yabancı dilleri bile kendine hayran bırakan bir dildir. Uluslararası haysiyetimiz, onurumuz da kendi dilimize verdiğimiz öneme bağlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün okullarında eğitim dili, tümü ile Türkçe olmalıdır. Yabancı dil ek olarak ve iyi öğretilmeli, fakat kesinlikle Türkçe'nin yerini almamalıdır. Türk dilinin güzellik, zenginlik ve açıklığından, kendi dilinde düşünememe zevk, onur ve bağımsızlığından, hiçbir Türk gencini mahrum etmeye hakkımız yoktur.” (s.4)

Dünyanın en genç yaşta profesör olan meşhur bilim adamlarından biri olan ve İngilizceyi, Japonca'yı mükemmel şekilde bilen Sayın Prof.Dr.Sinanoğlu'ndan bu cümleleri naklederken Namık Kemal Zeybek Bey'den de şu cümleleri aktarıyor:

“Yasayla korumak mı? Evet, ne yazık ki başka yol kalmadı... Dilimizi katı yasalarla korumak durumundayız. Ama sadece dükkan levhalarına yahut yayıncılara ve konuşuculara takılıp kalan yasalarla değil. Asıl, eğitimde her türlü yabancı dil hevesini İzmir'de düşmanı denize döken anlayışla silip atmak şeklinde köktenci düzenlemeler gereklidir...

Hiç kimse kimseyi kandırmasın... Türkçeyle bugüne kadar eğitim ve öğretim yapılmıştır. Hiçbir eksikliği ve zararı da görülmemiştir. Türkçe'yle bilim yapılamaz' diyen varsa, o sözleri söyleyen ya bir ajandır. ya bir hain, ya da zırcahil...

Türk diliyle eğitim ve öğretime karşı olup da “Atatürkçü'yüm” diyen yalancıdır...

Türk diliyle eğitim ve öğretime karşı olup da “milliyetçiyim” diyen yalancıdır...

Türk diliyle eğitim ve öğretime karşı olup da “akılcıyım” diyen yalancıdır...

Türk diliyle eğitim ve öğretime karşı olup da “Türk'üm diyen yalancıdır...” (s.6-7)

“Yabancı Dille Eğitimin Tanımı ve Türleri” başlığını taşıyan ikinci bölümde, kavramlara ve terimlere tanımlar kazandırıyor: “... Bir eğitim sisteminin iki temel unsuru vardır. Bunlardan biri, verici durumunda bulunan hoca, diğeri de alıcı durumunda bulunan öğrencidir. Hocalar ile öğrenciler arasındaki bilgi alış verişinde kullanılan dile de eğitim dili denilmektedir. Eğer, bir eğitim sisteminde kullanılan eğitim dili hem hocanın hem de öğrencinin ana dili ise bu eğitime ana dille eğitim, eğitim dili bunlardan birisinin ana dili değilse, bu eğitime, genel anlamda, yabancı dille eğitim denilebilir.” (s.9)

“Türk Yükseköğretiminden Yabancı Dil Eğitimi ve Yabancı Dille Eğitimin Esasları” başlığını taşıyan üçüncü bölümde Sayın Köksoy, yabancı dil öğretimi ile yabancı dille eğitim ve öğretimin kanuni yönü ve hukuki dayanakları üzerinde duruyor. Kanun ve yönetmeliklerin yabancı dille eğitime cevap vermediğini, pervasızların yanlış yorumlar yaparak ancak sömürge ülkelerinde kullanılan bu sistemi ülkemizde de uyguladıklarını vurguluyor ve en son 01.04.1996 gün ve 22598 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan “Yükseköğretim Kurumlarında Yabancı Dil Eğitimi ve Yabancı Dille Eğitim-Öğretim Yapılmasında Uygulanacak Esaslara İlişkin Yönetmelik”in 10.maddesine dikkat çekiyor: “Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında öğretim dili Türkçedir. Ancak yükseköğretim kurumları bu yönetmeliğin 8. ve 11. maddelerinde belirtilen şartları yerine getirmek kaydı ile senatoların gerekçeli kararı, rektörlerinin önerisi ve Yükseköğretim Kurulu'nun onayı ile lisans ve lisansüstü programlarından tümünde veya bazılarında eğitim öğretimi yabancı dilde yapabilirler.” (s.16) Bu hükme göre gerekli işlemler yerine getirilerek yabancı dille eğitim yapılabilir, diyebiliriz; ancak aynı yönetmeliğin 11. maddesinde istenilen şartlar buna engel olmalıdır ve hatta bu maddenin son paragrafında da “Yabancı dille eğitim-öğretim yapılmasına izin verilmiş olan fakat sonradan bu şartları kaybettiği tespit edilen programlarda yabancı dille eğitim-öğretim yapılmasına Yükseköğretim Kurulu tarafından son verilir.” (s.17) denilmektedir. Bu duruma göre ülkemizde yabancı dille eğitim yapılamaz ve yabancı dille eğitim yapan okullarımız da uygulamaya hemen son vermek zorundadırlar.

Sayın Köksoy, bu hususta özellikle üniversitelerde yaşayan bir gerçeği vurguluyor:

“... Öğrencilerin çoğu yabancı dilde verilen dersleri yeterince kavrayamadıkları, anlatılan konuyu anlayamadıkları için, her dersin sonunda veya dersin arasında, hoca dersi Türkçe olarak özetlemek veya tekrarlamak zorunda kalmaktadır. ... Hemen hemen bütün hocalar, Türkçe özet yapmadığı takdirde, eğitim/öğretim kalitesinin büyük ölçüde düşeceğinin farkındadır. Bu nedenle çoğu hocalar kaliteden fedakarlık yapmaktansa zamandan ve yabancı dilden fedakarlık yapmayı tercih etmektedir.” Bu uygulama, öğrencileri, velileri, milleti aldatmacadan başka birşey olmadığını göstermektedir. O halde yabancı dille eğitim ve öğretimde ısrar etmenin anlamı ve maksadı nedir? Ülkemizde, Türk dilini çiğnemek için kanunları çiğnemekte de beis görülmemektedir. İngiliz yazar Walter S.Landor bu hususta “Bir ülkenin kanunlarının çiğnenmesinden sonra en büyük suç, dilinin çiğnenmesidir.” der. Bizde ikisi de çiğneniyor. Eğitimi, insanlara müspet manada istedik davranışlar kazandırmak ve var olan davranışları geliştirmek olarak tarif ederiz. Eflatun, “Eğitimin amacı, insanlarda bulunan yetenekleri geliştirmektir.” der. Anlamadığı bir dille insanlara nasıl yeni bir davranış kazandıracamız ve nasıl yetenekleri geliştireceğiz? Buradan şu netice çıkar: Bazı insanlar ve belli merkezler Devletimizi kandırmaya çalışıyor.

Dördüncü bölümde, “Yabancı Dille Eğitim İçin Gerekli En Az Yabancı Dil Bilgisi ve Kalite Üzerine Etkisi” başlığı altında, bazı formüller geliştirilmiş ve bu formüllere göre değerlendirme yapılarak eğitimde kalitenin tespit edilebileceği üzerinde durulmuş, “Hoca verici, öğrenci alıcı olarak kabul edildiğinde düşünce, bilgi, duygu kısaca, her türlü meram iletişiminde alıcı ile vericinin aynı dili konuştuklarında başarı oranı en yüksek düzeyde olacaktır.” cümlesiyle, dilin en iyi anlaşma vasıtası olduğu vurgulanmış, ancak anlaşmanın yabancı dille yapılmasının sağlıklı olmayacağı ve ABD, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde eğitim dilinin ana dil olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizde yabancı dille eğitim veren üniversitelerimizin durumları –açık yüreklilikle- anlatılmıştır:

“Türkiye’de tam yabancı dille eğitim yapılan üniversitelerde verici olan hocalar için de İngilizce bir yabancı dildir. İngilizce eğitime devam edebilmek için öğrenciden 550 TOEFL puanlık veya eş değeri bir yabancı dil bilgisi istenildiğine göre, ders verecek hocaların da en az bu kadar veya daha yüksek düzeyde İngilizce bilmeleri gerekeceği aşikardır. Ancak gelin görün ki, İngilizce eğitim yapılan belki birkaç üniversite

hariç, pek çok üniversitemizde ders veren hocalarımızın İngilizce bilgi düzeyi 500 TOEFL’nin bile altındadır. Bunun farkına varan öğrenciler, bu hocalarıyla “bizim hoca dersi tarzanca anlatıyor” diyerek gıyaplarında alay etmektedirler.” (s.28)

Bu bölümde, özellikle, eğitimimizin önemli bir meselesine dikkat çekilmiştir: “Bir kişi çok iyi bir bilim adamı olabilir, ancak bu kişinin iyi bir hoca olabilmesi için diğer pedagojik faktörlerin yanı sıra bir dersin yanlışsız, düzgün ve akıcı bir şekilde ana dilinde eğitim yapılırsa bile, her öğrencinin dersi anlama, kavrama, kendisini ifade edebilme ve tartışmalara katılabilme bilgi ve yeteneği farklı olacaktır.” (s.30-31)

Sayın Köksoy’un bu ifadelerinden şu sonucu çıkartabiliriz: Öğretmenlik bir sanattır. Yeteneği olmayan veya öğretmenlik formasyonu kazanamamış bir insan ne kadar bilgili olursa olsun iyi bir eğitici ve öğretici olamaz. Ülkemizde öğretmen yetiştirme politikası, Türk insanının karakteristik özelliklerine ve ülkemizin şartlarına göre tespit edilemezse, mevcut uygulamalara devam edilirse eğitimde başarıdan söz edilemez; hele, Türkçe ile yapılmayan bir eğitimde ise başarılı olmak hiç mümkün değildir.

Sayın Köksoy, “Türkiye’deki Uygulamanın Kalite Yönünden Analizi” adını verdiği beşinci bölümde, üniversitelerimizdeki mevcut uygulamaların eğitim kalitesi bakımından analizini yapmış ...Ülkemizde, 72 üniversitenin 28 tanesinde kısmen veya tamamen yabancı dille eğitim yapıldığı, üniversitelerimizde eğitim gören toplam 147.336 öğrenciden 21.780 (yaklaşık %15’i)’inin yabancı dille eğitim gördüğü, devlet üniversitelerinde yabancı dille eğitim gören öğrenci oranı %10’u bulurken vakıf üniversitelerinde bu oranın %63’e ulaştığı, çok iyi derecede İngilizce öğretilmekle beraber ana dilimiz Türkçe ile eğitim yapan tek vakıf üniversitesinin (ne yazık ki) Başkent Üniversitesi olduğu, şu ana kadar yükseköğretim programlarının kalitelerini belirleyebilecek ve birbirleriyle karşılaştırabilecek herhangi bir kriter ve değerlendirme çalışmasının yapılmadığı vurgulanmış ve Prof.Dr.Selami Sargut tarafından kaleme alınmış bu konudaki bir mektuba yer verilmiş. Sayın Sargut bu mektupta bakınız neler diyor: “Yabancı dilde eğitim, yüksek öğretimde tek çıkış yolu olarak dayatılmaktadır. Bu dayatmanın temelinde yüksek öğretimdeki eğitim kalitesinin yabancı dille eğitimle özleştirilmesi yatmaktadır. Ülkemizde iyi eğitim veren belirli üniversitelerin yabancı dille eğitimi yöntem olarak seçmiş olmaları kamuoyunda bu inancı pekiştirmektedir. Oysa üç önemli konu göz ardı edilmektedir. Birincisi, yabancı dil öğretimi üniversitelerin sorumluluğu

değildir. Bu sorunun orta öğretimde çözülmesi gerekir. İlkisi, yabancı dille öğretim sınıfıta önemli ölçüde bilgi kaybına neden olmaktadır. Öğreten ve öğrenenden birinin yabancı dili ana dili kadar iyi bilmemesi bilgi kaybını önemli boyutlara ulaştırmaktadır. Sınıfta ana dilin dışında bir dille iletişim kurulması öğrencinin derse katılımını en aza indirmektedir. Bu durum sınıfta öğrenmeyi olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Üçüncüsü, Türkçe'nin bilim dili olarak kullanılması engellenmekte, dilin dışı açılımı ve genişleme olanakları sınırlandırılmaktadır." (s.43-44)

Altıncı bölümde, Sayın Köksoy, yabancı dille eğitimde amacı sorguluyor .Amaç, "Bir Yabancı Dili Daha İyi Öğrenmek mi? Yoksa Bir Yabancı Dille Eğitim mi?", "O Halde Amaç Nedir? Ne Olmalıdır?" gibi alt başlıklar halinde irdelediği yabancı dille eğitimde amacın hukuki dayanakları hakkındaki düşüncelerini açıklıyor. 14.10.1983 tarih ve 2923 no'lu "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi" kanununun, eğitimin hiçbir kademesinde (ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim) tamamen yabancı bir dille eğitim yapılmasına izin vermediğini, kanunun amacının yabancı bir dille eğitime izin vermek olmayıp, her düzeyde öğrenim gören öğrencilere en az bir yabancı dilin öğretilmesini teşvik etmek ve kolaylaştırmak için meslek derslerinden bir kısmının yabancı dille yapılmasına izin vermek olduğunu vurguluyor, yabancı dille eğitim yapan her düzeydeki eğitim kurumlarının kanuni hiçbir dayanaklarının olmadığını ifade ediyor

Sayın Köksoy, "... Doğumundan itibaren yıllarca ana dilinde düşünmüş, ana dilinde okumuş, ana dilinde tartışmış bir kişi olarak, dilbilimci olmasa dahi, farkında olmasa da, ana dilinin en ince özelliklerini öğrenmiştir. İyi bir yabancı dil bilgisine sahip olan, fakat eğitimini Türkçe olarak görmüş bir kişi, yabancı dille yazılmış mesleki makale ve kitaplarda geçen teknik kelimeleri, cümlelerin gelişinden kavrayabilir ve okuduğunu tam olarak anlayabilir." hükmünü verdiği bu bölümde 2000'li yılların üniversite mezunlarında olması gereken özellikleri ve hedefi tespit etmiş. Üniversitelerimiz, öğrencileri,

- En az bir yabancı dil bilen,
- Bilgisayar "okur-yazarlığı" olan,
- Enformatik formasyona sahip,
- Enformasyonu bilgiye dönüştürebilen,
- Yeni ufuklar açabilen, yeni bir kavram geliştirebilen,
- Tek bir disiplinin tutkusu olmayan, fakat disiplinler arası çeşitli projelerde ekip çalışmalarına katılabilen,

- Yerelliği anlayan ve bunu küresellikle birleştirebilen,

-Risk alan ve gerektiğinde "hayır" diyebilen,"(s.51) insanlar olarak yetiştirmek ve mezun etmek zorundadırlar, diyor Sayın Köksoy.

Hizmete sunulmayan bilimin insanlığa hiçbir faydası olamaz. Evrensel bilimi Türk toplumunun hizmetine sunmak Türk üniversitelerinin görevidir. Üniversiteden mezun edilen öğrencilerin toplumla barışık yaşaması, kendi toplumuna yabancılaşmaması, hizmette yarışması aldığı eğitim dilinin ana dili olmasıyla orantılıdır. Çünkü her dilin mantık dokusu konuşan ve yazan insanın beynini şekillendirir. Her dil kendi kültür çevresi içinde öğretilir. Bu sebeple, yabancı dille eğitim almış bir gencin kendi toplumuna daha kolay ve çabuk yabancılaşacağı unutulmamalıdır ve yabancı dille eğitime acilen son verilmelidir. Yabancı dil öğretimi ile yabancı dille eğitim birbirine karıştırılmamalıdır. Ragıp Paşa Eğer "maksûd «ese»se, mısra-ı berceste kafidir." Der; eğer maksat yabancı dil öğretmek ise yabancı dil dersi korsunuz, yabancı dil yaz kursu açarsınız, yabancı dili öğretirsiniz; yabancı dille eğitime gerek yoktur.

Sayın Köksoy. yedinci bölümde "Yabancı Dille Eğitimde Büyük Tehlike:Bedensiz Beyin Göçü" üzerinde duruyor.

"Bilgi çağının en önemli özelliklerinden birisi, yeni bilgiler ve teknolojiler üretmek ise, en az onun kadar önemli olan bir başka husus üretilmiş bilgilere ulaşmak ve onlardan yararlanmaktır." diyen Sayın Köksoy. gelişmiş ülkelerin bu işi çok iyi becerdiklerini, ortak bilim pazarı oluşturduklarını, ABD'nde 1975 yılında kurulan bilimlik makaleleri derleyen, endeksleyen ve yayan Institute For Scientific Information (ISI) adlı bir kuruluşun buna öncülük ettiğini vurguluyor.

Beyin göçünü bir sömürü türü olarak telâkki eden Sayın Köksoy, Institute For Scientific Information (ISI) ile "bedensiz beyin göçü" veya "bedensiz beyin sömürüsü" denilebilecek yeni bir sömürü düzeni kurulduğunu iddia ediyor. ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde çok sayıda dergi çıkartıldığını, bilimlik araştırmaların bu dergilerde yayımlanmalarının teşvik edildiğini, bu dergilerde makale yayımlayanların elit, nitelikli ve gerçek âlim oldukları şeklinde yapılan propagandalarla beyin göçünün sağlandığını, yabancı dille eğitimin yapıldığı ülke akademisyenlerinin de bu sömürü için hazır potansiyel olduğunu Sayın Köksoy örnekleriyle anlatıyor ve "... Yabancı dille eğitim yapan Türk gençlerini, dolayısıyla Türkiye'yi bekleyen en

büyük tehlike budur." diyerek ülkemizdeki yabancı dille eğitime acilen son verilmesi gerektiğini yetkililere hatırlatıyor.

"Bilim Dergileri ve Önemi" başlığını taşıyan sekizinci bölümde Sayın Köksoy, bilim dergileri, uluslararası bilim dergileri ve bu dergilerde yayımlanan makalelerle ilgili düşüncelerini ve yaşananları anlatıyor. "*Bilim adamları, yapmış oldukları bilimsel araştırmalarının sonuçlarını kongre, sempozyum ve bilimsel dergilerde sözlü veya yazılı olarak bilim dünyasına sunmak zorundadırlar. Aksi halde, harcanmış olan bütün emeklerin, elde edilen sonuçların boşa gitmiş veya hiç yapılmamış gibi olmaktan, kişisel tatmin dışın-da, bir farkı kalmaz.*" diyen Sayın Köksoy, TÜSİAD tarafından ünlü akademisyenlerimizin katkılarıyla yayınlanan (1994) derginin 83. sayfasında yer alan bir bilgi notuna dikkat çekerek zımnen "*Türkçe bilim dergisi çıkartmayın, makalelerinizi yabancı dille yurt dışındaki dergilerde yayımlayın.*" denildiğini, yurt içinde yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin değersiz olduğu düşüncesinin menfi sonuçlara götüreceğini ve ülkemizde çıkartılmakta olan bilim dergilerini sistematik bir şekilde derleyen, değerlendiren ve endeksleyen bir kuruluşumuzun olmadığını vurguluyor. Burada bir hususu hatırlatmak gerekiyor: Belki Sayın Köksoy'un istediği ve düşündüğü ölçülerde olmasa bile T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından **Enformasyon Bülteni** yayınlanmaktadır.

Sayın Köksoy bir teklifte bulunuyor:

"a) YÖK, TÜBA ve TÜBİTAK tarafından seçilen temsilcilerden oluşan "*Bilimsel Yayınlar Türk Milli Komitesi*" oluşturulmalı, bu komite uluslararası standartlarla uyumlu olmak şartı ile ulusal bilimsel dergilerin asgari kalite standartlarını belirlemeli ve "*onaylanmış dergiler*" olarak ilan etmelidir.

b) Onaylanmış dergileri desteklemek, sayılarını artırmak için TÜBA'ya görev verilmeli ve bunun için bütçesine ek ödenek konulmalıdır.

c) TÜBİTAK bünyesinde bir birim oluşturarak, onaylanmış dergiler ve makaleler için istatistiksel verileri de içeren yazar-konu-değini endeksleme sistemleri oluşturup sonuçları belirli periyotlarda yayımlamalı ve ayrıca CD-ROM'larla bilgisayar ortamına aktarılmalıdır. TÜBİTAK'ın başlatmış olduğu "*TÜRK TIP DİZİNİ*" çalışması iyi bir başlangıçtır. Ancak bu tip bir çalışma, bütün bilim dergilerini içine alacak şekilde yaygınlaştırılmalı ve ISI'nın yaptığı gibi bazı istatistiksel değerlendirmeleri yapmalıdır.

d) Her türlü akademik ödüllendirmelerde ve yükseltilmelerde, onaylanmış dergilerde yayımlanan

makaleler, yurt dışı yayınlar gibi değerlendirmeye tabi tutulmalıdır." (s.73)

Bu önerileri, yabancı dille eğitimi teşvik eden mevcut zihniyet sahiplerinin uygulamaya koymayacağını, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun -hiç olmazsa- sosyal bilim dergileri için bu çalışmalarını yapabileceğini düşünüyor ve Atatürk Yüksek Kurumuna tekliflerde bulunuyor:

"1) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, sosyal bilimler alanındaki dergiler için bir "*Bilimsel Yayınlar Türk Milli Komitesi*" oluşturmalıdır. Bu komite, uluslararası standartlara uygun olmak şartı ile ulusal bilim dergilerinin asgari kalite standartlarını belirlemeli ve bu standartlara uyum gösterdiklerini beyan ederek başvuruda bulunan ulusal dergileri değerlendirip, uygun bulunanlara onay verilmeli; uygun bulunmayanlara eksikliklerini belirterek onlara teşvik edici, yol gösterici önerilerde bulunmalıdır.

2) Bilimsel Yayınlar Türk Milli Komitesi, sosyal bilimlerin her alanı için alt komiteler oluşturulmalı, bu alt komiteler yılda bir kaç defa toplanarak alanlarıyla ilgili yeni başvuruları incelemeli; önceden onay verdikleri dergilerin kalitelerini koruyup korumadıklarını sürekli olarak izlemeli ve sonuçları, önerileriyle birlikte, Milli Komite'ye sunmalıdır.

3) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Bilimsel Yayınlar Türk Milli Komitesi'nce onaylanmış ulusal dergileri ve bu dergilerde makalesi yayımlanan yazarları teşvik etmelidir. Bu dergilere, yayın hayatlarını sürdürebilmelerine yardımcı olmak amacıyla, Kurumca belirlenecek ölçütler doğrultusunda, Kurumun bütçesine bu amaçla konulacak ödeneklerden belirli oranlarda teşvik desteği sağlanmalıdır.

4) Kurumca onaylanan dergilerde yayımlanan makaleler için yazar adına, makale başlığına ve anahtar kelimelere duyarlı ulusal bir endeks sistemi geliştirilmelidir." (s.74-75)

Sayın Köksoy, AKDITYK'nun, üretilen bilgiyi ihtiyaç duyan bilim adamlarına, araştırma merkezlerine ve topluma daha çabuk ve kolay ulaştırabileceğini ve Yüksek Kurumun ISI gibi bir kurum olabileceğini düşündüğü için teklifi bu kuruma yapıyor; isim vermeden de Yüksek Kurumun bağlı kuruluşları tarafından çıkartılan, dünyanın her tarafına ulaştırılan, hakemli dergileri, Türk Dili, Bilge, Belleten, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi gibi dergiler'in bu işlevi yaptığını/yapabileceğini ima ediyor.

"Yabancı Dille Eğitim" adlı kitabının "Bir Bilim Dili Olan Türkçemiz Desteklenmelidir" başlıklı doküman bölümünde Sayın Prof.Dr.Mümin Köksoy,

“Türkçe bir bilim dili midir, değil midir” tartışmasının başlatıldığını, bu tartışmanın bilime ve Türkçeye zarar verdiğini söylüyor: “Bilimin dili, dini, mezhebi, ırkı, milleti olamaz. Bilim, insanlığın ortak ürünüdür ve dolayısıyla ortak malıdır. Ancak, bilim, önce teknolojiye, sonra teknolojinin endüstriye uygulanışı ile patentlenebilmekte ve özel mülkiyete dönüştürülebilmektedir. Bilimde dil, öncelikle bir düşünme aracı, ikincisi olarak da aynı dili konuşanlar için en iyi iletişim aracıdır. Bu nedenle ana dil, doğal olarak en iyi bilim dili olma potansiyeline sahiptir. Ancak, ana dille yeterli sayıda ve nitelikte bilim üretilmez ve dağıtımı yapılmaz ise, bu doğal potansiyel gelişemez onun boşluğunu yabancı diller, özellikle en yaygın ve en etkin yabancı dil (günümüzde İngilizce) doldurmaya başlar. Türk dili dünyanın en eski ve en çok konuşulan 3-5 dilinden birisidir. Tarih incelendiğinde, bu dili konuşan insanların binlerce yıllık özgeçmişlerinde yüzü aşkın devlet ve onlarca medeniyet kurmuş oldukları; medeniyetlerini fen, sosyal ve sağlık bilimlerine yapmış oldukları pek çok katkılarla süslemiş oldukları görülür. Dolayısıyla Türk dili için bilim yabancı bir konu değildir. Geçmişte olduğu gibi bugün de bilimi ince bir nakış gibi işlemeye yeterlidir. Yeter ki onun işleyeceği kadar bilim üretmiş olsun. Türk dilinin uluslararası düzeyde yaygın ve saygın bir bilim dili olması için her çeşit ortam çok müsaittir, yeter ki Türkçe yayın yapma konusu bir miktar teşvik edilsin ve buna köstek olabilecek icraatlar önlensin.” (s.85-86)

Yükseköğretimdeki uygulamalar ve bilim zihniyetinin Türk dilini bilim dili olarak geliştirecek yönde olmadığını, kösteklediğini, hatta mevzuatın da dilimizin gelişmesine engel olduğunu iddia ediyor, Sayın Köksoy.

“Sonuç ve Öneriler” başlığını taşıyan bölüm eserin onuncu ve sonuncu bölümünü oluşturuyor.

Dünyada yaşanan gelişmelerin insanları birbirine yaklaştırdığı, işbirliğine mecbur ettiği, bu gelişmelerin ise yabancı dil öğrenmeyi gerektirdiği günümüzün bilinen gerçeklerindendir.

Bir dil öğrenilirken veya öğretilirken taşıyıcılığını yaptığı kültürüyle birlikte öğrenilir, öğretilir. Kendi milli kültürünü almış insanlar, öğrendikleri yabancı dilin beraberinde getirdiği kültürün etkisinde kalmazlar; milli kültürünü henüz özümsememiş insanlar o dilin kültüründen mutlaka etkilenirler. Dolayısıyla, yabancı dil öğretimi bile belli şartlar oluşuktan sonra yapılmalıdır; yabancı dille öğretim ise asla ... Kendi dilini öğrenememiş, mantık dokusunu kavrayamamış çocuklara, gençlere yabancı dil öğretmenin; yabancı dil öğreteceğim diye yabancı dille eğitim vermenin mantıklı

bir tarafı yoktur. Churchill'in “Çocuklara yalnız ana dillerini bilmedikleri zaman dayak atılmasına taraftarım.” sözüyle ne demek istediği iyi tahlil edilmelidir.

Sayın Köksoy bu hususta şöyle diyor: “Ana dilin ve milli kültürün esas olarak öğretildiği yer, ana kucağından başlayarak aile ocağı ve 8-9 yıllık ilköğretim okuludur. Bu dönemde öğrenciye herşeyden önce en iyi şekilde ana dili öğretilmelidir. Bütün öğrencilere yabancı dilin temel kurallarını ve sık kullanılan deyim ve kelimelerini öğretebilecek şekilde ana dili öğretilmelidir. Bu dönemde öğrenciye herşeyden önce en iyi şekilde ana dili öğretilmelidir. Bütün öğrencilere yabancı dilin temel kurallarını ve sık kullanılan deyim ve kelimelerini öğretebilecek şekilde bir yabancı dil, lise düzeyinde verilebilir. Diğer öğrencileri zorlamadan istekli ve yetenekli öğrencilere ayrıca seçmeli olarak yabancı dil hazırlık sınıfı, yoğunlaştırılmış yabancı dil dersleri ve yabancı dil yaz okulları açılabilir. Toplumun tamamına yabancı dil öğretilmesi hem gereksiz, hem pahalı hem de imkânsızdır.” (s.97)

Sayın Köksoy, eserin sonuna kısa bir “Kaynakça” koymuş...

Netice itibarıyla, sömürge ülkeleri hariç dünyanın hiçbir ülkesinde yabancı dille eğitimin yapılmadığını düşünen herkes bilir, Türkiye’yi sömürge ülkesi haline getirmeye veya öyle görmeye de kimsenin hakkı yoktur. Rus bilim adamı K.Paustovski’nin şu sözü dikkat çekicidir: “Her bir insanın kendi ana diliyle münasebeti, onun medeni seviyesiyle beraber vatandaşlık çabasını da ortaya koyar. Ana dilini sevmeden vatani sevmek mümkün değildir. Kendi ana diline bigane olan insan vahşidir.”

Sayın Köksoy’u hazırladığı bu eserden dolayı kutlamak gerekiyor. Türk toplumuna ve Türk diline yapılmış hizmetlerin en büyüklerinden ve en önemlilerinden birini gerçekleştirmiş. Bu arada kitaba “Sunuş” yazan ve basımının gerçekleşmesini sağlayan Sayın Namık Kemal Zeybek Beyi de tebrik etmek gerekiyor.

Sayın Köksoy’u da, Sayın Zeybek’i de gönülümüzün bam telinden gelen bir sesle kutluyoruz; çalışmalarının ve başarılarının devamını diliyoruz

Kitabın üzerinde ederi (fiyatı) yazılı değil...

Edinme adresi: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı, Taşkent Cad. II.Sok. No: 10/2

Bahçelievler - Ankara Tel: 0.312.312 63 80-90

“Türk Düşüncesinde İsaguci Mantık’a Giriş Geleneği”

Anahtar Kelimeler: Türk düşünce tarihi, Mantık, bilim geleneği, değerlendirme.

Hüseyin Sarıoğlu, **İsaguci Mantığa Giriş Rehberi**,
İz Yayıncılık, İstanbul-1998 100 sayfa.

İrfan GÖRKAŞ
Öğretmen

Eser bir Önsöz, Mantık tarihinde İsaguci geleneği ile İsaguci metin tahkiki ve tercümesinden oluşmaktadır. Eserinin Önsöz’ünde Sarıoğlu, eser konusunun seçiliş sebebini, akademik çevrelerce dikkate alınıp üzerinde gerekli çalışmalar yapılmayan “Esirüddin Ebheri ve Eserleri’ne karşı “bir hakkın teslimi” ve “bir ihmalin telafisi”ne yol açmak olarak açıklar.

Bilindiği gibi düşünce tarihimizdeki en önemli geleneklerden ikisi, hiç şüphesiz “Tehafüt geleneği” ile “İsaguci geleneği”dir. Düşünce tarihine göre **Tehafüt** geleneğinin başlangıcı Gazali(ö. 1111)’nin aynı isimli eseriyle başlar ve XII.yüzyıla aittir. Halbuki İsaguci geleneği, Tehafüt geleneğine göre tarihsel önceliğe sahiptir. Bir başka deyişle gelenek, Aristo’nun **Organon**’undaki Kategoriler’e bir giriş olarak yazılan Porphyrios’un **Eisagoge**’sine dayanır. Buradan anlaşılacağına göre gelenek, Aristo’nun mantık çalışmalarını temel alır. Bu konuda Porphyrios şunları söyler:

“Aristo’nun Kategoriler öğretisinin bilinmesi bakımından cins, nevi, fasıl, hassa ve araz’ın ne olduğunu bilmemiz zorunludur. Bu bilgiler, aynı şekilde, tanımların oluşturulması ve genel anlamda çok yararlı olan bölümlere ve isbata ilişkin hususların bilinmesi için de gereklidir. Dolayısıyla bu hususlarda kısa bir açıklama yapacağım ve giriş olacak şekilde sözü kısa tutmaya, bizden öncekilerin bu hususta anlattıklarını özetlemeye çalışacağım.”(s.13)

Görüldüğü üzere Porphyrios’un **İsaguci**’de ele aldığı konular, “*cins, nevi, fasıl, hassa ve araz ile bunların karşılıklı ilişkileri*”nden ibarettir. Bu konular

yazarın buluşu değildir. Onlar Aristo’nun muhtelif eserlerinde, özellikle **Topika**’da dağınık şekilde üzerinde durduğu konulardır. Porphyrios’un bu konudaki orijinalliği, konuları “*derli toplu ve açık bir üslup*”la ortaya koymasındır. (s. 14)

İsaguci ilk defa IV.yüzyıl ortalarında Marius Victorinus tarafından Latince’ye, V.yüzyıl sonlarında Süryaniceye ve VIII.yüzyıl ortalarında İbn Mukaffa (ö.759) tarafından Arapça’ya tercüme edilir. Bu tarihten itibaren eser, İslam dünyasında, bir yandan “özet ve şerhleri” yapılırken bir yandan da “**İsaguci**” veya **Medhal** adlarıyla değişik tertip ve içeriklerle yeniden ele alınır. Bu anlamda İsaguci yazarları içersinde Kindi (ö.866), Serahsî (ö.896), Ebu Bekr Razî (ö.925), Ebu’l-Ferec (ö.1020), Metta b. Yunus (ö.940), İbn Hammar (ö.942), Fârâbî (ö.950), İbn Sînâ (ö.1037), İhvan-ı Safa ve Ebheri (ö.1265)¹ vardır.

Fârâbî’den önce yazılan İsaguciler günümüze kadar gelme şansına sahip olmadıklarından dolayı Sarıoğlu, İsaguci gelenegi içinde Ebherî İsagucisi’nin yerini tesbit edebilmek için Fârâbî (s.17-24), İhvan-ı Safa (s.25-30) ve İbn Sînâ (s.3 1-34)’nin İsagucilerine yer verir.

Fârâbî, **İsaguci**’sinin başında “*Önermelerin kendilerinden oluştuğu ve yine kendilerine bölündüğü şeylerin sayılıp dökülmesini amaçladığımı*” söyler.(s. 19) Sarıoğlu’na göre bu İsaguci, isim bakımından Porphyrios’un İsaguci’siyle aynı olmakla birlikte “tertiple ve içerik” bakımından oldukça farklıdır.

Fârâbî Porphyrios’tan farklı olarak **İsaguci**’de karşılıklı ilişkilerine dokunmaksızın ve Porphyrios’a nisbetle “daha kısa” ele aldığı “beş tümel”in dışında başta “önerme, çeşitleri ve unsurları”, sonda da “tanım, tanıtm” ve bunların “isimle ilişkileri”ni inceler.(s.22)

Sarıoğlu, İhvan **İsaguci**’sinin içerik itibariyle hem Porphyrios’un hem de Fârâbî’nin İsaguci’sinden farklı olduğunu, konusunun “mantık, dil ve düşünce ilişkileri” üzerinde yoğunlaştığını söyler. Fakat aslında bu durum, Fârâbî’nin İsaguci dışındaki eserlerinde ele aldığı problemlerin farklı bir şekilde harmanlanarak tekrarından ibarettir(s.30) tesbitiyle İhvan’ın Mantık’a getirdiği “içerik”in Fârâbî’ye ait olduğunu belirtir.

İsaguci’yi “mantık külliyatı”na dahil ederek “Mantık Tarihinde” önemli yere sahip kılan kimse İbn Sînâ’dır. Ayrıca o, Mantık’ı farklı bir düzenlemeye tabi tutar.”**Şifa**” adlı eserinin Mantık kısmı dokuz bölümden oluşur. Bunlar İsaguci-el-Medhal, el-Makulat, el-İbare, el-Kıyas, el-Burhan, el-Cedel, es-Safsata, el-Hatabe, eş-Şiir’dır.

İbn Sînâ'nın **İsaguci**'si ilk üç **İsaguci**'den daha hacimli olup biri ondört diğeri dört olmak üzere toplam onsekiz fasıl içeren iki makaleden oluşur.(s.32) Birinci makalenin birinci faslında “**Şifa**”nın yazılış amacı, diğer eserleri arasındaki yeri, içeriği, özellikleri; ikinci fasılda ilimler sınıflaması, mantığın konumu; üçüncü ve dördüncü fasıllarında ise mantığın yararı ile konusu ele alınır. Buradan hareketle Sarıoğlu, **İsaguci**'nin “*gerek mantık gerekse felsefe hatta bütün ilimler için bir giriş*” olarak tasarlandığını söyler. Ayrıca bazı ilaveler ve ayrıntılar göz ardı edildiğinde İbn Sînâ **İsaguci**'sinin “plan ve içerik” bakımından Porphyrios'-unkine oldukça yakın durduğunu belirtir.(s.34)

Esirüddin Ebheri ise eserleri ile başta Selçuklu ve Osmanlı medreseleri olmak üzere İslam dünyasının pek çok yerinde asırlar boyu ders kitabı olarak okutulmuş bir kimsedir. Felsefeden matematiğe, astronomiden mantığa bir çok alanda eserler vermiştir. En çok **Hidayetü'l-Hikme** ve **İsaguci** adlı eserleriyle ve “Mantıkçı” olarak tanınmıştır. Bazı eserlerinde mantıkla birlikte başka konulara da yer verirken bazı eserlerinde sadece mantığı ele almıştır. Sarıoğlu'na göre sadece mantık konularını işlediği eserleri **er-Risaletü'z-Zahira**, **er-Risaletü'l-Bahire fi Makaleti'z-Zahire**, **Risale fi Fesadi Ebhasillatı Vadaaha Mubrizü'l-Cedelliyin**, **Tehzibü'n Nüket**, **et-Tehzib fi'l-Mantık**, **Risale fi'l-Mantık** ve **İsaguci**'dir.(s.36)

İsaguci, **er-Risaletü'l-Esiriyye fi'l-Mantık** adıyla da bilinir. Son zamanlara kadar medreselerde ilk okutulan mantık kitaplarından biridir. Bu yönüyle hem Batı, hem İslam dünyasında dikkat çekmiş ve büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. 1625'te T.Nofarinis tarafından Latince çevirisiyle yayınlanmış, daha sonra İngilizce'ye ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir.(s.37)

Hüsameddin el-Kati (ö.1359), Molla Fenari (ö.1431), Hayreddin Bitlisi (ö.1451), Nureddin Şirazi (ö.1458),... Hakim Şah Kazvini (ö.1559), Mustafa Mostari (ö.1707), Davud Karsi (ö.1747) ... gibi pek çok kişi tarafından şerh edilmiştir.² **İsaguci**'nin ilk şerhleri üzerine Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ahmet Kayacık tarafından doktora çalışması yapılmıştır.

Ebheri **İsaguci**'sinin diğerlerinden bir farkı da çeşitli spekülasyonlara konu olmasıdır. Taşköprüzade ve Katip Çelebi Porphyrios'un **İsaguci**'sinin “bir özeti ve muhtasarı”, Brockelman “bir adaptasyon, Ben Choneb “bir şerh” yahut “tefsir” olarak nitelendirmişler; H.Ragıp Atademir konuyla ilgili bir makale yazmıştır.³

Ebheri eserini beş ana bölümde tertip eder.

1. Lafiz: Delaleti ve kısımları
2. Açıklayıcı söz: Tanım ve tanıtlar
3. Önermeler: Çeşitleri, unsurları, birbirleriyle olan ilişkileri
4. Kıyas: Unsurları, şekilleri, nicelik bakımından çeşitleri
5. Nitelik ve değer açısından kıyas çeşitleri:

a.Burhan

b.Cedel

c.Hatabe

d.Şiir

e.Safsata (s.39)

Sarıoğlu, eserin Arapça tahkik ve Türkçe çevirisine geçmeden konuları, dört şema ile gösterir. Beşinci şemada Ebheri'nin diğer eserlerinde yer alan mantık konuları ile **İsaguci** konularını birlikte verir. Mukayese imkanı sağlar. (s.40-41-42-43-45) Mukayese imkanı veren bir başka şema da “**İsaguciler**” bakımındandır. (s.46-47)

Eserle ilgili bir başka spekülasyon “**İsaguci**” kelimesinin kendisidir. Kelimenin “beş külli”yi, “hakim Aristo'nun oğlunun ismi”ni, sırasıyla “sen, ben, memleket-yer” anlamlarını ifade eden “is, ego, eci” den oluştuğu iddia edilmiştir. Biz Mantık tarihinde onun “giriş” anlamında kullanıldığını biliyoruz. Nitekim Ebheri, risaleyi yazmaktaki amacını, “*herhangi bir ilme yeni başlayanların bilmesi gereken hususları ortaya koymak*” şeklinde belirtir. Porphyrios'un eseri, Aristo'nun Kategoriler'ine giriş, Fârâbî'ninki Önermeler'e giriş, İhvan-ı Safa'nın Mantık'a giriş, İbn Sînâ'nın eş-şifa'ya giriş olarak tasarlanmışlardır.

Ebheri **İsaguci**'si, geleneği oluşturan eserlerin, hacim bakımından en küçüğü, konuları itibariyle en kapsamlı olanıdır. Asırlar boyu gündemde kalmasının, üzerinde çok sayıda şerh ve haşiye yazılmasının sırrı, Sarıoğluna göre, belki de budur. Bu açıdan o, eserin gelenek içinde ayrı yeri olduğunu ve sahip olduğu özelliğiyle “Mantık terimleri sözlüğü” sayılabileceğini söyler. (s.44, 48)

İslam dünyasındaki bu gelişme seyrine karşılık **İsaguci** geleneği, Batı dünyasında da varlığını devam ettirir. Batı dünyası Porphyrios'un eserindeki “tümeller” meselesini, Hristiyan teolojisinin temelini oluşturan teslis-trinity inancı ve Kilise'nin konumu-varlığını nu temellendirmek için kullanır. Başka bir deyişle tümeller meselesi, Katolik Kilisesi'nin, daha küçük Hristiyan

cemaatleriyle onlara mensup Hristiyanların bir toplumu ve genel adı olmanın ötesinde, onlardan ayrı, bağımsız bir gerçek-realite ve yüksek bir kudret olarak tanımlanmasında kullanılmıştır. İslam dünyasında ise İbn Sina hariç “epistemoloji” açısından ele alınmıştır.

Sarıoğlu'nun Ebheri **İsaguci**'sine ağırlık veren “**İsaguci Mantığı Giriş Geleneğini**” ele aldığı bu kısa ve derli toplu yazısında tahkik için üç el yazma eser kullanmasına rağmen ne yazık ki eserin yazılış tarihine işaret edilmemiştir. Ayrıca Ebheri'nin ölüm tarihi olarak yaygın tarih kabul edilmiştir. Halbuki bazı yazarlarca **İsaguci**'nin Ebheri'nin son yaşlarında, 1300 civarında, yazıldığı, Afyonkarahisar'ın Çay ilçesindeki Ebu'I-Mücahid Külliyesi'nde ders verdiği, dolayısıyla burada vefat ederek merkadının bulunduğu “kasaba”ya ve yanındaki “göl”e isminin verildiği belirtilmektedir.

Eserde **İsaguci**'mın tahkikli metninin ardından kaynakça ve karma dizin verilirken, aynı metnin dışında kullanılan kısaltmalara baştafta da yer verilebilseydi, kaynaklarda kullanılan bazı kısaltmaların anlaşılması daha kolay olurdu.

Böyle bir eser yayınladığı, Türk düşüncesine yaptığı bu tür katkıdan dolayı yazarını kutluyoruz.

NOTLAR

1. *İsaguci geleneği Ebheri'de sona ermez. Eser onunla ilgili olduğu için sonrasına yer verilmemiştir. Sonrası ve Ebheri tesirleri için bk. Ahmet Kayacık, Ebheri'nin İsaguci'sinin İlk Şerhleri, Basılmamış Doktora tezi, Kayseri 1994.*
2. *Liste için bk. s. 37-38 ve 57. dipnot.*
3. *H.Ragıp Atademir, “Porphyrios ve Ebheri'nin İsagucileri”, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, VII 5, Ankara-1948, s.461-468.*

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU

“ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

SÜRELİ YAYINLARI

KATALOĞU”

1985-2000

HAZIRLAYAN

DURMUŞ BUNARCIOĞLU

çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü”

Anahtar Kelimeler: Türk halk kültürü, Barla tarihi, gelenek, görenek

Süleyman Kazmaz, **Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:25, Ankara 2000, 264 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Nazan KIRIMHAN

Gazi Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Öğretim Üyesi

Millî bütünlüğümüzün oluşturulmasında ve korunmasında en önemli kabullerden birisi halk kültürü çalışmalarının en kısa zamanda tamamlanacak arşivlerimizde gereken yeri alması ve gençliğimizin istifadesine sunulmasıdır. Çünkü milli varlık, halkın maddi ve manevi medeniyeti üzerine kurulan çok önemli bir yapıdır.

Bizim Türk soylu halklar olarak bin yıl önceye varan kültürümüzü hem manevi hem maddi yanlarını kelimele dökülmüş bir ansiklopedi halinde ortaya koyan Kaşgarlı Mahmud (Bkz. Prof. Dr. Reşat Genç, **Kaşgarlı Mahmud**'a göre 11. yy. Türk Dünyası Türk kültürü ansiklopedisi araştırma yayını ANK. 1998) ve ondan sonra ise çeşitli yazma kitapların içine sinen bilgi ve belgelerin 19. yy. sonundan itibaren ayrı bir dikkatle ele alındığı görülür. 140 yıla varan bir geçmiş içinde Türk kültürünün ağırlıklı olarak Osmanlı daha sonra ise geçmişten günümüze doğru incelenmesi yönünde birçok yayın yapıldı.

Atatürk Kültür Merkezi çok çeşitli proje ve kitaplarıyla bu alanda katkılarda bulunduğu gibi üniversitelerimizde çeşitli tezler ve araştırmalar ortaya koydular. Ülkemizdeki televizyonun etkilerinin yaşayan kültüre değiştirici yönde büyük ölçüde olumsuzluk kattığı düşünülürse saha çalışmalarında geç kalınmaması gereği ortaya çıkar. Hal bilimi alan araştırmaları hem sosyologların hem halk edebiyatı formasyonu almış olanların hem de etnologların merakını ve gayretini oluşturan bir dünya olmaya devam ediyor. Ancak metot ve bakış açılarının getirdiği tesbit ve yorum ayrılıkları

Türkiye ölçeğinde çok düşündürücü hükümlerle karşı karşıya kalmaya yol açtı Tüm bunlara rağmen Rumeli'de ve Anadolu'da bin yıl içinde yarattığımız kültürü yorulmadan ve hızla samimi ve metotlu bir şekilde ortaya konması her aydınının isteği olmalıdır.

Bir isteğe cevap oluşturan malzemenin bir an önce derlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla yapılan önemli çalışmalardan birisi de Süleyman Kazmaz imzasıyla Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları arasında yayımlanmış **Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü** adlı eserdir.

Milli Kültürümüzü tarihin karanlıklarında unutulmaması için gün ışığına çıkaran çalışmalardan birisi olan bu eser giriş de dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazarımıza ait bir önsöz yer alıyor. Süleyman Kazmaz bu bölümde Halk Kültürünün önemine ve bu konuda yapılan çalışmaların genel düşüncesine yer vererek Atatürk'ün oluşturmak istediği modeli Türk insanının bilgilerine sunmuştur.

Birinci bölümün alt bölümlerinden olan bu bölüm de “Unutulmayan Kişiler” adını taşıyor. Adından da anlaşılacağı üzere Süleyman Kazmaz, Barla'yı Türk halk kültüründe önemli bir yere oturtan önemli insanlar hakkında anlatılan hikâyeleri anlatmış bu bölümde.

Daha sonra Barla'nın sanat hayatının anlatıldığı “Sanat Hayatı” adlı bölüm geliyor. Bu bölümü de güzel hikayelerle iç içe veren yazarımız bizleri Barla'nın tüm etkinlikleri konusunda bilgilendiriyor.

Birinci bölümün diğer alt dalları olan “Bağlar Arasında”, “Harman I.II”, “Paşakayası”, “Gezi Dönüşü”, “Süleyman Efendi'nin Ölümü”, “Yayla Gezisi”, “Bağ Gezisi”, “Eğridir Gölü”, “Adalar ve Yatırlar” adlı bölümler Barla beldesinin coğrafi güzelliklerini, yaşayan insanların başından geçen, kimi zaman hüznü, kimi zaman mutlu olaylarla örülmüş bir şekilde bizlere tanıtırken bu hikâyeler aynı zamanda Türk gelenek ve göreneklerinin birer ispatı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Türk halkının ince zevkinin ve zekâsının ortaya çıktığı bu hikâyeleri en doğal şekilleriyle bizlerin bilgisine sunan yazarımız, birinci bölümün son dalı olan “Sıcak Günler” de Barla kadınlarının aile hayatının, düzenin oluşturulmasında yüklendiği cefakâr ve akıllı rolü okuyucuların dikkatlerine sunuyor.

İkinci Bölüm, “İnsana ve Topluma Dayalı Halk Kültürü” adını taşıyor. 12 alt başlıktan oluşan bu bölümde Barla beldesinin evlenme, sünnet, askerlik gibi insan hayatında önemli yeri olan günleriyle ilgili

gelenekleri, ramazan ve bayram günlerinin özel kuralları, uzun kış gecelerinde veya toplantılarda oynanan oyunlar, Barla'da konaklayacaklar için hazırlanmış misafir odaları, Barla insanının inançları, anlatılan hikâyeler, masallar; üstünlüklerine inandığı varlıklara ve şahıslara başvurmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkan büyü ve büyücülük, halk tebabetinin Barla'daki durumuyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

“Tabiat Kaynaklarına Dayalı Halk Kültürü” adını taşıyan Üçüncü Bölümde Barla yöresinin tarım hayatını oluşturan buğday, bulgur ve sonuçta da ekmek ve tarhananın Barla'da nasıl yapıldığını anlatmaktadır.

Bu bölümde 14 alt bölümden oluşmuştur. Barla'nın meyveleri, pekmezi, ve özellikleri, yöreye ait yemekler, gül ve gül yetiştirmedeki incelikleri,

Barla'da beslenen hayvanlar; yılan, arı ve çeşitli kuşlarla ilgili hikâyeler, halk kültüründe önemli bir yeri olan hava olayları ile ilgili halkın inanışları anlatılmıştır.

Son bölüm olan Dördüncü Bölüm Sözlüktür. Yazar, burada metinlerde geçen yöresel sözcüklerin karşılıklarını vererek okuyucunun metinleri en iyi şekilde anlamasını temin etmiştir.

Muazzez Kazmaz'a ait “Barla'ya Özlem” adlı şiirle kitap sona ermektedir.

Türk Halk Kültürünün yaşadığı ve yaşatılmaya çalışıldığı güzel bir belde olan Barla'yı hem bölge özellikleriyle hem de insan karakteriyle iç içe yaşadığı gelenek ve görenekleriyle bizlerin bilgisine sunan bu eserin yazarını bu değerli çalışması için kutlar, çalışmalarının devamını dileriz.

“Türk Dünyası Ortak Edebiyatı
TÜRK DÜNYASI EDEBİYATÇILARI
ANSİKLOPEDİSİ”

CİLT I

A-ATATU

çıkıtı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Avrupa Birliği’ne Neden Hayır” Üzerine

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Jeopolitik durum, değerlendirme.

Suat İlhan, *Avrupa Birliği’ne Neden Hayır*, Jeopolitik Yaklaşım, Ötüken Neşriyat A.Ş., Yayın Nu: 464, Kültür Serisi: 184, İstanbul 2000, 211 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

CESARET! diye okuyuculara konunun önemini ifade etmek amacıyla, vurgulayan bir kelime ile başlayan bu kitapta son zamanlarda çok sözü edilen ve üzerinde çok konuşulan Avrupa Birliği ele alınarak bütün açıklığıyla ve belgeleriyle gözler önüne serilmiştir. Yazar, bir sentez yöntemiyle konuya açıklık getirmeye çalışmış ve zihinlerimizde soru işaretleri, meydana getirerek çözümler aramıştır.

Sayın Suat İlhan “Bu yayının, konuya jeopolitik bakış getirmesini” amaçladığını ifade ederek her paragrafın yayın’ın isminde bulunan HAYIR’a bir gerekçe içerdiğini destekleyen vurgulamalarda bulunmuştur. Böylece yazarn ‘Neden Avrupa Birliği’ne Hayır’ ibaresini kullandığını bu yayın sayesinde öğrenmiş oluyoruz.

Yayını okuyucularımıza tanıtacak olursak,

1. Önsöz ve Giriş’in dışında, Jeopolitik Yapı, Türkiye-AB Ortak Jeopolitiğini Etkileyen Konular ve Jeopolitik Düzeyde Güncel Sorunlar (Real Politic) olmak üzere üç ana bölüm ile AB kuruluş ve görevlerini açıklayan Bilgi Notu (EKA) ile birlikte sekiz etken meydana gelmiştir. Kitabın Önsöz’ü ağırlıkla, Türkiye’nin AB’ne entegrasyonu konusunun akademik düzeyde yeterince ele alınmadan, TBMM’nin Genel Kurulu ya da komisyonlarında görüşülmeden, kamuoyuna sorulmadan karara bağlandığı görüşü yansıtılmaktadır.

a. Giriş Bölümü:

Bu bölümde 1997 yılının Aralık ayında

Lüksemburg’da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve Toplantısı’nda Türkiye’nin adaylık başvurusu bütün üye devletlerin katılımı ile reddedilmiş olmasına rağmen, iki yıl sonra Aralık 1999’da icra edilen Helsinki Zirvesi’nde Türkiye oybirliği ile aday ülke olarak gösterilmiştir. Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin üye adaylığının kabul edilmesinin ardında, Almanya’daki iktidar değişimi ile Yunanistan’daki Dışişleri Bakanı’nun değişmesi gibi faktörlerden ziyade, Türkiye’nin Lüksemburg ile Helsinki toplantıları arasındaki dönemde uyguladığı başarılı politika etkili olmuştur. Bu dönemde TSK tarafından PKK’ya büyük darbeler vurulmuş, terör örgütü başı Öcalan yakalanmış ve terör bitme noktasına getirilmiştir. Bu durum AB’nin bazı üyelerinin Türkiye’yi bölme plânlarını suya düşürmüş, ayrıca AB’ne katmaya çalıştıkları bütünü ile Kıbrıs Adası, Ege Denizi ve İstanbul’un Ortodoks dünyasının merkezi yapılmasına imkân sağlayacak olan Fener Rum Ortodoks Kilisesi konularında Türkiye ile görüşme yollarının kapanması Birliği Türkiye’ye üye adaylığı vermeye yönelmiştir.

2. Avrupa’daki merkez sağ partiler Türkiye’nin AB’ne üyeliğini istememekte, Türkiye’yi coğrafi, tarihî ve kültürel olarak Avrupalı saymamaktadır. Buna rağmen, Türkiye’nin AB için arz ettiği stratejik ve ekonomik önem bu ülkenin başka bir sisteme değil, Birliğe yöneltilmesini gerektirmektedir. Bir başka deyişle, 70 milyonluk bir pazarın kaybı AB için düşünülemediği gibi, Türkiye’nin AB dışı bir sistem içine girmesinin sosyal, askerî ve siyasî sorunlara sebep olacağı da görülmektedir.

3. AB Helsinki Zirvesi ile Türkiye’ye karşı oyalama taktiğini sürdürmüş; Türkiye’yi üye yapmamış ise de kaçırmayıp, üye yapmama tehdidi ile istismara uygun bir konuma getirmiştir. AB Türkiye’nin üye adaylığı ya da üyeliği sonucunda şu imkân ve jeopolitik kazançlara kavuşacağı ifade edilmektedir.

Bu duruma göre,

a) Türkiye üzerinden Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya’ya doğru ufkunu ve etki alanını genişletiyor.

b) Gümrük Birliği ile kavuştuğu yararları genişletme ve pekiştirme imkânına kavuşuyor.

c) Bölgedeki olaylarda önemli bir taraftar kazanıyor.

d) ABD’nin bölgedeki etkinliğini azaltıyor.

e) Türkiye ile ilgili sorunlarının Yunanistan yararına çözölme yolu açılıyor ve Türk-Yunan anlaşmazlıklarının sıcak çatışma ile Yunanistan aleyhine olabilecek çözölümü önleniyor.

f) Azınlık hakları adı altındaki girişimler ile Türkiye'nin bölünmesinin yolu açılıyor ve Türkiye'yi bertaraf edecek Doğu Sorunu'nu sonuca ulaştırma umutları doğuyor.

b. Jeopolitik kurum ve güncel jeopolitik veriler dikkate alınarak Türkiye'nin AB üyeliğinin vurgulandığı birinci bölümde, AB'nin jeopolitik konumu, Türkiye'nin jeostratejik ufku, stratejik ilgi alanı üzerinde bölge jeopolitikleri (Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu), Türkiye'nin AB üyesi olması veya olmamasının bu bölgeler üzerindeki etkisi gibi konular ele alınmaktadır. Bu bölümde dile getirilen görüşler özetle aşağıdaki gibidir:

1) Ülkelerin veya ulusların katılımı ile oluşan birliklerin jeopolitik konumları, diğer güç odaklarının konumları ile şekil ve anlam kazanır. Günümüzün genel olarak benimsenen beş güç odağı (ABD, RF, Çin ve Japonya) arasında yer alan AB bölgesel ve evrensel etkinlik açısından büyük önem arz ediyor ise de, Birliğin en fazla risk taşıyan özelliği bütünlüğünü yeterince gerçekleştirememiş olmasıdır. AB'in Birlik yapısını tehdit edebilecek bazı zayıf halkaları aşağıya çıkarılmıştır:

- a) Kültür farklılıklarının (dil, mezhep, tarih vb) ön plâna çıkarılması,
- b) Ulusal düzeydeki milliyetçilik akımlarının %15'i aşacak şekilde gelişmesi,
- c) Özellikle Almanya tarafından işlenen etnik azınlık milliyetçiliğinin giderek yaygınlaşması,
- d) Almanya'nın AB içindeki egemenliğinin derinleşmesi, yaygınlaşması,
- e) Üyeler arasında ekonomik, sosyal, politik rekabetin şiddetlenmesi,
- f) AB çalışmalarındaki başarısızlıklar.

2) Türkiye, soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde kendisini dünyanın en karışık kesimlerindeki, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya olaylarının içinde bulmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'nin çok yönlü, çok seçenekli, uzun dönemli, aşamalı ve özellikle diğer ülkelerden ve AB'nden bağımsız politikalar üretmeyi ve uygulamasını gerektirmektedir.

3) Türkiye'nin dünya güç dengelerinin yeniden şekillendiği günümüzde, AB ile entegrasyona varan birlik kurması veya farklı bir politika ile üye olmadan AB ile iyi ilişkiler içinde kalıp Türk Dünyası ile birlik oluşturması, ulusal politikalarda, bölge politikalarda ve evrensel politikalarda çok farklı, iki ayrı durum yaratacaktır. Türk Cumhuriyetleri'nin varlıklarını

korumaları büyük ölçüde geniş bir yelpazede birleşmelerine bağlıdır. Oysa AB üyesi Türkiye, Orta Asya'ya karşı AB ile ve politikalarına uygun politikalar uygulamak durumunda kalacak; bu durumda Türkiye'nin Türk Dünyası'na ilgisi ister istemez şekilde sınırlı olacak ve hukukî temele dayalı organik bağ kurulamayacaktır. Bu koşullar Orta Asya Türklüğü'nü sıkıntıya sokacak, bu cumhuriyetler Türkiye'nin yeterli güvence olamaması üzerine RF'na yöneleceklerdir. Bu yönelişin belirtileri de şimdiden görülmeye başlanmıştır.

4) Merkezi Avrasya'da RF'nun yanında en büyük güç büyük bir bölünmüşlük yaşayan Türk Dünyası'dır. Çekirdeği oluşturan Türk Dünyası ile birlikte çevre devletlerin kurduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT-ECO) merkezi Avrasya'da, Doğu Avrasya ile Batı Avrasya arasında önemli bir bağ olma değeri taşımaktadır. Bu kuruluşun kendi bünyesini güçlendirmesi, ikinci aşamada RF ve Çin ile dayanışmaya girmesi Avrasya ve dünya barışına büyük katkı sağlayacaktır. EKİT veya tek başına Türk Dünyası Türkiye'yi, AB'nden çok farklı olarak, evrensel düzeyde siyasî etkinliğe sahip kılabilecek bir konum ve değerdedir. Esasen EKİT gerçekçi bir temele dayanan ve çok önemli bir ihtiyacı karşılayan uluslararası kuruluşlardan biri ise de, yapısı, işleyişi, mevzuatı ve yöntemleri AB, NATO ve Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi gibi kuruluşlardan esinlenilerek geliştirilmeye muhtaçtır.

5) Coğrafi konumunun özellikleri, günümüz jeopolitik şartlarının sunduğu imkânlar ile Türkiye gerek evrensel gerekse bölgesel düzeyde siyasî seçeneği en fazla olan ülkelerden biridir. Türkiye, AB'den bağımsız, aynı zamanda AB ile ilişki içinde bulunarak aşağıdaki seçeneklerden biri, bir kaçını veya hepsini seçip uygulayabilir:

- a) Çevresi üzerinde etkili bir bölge devleti olması,
- b) ABD ve İsrail ile stratejik ortaklık kurulması,
- c) NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) ile çok yakın ilişkiler kurulması (İngiltere NAFTA ile ilişkilerini geliştiriyor).
- d) Rusya Federasyonu ile Kafkasya ve Orta Asya'nın bağımsızlığı konusunda anlaşarak, ortak hareket edilmesi, bu ülke ile işbirliği yapılması,
- e) Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), İslam Konferansı Örgütü (İKO) gibi çevrede kurulmuş ve kurulacak birlikler ile ilişkilerin güçlendirilmesi,
- f) Türk Dünyası ile kültürel ve daha sonra siyasî yakınlaşma ve ortaklığın güçlendirilmesi,
- g) Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (EKİT-ECO)

güçlendirilerek, teşkilata evrensel düzeyde etkinlik kazandırılması,

h) Çin ve Japonya ile yakın ilişkiler kurulması,

i) Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika ile yakınlaşma.

Bu seçenekler arasında Orta Asya ile ortaklığın, güçlü beraberliğin önceliği ve daha ağırlıklı yeri bulunmaktadır.

6) Türkiye'ye evrensel ve bölgesel politik kararların çok ve değişik seçenek sunulmasını sağlayan özellikler aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

a) Coğrafi konumu,

b) Jeopolitik konumu

c) Jeopolitik etkinliğini sağlayan beşerî değerleri. (Zengin bir tarihî miras; yükselen bütün değerlere uyum gösterebilme esnekliği, sahip Atatürkçü düşünce sisteminin Türk devlet ve toplum hayatında etkinliği, çok geniş alanlarda konuşulan zengin, kültür; köklü bir devlet anlayışı; girişimci ve seçkin kadrolu bir özel sektör; dinamik ve genç bir nüfus; bölgesel ve evrensel ufku olan bir toplum; etkin bir askerî güç)

7) AB-Türkiye ortak jeopolitiği açısından Türkiye'nin AB üyeliğine bakıldığında aşağıdaki tespitlerin yapılması mümkündür:

a) AB açısından: Türkiye'nin AB'ne katılması, AB coğrafyasının hudutlarını Asya'ya, Orta Doğu'ya doğru uzatacak, Orta Doğu, Güney Kafkasya ve Doğu Akdeniz AB'nin hudutlarını ve doğrudan ilgi alanlarını teşkil edecektir. AB coğrafyasının alacağı bu yeni şekil, Birliğin dış ve ekonomi politikasına yeni ve değişik unsurlar katılmasına yol açacaktır. AB, Kafkasya ve Orta Doğu'daki bütün sorunlar ve sorunların Türkiye'ye yansıyan şekilleri ile karşı karşıya kalacak, bunlara ilişkin önlemler ve politikalar üretmek durumunda olacaktır. Bununla birlikte, alacağı bu yeni sorumluluklara karşın, bu bölgelerin olanaklarına Türkiye üzerinden ulaşabileme ve anılan bölgeler üzerindeki nüfuzunu artırma imkânına kavuşacaktır. Bu noktada AB'nin ABD'ne olan bağımlılığı da azalacak, Avrupa Türkiye sayesinde Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya'da daha fazla söz sahibi olacaktır. Türkiye'nin AB üyeliği ayrıca, İslam Dünyası ile AB'nin ilişkilerinin düzelmesine ve gelişmesine de katkıda bulunacak, İslam Dünyası'nın AB'ne güven duymasına yardımcı olacaktır.

b) Türkiye açısından: Türkiye-AB entegrasyonunun Türkiye'nin siyasi ufku üzerindeki etkisi ise, AB'nin aksine sınırlayıcı olacaktır. Türkiye artık, Kafkasya ve Orta Doğu Ülkeleri için kendilerinden

olan bir ülke değil, Avrupa'nın bir unsuru görüntüsü vererek, kapitalizmin tarihi emperyalist özelliğinin temsilcisi gibi algılanacaktır. Zira, Türkiye bu durumda Avrupa'nın çıkarlarının savunucusu ve takipçisi olmak zorunda kalacaktır. Türkiye'nin Kafkasya, Orta Doğu, Orta Asya ve RF yönelik politikaları AB politikalarının alt hareket tarzlarını oluşturacak, AB'nin bu bölgelere karşı uygulayacağı politika Türkiye politikasının da esasını teşkil edecektir. Bu aşamada Türkiye'nin tarihî işlev ve sorumlulukları ile bağdaşmayacak AB politikalarını izlemesi de söz konusu olabilecektir. Özellikle Türk Dünyası'na yönelik politikasında Türkiye AB paralelinde kalmak zorunda olacağından, bu dünyanın oluşumuna yeterli katkı sağlayamayacaktır. Böylece, ülke bağımsızlığı bugünkü anlamını kaybedecek, büyük ölçüde AB bağımsızlığı içinde yer alınacak ve kendi bağımsızlığımız olan güvenlik haklarımızdan ödün verilecektir. Öte yandan, günümüzde ulusal nitelik taşıyan Kıbrıs Sorunu, Ege Sorunları, Fener Rum Patrikhanesi, etnik azınlıkların kendi dillerinde eğitim yapma talepleri gibi konular AB'nin iç sorunu haline gelecek ve AB kurumlarında, AB kararlarına göre ele alınacaktır.

Özetle, Türkiye-AB entegrasyonu; Türkiye'nin bölgesel ve evrensel imkânları ile AB'nin ufuk ve etkinliğinin genişlemesine, Türkiye'nin ise AB içinde yudulaşmasına yol açacaktır, denilmektedir.

c. Kitabın Türkiye-AB Ortak Jeopolitiğini Etkileyen Konular başlıklı ikinci bölümünde, kültürel sorunlar, tarih birikimi ve bilinci, Türk Devrimi ve Batı'daki bazı olumsuz gelişmeler irdelenmektedir. Bu bölümde ele alınan konuları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

1) Ulusların katılımı ile oluşturulacak olan birliklerin başarılı sonuca ulaşmasının vazgeçilmez şartları coğrafi bütünlük ve ortak kültür unsurları olup, AB coğrafyasının bütünlüğü ve üyelerin kültürleri arasında güçlü ortak unsurların bulunması, Birliğin kuruluşunu ve gelişmesini kolaylaştırmış ve mevcut en başarılı örnek olmasını sağlamıştır. Avrupa kültürü ile Türk kültürünün genel çizgileri ile tarihi gelişimi ve bugünkü durumları, Türkiye-Avrupa ortaklığının sağlıklı olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Zira, genişleme sürecinin her aşamasında katılan ülkeler kültürel anlamda yeni sorunlar getirmekte, çok kültürlülük AB'nin zaafını artırmaktadır. AB'ndeki egemen düşünce çok kültürlülüğü yaşamak değil, ortak değer ve unsurları güçlendirip, öne çıkararak bütünleşmeye ulaşmaktır. Bu sebeple kültür konusunda en büyük ve entegrasyona olanak vermeyen farklara sahip olduğu değerlendirilen Türkiye'nin üye adaylığı Birlik içinde tartışma başlat-

mıştır. Bu durum, Türkiye'nin üyeliğini önleyecek ve-ya çok geciktirecektir. AB'nin Türk kültürünün Batı kültürü için bir zenginlik olacağını anlaması, Doğu Sorunu'nu unutup önyargıdan kurtulmasını gerektirmektedir ki, bu da kolay gerçekleşeyeceği benzemektedir.

Türk kültür çevresi ile Batı kültür çevresi farklı şeritlerde oluşmuş ve gelişmiştir. Bununla birlikte, Batı kültürü ile Türk kültürünün tarihî buluşma noktasındaki büyük olay olan Türk Devrim Hareketi bu iki farklı kültürün uyumu yönünde oldukça mesafe almış olup, Türk Devrimi'nin bu yöndeki başarısının en yakın kanıtı Türkiye'nin AB üye adaylığına davet edilmesidir.

Kültür farklılıklarına ilâveten, tarih boyunca yaşanan Doğu-Batı mücadelesinin ana unsurunun Türk-Avrupa savaşları olması, Türkiye'nin AB içerisinde daima "öteki" muamelesi görmesine yol açacaktır.

2) Türk Devrimi'nin en temel iki ilkesi bağımsızlık ve ulusal egemenlik olduğundan, Avrupa ile entegrasyon Türk toplum ve devlet hayatında, Atatürkçülük'ten farklılıkları olan yeni bir çığır, yeni bir yoldur. Her ne kadar bazı çevreler AB üyeliğini Atatürkçülüğün çağdaşlaşma ilkesinin bir gereği olarak göstermek istiyorlarsa da, Atatürk Avrupalılaşmayı değil, çağdaşlaşmayı amaç göstermiştir. Türk Devrimi Batı kültürüne, özellikle Avrupa kültürüne bağlanma ve entegrasyonu amaçlamamakta, bir başka kültüre entegrasyonu değil, çağdaş kültürün üzerine çıkmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan Avrupa ile entegrasyon Atatürkçü düşünce ile bağdaşmaz. AB üyeliği, Atatürkçülüğün bütün ilkelerine kaynağını oluşturan **Bağımsızlık** ve **Millî Egemenliğine** Avrupa'yı ortak yapmaktadır. Gerçekte bu ilkeler ortaklık kabul etmezler.

3) Avrupa Türkiye'de hakkı olmadığı bir şekilde idealize edilmektedir. Oysa Avrupa artık hayalimizi süsleyen eski güçlü Avrupa olmaktan çıkmış, elinde tek önemli değer olarak vasıflı insan gücü kalmıştır. Daha da önemlisi, Avrupa askerlik ve askerî gücün etkinliğinin ve caydırıcılığının gerekli olduğu siyasî alanlarda ABD'ne bağımlılıktan kurtulamamıştır. Öte yandan, AB dış dünya ile ilgilenmeye devam etmesine rağmen, uluslararası alanda kendisini kabul ettirme hevesinden yoksun olup, her geçen gün politik esneklikten de uzaklaşmaktadır. AB askerî güç oluşturmada çektiği güçlüğü yanında teknolojideki üstünlüğünü de yitirmektedir. Avrupa eski ulusal devletler dönemine göre önemli ölçüde amaçsız ve moralsiz duruma eğilimli hale gelmektedir.

d. Kitabın üçüncü bölümü Jeopolitik Düzeyde Güncel Sorunlar başlığı altında düzenlenmiş olup, bu

bölümde Türkiye'nin AB'ne üyeliğinin günümüzde yaşanmakta olan jeopolitik düzey ve etkinlikteki konular üzerinde olabilecek etkileri de alınmıştır. Bahse konu olay ve problemler ise Kıbrıs ve Ege Denizi Sorunları, Fener Rum Patrikhanesi'nin veya Patrikliğin İstanbul'u dünya Ortodoksluğu'nun merkezi haline getirme çabaları, faaliyetleri ve Avrupa'nın olumsuz davranışları olarak kategorize edilmiştir. Bu bölümde yer alan görüş ve değerlendirmelerin aşağıdaki gibi özetlenmesi mümkündür:

1) Kıbrıs ve Ege Denizi Sorunları: Helsinki Kararları ile Ege sorunlarının makul bir süre içerisinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi ve en geç 2004 yılı sonunda Uluslararası Adalet Divanı aracılığıyla çözüme kavuşturulması öngörülmüş, Kıbrıs'a ilişkin olarak ise katılım müzakerelerinin tamamlanmasına kadar herhangi bir çözüme ulaşılamamış olması durumunda, Konsey'in katılım konusunda ön koşula bağlı olmaksızın karar vermesi hükmüne bağlanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB üyeliği, Kıbrıs ve Ege sorunlarının Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda çözümlenmesinin yolunu açacaktır. Yunan Megali İdeası'nın hedefleri ise; Kıbrıs'ın tamamında ve Ege Denizi'nde egemenlik, İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi'nin egemenlik vasfı kazanması, İstanbul'un dünya Ortodoksluğu'nun merkezi haline getirilmesi, Doğu Karadeniz'e Pontus Rum Devleti'nin kurulması ve Anadolu'nun Ege kıyılarına hâkimiyet şeklinde sıralanabilir.

2) Fener Rum Patriği, Ekümenlik, Rahipler Okulu: Türkiye'nin AB üyeliği Patrikliğin ekümenlik isteğinin gerçekleşmesini kolaylaştıracak, böyle İstanbul Ortodoksluğun dini merkezi haline gelecek, yerleşecek Ortodokslar ile İstanbul'un bir Hristiyan şehri olması yolunda önemli bir mesafe kaydedilecek ve Doğu Roma'nın canlandırılması yolunda ciddi bir adım atılmış olacaktır. Patrikliğin diğer amaçları ise Lozan Anlaşması ile kaybettiği tüzel kişiliği kazanmak ve öteki ismi "Grek Yayılmacılığının Harp Okulu" olan Heybeliada Ruhban Okulu'nun tekrar açılmasıdır.

3) Bölücülük Çalışmaları ve Almanya: AB içinde başat rol oynayan Almanya son zamanlarda bir barış dönemi mücadelesi sergilemekte, bu çerçevede bir yandan ülke içindeki ve yurt dışındaki Almanların birliğini güçlendirmek için çaba sarf ederken, bir yandan da diğer ülkelerdeki çeşitli farklı grupları "halk grupları" adı altında istismar etmektedir. Dışarıdaki Alman azınlıklar ile Almanya'nın AB içindeki konumunu güçlendirir ve yaygınlaştırırken, diğer ülkelerdeki azınlıkları kullanıp ya da yeni azınlıklar tesis ederek mevcut ulus devletleri bölmeye çalışmaktadır. Yugoslavya, Fransa,

İngiltere ve Türkiye gibi Alman politikalarının yolu üzerinde bulunan ülkelerde bu çabaların somut bir biçimde görülmesi mümkündür.

“Almanya Türkiye’ye yönelik faaliyetlerini Alman siyasi partilerinin kurdukları vakıflar (Konrad Adenauer, Friedrich Ebert, Friedrich Naumann ve Heinrich Böll Vakıfları) aracılığıyla yürütmekte, bu vakıfların çalışmalarının ise Kürt sorunu tartışmalarını açmak, toplumun değişik katmanlarını Kürt sorunu üzerinde tartışmaya ve çözüm üretmeye alıştırmak, Kürtçü gruplar ile Almanya arasında ilişki kurmak, siyasal İslamcılarını bir araya getirerek bunların Almanya ile temasta olmalarını sağlamak, Aleviler ile görüşmek ve bunları Kürt sorununa kaydırmak, Türkiye’nin etnik çetelesini tutmak ve Türk Ordusu’nu sekiz yıllık eğitim sebebiyle İslâm düşmanı göstermek gibi konular üzerinde teksif ettikleri bilinmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, Almanya’nın Türkiye’yi bölme yönündeki iradesini, Türkiye’yi dışarıda bırakarak değil, AB’ne üye adayı yaparak daha kolay gerçekleştirebileceği görülmektedir” denilmektedir.

4) AB’nin Olumsuz Davranışları: AB Türkiye’-yi dışlama çabalarını sürdürmekte olup, bunun son örnekleri Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP) Anlaşması ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) olmuştur. Türkiye, GAİP’ni kuran 30 Temmuz 1999 tarihli anlaşmanın dışında tutulmuş, bir iki toplantıya “lütfen” davet edilmişse de, Balkanlar’dan dışlanmıştır. Aslında, Avrupalıların bölge için Türkçe olan ve Türkiye ile irtibat hissi veren “Balkan” kelimesi yerine “Güneydoğu Avrupa” terimini kullanmalarının ardında da Türkiye’yi Balkanlar’dan dışlama amacı yatmaktadır. Türkiye’nin AB üye adaylığını samimi olarak benimseyen bir Avrupa’nın gelecekle ilgili bu çok önemli iki oluşumdan Türkiye’yi dışlamaması gerekirdi.

Kitabın bu bölümünde başlık olarak verilen konu ile doğrudan ilişkili olmasa da, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin yürütülmesi konusuna da değinilmiş olup, bu hususta başta Gümrük Birliği Kararı olmak üzere AB’ne ilişkin anlaşmalardan sadece Ankara Anlaşması’nın TBMM’nden geçirildiği, diğer anlaşmaların onaylanmasında anayasanın ihlal edildiği ve yetki aşımına girdiği belirtilmektedir.

2. Yukarıda özetlenen görüş ve değerlendirmelerden hareketle yazarın aşağıdaki sonuçlara vardığı görülmektedir.

a. Gümrük Birliği’ne giriş ve AB’ne üye adaylığı kararları kamuoyunun rızası ile değil, üç-beş yetkili tarafından anayasayı ihlal etmek suretiyle alınmış olup,

ülkede bu konuda bir konsensus oluşmuş değildir. Türk Kamuoyu AB üyeliğinin ne getirip ne götüreceği konusunda bilgilendirilmemekte, konu akademik düzeyde de yeterince ele alınmamaktadır.

b. AB ile bütünleşme Atatürkçülüğün temeli olan tam bağımsızlık, millet egemenliği, hukukun üstünlüğü ve ulus devlet ilkeleriyle çelişmekte olup, Atatürkçülüğün öngördüğü çağdaşlaşma hedefinin gereği değildir. Atatürkçü çağdaşlaşma ile Avrupa’ya entegrasyonun aynı kefeye konulması söz konusu olamaz.

c. AB’nin Türkiye’ye olan ihtiyacı ülkemizin Birliğe duyduğu ihtiyaçtan daha fazla olup, tam üyeliğin gerçekleşmesi halinde Türkiye’nin bölgesel ve evrensel olanakları kısırlaşırken AB’nin ufuk ve etkinliği genişleyecek, Türkiye AB’nin bir uydusu haline gelecektir. Türkiye, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu’da tarih, coğrafya ve kültürünün kendisine yüklediği bölgesel rol ve sorumlulukları gereği gibi yerine getiremeyecek, AB politikalarını izlemekle yetinecektir. Daha da önemlisi, Avrupa Türkiye’yi AB’ne üye yapmak suretiyle, ülkemiz üzerindeki tarihi emellerini (Doğu Sorunu) gerçekleştirme imkânına kavuşacaktır. Bu çerçevede Kıbrıs, Ege, Rum Patrikhanesi gibi sorunlar millî menfaatlerimize aykırı bir şekilde çözümlenirken, insan hakları ve azınlıklar propagandası suretiyle ülkemizin bölünmesi yoluna gidilecektir. İlaveten, kültürel ve tarihi faktörlerin etkisiyle Türkiye AB içinde daima “öteki” olarak kalacaktır.

d. Türkiye’nin coğrafi ve jeopolitik konumu ile jeopolitik etkinliğini sağlayan beşeri değerleri, ona AB ile bütünleşme modeline karşılık ile seçenек yelpazesi sunmaktadır. İçlerinde KEİ ve İKÖ ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Çin ve Japonya ile yakın ilişkiler kurulması, EKİT’nin geliştirilmesi, NAFTA ile yakın ilişkiler kurulması gibi seçeneklerin yer aldığı bu geniş yelpazede, Türk Dünyası ile başlangıçta kültürel, daha sonra ise siyasi yakınlaşmaya varan bir birliğin kurulması ve ABD ile bir stratejik ortaklığın oluşturulması mümkün, gerçekçi ve evrensel dengeler bakımından yararlı görülmektedir.

Sonuç olarak yazar *“özlediğimiz geleceğe Avrupa Birliği içinde değil, AB dışında bağımsızlığın hür iradenin verdiği imkânlarla ulaşılabilir.”* demektedir.

Böyle ayrıntılı bir çalışmayı yayın hayatına kazandırdığından dolayı, Sayın Suat İlhan Paşa’yı kutluyor ve başarılarının devamını diliyoruz. Okuyuculara bu yayını temin ederek bu konudaki fikirlerini pekiştirmelerini salık veriyoruz.

“Doğumunun 150. Yılında Mihai Eminescu”

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Romanya kültürü, şair, şiir.

Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu: **Doğumunun 150.Yılında Mihai Eminescu**, Takav Mat., Ank. 2000, Ürün Yayınları.

Nail TAN
Halk Bilimi Uzmanı

UNESCO'nun 2000 yılında anılacak ünlüler takviminde yer alan Romen şair Mihai Eminescu (1850-1889) hakkında ölümünün 100. yılında (1989) ilk kitabı (Eser Mat., Ank. 1989, 64 s.) yayımlayan Nasrattınoğlu, bu kez geniş kapsamlı bir kitapla şairi Türk okuyuculara tanıtıyor.

Eminescu, 15 Ocak 1850 tarihinde Moldova topraklarındaki Botoşani'de on bir çocuklu bir Romen ailenin yedinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Ukrayna sınırları içerisindeki Cernauti'de Alman Milli Okulu'nu bitirdi. Daha sonra liseye devam etti. 1866 yılında henüz 16 yaşında iken “*Bende İmkan Olsaydı*” adlı ilk şiiri bir dergide yayımlandı. Derginin yayın yönetmeni Eminoviç olan soyadını “Eminescu” olarak değiştirdi. Aynı yıl peş peşe şiirleri yayımlanınca hayatının yönü değişti. Bükreş'e geldi. 1867-1868 yıllarında çeşitli tiyatrolarda suflör olarak çalıştı. 1869 yılında arkadaşlarıyla birlikte Orientul adlı bir edebiyat derneği kurdu. Derneğin kuruluş amacı halk masallarını derlemek, tarihi ve edebi belgeleri toplamaktı. Eminescu, Moldova'da derleme yapacak grupta görev aldı.

29 Ekim 1896'da Viyana'da Felsefe Fakültesi'ne girip yüksek öğrenim görmeye başladı. Viyana'da Romen öğrencilerle tanışıp öğrenci derneklerinde çalıştı. Romen milliyetçileri safında yer aldı. Şiirler, siyasi makaleler, halk kültürü incelemeleri yayımladı. 1872 yılında önce Bükreş, sonra da Berlin'e giderek yüksek öğrenimini sürdürdü. 1874 yılı sonunda yüksek öğrenimini tamamladı. 1875 yılında İaşi Merkez Kütüphanesine müdür olarak atandı. Aynı yıl eğitim müfettişliğini tercih etti. Kütüphaneyi devrettiği müdürün şikayeti üzerine 1876 yılında işsiz kaldı.

Gazetelerde çalışıp şiir, hikaye ve denemeler yazmaya başladı. Bükreş'te oturuyordu. 1881 yılına gelindiğinde ünlü bir şair olmuştu. 1882 yılı başında polemikler yarattığı gerekçesiyle Bükreş'te Çalıştığı **Timpul (Zaman)** gazetesinden kovuldu. Aynı yıl “Lucafarul (Çolpan)” adlı ünlü şiirini tamamladı. Çok beğenilen bu şiir Almancaya çevrildi. 1883 yılında şiir, Romenler arasında da büyük ilgi gördü. Şiirleri Viyana'da da yayımlanmaktaydı. Aynı yıl ciddi şekilde hastalandı. Viyana'da tedavi gördü. 21 Aralık 1883'te Viyana'da ilk şiir kitabı yayımlandı. 1884 yılında babası öldü, kardeşi Nicu intihar etti. Bükreş'e oradan da İaşi'ye gidip tekrar Merkez Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Ancak yeniden hastalandı, hastahaneye yatırıldı. Aynı yıl ünlü “Diana” şiiri yayımlandı. 1885 yılında Viyana'da şiir kitabının ikinci baskısı yapıldı. 1886 yılının ilk gününde “Dalila” şiirinin bir bölümü basıldı. 1887 yılında Viyana'da tedavi gördü. 1888 yılında, sağlık durumu dolayısıyla sürekli görev yapmayan, Eminescu'ya Romanya Parlamentosu tarafından ömür boyu aylık bağlandı. 25 Aralık 1888'de Viyana'da şiir kitabının üçüncü baskısı yapıldı. 1889 yılı başlarında sağlığı iyiden iyiye bozulan Eminescu hastahaneye kaldırıldı. Yaşadığı çalkantılı, çilelerle dolu 39 yıllık hayatı akli dengesinin bozulmasına yol açmıştı. 15 Haziran 1889 günü hayata gözlerini yumup Bükreş'te Bellu Mezarlığı'nda bir ıhlamur ağacının dibinde toprağa verildi. Ölümünden sonra şiir kitabının dördüncü baskısı yapıldı. Büyük bir aşkla sevdiği ancak evlenemediği kadın Veronica Mide de 3 Ağustos 1889'da Eminescu'nun yanına gitti.

Şiir, hikaye, roman, piyes, deneme yazan, halk bilimi incelemeleri de yayımlanan Eminescu, 39 yıllık ömrüne çok önemli başarılar sığdırmış, Romen milletinin övündüğü, gurur duyduğu bir yazar olmuştu. Şairlik yönü ağır bastığı için bu yönüyle ün yapmıştı. Onun ün yapmasına sebep olan başlıca sanat etmenleri; halk kültürü derlemeleriyle Romen dilini ve kültürünü çok iyi kavraması, bu kültürün ürünlerini milliyetçi bir süzgeçten geçirerek ulusuyla paylaşmasıydı. Romen kimliğinin oluşmasına büyük katkısı olmuştur. Bugün Romanya ve Moldova'da birçok kuruluş, yer, onun adını taşımakta olup fotoğrafı, resimleri her yerde görülmektedir.

Nasrattınoğlu'nun kitabı Ürün Yayınlarının sahibi Metin Turan'ın “*Sunuş*”u ve yazarın “*Ön Söz*”ü ile başlıyor Eminescu'nun yazımının girişinde özetlediğimiz hayatı geniş olarak 7-14. sayfalar arasında yer almış.

İkinci bölümde Eminescu'nun şiirlerinden örnekler verilmiş. Bu bölümde, Enver Mahmut'un Türkçeye

çevirdiği en ünlü şiiri *Çoban Yıldızı-Çolpan (Luceafarul)*, başta olmak üzere sırasıyla *Açıklama (Glossa)*, *Sensiz Çok Ağır, Eleştiricilerime, Sen Hep Yoksun, Ah Anam Güzel Anam, Buda'ya da Budizm'e de İnaniyorum. Senden Uzağım, O Kal, Orman Titriyor 1-II, Ormana Yakın, Dilek, Ormanda Düğün, Şayet, Neden Sallanıyorsun, Yeniden Görüşme, Göl, Uykucu Kuşlar, Dua, O Yıldıza, Ah Sesin Anneciğim, Geçti Seneler, Ne Zaman ki, Sone (Dışarda Güz), Yıldıza, Gece Yarısı Vuruyor, Kalmış Son İsteğim, Yarınla Günlerin Arıyor, Tepeler Üzerinden, Kaside, Dedikodulara Cevap, 1. Mektup, 111. Mektup (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Efsanesi)*

Eminescu'nun şiirleri içinde "*Mektup*" ların ayrı bir önemi vardır. Dört mektup, önce "*Hicivler*" başlığı altında yapılmıştır. Çünkü, Eminescu'nun hayalinde yaşadığı sevgi, iyilik, güzellik, barış dolu dünya ile gerçek dünyada gördükleri karşısında duyduğu duyguları, düşünceleri dile getiriyordu. Tam bir hayal kırıklığı, karamsarlık yumağı... Bu mektuplardan üçüncüsünün ayrı bir havası var. Türkçeye çevirisi de ustaca yapılmış. Osman Gazi'nin Şeyh Edebali'nin dergahında gördüğü rüyayı anlatıyor. Bilindiği gibi, Osman Gazi rüyasında göğsünden bir ağacın çıktığını, dal budak salıp Asya, Avrupa ve Afrika'yı kucakladığını görmüştü. *Mektup* adlı şiir, Eminescu'nun geniş kültürünün sonucu yazılmıştır.

Kitabın son bölümü, Eminescu incelemelerine ve fotoğraflara ayrılmıştır. Bu bölümde; Mihai

Cimpoi'nin "Eminescu'nun Dünya ve Hayat sırlarını Çözme Denemeleri". Dr. Tahir Kutsi Makal'ın "Romen Şair Eminescu'da Sevgi Arayışı" ve Eminescu'ya Saygılar (Perpesicius 1964) makaleleri yer almaktadır. Bu makalelerden şairin hayatı, kişiliği, sanatı hakkında daha geniş bilgi edinilmektedir. Bölümün sonuna, Mihai Cimpoi'nin 23 Ağustos 1991 tarihinde Kışinev'de kitabın yazarı Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu ile yaptığı bir röportaj eklenmiştir. Bu röportajda Yunus Emre ile Eminescu'nun şiirlerindeki ortak temalar üzerinde de durulmuştur.

Şairlik, çileli bir meslektir. Şair; acıyı, çileyi, sevgiyle, yaşama sevinciyle yoğurduğu sürece, geniş halk kitlelerince benimsemiştir. Bir de ulusunun çıkarlarını, yücelmesini düşünürse başta edili. Eminescu, bu özellikleriyle Romenlerin anıt sanatçılarından biridir. Bir "Milli Kahraman" ölçüsünde saygı görmektedir.

İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Türkiye'de gereği gibi tanınmayan Eminescu'yu, doğumunun 150. yılında da Türk okuyuculara tanıtmakla Türk-Romen dostluğu adına önemli bir hizmette bulunmuştur. Prof. Dr. Enver Mahmut'un kitapta yer alan "Eminescu ve Çoban Yıldızı" başlıklı makalesinde de belirttiği gibi 1877 Romen bağımsızlık mücadelesi sırasında ne şiirlerinde ne de gazetelerde yazdığı makalelerde Türkler aleyhine tek satır bile yazmamıştır. Bu bakımdan da Eminescu'yu Türkiye'de daha iyi tanımak ve tanıtmak mecburiyetindeyiz.

Türk Çocuğu ecdâdını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.

M.K.ATATÜRK

Faik Tonguç, “Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları”

Anahtar Kelimeler: Türk Tarihi, Birinci Dünya Savaşı, anı.

Yayına hazırlayan: Mürşid Balabanlılar, **Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 409, Anı Dizisi:12, İstanbul-1999, 396 sh.

Filiz ÇOLAK

Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

Hatırat denilince genellikle büyük adamların, memleket çapında büyük işler görmüş önemli siyasi rollerde bulunmuş ve iç yüzünü çok kimsenin bilmediği olaylara karışmış devlet adamlarının yazdıkları eserler akla gelmektedir. Ancak sıradan vatandaşların yazdıkları da yaşadıkları dönemin olaylarına farklı bir bakış açısı getirebilmektedir. **Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları** da bu tarz bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faik Tonguç, 1890-1968 yılları arasında yaşamıştır. Mülkiye Mektebi’ni bitirdikten sonra Londra’ya gittiği dönemde Birinci Dünya Savaşı patlak verince ülkesine dönmüş ve bir süre sonra gönüllü olarak savaşa katılmış gençlerden birisidir. Tonguç, o yıllardaki üniversite gençliğinin büyük bir kısmının etkisi altında olduğu gibi “Turan” idealine inanıyordu. Gençliğin amacı Türk ırkının yaşadığına inandıkları geniş bir coğrafyayı fethedip, büyük ideali gerçekleştirmekti. Elimizdeki eser Faik Tonguç’un Doğu Cephesi’nde savaşa katıldığı dönemi, büyük bir kısmı cepheye günü gününe tutulmuş notlarına dayanarak anlatılmaktadır.

Eser; içindekiler, sunuş, önsöz ve 12 alt başlıktan oluşmaktadır. Sunuş bölümünde Faik Tonguç’un özgeçmişi ile bilgiler yer almaktadır. Önsöz kısmında ise yazarın anılarını yayınlama amacı üzerinde durulmaktadır. Burada Faik Tonguç anıları hakkında; “*Vatanın savunulmasıyla başlayan, hayat mücadele-*

siyle biten, her sınıf halk arasında çeşitli işlerde geçmiş bir ömrün panoromasıdır. Bu ömür, okuyuculara küçük bir ders verebilirse kendimi bahtiyar sayacağım.” demektedir.

Hatıraların konu başlıkları şöyledir:

1914 Genci (13-20 s.) başlığı altında 1914 yılının yaz aylarında Londra’da öğrenci iken Avrupa’da heyecan verici haberler ve olayların birbirini takip ettiği ve nihayet savaşın Avrupa’da patlak vermesi üzerine bir an önce ülkesine dönme kararı alması ile başlamaktadır. Daha sonra ülkeye dönüş macerası, İstanbul’da Harbiye Mektebi’ne kaydolması ve aldığı dört aylık askerlik eğitimini anlatmaktadır.

İstanbul’dan Hareket (2 1-24 s.) 13 Ocak 1915’de İstanbul’dan ayrılışıyla başlayan bu bölüm 17 Ocak 1915’de Sivas’a varışıyla sona ermektedir.

Korkunç Gerçekle Yüzyüze (25-52 s.), 29 Ocak 1915- 27 Mayıs 1915 arasındaki günleri içermektedir. “Turan” idealiyle yola çıkan genç askerin Sivas’tan itibaren Erzurum’a kadar halkın ve şehirlerin perişan vaziyeti karşısında şaşkınlığı gerçekle yüzyüze gelmesi anlatılmaktadır. Yedek subay olan Tonguç Erzurum’daki 30. Tümen, 88. Alayda cephedeki görevine başlamıştır.

Sivri’de Bir Yaralı (53-168 s.), 29 Mayıs 1915 -11 Temmuz 1916 arasındaki dönemde cephedeki ileri harekate katılışı, küçük bir birliğe komuta edişi ve bu esnada yaralanarak tedavi görmesi anlatılmaktadır.

Esirlik (169-231 s.), 11 Temmuz 1916’da Rusların şiddetli bombardımanı karşısında zor durumda kalan birliğindeki 17 askerle birlikte Rus askerlerine teslim oluşu ile başlayan esaret aylarına dair bilgiler bulunmaktadır. Sibiry’a da geçen esirlik günlerine ait bu bölüm 4 Temmuz 1917 tarihine kadar devam etmektedir.

İki Kişi Kaçıyor (232-259 s.), 28 Temmuz 1917 - 29 Ekim 1917 tarihleri arasındaki bu bölümde kaçma planları yaparken iki arkadaşlarının kendilerinden ayrı olarak kaçmaya karar vermeleri ve müteakiben gelişen olaylar anlatılmaktadır.

Esirler Gazete Çıkartıyor (260-282 s.), 4 Kasım 1917 - 18 Şubat 1918 arasını kapsayan bu başlık altında esaret günlerinde Türk subayların **Niyet** adlı bir gazete çıkarma faaliyetlerinden bahsetmektedir.

Çar’ın Askerleri Gidiyor, Bolşevikler Geliyor (283-297 s.), 22 Şubat 1918 - 24 Nisan 1918 tarihleri arasında geçen bu bölümde Rus Çarlığı’nın yıkılmasına neden olan Ekim 1917 İhtilali sonrasında gelişmeler yer almaktadır.

Yeni Bir Kaçış Planı (298-300 s.) adlı başlık 16 Mayıs 1918 -25 Mayıs 1918 arasında bir Alman'ın yardımıyla Şarya istikametine doğru kaçış serüvenini anlatmaktadır.

Şarya (301-338 s.) bölümü 27 Mayıs 1918'de bu kasabaya gelişleri ve buradan Volagna trenine binişleri ile başlamakta ve 9 Haziran 1918 'de Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya topraklarına girerek esaret aylarının bitişi anlatılmaktadır.

Sevinç, Hüzn ve Şok (339-358 s.) başlığı altında üç yıl, beş ay, on beş gün sonra batıdan hareketle Sirkeci istasyonundan İstanbul'a 27 Haziran 1918'de gelmesiyle başlamaktadır. Ne yazık ki bu sevinç uzun sürmemiş, İstanbul'da harap bir tabloyla karşılaşmış ve ailesinin Yozgat'a gittiğini öğrenmiştir. Ailesinin yanına gitme kararı almasına rağmen bir yanlış anlaşılma sonucunda tutuklanarak tekrar cepheye gönderilmiştir. Bu sefer Batum tarafına giden sayın

Tonguç bir süre sonra Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile geri dönmüş ve bir tesadüf eseri Samsun'da ticaret hayatına atılmıştır.

Çapanoğlu'nun Elinde (359-396 s.) adlı son bölümde ise 1919 yılı içerisinde iş nedeniyle gittiği Yozgat'da meydana gelen Çapanoğlu ayaklanması hakkında bilgi vermektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları son derece akıcı ve duru bir üslupla kaleme alınmış süreleyici bir eser. Hatta kimi yerlerde alabildiğince duygusallaşan üniversite mezunu bir gencin vatanını savunma düşüncesiyle katıldığı savaşta küçük birliğe komuta ederken yaşadıkları, esirlikte Rus Devrimi günlerine dair izlenimleri ve ülkesine döndüğünde Kurtuluş Savaşı sürecini görmüş, yaşamış olan Faik Tonguç'un hatıralarını ilgiyle okunan bir eser olarak okuyuculara tavsiye ederiz.

***The International Conferance "Cultural Heritage of Türkmenistan;
inner origins and present perspectives"***

10-13 Eylül 2000 tarihinde Aşkaabat-Türkmenistan'da

"Türkmenistan'ın geçmişteki ve gelecekteki kültürel mirası"

konulu uluslararası bir konferans düzenlenmiştir.

"OSH 3000"

Kırgızistan Devleti himayesinde Kırgızistan hükümeti Uluslararası Bilimler Akademisi ve Kırgızistan'daki UNESCO Millî Komisyonu Doğu Kültürlerinin Oluşumunda Osh 3000'in bağlantısını konu alacaktır.

4 Ekim 2000'de Osh'da yapılacak sempozyumda Antik ve Orta çağdaki kültürel öğeler, yaşayan kültür ve milletlerarası gelişimi, kültür ve medeniyetler arasındaki tarihi faktörel başlangıcı ve modern perspektifi açısından kültürel miras ele alınacaktır.

“İshâk Çelebi'nin Divanı'nı Okurken”

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, Divan, değerlendirme.

(Haz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri),
Üsküblü İshâk Çelebi / Divan, Tenkidli Basım,
Mimar Sinan Üni. Yay., No:15, Fen-Ed. Fak. Yay.
No:2, İstanbul, 1990, XIII+378 sayfa.

Şevkiye KAZAN

Süleyman Demirel Üniversitesi
Burdur Eğitim Fakültesi Arş. Gör.

XVI. yüzyıl klâsik şiirimizin temsilcilerinden İshâk Çelebi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, doğum yeri bugün Makedonya sınırları içerisinde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki önemli kültür merkezlerinden biri olan Üsküp'tür. Şair, “Üsküplü İshâk” olarak tanınmış ve şiirlerinde de “İshâk” adını mahlas olarak kullanmıştır. Büyük olasılıkla, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Rumeli'de geçiren şair, Edirne İbrahim Paşa, Serez, Üsküp, Bursa Kaplıca, İznik Orhaniye, Edirne Darü'l-hadîs ve sonunda Sahn'a müderris olmuştur. İshak Çelebi'nin Darü'l-hadîse müderrisliğini Mu'ammâyî, bir tarih beytiyle şöyle ifade etmiştir:

'Âlim ü ehl-i tefsîr rûşen-fakîh-i âfâk
Allâh ne müstehakdur Dârü'l-hadîse İshâk
Dârü'l-hadîs gibi yere müderris oldun
Lâzım değil mi târîh Dârü'l-hadîs İshâk
(Latîfî Tezkiresi, 1314, s.91.)

İshâk Çelebi, son görevinde Yeganzâde Sinan Çelebi ile anlaşamayarak müderrislikten ayrılmış ve Şam'a kadı tayin edilmiş; “Şam-ahşam” kelimeleri arasında cinas ilişkisinden yararlanarak yola çıkış tarihini(H.943) bir beyitle haber vermiştir:

Şehr-i zi'l-hiccede 'azm-i seferüm şâm oldı
İstedüm yazmaga târihini ahşam oldı
(s.351/T.12-b.1)

İshâk Çelebi, Şam'da ölmüştür. Kaynaklar, ölüm tarihini şu beyitle kendisinin düşürdüğünü söylerler:

Gelecek hâlet-i nez'a dedi târihini İshâk
Yöneldim cânib-i Hakka başı açık yalın ayak

Üsküplü İshâk Çelebi'nin Divanı'nın yayımlanması, yeni harflerle çevrilip yayımlanan her divanda olduğu gibi, divan edebiyatı çalışmaları açısından önemlidir.

Divan'da, 16 kaside, 6 musammat, 2 şehrengiz, 342 gazel, 12 mukatta', 10 Arapça ve Farsça şiirler vardır.

İshâk Çelebi Divanı'nın başında yer alan kasidelerde geleneksel muhteva anlayışı çerçevesinde şiir söylenmiştir. Diğer divan şairlerinde olduğu gibi, İshâk Çelebi de yaşadığı dönemden ve çağının sosyal yapısından söz etmektedir. Yavuz Sultan Selim, çağının sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Bülend- mertebe Sultân Selîm-i şâh-ı cihân

Ki zikr-i nâm-ı şerîfi virür revâna sürür
(s.25/b.7)

Üsküp ve Bursa'daki Kaplıca Medreselerinde müderrislik yapan şairin, divanındaki şiirlerinde de Üsküp ve Bursa'nın yeri büyüktür. Bursa ve Üsküp Şehrengizi'ni de yazmakla ünlü olan şairin buraları öven beyitleri de çoktur. Bursa Şehrengizi'ndeki bir beytinde; çok yer gördüğünden

Bi-hamdi'llâh ki gördün her diyâr
Teferrüc eyledün niçe bahârı(s.89/b.19)

Bulardan meylün oldı mı birine
Ki teşbîh idesin huld-ı berîne(s.89/b.20)
söz ettikten sonra :

Bütün dünyâda var mı Bursa şehri
Kamusu rûstâyî Bursa şehri(s.89/b.21)

Beytiyle Bursa şehriden daha güzel bir yerin bulunmadığını söylemektedir. Şehrin tabii güzelliklerini, akarsu ve kaplıcalarını tasvir ettikten sonra; eğlence yerlerinde karşılaştığı sekiz “meh-pâre” nin tasvirine geçmiş ve çeşitli meslek erbâbını anlatmıştır. İvaz, Mahmut, Bekir, Mustafa, Paybörkçi Oğlu, Hasan, Bali, Hüseyin adlarındaki kişiler, meslekleriyle ilgili olarak yedişer beyitte anlatılmıştır. Şehrin güzellerinin çok olduğunun söylendiğini; ancak “garip” olduğu için çoğunu tanımadığını

Bu şehrin çok didiler dilberini
Garibüz görmedük biz ekserini(s.99/b.115)

söyledikten sonra

Budur yanumda olanlar müselleme

Kalanın bilmezem Allâhu a'lem(s.99/b.117)

beytiyle şehrengizine son vermiştir.

Üsküp şehrengizinde ise:

Diyeydün kim behişt olmuştu Üsküb

Bahâr ile şu resme zeyn idi hûb(s.101/b.15)

Üsküp'ün cennet olduğunu belirttikten sonra altı dilberin tasvirini verir. Bu şehrin güzellerinin çok ve pehlivan olduğunu söyler:

Bu şehrin gerçi çokdur dil-rübâsı

Gönüller sevgüsü cânlar safâsı(s.108/b.97)

Ki her biri inen mahbûb-ı cândur

Gönüller sevgüsü gey pehlevândur(s.108/b.98)

İshak Çelebi, Üsküp'ü anlatan şehrengizinin sonunda, "yârân"ın himmetiyle bu şiiri yazdığını, okuyanların manasını anlamalarının en büyük muradı olduğunu söyler; kusurlarının ve eksiklerinin hoş görülmesini ister:

Bi-hamdi'llâh ki yârân himmet ile

Yazup nazma getürdük rağbet ile

Velî budur murâdum okıyanlar

Okuyup ma'nîsin fehm eyleyenler

Gerekdür eksügin ma'zûr ideler

Anunla hâturum mesrûr ideler

Eger kim her birinde eksügi var

Gerekdür dimeyeler eksügi var

Be İshak yiter oldu 'arz-ı hâlün

Demidür sen dahi hatm it makâlün

Dilersen kim ola sözün müselleme

Mutavvel eyleme va'llâhi a'lem

(s.108/b.100-105)

Şehrengizlerinden başka gazellerinde de Bursa ve Üsküp ve diğer Rumeli şehirlerine rastlamaktayız. Üsküp adı genellikle güzellerle birlikte ele alınmıştır.

Bir yer var imiş dilberi 'âşik-küş olurmış

İshâk yürî gidelüm Üsküb olacaktur(s.146/b.5)

Kanı İshâk ki ana gösterelüm yerlerini

Üskübün şol güzelüm serv-i semen-berlerini

(s.77/VII -b.1)

İşitdüm yine bir gerçek kıyâmet dil-rübâ kopmuş

Saçı zencîrine dizmiş kul imiş cümle Üskübî

(s.308/G.290-b.4)

Âh ol kişiye kim geçüre rûzgârını

Görmek müyesser olmaya Üsküb diyârını
(s.328/G.322-b.1)

Enhâr-ı cennetün yüzi suyu degül midür

Farza ki öğmedün tatalum Vardarını

Yaşum ocağına gice gündüz revân olur

Andukça Karatağ Dağı ol Akbınarını

(s.328/G.322-b.2ve 5)

İshak Çelebi, bulunduğu yerde kadir kıymetinin bilinmediğini, Rumili'ne giderse orada itibar göreceğini; nitekim Rumili güzellerinin şirinlik muskasına benzeyen şiirlerini kapıştıklarını söylemektedir. İshâk'ın aklını fikrini ela gözlü, kara kaşlı Rumili dilberleri almıştır. Bu güzelleri bir yere toplayıp, sarhoş olmak istemektedir:

Delü gönüm bana uy gel gidelüm Rumiline

Kadrimüz ola ki fi'l-cümle birezcük biline
(s.280/b.G249 b.1)

Şi'ri İshâkun ne sihr eyler ki şîrînlük gibi

Birbirinden kapışurlar Rûmili dilberleri

(s.337/G.336-b.7)

"Şiirim her beyti sanki bir yığittir. Böyle bir "tîg" kimin yanında var." diyen şair, bir yandan şiirini överken bir yandan da şiirlerinin rediflerini nasıl ve neden seçtiğini ifade etmektedir. Medhin kılıcını dünyaya salmak için, şiirinin redifini "tîg" yapmaya karar vermiştir. Bu gönle hoş gelen şiir ile "tîg" bir yadigârdır:

Her beyti şi'rümün sanasın bir dilirdür

Kim var yanında her birinün bir yarar tîg
(s.32/K.5-b.35)

Salmaga tîg-i medhüni etraf-ı 'âleme

İtdüm redîf-i nazmum için ihtiyâr tîg (s.30/K.5-b.22)

Bel bağlamağa hüdmete göndermişem şehâ

Bu şi'r-i dil-peziir ile yâdgâr tîg (s.30/K.5-b.23)

Seher ve serv redifli kasidelerinde de bu redifi seçişini ifade etmekte; kendisinin taze, hoş, nükteli beyitleri ile serv arasında bir ilişki kurmaktadır:

Dil bülbülü okur yine nazm-ı seher-redîf

Evsâf-ı hüsnün itmege bir bir edâ seher
(s.42/K.8-b.34)

Her beytinün sevâdı bu nazm-ı kasîdenün

Benzer şu giceye ki redîfi ola seher

(s.42/K.8-b.35)

Şiirle ilgili beyitlerinde daha çok gazel türünden bahseden şairin divanında kaside ve musammat gibi şiirler bulunmasına rağmen, “gazel”de ısrar ettiği görülmektedir. Onun şiiri şahlara kulağına lâyık bir inci değerindedir. Ona göre nazm, bir cevherdir. Bu nazmın kıymetini bilmeyenler cevhere sahip olamazlar. Sözleri akıcı ve parlaktır. Onun gazellerini okuyanın ağzının suyu akar.

Tazelik, akıcılık, parlaklık, tatlılık, naziklik, güzellik onun şiirlerinin vasıflarındandır. Bir su gibi akıcı ve parlak olan şiiri “gazel-i âbdâr”, “şi’r-i âbdâr”, “beyt-i âbdâr”dır. Onun şiiri, “lûlû-yı şehvâr, gevher-bâr şi’r, şeb-çerâğ, dürr-i şehvâr, nazm-ı dür-efşân, şi’r-i dil-pezir, sürûd-ı şi’r, üslûb-ı nazm, hûb, taze, âbdâr, tatlu, nazik, latîf, şîrîn”dir, şairlerin yüzü suyudur.

*Şâ’irlerün yüzi suyu İshâk nazmudur
Kim câna su seper gazel-i âbdâr ile
(s.286/G.257-b.7)*

*Ümidüm ol yine bu teşne-leb hevâdârun
Yüregine su sepe şi’r-i âbdârı ile
(s.298/G.275-b.4)*

*Diler ki harf ata gâyet harîfdür nazmum
Cevâhir-i kelimâtumla dürr-i meknûna
(s.294/G.269-b.8)*

Şiirde mana, önemlidir ve lûlû-yı şehvâr”, “gevher-bâr” gibidir. Mananın en önemli özelliği nükteli ve nazik olması, hoş gitmesidir: *Dinle sözüm hakîkate haml eyle merd isen
Ma’na-yı zâhîrîsi egerçi mecâzadur
(s.133/G.30-b.4)*

*Cân virürse ma’nî-i hâsa n’ola nazm ehli kim
Merd-i şâ’ir-pişe olan rind-i şahid-bâz olur
(s.138/G.37-b.3)*

İshâk, yaratılışının lutfuyla, nazım mülkünün şahıdır. Hadd-ı kemâle ulaşmıştır. “Tab” şairin şair olarak yaratılış özelliği, şairlik cevheri, yaratılıştan sahip olduğu sanatçı varlığıdır. İshâk’ın gazel tarzındaki üslubu gayet güzel ve naziktir. İshâk öyle bir şairdir; ki her köşede hatırlanmakta, defter ve divan onu dilden düşürmemektedir:

*Mülk-i nazmun şâhısın İshâk lutf-ı tab’ ile
İtseler sana yeridür ehl-i divân âferîn
(s.261/G.221-b.7)*

*Lutf-ı tab’un ireli hadd-i kemâle İshâk
Görünür her gazelün şi’r-i Hasandan nâziük
(s.213/G.147-b.5)*

İshâk Çelebi’ye göre şiir, âşıkla sevgili arasında bir anlaşma, haberleşme veya ilişki kurma aracıdır. Gazellerini, o sevgililer için yazmıştır. Şiiri olmasaydı, kendi halini sevgiliye nasıl anlatacaktı. Bu yüzden gazelleri, güzelleri etkilemek için bir vasıta aracıdır. Ayrıca onun şairlik gücü de sevgilinin güzelliğine bağlıdır.

*Rahm idüp İshâka cânâ sûret-i hâlin yazup
Sana kim iş’âr iderdi nazm u eş’âr olmasa
(s.293/G.267-b.7)*

*‘Arz itmege derd-i dilün İshâk nigâra
Bir Türkî gazel didi ki görsen begenürsün
(s.245/G.195-b.9)*

Onun şiirlerini kim dinlerse veya okursa ondan sevinç ve mutluluk duyar. Şiirleri de bülbül gibi güzel sesli okumak gerekir. Kendisini bülbüle benzeten şair, güzellerin vasıflarını övmek için şiirler yazmıştır.

*Güzeller şi’r-i İshâka bu denlü râğbet itmezdi
Mücerreb nüshası vardur ya hod sâhib-kerâmetdür
(s.167/G.78-b.9)*

*Yâd idüp İshâk hüsnün bâğını medh eylese
Ey gül-i ra’nâ ana kim bülbül-i gûyâ dimez
(s.185/G.105-b.7)*

*Gülşen-i hüsnün temâşâ eyleyüp medh itmege
Bir dahi İshâk gibi bülbül-i şeydâ mı var
(s.158/G.66-b.5)*

*Gülsitân ezberlemiştir nazma kâdirdür okur
Her ne vâdîde dilerse bülbül-i güzâr şi’r
(s.176/G.90-b.6)*

Bülbül ve gül sohbetinde şairin söylediği ve işittiği bazan terennüm, bazan tebessüm ve bazan da şiirlerdir:

*Bülbül ü gül sohbetiydi didüğüm işitdüğüm
Geh terennüm geh tebessüm gâh geh eş’âr idi
(s.311/G.294-b.7)*

İshâk Çelebi’nin beğendiği veya etkisinde kaldığı şairler Sâfi, Necâtî, Hasan, Nizamî ve Zahir’dir. XV. yüzyılda Sâfi mahlaslı Cezerî Kasım Paşa ile başlayan şiirde atasözü ve deyimlerin kullanılması gerek bu dönemde gerekse daha sonraki dönemde görülür. Bu geleneğin en büyük temsilcisi de Necatî’dir. İshâk Çelebi’nin bu şairlerden etkilenmesi de doğaldır.

*Nazmun dilersen okına makbûl-i halk ola
Sâfi Necâtî şi’ri gibi pür-mesel gerek
(s.207/G.138-b.3)*

Hasan bin Sabit (563?- 680?) Hz. Peygamberi öven, onun düşmanlarını yeren bir şairdir. İshâk Çelebi'nin şiirleri yaratılışının lutfuyla hadd-i kemâle ulaşmış ve her gazeli Hasan'ın şiirinden daha nazik olmuştur. İshâk Çelebi, kendisini "Hasan" ile mukayese etmektedir:

*Lutf-ı tab'un ireli hadd-i kemâle İshâk
Görinür her gazelün şî'r-i Hasandan nâzûk
(s.213/G.147-b.5)*

Bir başka beyitte ise İshâk Çelebi kendisini, Nizami'den bile üstün görmektedir. Nizami'nin şiirinin, kendisinin yanında su olup, eriyip geçeceğini söylemektedir:

*Nizâmî nazmı su olur erir geçer İshâk
Eger ki gûşına taksan bu dürr-i meknûnı
(s.313/G.297-b.7)*

Şiirinin üslûbuyla Zahîr'in benzeri ve sevgilisinin kendisini kabul etmesiyle altın olmayı düşünen şair, "Zahîr" kelimesiyle cinas sanatının da güzel bir örneğini vermiştir:

*Uslûb-ı nazmum ile nazîr-i Zahîr olam
Ger ben fakîre hüsn-i kabûlün zahîr ola
(s.292/G.266-b.6)*

Dünyada şairler arasında İshâk'ın yeri büyüktür. İshâk'ın şiirine nazire söylemek de güçtür. Güzel söz, yani şiir, cevherden bir küpe gibi kulağa layıktır. İshâk Çelebi, şiirini "dürr-i şehvâr" olarak görmekte ve onu isteyenlerin bu mahzene gelmelerini istemektedir:

*Gûş-ı cânâ eylesün İshâk nazmun gûşvâr
Dürr-i şehvâr isteyen gelsün ki bu mahzendedür
(s.64/K.15-b.15 ve s.348/5-b.6)*

Her güzelle salınan zarafet kazanamaz. Her "Gülistan" okuyan da şair olamaz. Üd ile rebâb, mutribe uymakla olgunlaşır. Kulak tutan üstadın her sözü mahir olur.

*Her güzelle salınan kesb-i zarâfet idemez
Her Gülistân okıyan sanma ki hep şâ'ir olur
(s.149/G.53-b.3)*

*Mutribe uymağ ile kâmil olur 'ûd u rebâb
Her ki gûş eyleye üstâd sözün mâhir olur
(s.149/G.53-b.4)*

İshâk Çelebi'nin Divanı'nı gözden geçirdiğimizde, klâsik şiirimizdeki yaygın benzetmelerle karşılaşmaktayız. Ancak şâirin şiirlerinde sevgililerin çoğu, divan şiiri dünyası içinde gördüğümüz ölçülerin dışında gerçek hayattan alınmış güzellerdir. Şiirlerde erkekler,

kadın sevgililer gibi anlatılmıştır. Özellikle şehren-gizlerde bunu görmek mümkündür. Şiirlerde gördüğümüz en belirgin örnekleri verebiliriz:

Sevgili, âşığın gönül evini yapmıyorsa üzülmeye değmez; âşık, bir başkasını sevmelidir:
*Dil-i sengin ile gönlün evini yapmasa yâr
Sev birin dahi ki olmaz yalnız taş dîvâr
(s.171/G.84-b.1)*

Sevgililer, paraya düşkündür; fakat onları gazelle de avutmak mümkündür:

*Bu şimdiki güzelleri İshâk kucmaga
Yâ sîm ü zer yâ nukl-i şeker yâ gazel gerek
(s.207/G.138-b.5)*

Sevgili, âşığa selâm gönderir:
*Yâd idüp 'uşşâkı ol şeh yine gönderdi selâm
Bir söz ile bende itdi gamdan âzâd eyledi
(s.306/287-b.5)*

Sevgili, âşığını anarak ona mermer mezar yaptırır:
*Yine ölmüş 'âşıkın ol seng-dil yâd eyledi
Hayra girdi kabrini mermerle bünyâd eyledi
(s.306/287-b.1)*

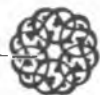
Sevgili, âşığına mektup yazar:
*Mahabbet resm ü âyînin hat-ı dildârdan öğren
Ki iki günde bir eksük degül 'uşşâka mektûbı
(s.308/290-2)*

Sevgili, âşığının yanına tenhada gelir ve öpüşür:
*Tenhâ elüme girdi o şîrîn-dehen İshâk
Bir büsesin aldum güc ile cânuna lâyık
(s.204/134-6)*

Sevgili, gam hastasının yani âşığının hatırını sormaya gelir:
*Ol tabîb-i cân gelürmüş sormaga dil-hastesin
Ayağı topragina cânlar nisâr itmek gerek
(s.208/140-4)*

Sevgili, âşığın büsesine hayır demez hatta bir büseye bir gazel alır ve bazan şevkten öldürmek için büse sunar:
*Büseye yok dimedün ey lebi gonca var ol
Yüri ey serv-i sehî çok yaşa ber-hordâr ol
(s.220/158-1)*

İshâk Çelebi, şâir olsaydım güzelleri öpüp kucaklamak zor olmazdı diyerek sevgililerin şairlere düşkün olduğunu söyler:

Güzeller öpmege kucmaga neydi

Şeker-rîz olsa tab'um şâ'ir olsam(s.228/170-2)

Âşığa “küyum iti” der:

Bana dün küyum iti didi dildâr

Ölem gibi ferahdan şöyle benzer(s.163/73-5)

Sevgili, âşıkla beraber meyhâneye gider, içki içer:

İshâk varsa yâr ile meyhâneye ne var

Bir gün namâza varmadı farz it kazâ ile

(s.295/270-7)

Âşık, sevgilisinin rakiplerle gezmesine ve sohbet etmesine karışmaz, hoş karşılar.

Dem ola yâd ide İshâk kadîmî kulını

Bir iki gün ko anı hem-dem-i agyâr olsun

(s.252/G.207-b.5)

Bazı zamanlar âşık, sevgilinin cefalarından bıktığını, canından bîzâr olup cânândan vazgeçtiğini söyler:

Vaz gelsem bana 'ayb eyleme cânânımdan

Gâh olur şöyle ki bîzâr olurum cânımdan

(s.245/ G.196-b.1)

Ok ve yay, sevgilide benzetme unsurundan başka, doğruluk ve eğriliğin timsalidir. İshâk Çelebi, gerçek ve mecazî anlamı bir arada kullanarak anlamı daha etkili kılmıştır. Bununla ilgili birkaç örnek verebiliriz:

Şol toğrıyı ki hidmete gönderdün ok gibi

Ardındadır gözi ne kadar gitse dâyimâ

Senden şol eğriler ki çekildi kemân gibi

Boynu burıldı kaldı olup kâmeti dü tâ

(s.23/K.3-b.18,19)

Çek sînene kemân gibi her egri 'âşıkı

Ok gibi togru 'âşıkını var yabana at (s.123/G.16-b.3)

İshak Çelebi'nin şiirleri, samimidir. Divan, içerdiği kelime hazinesi ve dil özellikleri bakımından güzel bir eserdir. Farsça ve Arapça dilbilgisi kurallarına göre, Türkçe'mize girmiş olan isim ve sıfat tamlamalarına pek az rastlanmaktadır. Bu tamlamalar, daha çok tevhid, münâcât, na'at gibi kısımlarda kullanılmıştır. Gazellerinde bu çeşitten kelimeler çok azdır. Arapça terkipler hemen hemen yok gibidir. Çağının Farsça ve Arapça şiir yazma geleneğine uyararak o da şiirler yazmıştır; fakat dilde sadelikten yanadır. Aşağıdaki kelimeler ve aldığı ekler, dilinin sadeliğini ve akıcılığını; en çok kullandığı kelime ve söyleyişleri göstermesi bakımından önemlidir:

Ayıtmak:söylemek(s.155/G.62-5); Bağçe suvar-: (s.62/ K.14 b.26);Yalmanı yalmanı: (s.30/K.5-b.16); Bunlamak:(331/G.326-9); Belinlemek: (331/ G.326-b.9); Burtarmak: (s.344/ M.1-b.19); Talbınur ditrer: (s.323/G.313-b.6)

Birinci çoğul şahıs çekim eki, -vuz/ -vüz'e sıkça rastlanmaktadır: görevüz (s.252/G.207-b.3)..

İshâk Çelebi, şiirlerinin çoğunda “a/e”, “be”, “behey”, “-ciğim”, “yâhû” gibi kelime ve ünlemleri de çok kullanmıştır:

A begüm mahbûbsuz dünyâyı n'eyler bir kişi

Sen de insâf eyle a farzâ ki dünyâ mâlidür

(s.169/G.81-b.5)

A begüm turra-i gîsûn ile 'âşık oyunun

Yeter oynadug a şimden girü bitdi sakalı

(s.329/G.323-b.4)

Nev-cuvânım beni öldür gam ile pîr itme

Kerem it begcegüzüm hayr işi te'hîr itme

(s.269/G.233-b.1)

Hatı geldi diyü terk itme dilâ ol güzeli

Be deli olma anun var mı cihânda bedeli

(s.328/G.323-b.1)

Didâr hakkı küyını firdevse virmezüz

Sofî inanmadun be müselmân degül misin

(s.255/G.255-b.4)

O gül-ruhsârı hoş vâsf itdün İshâk

Be sen hod bülbül-i gûyâ imişsin

(s.256/G.214-b.5)

Nedür bî-çâre İshâka bu zülfün itdüğü işler

Anı bir kâfir ider mi be zâlim bir müselmâna

(s.291/G.265-b.7)

Behey âfet nedür bu kadd ü kâmet

İnen bî-misl ü bî-hemtâ imişsin

(s.256/G.214-b.2)

N'ola mey sohbetinde germ olup bir bûsen aldumsa

Behey zâlim nedür uşbu bakışlar tut ki kan itdüm

(s.233/G.177-b.4)

Bir güzel tâze cuvân görse ölümiş İshâk

Gel e 'ayb itmeyelüm dahi inen pîr degül

(s.223/G.162-b.5)

Gel e ey gam bu gice sohbet-i hâs eyleyelüm

Bir sen ol bir de hemân dîde-i giryân olsun

(s.257/G.216-b.2)

*Merd-i sâhib-kadem olan gözedür dâyiresin
Gözle e noktŞevkten öldürmek için büse sunar:
a kadar taşra çıkar mı pergâr*

(s.172/G.84-b.6)

Gör e İshâk gör e Üskübi virmez feleke

Meleke yer komadı şehrimüzün oğlanı

(s.302/G.282-b.7)

Hân-ı gam u mahabbeti sînemde cân u dil

Üşüp ne tatlı yer gör e kapışı kapışı

(s.331/G.327-b.3)

Diyâr-ı gurbete düşdüm didüm gerçi sana yâhû

Senün devletlü başunçün unıtma ben kulun yâhu

(s.265/G.227-b.1)

Türkçe fiilleri, şiirine redif yapmış ve “ Türkî gazel” olarak nitelendirmiştir:

Düşman ne didüğün beni bilmez mi sanursın

Sevmez diyeniün sözine fi'l-hâl inanursun

Agyâr ile sohbetde varup kan yalaşursın

Kan yağı olursın bize her dem yaganursın

Meclisde sakın sonra ki bu kanlu yaşumdan

Gül yaprağı gibi kızarursın utanursın

Yüz derd ile 'uşşâkı erinmez depelersin

Bir lutf ile dirgürmege niçün üşeniürsin

Her yadı ki görseñ açılırsın bilişürsin

Bîgâne sanursın bu kulundan yacanusın

Eyyvây dirîg ana ki hergiz dilemezsin

Sen kim diledüğün kişiden tîz usanursın

Yıllarla olan vasl çü bir fûrkate degmez

Ey dil bu visâlün ya nesine güvenürsin

Bu hasta vü bî-çâre vü dermânde fakîrün

Derd-i dilini dirdi n'idem kim gücenürsin

'Arz itmege derd-i dilün İshâk nigâra

Bir Türkî gazel didi ki görseñ begenürsin

(s.244-245/G.195)

İshâk Çelebi, şiirlerine canlılık ve ifade hareketlilik kazandırmak için halk arasında kullanılan deyimlere ve atasözlerine de sıkça yer vermiştir. Necati Bey'in çağdaşlarının hemen hemen hepsinde görülen bu özellikle fikirlerini ifade etmeye yarayan kelimeleri bulmakta güçlük çekmemiştir. Deyimlerde vezni zorlamadan Türkçe kelimeleri çok güzel kullanmış ve Türkçe'yi sanki bir oya gibi işlemiştir. Kelimenin lügat ve deyim anlamları ile ustaca oynamıştır.

Arunun, Türkçe'ye uygulandığı bir devirde, şairin, halk deyimlerini bu kadar ustalıklı kullanması büyük bir başarıdır. “Bir kazayı savunca kurban kesmek” gibi bazı deyimler âdet ve inanışları da yansıtmaktadır Şiirlerinde tespit edebildiğimiz atasözleri ve deyimlerinden en belirgin örnekleri verebiliriz:

Acayıpten acayıp: *Sevüp cân virmemek görseñ 'acâyibden'acâyibdür(s.164/G.74-b.4)* Ağzına bal çalmak: *Ağzına bal çaldı hayrân gönlümün peygâm-ı yâr (s.305/G.286-b.3)* Ağzına söğmek: *Dilersen tatlı tatlı ağzuma söğ (s.98/Ş.-b.105)* Ağzının suyu akmak: *Bî-ihyâr âdemün ağzı suyu akar(s.328/G.322-b.6); Akardı ağzı suyu görse nâgehân hançer (s.54/K.12-b.13)* Anasının sütü gibi helal olmak: *Yidüğüm bana harâm olsun eger itmez isem / Kanımı kendü anan sütü gibi sana halâl (s.216/G.152-b.3)*

Aşk olsun: *Hele İshâk sana 'ışk olsun (s.240/G.188-b.9)* Ayağa düşmek: *İ'tizâr eyleyü ayaguna düşdi İshâk(s.199/G.126-b.7)* Bağrı delinmek: *Derd ile bagrı delükdür gözi kan yaş ile pür (s.36/K.6-b.35)*

Bağrına taş basmak: *Taş basup bağrına hasretle geçer her hâtem (s.34/K.6-b.19)* Baş açık yalın ayak: *Abdâl-ı 'ışk olup yalın ayak başı kabâ(s.49/K.10-b.28); Baş açık yalın ayak girmişüz deryûze-i 'ışka (s.167/G.78-b.7)* Baş vermek: *'Âşık bu yolda başını virmek gerek dimiş (s.123/G.16-b.8)* Başını kaşımaya eli ermemek: *Berberiün kendü başın kaşımağa degmez eli (s.329/G.323-b.3)* Başını ortaya koymak: *Kucam belün bu yolda koyam başum ortaya (s.140/G.39-b.3)* Bel bağlamak: *Bel bağlamaga hidmete göndermişem şehâ(s.30/K.5-b.23)* Bir kuru selam: *Yanunda senün degmedi bi kuru selâma(s.301/G.280-b.5)* Bir sözü iki olmamak: *Bir sözi iki olmadı yanunda rakîbün(s.183/G.101-b.4)* Boynu burulmak: *Boynu burıldı kaldı kâmeti dü tâ (s.23/K.3-b.19)* Boynu incelmek: *İnceldi boynu kul gibi düşmanların kamu (s.30/K.5-b.17)* Bu günün yarını var: *Bu günün yarını var böyle ne lâzım isrâf (s.199/G.126-b.4)* Buluttan nem kapmak: *Ol beden nâzük durur döymez buluttan nem kapar(s.238/185-b.3); Turduğı yerde buluttan nem kapar ekser çemen (s.59/K.13-b.30)* Can vermek: *Bir göz ucıyla irakdan merhabâya cân virür (s.136/G.33-b.2)* Canına doymak: *Cânına toymasun İshâk ko çıksun cânı(s.183/G.102-b.7)*

Çimen yağmurla artar: *Çok zamândur bitmedi kaldı ümîdüm sebzesi / Ağla İshâk ağla kim bârân ile artar çemen (s.59/K.13-b.33)* Dil uzatmak: *Dil uzadur bizi gördükçe her zamân hançer (s.54/K.12-b.14); Dil uzadup öğünür bana her zamân hançer (s.55/K.12-*

b.21); Dil uzatdı gibi benzer şem'-i bezm-ârâ sana (s.116/G.7-b.6) Dili kesilmek: Dil kesilsün diyü sohbetde zebânın kesdiler (s.116/G.7-b.6) Dilin kemiği olmaz: Mesel durur bu ki olmaz şehâ dilün kemügi / Ne denlü söylese ma'zürdur yalan hançer (s.55/K.12-b.22) Dünyayı zindan etmek: Yine ben miskîne dünyâyı zindân eyledün (s.80/M.5/I-b.1) Eteğini çekmek: Çekdi bizden yine ol şûh-ı sitemkâr etegin (s.254/G.211-b.1) Eteğini tutmak: Bir kişiniün etegin tut yüri gel var etegin (s.255/G.211-b.6) Gönül evi yapmak: Dil-i sengîn ile gönülün evini yapmasa yâr (s.171/G.84-b.1) Göz dikmek: Rişte-i peyvende göz dikme sakın sâzen gibi (s.334/G.332-b.5) Göz dikmeseydi zât-ı kadîmün sebîline (s.19/K.2-b.2) Gözi ardında olmak: Ardındadır gözi ne kadar gitse dâyimâ (s.23/K.3-b.18) Gözünde saklamak: Gözümde saklaram ölicek hâk-i pâyunu (s.140/G.39-b.5) Gözünün üstünde kaşı olmak: Sana kim dir gözün üstünde kaşun var abdâl (s.216/G.152-b.6); Gözün üstünde kaşun var dimesünler dir isen (s.121/G.13-b.4) İki eli kanda olmak: Hiç bilür misin be zâlim kandadır ikiyelün (s.297/G.274-b.3) İnsanoğluna iyilik yaramaz: Ben de bildüm ki meger kişiye eylük yaramaz (s.187/G.108-b.2) Kan ağlamak: Her dem kan ağlamakdur iki gözümüün işi (s.331/G.327-b.1) Kan yutmak: Derd ü firâk u hasret ile kan yudar şafak (s.42/K.8-b.25); Hasret-i la'lün ile kan yudar ekser hâtem (s.34/K.6-b.20) Bir kez öpince ne kanlar yutdurur devrân ana (s.115/G.6-b.4)

Kazayı savmak: Bir kazâ savdun begüm itmez misin kurbân ana (s.115/G.6-b.3) Kendini bilmek: Gâh bilmez unudur kendüzini gâh bilür (s.148/G.51-b.5) Kendini bilmez: Biz de İshâk 'aceb kendüyi bilmez deliyüz (s.184/G.104-b.5) Ne yerde ne gökte olmak: Ne yirdeyin ne gökde gamundan ne çekdüğüm (s.150/G.54-b.6) Rızkını taştan çıkarmak: Çıkarur rızkını taştan bilürüz uc eridür (s.302/G.282-b.5) Sözü geçmek (geçmemek): Sözüüm geçmez hümâdur yüksek uçar okiya gelmez (s.186/G.107-b.4) Su gibi ezber etmek: Nazmumu üdi dilinde su gibi ezber çemen (s.58/K.13-b.23); Dilinde ism-i şerîfin su gibi ezber idüp (s.54/K.12-b.12); Güzeller eylesün su gibi ezber (s.164/G.73-b.6) Suçunu bastırmak: Sonradan basdurmak ister suçunu gavgâ ile (s.297/G.274-b.6) Şapkasını havaya atmak: İshâk müjde var külehün âsumâna at (s.123/G.16-b.8) Tanrı yarattı dememek: Anmadun Tanrı yaratdı dimedün İshâkı (s.79/M.4/VII-b.2) Vebali boynuna: Düşmez mi boynuna ölür olsak vebâlimüz (s.180/G.97-b.4) Yoluna kurban olmak: Sağ olurlarsa kamusı yoluna kurbân olur (s.132/G.29-b.6) Yoluna ölmek: Yoluma ölmez diyü yok yire bühtân eyledün (s.80/M.5/I-b.2) Yüreğine su serpmek: Yüreğine

su sepe şî'r-i âbdârı ile (s.298/G.275-b.4) Yüz çevirmek: 'Arz-ı hâl eylesem ol yâra döner yüz çevürür (s.245/G.196-b.2) Bu dil-i şûrde aslâ yüz çevirmez 'ışkdan (s.185/G.105-b.4) Yüz karası: Dilersen kim gide bu yüz karası (s.120/G.12-b.3) Yüz kızdırmak: Câm-ı mey yüz kızdurup meclisde dildârun lebin (s.115/G.6-b.4) Yüzü ak alnı açık: Hamdüli'llâh yüzi ak alnı açıkdur tîgünüün (s.133/G.29-b.7) Yüzü tutmak: Tutdum yüzümü sana kesüp gayrdan elüm kesmek ile bulur i'tibâr tîg (s.30/K.5-b.21)

Şairin şiirlerinin çoğunda, kendisiyle ilgili bilgileri de görmek mümkündür. Daha gençlik çağında iken, İshâk Çelebi'nin saçlarına aklar düşmüştür. Bunun başlıca nedeni de gamdır. Siyah saçları ağarmaya başladığına göre artık dua etmesi gerekmektedir:

Hayfâ n'idem ki gamdan ağardum cuvân iken

Kim gördi bunu kim yağa evvel bahâr berf (s.45/K.9-22)

Mûy-ı siyâh ağardı yüri var du'âda ol

Vakt-i sabâh icâbete makrûn olur du'â (s.24/K.3-b.31)

Mûy-ı siyâh başladı yer yer ağarmaya

Fasl-ı hazânda açılır oldı bahârımız (s.179/G.96-b.2)

Açık meşrepli, hayattan alabildiği kadar zevk almayı düşünen, güzellerle sohbet etmekten hoşlanan hatta gazellerinin çoğunu o sevgililer için yazdığını söyleyen İshâk Çelebi, bazı şiirlerinde, sevgisizlikten de şikâyet etmektedir.

Bu dünya evinde yok olup giden şairin kendisini güldürüp eğlendirecek ve avutacak bir sevgilisi bile yoktur. İshâk için her gördüğü güzeli sever derler; fakat İshâk'ı hiç seven yoktur:

Helâk olup giderem ben bu dâr-ı dünyâdan

Kimünle eğleneyin yâr-ı gam-güsârım yok (s.201/G.129-b.4)

Sever her gördüğü mahbûbı dirler

Görün İshâkı aslâ bir sever yok (s.204/G.133-b.5)

Dertli İshâk'a kimse dayanak olmamıştır. İshâk, dertlidir ve şiirlerinin çoğunda kendisini "dermend İshâk" olarak tanımlamıştır:

Kapunda öldi gitdi ol devlet işiginde

İshâk-ı dermende olmadı kimse mesned (s.129/G.24-b.5)

Kapundan ayru zelîl oldı dermend İshâk

'Azîz başun için gel begüm esirgeyelim (s.235/G.1181-b.5)

*Dermend İshâk senden baş u cân itmez dirîğ
Her nesi var ise virür yoluna esbâbdan
(s.254/G.210-b.7)*

*Şair, hiç bir zaman gülmemiş ve gönlü açılmamış;
gam askerine mağlup olmuştur:
Hiçbir dem gülmedüm İshâk dil-şad olmadum
Kısmet-i rûz-ı ezel çünkim melâl oldu bana
(s.115/G.5-b.5)
İshâk gam sipâhına mağlûbdur yine
Sen pâdişâhı var ise gâlib sever geçer
(s.151/G.55-b.5)*

*Öyle ki, İshâk, gamından dolayı mahlas bile
bulamamıştır:
Çünkü İshâk gamından bulamazsın mahlas
Koma elden yüri ebyât ile eş'âr eteğin
(s.255/G.211-b.7)*

*Bahçelerdeki çimenler bile, dertli İshâk'ın haline
acıyıp ağlamaktadırlar:
Görinen sanman ki şebnemdür yaşarmışdur gözi
Rahm idüp ben dermendün hâline ağlar çemen
(s.58/ K.13-b.24)*

*İshâk Çelebi; rindâne, âşıkâne şiir tarzını
benimsemiştir; bunda kişiliğinin de rolü büyüktür.
İçki ve eğlenceye dönük derbeder bir yaşam sürmüştür.
Şiirlerinde sanat oyunlarına rastlanmamaktadır. Sade
ve güzel manaları, divanına serpiştirmiştir.*

*İshâk Çelebi, çoğu zaman, değerinin yeterince
bilinmediğinden de yakınmaktadır. İshâk'ın gönül
ayinesi saftır; ama kimse rağbet etmemektedir. Bu
devirde kadir kıymet bilmeyenler ikbale getirilmiştir.
Mansıbı hep cahiller almaktadır. Güzeller sohbetinin
hazzını da nâ-kâbil olanlar almaktadır; ancak İshâk
sussa bile onun kim olduğunu bilen bilir
Gönül âyinesi sâfidür ammâ*

*Temâşâ bu ki bir sâhib-nazar yok
(s.203/G.113-b.3)*

*Kadrüni bilmeyen irerse n'ola vuslatuna
Bir zamandır ki begüm mansıbı hep câhil alır
(s.141/G.40-b.4)*

*Her ne kadar dünyada şair olarak şöhreti yoksa
da marifet ve bilgi sahipleri İshâk'ı çok iyi bilirler.
Aşağıdaki beyit, şiirden anlayan, şaire değer veren
kimselerin azlığı veya hiç yokluğu üzerinde genel bir
şikâyettir. Buna karşılık şairin kendisine olan güvenini
de ifade etmektedir:*

*Kimse sen kimsin dımez İshâk sormaz hâlüm
Ne benüm nâm u nişânüm var ne şânüm var benüm
(s.244/G.193-b.7)*

*Kemâl ü ma'rifet ehli bilür beni İshâk
Egerçi şî'r ile 'âlemde iştihârum yok
(s.201/G.129-b.7)*

*Güzelsiz ne bir şair, ne de bir şiir düşünülebilir.
İshâk da güzel sevmeden duramaz. Nerede bir güzel
görse, mutlaka sever. İshâk, sevgilinin yoluna canını
saçan ayak toprağıdır:*

*Güzelsüz hiç olubilür mi İshâk
Birinin girü sevmişdür mukarrer (s.164/G.73-b.7)
Seni sana gerekse gel begüm görünme İshâka
Ki bir mahbûb görse ihtiyârı yok sever dırler
(s.169/G.80-b.7)*

*Eger dünyâyı virsen bir güzelsüz ihtiyâr itmez
Benüm şol bî-vefâlar sevmede mecbûr olan gönüm
(s.2443/G.192-b.4)*

*Didüm İshâkı bilür misin ayudı kimdür ol
Yoluna cânın nisâr iden ayak toprağıdur
(s.155/G.62-b.5)*

*Sonuç olarak şu söylenebilir: XVI. asrın şairi
İshâk Çelebi, Üsküp'te yetişen divan şairlerinin en
tanınmış ve bilim adamıdır. Zengin kelime hazinesiyile,
samimi, sade ve akıcı söyleyişiyile; atasözleri, deyimler
ve halk tabirlerini kullanışıyla, üslûbundaki âşıkâne
edasıyla devrin dikkati çeken orijinal şairlerinden birisi
olmuş; yaşadığı dönem insanının zevklerini ve
alışkanlıklarını en güzel şekilde yansıtmıştır. Şiir
sanatında mahareti, derin ve geniş bilgisi ile İshâk
Çelebi, klâsik Türk şiirinin öncülerinden olmuştur.
Nazik ve rindâne şiirleri, âşıkâne, halk zevkine uygun
sözleri vardır. Sanat endişesinden uzak, ahenkli şiirler
söylemiş ve şiirleri meclislerde zevkle okunmuştur.
Şair, şiiri ve bilhassa gazel tarzını, sevgililer için kaleme
almıştır. Şiirlerinin çoğu, aşkı sanat haline getirmiş
âşıkların sevgilileriyle olan ilişkilerini anlattığından,
eğlence yapanların arasında yaygınlaşmış ve irfan
sahiplerinin dillerinden düşmemiştir.*

*Hayâl dünyası, kelime hazinesi ve âşıkâne-rindâne
muhtevasıyla Üsküplü İshâk Çelebi'nin Divanı, klâsik
Türk şiiri içinde Rumelili şairler ve bu şairlerin şiir
anlayışları üzerinde çalışma yapacaklara yol gösterici
olduğu gibi, divan edebiyatı çalışmaları kapsamında
metin şerhi için de önemli bir eserdir.*

“Millî Mücadele’de Balıkesir”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, bağımsızlık, millî mücadele.

Prof.Dr. Mücteba İLGÜREL, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, İstanbul 1999, 353 sayfa.

Yasemin TÜMER

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

Yakın zamana kadar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olamadığımız **Balıkesir Kongreleri**, bu konuyla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde belgelerin ortaya çıkması sonucu Prof. Dr. Mücteba İlgürel tarafından araştırılarak, Millî Mücadele Tarihi için önemli bir eser meydana getirilmiştir. Kaynak olarak birçok arşiv belgesi ile devrin yerel gazete ve dergilerini kullanarak orjinal bir eser vücuda getiren Prof. İlgürel, bu konuda önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Prof. İlgürel önsözünde, kongrelerde ve Kuvâ-yı Milliye içinde yer alanların bu aziz vatan için nasıl mücadele ettiklerinin hatırlatılması gayesiyle bu eseri hazırladığını ifade etmiştir. Giriş ve beş bölümden oluşan eser, birinci Balıkesir Kongresi’nden itibaren Balıkesir’in işgaline kadar geçen bir yıllık dönemi ele almaktadır. Giriş Bölümünde Mütareke’den Birinci Balıkesir Kongresi’ne kadar Balıkesir ve çevresinde gelişen olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Birinci Bölümden itibaren sırasıyla Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Balıkesir Kongresi ele alınmıştır.

Giriş bölümünde, uzun ve yıpratıcı geçen Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, 30 Ekim 1918 yılında imzalanan ve içerdiği ağır şartlar dolayısıyla ülkede büyük huzursuzluğu sebep olan Mondros Mütarekesi ve Türklüğü yok etme gayesi taşıyan İtilaf Devletleri’nin bu uğurda gerçekleştirmeye başladıkları işgaller karşısında ülkedeki vatanseverlerin başlattığı büyük direniş ile halk arasında yayılan “Türklük Şuuru” uzun uzadıya anlatılmıştır.

18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı’nda Osmanlı Devleti’nin Batı Anadolu

topraklarının Yunanistan’a verilmesini benimseyen İngiltere ve Fransa’nın, bu doğrultuda Yunanistan’a destek vermeleri ve İzmir’in işgali yine bu kısımda yer alırken, memleketin üzerine çöken kara bulutları dağıtmak için faaliyete geçen vatanseverlerin çeşitli vilayetlerde kurdukları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ne ve vatan sevgisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan bu cemiyetlerin Mustafa Kemal’in kararıyla bir araya getirilmeye çalışılmasına da değinilmiştir.

Ayvalık’ın Yunan işgaline uğrayışı, Ayvalık’taki Rum ve Yunan şımarıklıklarının yurtta büyük bir öfkenin doğmasına sebep olduğu ve bu öfkenin daha sonra bütün vatan sathına yayılıp nasıl Kuvâ-yı Milliye Ruhu’nun gelişmesine zemin hazırladığı anlatılırken, bunun Balıkesir’deki yankıları da ele alınmıştır. Nitekim Ayvalık’ın işgalinden önce Balıkesir’de kurulan Reddi İlhak Cemiyeti birbiri ardına önemli toplantılar düzenleyerek direniş teşkilatlandırdılar. Bu düzenleme içinde 18 Mayıs 1919’da Balıkesir merkezindeki Alacamescid’te toplanarak, Erzurum’da yapılacak kongreyle işbirliğine girecek olan Kuvâ-yı Milliye’yi kurdular. 3 Haziran 1919’da yapılan ikinci Alacamescid Toplantısı’nın ardından yapılan büyük bir toplantıda silaha sarılma ve Yunanlı ile savaşma kararı alındı. Ayvalık’ın işgali, ancak 5-6 Haziran 1919’da Ayvalık’ta yapılan Belediye Çeşmesi Protokolü ile durdurulmuştu. Bu bakımdan başarılı görülen protokol ile Türk halkı sukûnet bulmuş toparlanma fırsatını kazanmıştır. Yunanlıların Ayvalık’taki faaliyetleri bir müddet için son bulmuşsa da Yunanlılar rahat durmamış, Ödemiş ve Nazilli’yi işgal etmiş, Akhisar’a girmişti. Ancak Balıkesir’de Reddi İlhak Cemiyeti’nin yaptığı toplantılar neticesinde Kolordu Kumandanı Yusuf İzzeddin Paşa’dan emir almış bulunan Kemal Bey şehirden topladığı kuvvetle Akhisar’a hareket etmiş ve Akhisar kurtarılmıştır. Kuvâ-yı Milliye’nin bu başarısını 12 Haziran’da Yunan işgaline uğrayan Bergama’nın geri alınışı takip etmiştir.

Prof. İlgürel, I. bölümde 28 Haziran 12 Temmuz 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Birinci Balıkesir Kongresi’ni ele almıştır. Burada kongre hazırlıklarından bahsedilirken, Kongre’nin hakkındaki yanlış bilgilere açıklık getirilmiş, Kongre’nin tarihi birinci elden kaynaklara ve hadiselerin içinden gelen veya o günleri yaşamış olan yazarların eserlerine dayanarak tesbit etmiştir.

Gerekli hazırlıklardan sonra 28 Haziran 1919’da Ali Şuuri Medresesi’nde toplanan Birinci Balıkesir Kongresi’nde ülke menfaatlerini yakından ilgilendiren kararlar alınmıştır. Görüşmelerde Kuvâ-yı Milliye

heyetiyle kumandanlar işbirliğine girişmiş, yedek subaylardan yararlanılmasına karar verilmişti. Heyet-i Merkeziye Reisliğine Hacim Muhiddin Bey seçilmişti. Cephelerdeki kuvvetlerin hangi kazaların yardımıyla besleneceği, Redd-i İlhak heyetlerinin yetki ve bağlantılarıyla cephelerin takviyesi için hangi kazalar halkının nerelere sevkolunacağı bu kongrede tayin ve tesbit edilmiştir.

Bu kongrenin ardından Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'in önderliğinde büyük bir kongre düzenlenmişti (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919). Bir müddet sonra Balıkesir ile Erzurum arasında haberleşmeler gündeme geldi.

Prof. İlgürel, II. Bölümde, ikinci Balıkesir Kongresini ele almıştır. 26 Temmuz 1919'da toplanan ve öncekine nazaran daha cesurca kararlar alan bu kongrenin aldığı kararlar maddeler halinde verilirken, Kongre kararlarının bir tahlili de yapılmıştır.

Prof. İlgürel'e göre, bu kongre kararlarının en önemli maddesi, teşkilatın Yunanlıların Anadolu'dan çıkarılması için azmettiğinin belirtildiği maddedir. bu kararlara göre herkes vatan müdafaasından mesuldü. Milli seferberlik ilan edilmişti. Bütün önemli kararlar Heyet-i Merkeziye tarafından uygulanacaktı. Sayın Profesör tarafından, masrafların büyüklük ve gelire göre kazalar arasında adil bir şekilde paylaşımını öngören 14. madde, 29 maddeden oluşan kongre kararlarından en önemlisi olarak gösterilmiştir. Kongrede vatan hizmetine gelmeyenler için de cezalar düşünülmüştü.

Balıkesir ve Erzurum Kongresi arasında karşılaş-tırma yapılmış ve ikisi arasındaki en önemli ortak yönün vatanın bütünlüğünün korunması ve müdafaası olduğu ifade edilmiştir.

Balıkesir'de sürdürülen faaliyetlerden dolayı mesul tutulan İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye-cilerin hızla çoğalması ve faaliyetlerinden duyduğu endişe, Dahiliye Nezareti ve Karesi Mutasarrıflığı arasında geçen yazışmalar incelenerek ortaya konulmuştur. İtilaf Devletlerinin özellikle İngiltere'nin etkisi altında olan İstanbul Hükümeti bu endişe ile Kuvâ-yı Milliye'yi takibata almış ve Anzavur'un Kuvâ-yı Milliye'ye musallat olmasını planlamıştı. Bu mevzu ayrıntılı bir şekilde arşiv belgeleriyle anlatılırken Balıkesir Mutasarrıfı Şükrü Bey'in telgrafından bahsedilmiştir. Burada Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılması isteğinin, General Milne'den geldiği ifade edilmiştir. Balıkesir Kongresi'nin karar ve faaliyetlerini yaymak, düşmanı mümkün merteye çemberin içine almak üzere

Alaşehir'de toplanan kongreden, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ile Erzurum Kongresi arasında kurulan irtibattan da bahsedilmiştir.

Sayın Prof. İlgürel, III. Bölümde, kongrede alınan kararların yanısıra, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal tarafından gönderilen bir telgraf hakkında yapılan müzakerelere de dikkat çekilmiştir. Bu telgrafa göre Mustafa Kemal, çeşitli merkezlerde yürütülmekte olan kongre çalışmalarının ciddi bir sonuca ulaşabileceğine inanmıyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal, bu çok başlılığı ortadan kaldırmak üzere bir Umumî Anadolu Kongresi toplamaya karar verdi. Balıkesir'de, planlanan bu kongreye katılma konusu hararetle tartışılmış, ancak ikinci kongre kararlarının dördüncü maddesine göre mahzurlu görülmüştü. Kongrelerin birleşmesi taraftarı olanlar da vardı. Bu da uzun uzadıya münakaşalara sebep olmuş, sonunda bu kongreye katılmama kararı verilmişti. Bu karar, Sayın Profesör tarafından Kongre'nin dirayet ve gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Yine bu bölümde, Kongre kararları çerçevesinde İtilaf Devletleri'ne gönderilen iki muhtıradan da bahsedilmiştir. Metin içerisinde aynen yer verilen muhtıralardan birincisi, İtilaf Devletleri' nin siyasi mümessillerine verilerek Balıkesir Kongresi'nin kesin tavrı ortaya konmuş ve İtilaf Devletleri Yunanlıların hareketlerine mâni olmadıkları için acz göstermekle itham edilmiştir. İkinci muhtıra İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya'nın İstanbul'da bulunan siyasi temsilcilerine, hükümetlerine ulaştırılmak üzere gönderilmiştir. Bu muhtıradan Wilson Prensipleri'nin 12. maddesine aykırı olarak hak ve hukuk çiğnenerek Türk yurdunun işgal edildiği ifade edilirken, kanlı ihtilâl ve ihtilâflar meydana getiren müdahale ve emrivâkilerin son bulması ve Türk Milleti'nin gelişip inkişaf etmesine engel olunmaması istenmiştir. Bu iki muhtıranın dışında Amerika Birleşik Devletleri Wilson'un Türkiye'ye gönderdiği fevkalâde yüksek Komiser Bristol'e gönderilen muhtıradan da bahsedilmiştir.

Bundan başka Prof. İlgürel, İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye aleyhinde aldığı tedbirler çerçevesinde, Hükümetin bu kuvveti bir jandarma teşkilatına dönüştürme düşüncesinden ve Kuvâ-yı Milliye'nin Mustafa Kemal'i tanımalarını engellemek amacıyla Balıkesir'den bir heyeti İstanbul'a davetinden bahsederken, Anzavur isyanının ve buna karşı Balıkesir'de alınan tedbirleri de ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

IV. Bölüm de ise, 19-21 Kasım 1919 tarihleri arasında gerçekleşen ve Sivas Kongresi ile anlaşmazlığın çıkmasına sebep olan Dördüncü Balıkesir Kongresi

yer almaktadır. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin, biriken meselelerin tekrar umumî bir kongrede görüşülmesine karar vermesi, işgali reddeden her türlü cemiyetlerin tek bir çatı altında toplanmasını isteyen Mustafa Kemal'in tepkisine neden olmuştu. Ancak Mustafa Kemal'in uyarılarına önem verilmemiş ve kongre toplanarak müstakil çalışmalara devam edilmiştir.

Kongre'de "Makasîd-ı Milliye ve İrâde-i Milliye'nin her türlü mukadderât-ı memlekete hâkim olması" için söz verilmesi suretiyle Anadolu'da mustevlilere karşı sürdürülen çalışmaların birleştirilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. İzmir'in kurtarılması için daha ciddi taarruzlarda bulunulmasını kararlaştıran kongre, İşgal Kuvvetleri ile Kuvâ-yı Milliye arasında çizilmesine karar verilen Milne Hattı'm da ele almış ve bu, sert ve keskin bir dille reddedilmiştir. Prof. İlgürel'e göre, "Redd-i İlhak" tabirinin "Müdafaa-i Hukuk" olarak değiştirildiği bu kongrede alınan önemli kararlardan biri de İstanbul Hükümeti'ne karşı kesin tavır alınmasıydı. Böylece "Anadolu'nun ikiye ayrılmış olduğu" görüşü de yıkılmıştır. Bunların dışında yine bu bölümde, kongreden sonra Balıkesir'de gelişen olaylar arşiv belgelerine dayanarak ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

V. ve son bölümde ise 10-22 Mart 1920 tarihinde gerçekleşen Beşinci Balıkesir Kongresi ve Balıkesir'in işgaline kadar geçen olaylar ele alınmıştır. Beşinci Balıkesir Kongresi'nde alınan pek çok kararın yanısıra Kuvâ-yı Milliye hakkında ortaya çıkan bazı asılsız iddialara yer verilmiş ve bu konuda duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Kongre'nin devam ettiği günlerde İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmişti. Bunun üzerine 61. Fıkra Kumandanı Miralay Kâzım Bey ihtiyatî bir tedbir olarak, Balıkesir ve civarında bütün resmî makamların kendisinden emir alacaklarını ilan etmişti. Bu karar toplantı halindeki Kongre tarafından da teyid ve tasvip olunmuştu.

İstanbul'un işgali Balıkesir halkını derinden üzmüştü. Mutasarrıf İzzet Bey İstanbul ile resmi haberleşmenin üzerine yetkisini kullanarak 17 Mart 1920 günü Balıkesir livasında sıkıyönetim ilan etmiştir. Sayın Profesöre göre bu, Mustafa Kemal'in Balıkesir'e gönderdiği telgrafın etkisiyle olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal 61. Fıkra Komutanlığı'na ve bilimüm Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i İdarelerine gönderdiği telgrafta bunu ima etmiştir. Balıkesir'de sıkı yönetimin ilanı üzerine Fıkra Komutanlığı 8 maddelik bir beyanname yayınlamıştı. Ardından 14. Kolordu Komutanlığı ile 61. Fıkra Kumandanlığı'nın sansür hakkındaki Talimatnamesi yayınlanmıştır. Sayın İlgürel, kitabında madde madde yer verdiği bu Talimatname'de, böyle önemli bir güç haline gelmiş bulunan Kongrenin

14. Kolordu Kumandanlığına ve 61. Fıkra Kumandanlığı ile adeta devletleştiğini ifade etmektedir.

Balıkesir Heyeti Merkeziyesi, halkın kendisine güvenip güvenmediğini ortaya koymak amacıyla 3 Nisan 1920'de Sultanî Mektebi'nin salonunda halk oylamasına girişti. Bu oylamada Kurtuluş Savaşı'nı yönlendirecek olan TBMM'ye gidecek mebuslar seçildi.

Bu arada Anzavur'un isyanı da devam etmekteydi. Akbaş deposundan kaçırılan silah ve cephanenin imha edilmişinden sorumlu tutulan Anzavur artık Kuvâ-yı Milliye için Yunan Ordusu'ndan daha tehlikeli hale gelmişti. Anzavur'un İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti tarafından açıkça desteklenmesi üzerine Heyet-i Merkeziye İtilaf devletleri Mümessillerine verilmek üzere ağır ithamları ihtiva eden bir Muhtıra hazırlanmıştı. Balıkesir'de Hükümete karşı tavır alınması, sıkıyönetim ilan edilmesi, sansür yönetmeliğinin hazırlanması ve Anzavur'a karşı kuvvet toplanması İngilizlerin keyfini kaçırırken, Heyet-i Merkeziye'nin İtilaf Devletleri Mümessillerine verdiği Muhtıra bardağı taşıran son damla olmuştu. İngilizlerin bu konudan rahatsız olmaları İstanbul Hükümeti'ni tedirgin etti. Bu yüzden Hükümet Kuvâ-yı Milliye'ye karşı daha sert tedbirler almaya ve mensuplarını "asiller" olarak nitelendirmeye başladı.

Prof. İlgürel, bu bölümde Anzavur isyanının yaşamasından bahisle, Anzavur'un öldürülmesi meselesine de değinmiştir. Asinin ölümü hakkındaki şüpheleri dile getirirken, isyanın sonuçlarını da Millî Mücadele'ye yaptığı tahribat bakımından irdelemiştir. Son olarak gelişen Yunan taarruzları sonucu 30 Haziran 1920'de Balıkesir'in işgali ele alınmıştır.

Prof. İlgürel, Balıkesir'de yaklaşık bir yol boyunca sürdürülen başarılı çalışmaların ortaya koyan araştırması ile Millî Mücadele Tarihi'ne bilimsel katkıda bulunmuştur. Balıkesir Kongreleri hakkında Milli Mücadele Tarihi ile ilgili eserlerde yeterli bilgi verilmemektedir. Prof. İlgürel'in bu çalışması Millî Mücadele Tarihi'nde Balıkesir Kongrelerinin yeri hakkında önemli bir eserdir. Bu eser ile Balıkesir Kongrelerinin öncü rolü gözler önüne serilmektedir. Nitekim Balıkesir'deki faaliyetlerin Erzurum ve Sivas Kongrelerinin muhalifi değil aynı amaç uğruna çalışan bir kongre olduğu ve ilişkiler eserde belirtilmiştir. Balıkesir Kongreleri bu eser ile, işgal günlerinde yurdun her köşesinde faaliyet gösteren 30'a yakın kongre arasında seçkin yerini almıştır.

Eserin sonunda Ekler kısmında, önemli belgeler ve Kongre'nin faaliyet organlarını gösteren bir şema bulunmaktadır. Yine eserin sonunda yer alan kronoloji ve dizin araştırmacılar için kolaylık sağlamaktadır.

“El Sanatları Üzerine Bir Sempozyum ve Bildiriler Kitabı Hakkında”

Anahtar Kelimeler: Geleneksel el sanatları, sempozyum, değerlendirme.

2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel Türk el Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri,
Kültür Bakanlığı Yayınları: 2301,
Ankara 1999, 332 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Tanıtmaya çalışacağımız bu kitapta, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü işbirliği ile düzenlenen sempozyumda sunulan bildiriler yer almaktadır.

Doç.İ.Öztürk’ün açılış konuşmasında belirttiği üzere “*Günümüzde, Türkiye’de Geleneksel el sanatları denilince, iki kaynaktan beslenerek günümüze ulaşmış, bir yönüyle etnografik eşyalar, diğer yönüyle Türk sanatı örnekleri akla gelmektedir. Birincisi; daha çok Türk toplumunun günlük kullanım eşyaları olan giysi ve süslerinden, mutfak araç- gereçlerine, çeyizlik eşyalardan, dinî eşyalara kadar geniş bir yelpazede yer alan kültürümüzün maddî ürünleridir. İkinci grup ise; sarayın desteğinde bir bölümü ile mimariye bağlı gelişmiş, sanatçı-larca tasarlanmış, çoğu zaman da onlar tarafından üretilmiş örneklerdir. Bu tür Türk sanatları arasında taş, ahşap, alçı, metal süslemeleri, halı, kilim, saray kumaşları, kitap sanatları olarak nitelenen hat, tezhip, minyatür, ebru gibi örnekler sayılabilir. Ülkemizde geleneksel Türk el sanatı ürünlerinin toplumun geçmişinden gelen bir değerler birikimi olduğu düşünüldüğünde geniş bir yelpazeye sahip*

bu örneklerin geleneği ve günümüz tasarım anlayışı ile değerlendirilmesi üzerine yeni görüşler geliştirilmesi önem taşımaktadır.”

25-27 Kasım 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen “2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu” adlı bu sempozyumda 52 bildiri 6 oturumda tartışılmış ve bu bildiriler elimizde bulunan kitap hâline dönüştürülmüştür.

Bildiriler kitabında yer alan makaleleri gözden geçirecek olursak;

Latife Aktan, “2000’li Yıllarda Geleneksel Türk Sanatlarının Dün, Bugün İkilemi”, (s.1-2, 1 Resim). Bu bildiri “*Türk sanatlarının geçmişinin günümüzde yaşatılması, bir kısım insanımızın gayretine ve çabasına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra eğitimci ve bu olgunun alt yapısını sindirmiş kişiler olarak yeni boyutlar kazandırmak, güncelleştirmek ve sanatın evrenselliği içinde yerini alma düşüncesi paralelinde gelişimini sağlamak zorunluluğu bizlere düşmektedir*” denilmektedir.

Doç. Dr. Kübra Aliyeva, “Tarih, Gelenek ve Ekonomik açıdan Azerbaycan’da Hasır Dokuma Sanatı”, (s.3-8. 20 Resim). Halı sanatının ortaya çıkmasından önce Azerbaycan’da saz, nar ağacı dalları, lığ ve pize adı verilen bitkilerden çeten, buriya ve hasır üretilmiştir. Bu bildiriye Hasırın Tarihi, Günlük Hayatta ve Edebiyatta Hasır, Malzeme ve Teknoloji, Hasırların Desen ve Kompozisyonları başlıkları altında bilinmeyen bir sanat olan hasır sanatı tanıtılmaya çalışılmıştır.

Elvan Anmaç, “Tekstil ürünlerinde Konservasyon ve Restorasyon İşlemlerinde karar Verme ölçütleri” (s.9-13). Tekstil ürününe ne tip bir işlem uygulanacağı konusunda 4 faktör etkili olmaktadır. Bunlar; tekstil ürününün gelecekte kullanım yeri, ekonomik faktör, estetik ve etik değerlerdir. Bildiriye konservasyon ve restorasyon işlemlerinin amacı üzerinde durularak yukarıda belirtilen 4 faktör gün ışığına çıkarılarak tartışılmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Arlı-Yard. Doç. Dr. Feryal Söylemezoğlu-Dr. Zeynep Erdoğan, “Ayancık ilçesinde Keten El Dokumacılığı”, (s. 14-19, 3 Resim). Bildiriye Ayancık ilçesinde keten el dokumacılığının bugünkü durumu, iplik yapılış aşamaları, dokuma tekniği, kullanılan araçlar ve yörede üretilen dokumalar açıklanmaya çalışılmıştır.

Doç. Dr. Günay Atalayer, “Akdeniz Dokumacılığından Örnekler”, (s. 20-31, 4 Resim), 20 yıllık projenin bir bölümünün oluşturduğu bu bildiriye,

Burdur, Antakya, Tarsus, İçel ve Adana'daki dokuma örnekleri tanıtılmıştır.

Dr. Dursun Ayan-Serap Leloğlu-Ünal, "Geleneksel/Kırsal Üretimden Organize Üretime Geçiş Sürecinde Türkiye ve Türkmenistan Halıcılığı Üzerine", (s.32-50, 11 Resim). Bir sanat tarihçisi ile bir sosyoloğun bilim dallarındaki sentezi sonucunda ortaya çıkarılan bu bildiriye, her bilimle uğraşana örnek teşkil etmesi gereken bir disiplin göze çarpmaktadır. Hiçbir bilim adamı tek bir konuya hâkim olamaz. Bunu diğer bilim adlarıyla hareketlendirerek konulara çözüm aramalı ve tek bir bakış açısıyla değil, birden fazla görüşle destekleyerek bilim âlemine sunmalıdır. Bunun en güzel örneğinin sergilendiği bu bildiriye, bu çalışmanın amacının halının ekonomik hayat içinde ev ekonomisinden ulusal ve uluslararası ekonomiye kadar olan önemli yerini, onun tüm anlamıyla bir sanat eseri olduğunu da dikkatten kaçırmadan Türkiye ve Türkmenistan'daki ana sosyo-ekonomik politikalar bağlamında değerlendirmektedir. Disiplinlerarası bir anlayışla bu bildiriye sanat tarihi ve sanat sosyolojisi ekonomi ile ilişkilendirilmeye çalışmış, Osmanlı'dan beri süregelen Türkiye'deki ve Türkmenistan'daki sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gelişmelerin/değişmelerin halı üretimini etkilemesinin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışmanın diğer araştırmacılara örnek teşkil etmesi en büyük temennimizdir. Özellikle dipnotlarda gösterilen titizlik ve ayrıntılı yaklaşım takdire değerdir. Sanatı, toplumsal yapıyla, ekonomisiyle, sosyolojisiyle, tarihiyle vb. dallarla beraber bütün olarak düşünmek bu konu ile uğraşanların temel amacı olmalıdır görüşündeyiz. Bu şekildeki yaklaşımlar çalışmaların ilerlemesine, araştırmaların yoğunlaşmasına vesile olacaktır.

Deniz Ayda, "Tokat Seramikleri", (s.51-55, 7 Resim). Toprakta eşya yapımı tarih öncesi uygarlıkların ortaya çıkışı ile başlayıp zaman içinde gelişmiştir. Toplumların ilk ortak uğraşlarından olan çömlekçilik dünyanın en eski el sanatlarından dır. Bu bildiriye; "Çatlamayan sırları ile kendini kanıtlamış, farklı biçim ve motiflere sahip olan Tokat seramiklerini korumalı, atalarımızdan bizlere kalan değerli kültür mirasını yaşatmalı ve gelecek nesillere aktararak devamını sağlamalıyız" denilmektedir.

Asuman Arkış-Yard. Doç. Dr. Öznur Aydın, "ISO 9000 Kalite Güvence Sistem Yönetim Standartları ve Geleneksel Türk El Sanatları, Eğitim

Kurumlarına Uygulanabilirliği", (s.56-60). Bu bildiriye, sanayi devrimi ve sanayileşme süreci boyunca üretilen mal ve hizmetin kalitesini belirtmek, sürekliliğini sağlayacak sistemler oluşturmak insanların üzerinde yoğunlaştığını en önemli konulardan birisi tanıtılmıştır.

M. Alptekin Aydın-Yard. Doç. Dr. Öznur Aydın "Yalın Düşünceden Yalın Eğitime Yaklaşım", (s.61-65). Toplam Kalite, Esnek Yönetim, Yalın Düşünce gibi kavramların açıklanmasının esas alındığı bu bildiriye eğitim programlarının açıklanmasının esas alındığı bu bildiriye eğitim programlarının analiz edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Ahmet Aytaç, "Değişik Miktarlardaki Galium Verum L.Bitkisi ile Farklı Mordan Maddeleri Oranlarının Yün Halı ipliği Boyanmasında Renk Oluşumuna Haslık Derecelerine Etkisi", (s.66-74, 3 Resim). Yazara göre, "Doğada yetişen bitkilerden boya elde etme ve daha pek çok alanda faydalanmayı çok eski zamanlarda öğrenmiş olan insanoğlu XIX. yüzyıldaki, sanayileşme hareketleri ile bu yüzyılın son çeyreğinde bulunan kimyasal boyaların etkisiyle, doğal boyamacılık geleneğini yavaş yavaş terketmiştir." Ülkemizde bol miktarda yetişen bu bitkinin yün halı ipliği boyanmasında kullanılabilirliğinin kesin olarak tespit edildiği bu çalışma sonucunda; mevcut formüllerin uygulanması ile deneme yanılma metoduna başvurmadan, istenilenden farklı bir renk ya da tonu elde etme riski de asgariye in-ceğinden üretim maliyetini de aşağıya çekmenin mümkün olabileceği anlaşılmıştır.

Yard. Doç. Dr. Sitare Turan Bakır, "Geçmişten Günümüze Türk Çini Sanatında Tasarım", (s.75-81, 2 Resim, 9 Çizim). Bu bildiriye çini desenlerinin dört ana çizim şekli olan, Simetrik Şemalar, Ulama Kompozisyon Şemaları, Merkezî Şemalar, Serbest Şemalar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, "Çini üretiminin uygulama alanında yapının mimar, iç mimar ve sanatçının birebir ilişkisiyle etüd edilmesi, önceliklerin, estetik kayguların belirlenmesi ve daha sonra uygulamaya geçilmesi uygun bir yaklaşım olacaktır" şeklindeki görüşe katılmadan geçemeyeceğimizi belirtmek isteriz.

Yard. Doç. Dr. İnci A.Birol, "Avusturya Millî Kütüphanesindeki Müzehhep Türk Yazmalarından Bir Demet", (s. 82-89). Bu bildiriye 1992 yılında Avusturya Millî kütüphanesinde bulunan Müzehhep Türk Yazmaları üzerinde yapılan inceleme sunulmuştur. Çalışmanın amacı; kütüphanedeki

Türk eserlerini, dölleri, konuları, sayılarına göre tespit ettikten sonra özellikle tezyin edilmiş yazmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu resimlerin olmaması kanaatimizce eksikliklerdir.

Eşref Bülent, “Halı Tasarımında Sembol Dilinin Önemi”, (s.90-95). Ulusal halıcılığımızın gelişmesi için sanat okullarında sembol dili dersinin verilmesi halıdaki sembolik dilin çözülüp anlaşılması, geleneksel sembolik dilin üslûp içinde çağın gerçeklerine uyarlanması ve tasarım bilincinin oluşturulması, yeni desenlerin izinsiz çoğaltılmasının engellenmesi gerekmektedir. Halıcılığımız için özgün üslûp halı sektörümüzün dünya halı pazarındaki payının istikrarlı bir şekilde artmasına sebep olacaktır.

Muammer Çakı- Yard. Doç. Dr. Vedat Kaçar, “Geleneksel Türk Çini Sanatı ve Tasarım Sorunları”, (s..96-99, 9 Resim). Bu bildiri “Çini sanatımızın çağın koşullarına uyum sağlayarak yaşatılması bir ölçüde mevcut tasarımların yeniden ele alınıp insanların günlük hayatına yönelik yeniden tasarlanmasına bağlıdır” görüşünden hareketle eğitim kurumlarının bu konuya eğilmesinin ve tasarımcıları yönlendirmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Yard. Doç. Dr. Tülin Çoruhlu, “2000’li Yıllara Girenken Çeşitli Türk Ülkelerinde El Sanatlarımızın Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”, (s. 100-106, 10 Resim). Geleneksel sanatların kaynağını oluşturduğu düşünülen Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan’da yapılan inceleme ve araştırmaların sonucu olarak sunulan bu bildiri dokumalar, tekstil ürünleri, işlemler, keçe, giyim kuşam, ağaç işçiliği, kuyumculuk, seramik ve çömlekçilik ürünleri ve bunların üretim ve pazarlama problemlerine kısaca değinilmeye çalışılmıştır.

Himi Dülkadir, “Halk El Sanatlarının Derlenmesi, Araştırılması, Eğitim ve Pazarlanmasında Hal Eğitim Merkezlerinin Önemi ve Bir Uygulamanın Sonuçları”, (s. 107-111). Bu yazıda, Mersin Hal Eğitim Merkezi’nde başlatılan büyüyen Vakkıf’a dönüşen bir büyük proje konu edilmiş, anılan kurumların işleyişine örnek teşkil eden bu uygulama tartışmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Türk El Sanatlarının ciddi bir kriz yaşadığına da değinilmiştir.

Ünal Erdiç, “Uluborlu Türk Kitâbelerinin Tarihsel, Kültürel Açından İncelenmesi ve 2000’li Yıllara Taşınması”, (s.112-130, 10 Resim). Kitâbeler bir milletin tarihini çok çeşitli yönle

incelemede önemli kaynaklardan biridir. Tarih boyunca çok çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş Anadolu, bu bakımdan zengin bir hazine görünümündedir. Dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını yansıtan kitâbeler insanlığa ve tarihe önem veren Türk milleti tarafından özenle korunarak günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Anadolu kitâbeleri içerisinde önemli bir yer tutan Uluborlu kitâbeleri, gerek tarih, gerek sosyal yapı açısından bize önemli bilgiler sunmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Cavidan Ergenekon-Fatma Nur Başaran, “Olayların El Dokumalarında Değerlendirilmesi”, (s. 131-133). Genel anlamda oyanın tanımı yapılmakta ve Türk kültüründeki yeri dile getirilmektedir. Bu yazıda sözü alarak ifadelerin resim veya çizimlerle hareketlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmadan geçemeyeceğiz.

Gonca Karavar, “Halı Kilim Restorasyonunda Kullanılan Teknikler ve Bir Örnek Kuruluş”, (s.134-137). Bu bildiri kavram ve prensipler yerine, restorasyon aşamasında halı ve kilimlerde hangi tekniklerin kullanıldığı ele alınmıştır. Bu yazıda da sözü edilen özveriyle çalışmayı sunan Sarıbaş atölyesinden resimler görebilmek en büyük dileğimizdir.

Doç. Dr. Nuran Kayabaşı-Sema Etikan-H. Sinem Şanlı, “Yün Halı İpliklerinin Mordan İle İşlem Görme Şeklinin Bazı Bitkilerin Renkleri ve Haslıkları Üzerine Etkisi”, (s. 138-148). Ülkemizde geleneksel olarak babadan oğula bir sır gibi geçerek yapılan bitkisel boyalarla halı ve kilim ipliklerinin boyanması yeniden gündeme gelmiştir. Bu araştırmada yün halı ipliklerinin mordan ile işlem görme şeklinin ön ve son mordanlama yöntemlerinin mürver bitkisinin meyveleri kökboya bitkisinin toprakaltı sürgünleri ve sığır kuyruğu bitkisinin tamamı kullanılarak elde edilen renklere ve bu renklerin ışık ve sürtünme haslıkları üzerine etkileri belirlenmiştir.

Fahrettin-Naciye Kayıpmaz, “Türk El Halıcılığında Dejenerasyon Kavramından Ne Anlaşıyor, Ne Anlaşılmalıdır?”, (s. 149-154). Bu bildiri, tarihî sürecin bize bıraktığı güzel bir kültürel miras olan halıcılığımızdaki dejenerasyonun tarihî perspektif çerçevesinde incelenmesi yapılarak çözüm yolları araştırılmaya çalışılmıştır.

Atilla Cengiz Kılıç, “Geleneksel Seramik Sanatımızın Günümüz Mimarisine Etkileri ve Öneriler”, (s. 155-157, 2 Resim). Bu bildiri

mimarîdeki seramiğin sanat boyutu üzerinde durulmuş, geçmişle günümüz sanatı arasındaki ilişkiler vurgulanarak öneriler sunulmuştur.

Prof. Dr. Neriman Kırzioğlu - Melda Akansel, "Kaybolan Dokumalarımızı Kazanabilir miyiz?", (s.159-180, 24 resim). Türk halkının doğumdan ölümüne kadar hayatının bir parçası olduğunu inkâr edemeyeceğimiz dokumalarımızı konu eden,

*"Sinmiş sinesine savaş ve barış
Rüzgarların esiş, dağların çağış
Altaylardan çıkış, Tuna'ya varış
Bu kilimde türk ırkının dünü var"*

mısralarından hareketle, bu bildiride yok olmaya yüz tutmuş dokumalarımız tanıtılmış, yabancıların hayranlık duyguları, Avrupa ve Amerika'nın müze ve koleksiyonlarını zenginleştiren Anadolu köy halıları ile kilim,, zili vb. dokumalardaki yanlışların yozlaşmaları ve dokuma tekniklerinin kaybolma sebepleri üzerinde durulmuştur.

Ali Kocaman, "Trabzon-Çarşıbaşı El Dokuma Kumaşı; Keşan", (s. 181-182). Sözü edilen Keşan kumaşı teknik ve bezeme özellikleriyle tanıtılmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Osman Kunderacı, "Muğla-Yatağan Çevresindeki Ahşap Süslemeli Kapılar", (s. 183-189, 10 Resim, 6 Çizim). İnce ahşap işçiliği ve süslemesiyle dülgerlik sanatının günümüzdeki durumuna ışık tutan kapıların tanıtılması sanat tarihimiz açısından önemli bir özellik arz etmektedir.

Ülkü Erdoğan-Küçükkurt, "Eşime Kilimlerinde Motif Kompozisyon Dejenerasyonu ve Nedenleri", (s.190-196, 14 Resim). Bu bildiriye göre halkının eski Eşme kilimlerinin maddî ve manevî değerleri, sanatsal-kültürel özellikleri açısından bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yazara göre, "*Talep artışı ve maddî imkânlar, tekrar orjinal desenlerin vanlanmasını sağlayabileceği gibi, halkın yeniden kendi öz değerine dönmesini gerçekleştirecektir.*"

Yard. Doç. Dr. Aynur Maktal, "Hüsn-i Hat Tasarımlarında Yazı Mekân İlişkisi", (s. 197-201). Bu makalede hat sanatı tasarımları yazı mekân ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir.

Cemal Meydan "Tokat Yazmacılığının 2000'li Yıllarda Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu", (s. 202-205). Bildiride, yazmacılık sanatımızın merkezi konumunda olup, hâlen üretimini sürdüren Tokat yazmacılığının 2000'li yıllara girerken sanatsal, tasarımsal, ekonomik

boyutları ele alınmış; bu boyutlar saptanarak, değerlendirilmiş ve yeni bir yaklaşımla çözüm önerileri sunulmuştur.

Yard. Doç. Dr. Ergül Önge, "Bir Grup Hotoz Oyası", (s. 205-210, 4 Resim). Türk halk sanatlarının canlılığını ve varlığını koruyan bir bölümü de oya sanatıdır. Süslemek ve süslenmek amacıyla yapılan oyanın Türk kadınının giyim ve kuşamında önemli bir yeri vardır. Bu bildiride resimli örneklerle malzeme, teknik, renk ve kompozisyon özellikleriyle hotoz oyaları tanıtılmıştır.

Ali Rıza Özcan, "Türk Nesta'lık yazısı ve bu yazının Türk toprakları üzerinde gelişimi ile İran Nesta'lık yazısı ile aralarındaki fark vurgulanmaya çalışılmıştır.

Doç. İlhan Özkeçeci, "XVI. Yüzyıl ikinci Yarısından Tezhip Sanatına Bir Numune; Esedullah B. Muhammed El-Keşanî Hattı Kur'ân-ı Kerîm", (s. 223-230. 8 Resim. 11 Şekil). Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi 6 numarada kayıtlı Esedullah B. Muhammed El-Kaşanî'nin kaleminden çıkan Kur'ân-ı Kerîm tanıtılmıştır. Muhakkak ki bu değerli eser, tezhibi yönünden bizlere klâsik desen ve renk çizgisinde mühim bir ışık tutmaktadır.

Doç. İsmail Öztürk, "Türkiye'de El Halıcılığının Araştırılmasında Değerlendirme Ölçütleri ve Halk Bilimsel Bilgilerin Önemi (s. 231-237). Yazara göre, Türkiye'de el halılarının biçim sözlüğündeki anlamlarını aydınlatmada, üretim yeri, üretim teknolojisi ve görsel verilerin önemli olduğu vurgulanmış ve bu bilgilerin, kültürel boyutu ile ele alınması gerektiği konusuna ve Türk el halıcılığının aydınlatılmasına antropolojik bilgilerin önemine dikkat çekilmek istenmiştir.

Belgin Pekpelvan, "Geleneksel Değerlerimizin Çağdaş Değerlere Ulaştırılması", (s. 238-250. 7 Resim, 2 Çizim). Araştırmacıya göre, "*Geleneksel üslûbun biçimlerinin aynen alınması ve farklı tekniklerin uygulanması ya da seçilen üslûbun salt biçimlendirme anlayışı ile ilişkisi çağdaş sayılabilecek biçimlere dönüştürülmesi, çağdaşa ulaşmada çıkar yol gibi görünmektedir. Geleneksel değerlerin geçmişteki anlamları kavranmalı ve onlara bugünün şimdinden bakılmalıdır.*"

Yard. Doç. Dr. Şerife Sezgin, "Ödemiş İpekçiliğinin ve İpekli Dokumalarının Günümüzdeki Durumu", (s. 251-255). Ödemiş'teki ipekli dokumaların teknik özellikleri ve adlandırmaları hakkında bilgiler verilmektedir.

Oya Sipahioğlu, “Osmanlı Saray Kumaşlarından Seraser’in Vesikalarla Tanıtımı”, (s. 256-266, 3 Resim). Vesikalara dayanarak seraser kumaşının tanıtımı yapılmaktadır.

Dr. Seçil Şatır, “Geleneksel Türk El Sanatlarının Çağdaş Gelişimi Açısından Tasarımın Artan Önemi”, (s. 260-264). Yazara göre, “Geleneksel Türk El Sanatlarının kendi toplumunun, kültürünün, hayat tarzının, inançlarının doğrultusunda geliştiğini bilerek, bu değerlere daha çok sahip çıkılmalıdır. Yapılan tartışmaların sonuçlarının uygulama alanına aktarılması için ilgili kurumlar uyarılmalı, konuma ve geliştirme yaygınlaştırılmalıdır

Hatice Öztürk-Tozun, “Halı Desen Tasarımında Bilgisayarın Rolü ve İnsan Faktörü”, (s. 265-268, 4 Şekil). Türk Halı sanatı motif, renk ve kompozisyon özellikleriyle üretildikleri dönemin kültürel durumu ve sanat anlayışını yansıtmaları bakımından önem taşır. Bu özellikleriyle geçmişten günümüze ulaşan Türk Halı Sanatı, geçmişteki örnekleriyle belge niteliğindedir. Halı sanatının günümüz üretimine aktarılmasında, izlenmesi gereken kuralların, özgün tasarımına alt yapı oluşturacak özelliklerini içeren sınırların belirlenmesi gerekir. Bunu gerçekleştirecek olan da insan faktörüdür. Bu çalışmada, bilgisayarda halı desen tasarımı yapan programların, fonksiyonları ve bu konuda insanın katkısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Yard. Doç. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Tarihte ve Günümüzde Hat Sanatının Öğretim Metodları”, (s. 269-278. 14 Resim), İslâm tarihi boyunca hat sanatı öğretiminin köklü bir disiplin içinde yürütüldüğü hattat silsilerinden, icazetnâmelerden ve meşk mecmualarından tespit edilmektedir. Başlangıçta bir milletin alfabesi durumundaki yazı, İslâm dininin getirdiği mesajlar çerçevesinde, sanatkârın elindeki kâğıt kalem, is mürekkebi ve kâğıt gibi farklı malzeme türlerinin yardımıyla muhakkak, reyhanî, tevkî, rikâ, sülûs, nesih, ta’lik, divanî ve rik’a adıyla birçok türde gelişerek günümüze ulaşmıştır. Üslûp sahibi hattatlar sayesinde usta çırak metoduna göre sağlam kaidelerle nesilden nesile günümüze intikal eden hat sanatı, hem Güzel Sanatlar Fakülteleri ve hem de şahsî gayretler sayesinde Türk İslâm Medeniyetindeki ihtişamını hâlâ korumaktadır.

Prof. Aydın Uğurlu, “Geleneksel dokuma Sanatlarında Devamlılık Süreci ve Evrenselleşme sorunu”, (s. 279-282, 2 Resim). Yazar, “Geleneksel sanat örneklerinin güncel geçerlilikleri ile müze

eşyası, turistik ve ticarî mal olma ile gelenekli kullanıma yönelik amaçlar ile devamlılıklarını sanat açısından sürdürmeleri için yeni öneriler oluşturmak ve bölgeye ait, ulusa ait niteliklerini evrenselleştirmek zorundayız” diyerek konunun önemine dikkat çekmektedir.

Servet Senem Uğurlu, “Yöresel El Halıları Üretiminde Çanakkale Örneğinde Modern Motif ve Kompozisyon Önerileri”, (s. 283-285, 2 Resim). Çanakkale yöresindeki halıcılık hakkında örneklerle bilgiler verilmektedir.

Nihal Ülger, “Kirkitli Dokuma Teknikleri ile Anadolu Evleri”, (s. 286-287. 10 Resim). Kirkitli dokuma tekniklerinin geleneksel teknik özelliğini koruyarak konuya tasarım açısından farklı bir yorum getirmek amacıyla yola çıkılmış ve yeni tasarımlar ortaya konmuştur. Tasarımlarda Anadolu Evleri’ne yoğunluk verilmiştir. Türk kültürünü yansıtan Anadolu evleri resimsel boyutuyla dokunma sanatı ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Çeşitli il ve ilçelerde fotoğrafları çekilen çoğu korunmaya alınmış eski evlerin özelliğini kaybetmeden dokuma teknikleri ile yaşatılması amaçlanmıştır.

Prof. Dr. Yahşi Yazıcıoğlu-H.Sinem Şanlı-Zeynep Tezel, “Doğal Boyalarla Boyanmış İlmelik Yün Halı İpliklerinin Kopma Mukavemetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, (s. 290-298). Bu bildiri elde edilen renkler, ışık ve sürtünme haslık değerlerine ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler sunulmuştur.

Prof. Dr. Yahşi Yazıcıoğlu- H.Sinem Şanlı, “Sütleğen Bitkisinden Değişik Mordanlar ve Mordanlanma Yöntemleri ile Elde Edilen Renkler ve Bu Renklerin Bazı Haslık Değerleri”, (s.299-307) Tabii boyamada önemli bir yeri olan sütleğen bitkisi hakkında bilgiler verilmiştir.

Prof. Dr. Prof. Dr. Yahşi Yazıcıoğlu- Zeynep Tezel, “Sentetik Boya Maddelerin İlmelik Yün Halı İpliklerinin Kopma Mukavemetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, (s. 308-312). Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan genel olarak boyamanın ipliklerin mukavemet değerleri üzerinde önemli bir etkide bulunmadığını söylemek mümkündür. Ancak yapılacak daha ayrıntılı araştırmalar konuyu açıklık getirebilecektir.

Yard. Doç. Dr. Sabri Yetkin, “Karşıt İki Kıyıda Sanatsal Üretim (Halı) Pazarlanma Rekâbeti ve Bu Alandaki Milliyetçi Tartışmalar (1922-1927)”, (s. 313-328). 1922-1927 yıllarında

halı üzerinde yaşanan milliyetçi tartışmalar, halı üretim ve ticaretinin Türkleştirilip, millileştirilmesi süreçleri incelenmiştir.

Yard. Doç. Dr. Nuray Yılmaz, "El Dokumalarındaki Motiflere İkonografik Yaklaşım", (s. 329-332) Bu bildiride ikonografik ve itoromojik yöntemler tanıtarak, bu yöntemler aracılığıyla el dokumaları üzerindeki motiflerin yalnızca biçim olarak değil, aynı zamanda ifade ettikleri anlam olarak da açıklanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Tanıtmaya çalıştığımız bu sempozyum bildiriler kitabında 47 makale yer almaktadır. Bildirilerin büyük bir çoğunluğunu el sanatlarının önemli bir dalı olan halı, kilim ve dokumalar (kumaş vb.) oluşturmaktadır.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü ve Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle, 25-27 Kasım 1998'de düzenlenen sempozyum bildirileri bir kitap halinde toplanıp, araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

El sanatlarımız bugün yazılarda da defalarca belirtildiği üzere, taşınabilir ve tanıtılabilir olma niteliğinden dolayı kültürümüzü dünya çapında tanıtan en önemli malzemelerdir. Bunları yaşatarak her şeyden önce tanıtmak en belli başlı görevlerimizden biri olmalıdır. Kanaatimizce, tüm sempozyumların en önemli özelliği bilineni değil, bilinmeyen ya da bilinenlerin problemlerini ortaya koyarak çözümler üretme yollarına gitmelidir. Sözünü ettiğimiz kitapta yer alan bildirilerin büyük bir çoğunluğu tekrardan ibarettir, dipnotlarda her

bölümde farklı bir düzen izlenerek tutarsız bir yaklaşım sergilenmektedir.

Takdir ediyoruz ki; böyle bir sempozyumu düzenlemek ve de bildirileri toparlayıp kitap haline getirebilmek oldukça zor ve zahmetli bir uğraştır. Ayrıca, resimlerin oldukça küçük bir boyutta yayımlanmış olması da, görsel malzemeye hitap ederek düzenlenmiş yazılara ve araştırmalara gölge düşürmektedir.

Özellikle el sanatlarını tanıtan sempozyumların düzenlenmesi, konuyla ilgilenenlerin en büyük dileğidir. Ancak, el sanatlarımızın seramiğiyle, çinisiyle, halısıyla, kumaşıyla, tezhibiyle, dokumasıyla, oyasıyla tarihî gelişim çerçevesinde ansiklopedik bilgiler dinetilğinde zaten tanınmaktayız. Önemli olan, bütün bu bilgilerin ışığında yeni buluntularla ve kaybolmaya yüz tutmuş örneklerle, bu sanatımızı hareketlendirmek ve de problemlerine el birliğiyle çareler arayabilmektir.

Kültür Bakanımız Sayın İstemihan Talay'ın açılış konuşmasında da belirttiği üzere, "Yunus Emre yedi yüz yıl önce 'Her dem yeni doğarız, bizden kim usanması demiştir.' Kullandığı güzel Türkçe, Yunus'u bugün bütün canlılığıyla yaşıyor. Dilimize sahip çıkar ve güzel eserler ortaya koyarsak, yarım bizi de yaşatacaktır. O zaman, her dem yeni doğacağız ve bizden kimse usanmayacaktır."

Bu sempozyumu düzenleyenleri ve katkıda bulunanları, kitap haline dönüştürerek gözler önüne serenleri içtenlikle kutluyor, bu tür çalışma ve araştırmaların devamının ümidini taşıdığımızı ifade etmek istiyoruz.

"Millî Folklor" Uluslararası

Halkbilimi Dergisi

47. Sayısı

Yine Dopdolu

“Osmanlı’nın 700. Yıl Anısına”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, Osmanlı, anma etkinlikleri.

Ed: Güler EREN, **Osmanlı Ansiklopedisi**,
Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 9244 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU
Hacettepe Üniversitesi, Ed. Fak., Öğretim Üyesi

1 3. yüzyıl sonlarına doğru tarih sahnesine bir beylik olarak adım atan, daha sonra Fatih Sultan Mehmet (1451-81) ile beraber cihan devleti, 16. Yüzyılda ise bir imparatorluk haline gelen Osmanlı’ları özellikle de bilinen yanlışlardan ayırıştırarak ve politize etmeden anlatmak kolay değildir. Belki aşağıda sunulacak çarpıcı rakam ve oranlar ile alanında uzman araştırmacıların görüşleri Osmanlı’yı tanımanın ne derece doğru olacağı konusunda bir fikir verecektir.

Yapılan araştırmaya göre Osmanlı’nın en geniş sınırlarına ulaştığı 17.yüzyıl sonunda yüzölçümü etki sahası ile birlikte 24 milyon km² yi buluyordu. 21. Yüzyıla girdiğimiz bugünlere dönecek olursak, Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altındaki topraklarda bugün 45 ülke, nüfuzu ve etkisindeki topraklarda ise 31 ülke yer almaktadır. Her iki sınıflamayı birlikte değerlendirecek olursak Osmanlı’nın hakimiyeti ve etkisi altındaki coğrafyada 76 irili ufaklı ülke ve devlet bulunmaktadır. Bu ülkelerin yüzölçümleri toplamının Dünya geneline oranı % 37.8, nüfusun Dünya nüfusuna oranı ise %40.1 gibi hayli yüksek ve dikkat çekici bir rakam oluşturmaktadır.

Türk dostu Prof. Dr. Bernard Lewis Osmanlı’larla ilgili bir sözünde, *Osmanlı’nın hakimiyeti altındaki her dinden ve milletten insanlar için tartışmasız bir mutluluk devri olduğunu* belirtir. Osmanlı üzerine çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Filiz Çalışlar-Yenişehirlioğlu, “**Osmanlı Kültür Mirası**”: Değerlendirme ve Koruma Sorunları, **Mülkiye Dergisi**, C. XXXIII, S.218, s. 73-86’da, öncelikle ulus kavramının tanımını yaparak Osmanlı İmparatorluğunun 1923’de tamamen ortadan kalkmasından sonra ortaya çıkan ulus devletleri-

nin adlarını ve bu ülkelerin ortak ve farklı özelliklerini belirtmektedir. Macaristan, Romanya, Kırım, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Hırvatistan, Yugoslavya, Makedonya, Bosna-Hersek, Türkiye, Suriye, Irak, Moldavya, Ürdün, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Suudi Arabistan, Yemen, Kuveyt, Umman, Abu Dabi, Etiyopya, Sudan, Libya, Tunus, Cezayir, Kıbrıs ve Çad (kuzey kısım)’dan oluşan bu ülkelerden her biri Osmanlı Devleti’ne değişik tarihlerde katılmış ve farklı dönemlerde, farklı koşullarda o topluluktan ayrılmışlardır. Yazara göre, “*Tüm bu bölgeler birbirinden farklı Osmanlı öncesi koşullarına sahip olmalarına, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel çoğulluk içinde farklılıkları ile Osmanlı Devleti içinde var olmalarına rağmen, hepsinde Osmanlı döneminde var olan sosyal ve kültürel verilerden kaynaklanan ve günümüzde maddi ve manevi değer yargılarına da korumuş ortak bir Osmanlı kültürel mirasının değişik öğelerinden söz edilebilir.*” Bu bağlamda “*Osmanlı Kültür Mirası değerlendirilmesi ve korunması kapsamında somut veriler olduklarından mimari yapıtlar daha yaygın olarak ele alınmıştır. Çünkü, Arap Emirlikleri dışında Osmanlı’nın etki sahası içindeki bölgelerin hepsinde Osmanlı kurumlarını barındıran kent dokusunu belirleyen mimari yapıtlardan günümüze kadar korunabilmiş örnekler bulunmaktadır.*” Önceleri Prof. Dr. Semavi Eyice’nin Yunanistan’ı, Prof. Dr. Oktay Aslanapa’nın Kırım’ı, araştırmacı E. Hakkı Ayverdi’nin Balkan ülkelerini konu alan Osmanlı mimari eserlerini tanıtan çalışmalarından sonra, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları (Ottoman Architectural Works Outside Turkey)**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989 adlı çalışmasında 22 ülkedeki Osmanlı mimari eserlerini tanıtmayı amaçlamıştır. Oluşmuş yaygın tanınan mimari yapıtlar dışında, Osmanlı Kültür Mirası, bir çok öge ulus-devletlerce yeni kültürel kimliklerine dahil edilmişlerdir.

Osmanlı’yı kısaca hatırlatmayı amaçlayan giriş bölümünden sonra, Osmanlı’yı konu alan ve son yayınlardan biri olan **Yeni Türkiye Dergisi**’nin Osmanlı konulu çalışmasının tanıtımına geçebiliriz.

1999 yılı sanatsal açıdan **TÜRKİYE’DE ÖNEMLİ ETKİNLİKLERE SAHNE OLDU**. Etkinliklerden şüphesiz en dikkati çeken Osmanlı’nın 700. Kuruluş yılı kutlamaları oldu. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti adına Kültür Bakanlığı ve özellikle Başbakanlık 700. Yıl Kutlama Komitesi, kimi üniversite ile sivil toplum örgütleri ve bazı özel sektör kuruluşları düzenledikleri farklı etkinliklerle bu anlamlı yılı kutlamaya çalışmıştır. Daha önceden planlanarak düzenlenen kutlama çalışmaları, maalesef Ağustos 1999’da meydana gelen Marmara Depremi ile sekteye uğramış, bir bölümü

daha sonraki aylarda gerçekleştirilirken bir kısmı da iptal edilmiştir. Gerçekleştirilen projeler içinde **Yeni Türkiye Dergisi** tarafından hazırlanan bir çalışma ilimizi çekerek makalemizin konusunu oluşturmuştur. Türkçe'si 12, İngilizce baskısı ise 4 Cilt halinde piyasaya sunulan eserin öncelikle Türkçe baskısının tanıtımı ana hatlarıyla şöyledir.

Osmanlı adıyla yayımlanan aslında bir çeşit ansiklopedi özelliği taşıyan çalışma, 810 makaleyi içeren 9244 sayfalık kapsamlı bir eserdir. Bu makalelerden 672'si Türkiye, 138'si ise Türkiye dışından olup konularında uzman araştırmacı ve bilim adamlarına aittir. Eserin hazırlanmasında Güler Eren editör, Doç. Dr. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz bilim editörleri olarak görev almıştır. Prof. Dr. Halil İnalçık başkanlığında oluşturulan seçkin yayın kurulunda, Prof. Dr. Nejat Göyünç, Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, Prof. Dr. ERCÜMENT KURAN, Prof. Dr. Mubahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Jakob M. Landau, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Stanford Show ve Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız gibi alanında Türkiye'de ve Dünyada uzman bilim adamları tercih edilmiştir. Bu kurulun belirlediği konu başlıklarına göre de araştırma yazıları sipariş verilmiştir. Ayrıca çok sayıda bilim adamı yazarlıklarının dışında müşavirlik de yaparak yayın kuruluna destek vermiştir.

28x19,8 cm. boyutlarında 12 ciltten oluşan eserde, 1. ve 2. Ciltler Siyaset 3. Cilt İktisat, 4. ve 5. Ciltler Toplum 6. Cilt Teşkilat (idari teşkilat, hukuk sistemi ve askeri teşkilat) 7. Cilt Düşünce, 8. Cilt Bilim, 9. 10. ve 11. Ciltler Kültür ve Sanat, 12. Cilt ise Hanedan (biyografi ve bibliyografya) adını taşıyan konu başlıklarına ayrılmıştır.

Lüks baskı tekniğinde birinci hamur kağıda kaliteli basılan çalışma, cilt, sayfa ve makale sayısı ile konu başlıklarının çeşidinden yola çıkılarak Osmanlı'lar hakkında ilk kez bu kapsamda objektif bir yaklaşımla yapılmış bir çalışmadır.

Türkiye'nin yüksek tirajlı bilimsel ve akademik yayın organlarından **Yeni Türkiye Dergisi** tarafından yayımlanan eser, başta Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve Başbakanlık 700. Yıl kutlama komitesi olmak üzere bazı kişi ve özel sektör kuruluşları tarafından maddi ve manevi açıdan destek görmüştür.

Genelde orijinal kaynaklara (arşivlere) dayalı, bir kısmı da ilk kez yayımlanan özel araştırma yazılarının yer aldığı dev proje günümüze kadar Osmanlı Tarihi ve Sanatı'm tüm ayrıntısıyla buluşturan en kapsamlı son çalışma niteliğindedir. Bu yönüyle Osmanlı Tarihi ve Sanatı üzerine yoğunlaşan ilgili kişilere yeni ufuklar açacağı düşüncesindeyiz.

Uluslararası büyük bir proje niteliğindeki **Osmanlı** adlı eserin bilimselliğini, aralarında Türkiye'den Başbakanlık Arşivi ile Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Arşivi olmak üzere İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Vatikan, İspanya, Macaristan ve Japonya arşivlerinin de bulunduğu 33 ülkenin arşivinden yararlanılması güçlendirmektedir.

Yayın ile ilgili görüşler arasında, Amerika'lı bir bilim adamının ifadesi ile *Bir milletin kendi tarihi hakkında yapabileceği en büyük araştırma projesidir.* Bu bağlamda Prof. Dr. Halil İnalçık da *Osmanlı projesi, son yıllardaki en muhtevalı ve ciddi Osmanlı araştırması oldu* demektedir.

Çalışmanın daha iyi anlaşılması için her ciltte yer alan ana başlıkları ve farklı kişilerden bazı örnekler sunalım. 1. Cildin 1. Bölümü Prof. Dr. Halil İnalçık imzalı iki farklı makale ile başlamaktadır. "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış" konulu ilk makalesinde sayın İnalçık, "*Dünya tarihini ve Türk tarihinin en büyük sorularından biri 14. Yüzyılda Batı Anadolu'da ortaya çıkan bir Türkmen Beyi'nin yarım yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar uzayan bir imparatorluk halinde gelişmesi sorusudur. Ancak, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu, ilk siyasi çekirdeğin ortaya çıkışı ile Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu sorusunu birbirinden ayrı iki tarihi süreç olarak ele almak gerekir*" şeklinde yorumu ile başlamaktadır. Makale, Anadolu'ya Oğuz/Türkmen göçlerinden başlayarak çeşitli alt başlıklar halinde devam eder ve Tanzimat ve Reaksiyon alt bölümü ile sonlanır. Metnin arkasında ise açıklayıcı 8 harita ile Osmanlı Tarihi Geneolojisi konulmuştur. Prof. İnalçık, "Osmanlı Tarihi Kronolojisi" adlı ikinci makalesinde ise, 1261-1924 arasını kapsayan zaman sürecinde meydana gelen tarihi, sosyal ve siyasal olayları kronolojik akış içinde vermektedir.

Altı alt bölümden oluşan 1. Cildin diğer bölümleri, Osmanlı Devleti'nin Doğuşu, Devletten İmparatorluğa Yükselişin Mimarları: Fatih ve Yavuz, İmparatorluğun Zirvesi: Cihan Devleti ve Kanuni, XVII. Yüzyıl: Avrupa ve İran ile Münasebetler ve son olarak XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu başlığını taşımaktadır. Ayrıca her bölüm kendi içinde de iki ila dört bölüm arasında alt bölüme ayrılmaktadır. Konu ile ilgili makalelerle, dipnot, yayın listesi gerekiyorsa tablo ve minyatür, harita, gravür ve fotoğraf gibi görsel malzeme kullanımı da karşımıza çıkmaktadır.

Serinin ikinci cildi, Avrupa İttifaklar Sisteminde Osmanlı İmparatorluğu, En Uzun Yüzyılın Sultanı: II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet Dönemi, İmparatorluğun Son Yılları adını taşıyan dört bölüme yani Siyaset temasına ayrılmıştır. Üçüncü cilt, İktisat başlığını taşımakta olup bu ciltte Toprak ve Tarım, Ticaret ve

Loncalar, Tarım ve Madencilik, Osmanlı Şehirlerinde Ticari Faaliyetler, Haberleşme, Ulaşım ve Demiryolları gibi konularda yazılar yer almaktadır.

Ana hatlarıyla Osmanlı toplum yapısını ele alan dördüncü ve beşinci ciltler, Şehirliler, Köylüler ve Konar Göçerler, Birlikte Yaşamın Hukuki Temelleri, Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi, Millet Sisteminde Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar, Osmanlı'nın Temelindeki Manevi Harç ve Dinin Sosyal Hayattaki Rolü, Nüfus, Osmanlı İskan Siyaseti ve Göç Hareketleri, Osmanlı Vakıf ve Eğitim Sistemleri, Aile Yapısı, Osmanlı Şehri ve Şehir Hayatı ile günümüzde hala güncelliğini koruyan deprem ve yangın gibi tabii afetleri konu alan başlıklarda ilgili makaleleri kapsar. Bu araştırma yazıları içinde dördüncü ciltte yer alan Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun "Kolonizasyon ve Şenlendirme" adını taşıyan makalesinde yazar *iskan en geniş manasıyla bir beşeri yerleşmedir* tanımlamasıyla başlar. Çalışmada konar-göçer sorunu, iskan politikaları, büyük çapta iskana sahne olan bölgeler, iskan politikasının amaçları gibi konular tartışılmaktadır.

Teşkilat temasının işlendiği altıncı cilt, Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatını, Ayanlık Sistemini, Osmanlı'daki Bürokrasi Geleneğini, Tahrir ve Arşivciliği, Hukuk Sistemini, Yargının İşleyişindeki Şeyhülislam ve Kadının Rolünü ve Askeri Teşkilattan söz etmektedir. Yedinci Cilt, Düşünce başlığı altında, Osmanlı felsefesini, fütühat ve gazavat olgusunu, yenilik arayışlarını, Tanzimat'ı, Osmanlılıktan Milli Kimliği, Osmanlı Mirası ve Osmanlı Devleti ile Günümüz Tarihçiliği gibi sorulara cevap veren ve bu bağlamda çeşitli görüşler yansıtan makalelerle dopdoldudur.

624 yıl süren Osmanlı Devleti hiç şüphesiz köklü medeniyetini bilime dayandırdığı için devamlılığını korumuştur. İşte sekizinci cilt, Bilimin ele alınıp tartışıldığı yazılara ayrılmıştır. İlim ve Ulema, Dini, Sosyal ve Tıp Bilimleri ve Teknoloji ise alt başlıklarda karşımıza çıkan başlıca konulardır.

Dokuzuncu, onuncu ve onbirinci ciltler Kültür ve Sanatın tartışıldığı seçkin makalelerle son derece doyurucudur. Osmanlı'da Kültür, Osmanlı Türkçe'si, Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, Osmanlı'da Estetik, Erken, Klasik ve Geç Dönem Osmanlı, Sivil, Dini ve Askeri Mimarisinin ele alındığı mimari bölüm ile Klasik Türk Musikisi bu ciltlerde ayrıntısıyla tartışılmaktadır. Onuncu cildin içinde bir alt bölümde Mimar Sinan ile ilgili çalışmalara ayrılmıştır. Konu ile ilgili makaleler arasında, Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Osmanlı Devri Türk Mimarisi" başlığını taşıyan yazısı, genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Prof. Eyice'ye

göre, "700 yıllık uzun bir ömrü olan Osmanlı medeniyetinin yeryüzünde bıraktığı en kalıcı hatıraların başında mimarlık eserleri gelir. Osmanlı Devleti'nin yayıldığı bütün topraklarda bu eserlerin irili ufaklı örneklerine rastlamak mümkündür."

Kültür ve Sanatla ilgili konuların işlendiği bir diğer cilt ise onbirinci cildir. Bu cilt Hat. Tezhip ve Cilt, Minyatür, Ebru, Çini, Maden ve Ahşap sanatı vb. gibi geleneksel sanatlar ile Osmanlı'da Resim, Heykel ve Fotoğraf Sanatına ayrılmıştır. Bu bağlamda Topkapı Sarayı da ele alınmış olup ayrıca Osmanlı'da Geleneksel Görüntü Sanatları, Tiyatro, Sinema, Kütüphanecilik ve Kitap konularına da yer verilmiştir.

Serinin son cildi olan onikinci cilt ise Hanedan başlığını taşımaktadır. İki bölüm halinde düzenlenen cildin birinci bölümü, ilk beyden yani Osman Gazi'den başlayarak son padişah olan Mehmed Vahideddin'e kadar olan padişahların biyografilerini (şecere-i al-i Osman) ayrılmıştır. İkinci bölüm ise Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız ve Yard. Doç. Dr. Ramazan Acun imzalı Osmanlı Araştırmaları Bibliyografyasına ayrılmıştır. Siyaset, İktisat, Toplum, Teşkilat, Düşünce, Bilim ile Kültür ve Sanat adı altında altı bölüm halinde düzenlenen bibliyografya oldukça zengin bir yayın listesi sunmaktadır.

Osmanlı adlı Türkçe baskılı çalışmanın ciltlerinin tanıtımından sonra İngilizce baskısının özelliklerine geçebiliriz.

The Great Ottoman, Turkish Civilisation, IV Volume, Yeni Türkiye Press, Semih Ofset, Ankara 2000, 3650 pp.

Türkçe düzenlemeye göre daha seçilerek belirlenen makaleler, yine aynı başlıklar altında dört ciltte sığdırılmıştır. Cilt boyutları benzer şekilde 28x19.8 cm.dir. Birinci hamur kağıda ofset olarak basılan çalışma, Türkçe'sinden farklılaştırılarak kırmızı rengin hakim olduğu cilt kapağı tercih edilmiştir.

Eserin I. Cildi (Volume I) Politikaya (Politics), II. Cilt (Volume II) Ekonomi ve Topluma, (Economy and Society), III. Cilt (Volume III) Düşünce, Bilim ve Teşkilata (Philosophy, Science and Institutions), IV. Cilt ise Kültür ve Sanata (Culture and Arts) ayrılmıştır.

Doç. DR. Kemal Çiçek ve Güler Eren'in editörlüğünü Prof. Dr. Ercüment Kuran, Prof. Dr. Nejat Göyünç ve Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın da yardımcı editör olarak görev aldığı İngilizce baskıda yayın kurulu başkanı ve üyeleri Türkçe baskı ile aynıdır. Eserin yabancı dilde olması nedeniyle yayınevi kapsamlı bir tercüman grubuna da yer vermiştir.

“Dede Korkut Destanları”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, destan, dil yapısı.

Kerime Üstünova, *Dede Korkut Destanı ve Cümleden Büyük Birlikler*, Alfa, İstanbul, 1998.

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Dede Korkut Destanları, Sırderya Boyları ile Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesini kapsayan büyük bir mekânda ve uzun bir zaman dilimi içerisinde meydana gelmiş olayları konu alan önemli bir eserdir. Türk kültürünün önemli eserlerinden olan **Dede Korkut Hikâyeleri** uzun bir sözlü gelenek sonrasında yani ancak XV. yy. da yazıya geçirilmiştir. Bu yüzden Dede Korkut destanları hem meydana geliş, hem de yazıya geçiriliş tarihinden izler taşımaktadır.

Diğer taraftan, bugün Vatikan ve Dresten olmak üzere elimizde iki nüshası bulunan bu destanlar ancak yazıya geçiriliş tarihinden çok sonraları ilim dünyasının bilgisine sunulabilmiştir. Bu çalışmanın temel aldığı ve 12 hikâyeden meydana gelen Dresen nüshası ilk, Alman Arapşınastı Jacop Reşke (1716-1774) tarafından görülmüş ancak, bilim dünyasının bu eserle tanışması daha sonraki bir tarihte 1815'te H.F von Diez'in “**Denkwürdikeiten von Asien**” adlı eserde, Tepegöz hikâyesini Almanca olarak yayınlanmasından sonra gerçekleşmiştir. 6 hikâyeden oluşan Vatikan nüshası ise 1950'de Ettore Rossi tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır. Her iki nüshası da gün ışığına çıkış tarihinden itibaren; dil kültür ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli alanlarda farklı farklı araştırmalara konu olmuştur. Almancaya, İtalyancaya çevirileri de bulunan eser üzerindeki çalışmalar, yerli ve yabancı pek çok araştırmacının çalışmasına konu olmuş, konu olmaya da devam etmektedir. Bu yüzden bugün sırf eser üzerinde yapılan çalışmaların künyelerini gösteren bibliyografya çalışmaları bile birkaç cildi bulmaktadır.

İşte Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmalardan biri de, Kerime Üstünova'nın **Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler** adlı incelemesidir. Bu eser, ya eksiltili, ya tam veya eksik ya da sıfır tekrar gibi unsurlara dayalı olarak meydana gelen cümleler arası bağlantıyı ortaya koyan bir incelemesidir. **Dede Korkut Destanları**, bu şekilde parçadan bütüne gidilecek şekilde anlam ve yapı olarak ortaya konulmaktadır.

Anlamli cümleler topluluğu olarak da tanımlanan ve dil biliminde; “metin, söylem, sözce, dilce” gibi terimlerle ifade edilen cümleden büyük birlikler, çalışmanın temelini teşkil etmektedir. Cümleden büyük birlik kavramını daha açık bir şekilde ifade edecek olursak; cümle parçaları arasında yapı benzerliklerini, cümleler arasındaki anlam benzerliklerini bir araya getiren öbekleri ifade etmektedir.

Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler, adlı eser ile ilgili bilgi verecek olursak; Muharrem Ergin'in Türk Dili Kurumu Yayınları arasında çıkan ve bugün ikinci baskısı yapılan, **Dede Korkut Hikâyeleri** adlı eserinin temel alındığı bu inceleme dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm araştırmada izlenen yol ile ilgili açıklamaları içermektedir. İkinci bölüm cümleden büyük birliklerin sınırları, özellikleri vs. ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümde Dede Korkut'un makro metni ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde ise, sonuç ve kaynakçaya yer verilmiştir.

Kerime Üstünova'nın dilin ancak bir metin bütünlüğü içerisinde bir anlam ifade edeceği görüşünden hareketle kaleme alınmış olan **Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler** adlı çalışmada konu, dil bilim araştırmaları çerçevesinde, metnin derin ve yüzey yapısını ortaya koyacak şekilde ele alınmıştır. Böylece eserin dili, kelime hazinesi, metnin özellikleri hem yapı, hem anlam açısından ortaya konmuştur. Bu incelemede, Dede Korkut Destanları'nda tekrarların anlatımda ayrı bir önem ifade etmesi, cümleler arasındaki dikey ve yatay ilişkilerin anlamındaki yerinin ortaya konmuş olması gibi bazı özellikler de içermektedir. Türk dilinin önemli eserlerinden **Dede Korkut Destanları** üzerinde, dil bilimi verilerinden hareketle, yapılan bu çalışma, bu açıdan da ayrı bir değer taşımaktadır.

“Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, destan, bilgi şöleni.

Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri
(19-21 Ekim 1999, Ankara), Yayına Hazırlayanlar:
Dr. Alev Kâhya-Birgöl, Aysu Şimşek-Canpolat, Atatürk
Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000, 394 sayfa+8
sayfa resim.

Dr. Alev KÂHYA-BİRGÖL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

19-21 Ekim 1999'da Ankara'da yapılan Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni'ne 31 Türkiye'den, 3 Türkmenistan'dan, 3 Azerbaycan'dan, 1 Kazakistan'dan, 1 İran'dan, 1 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden ve 1 Altay Cumhuriyeti'nden olmak üzere 41 bilim adamı katılmıştır.

Kitap, Açış Konuşmalarıyla başlamaktadır. Sırasıyla 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in, Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı Dr. Devlet Bahçeli'nin, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın Açış Konuşmaları ve Şeref Üyelerine Berat Takdim Töreni yer almaktadır.

Kitapta 38 adet bildiri bulunmaktadır. Şelâle Ahmedova “İlmî Araştırma ve Toplantılarda “Kitab-ı Dede Korkut” başlıklı bildirisini, Şerif Aktaş “Dede Korkut Hikâyelerinin Edebî Değeri ve Çağdaş Yorumu Üzerine”, Ali Berat Alptekin “Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı”, Annagurban Aşirov “Türkmen Nüshasının Değeri”, Gandım Ballıyev “Gorkut Ata-Ruhu Ata”, Fuzûlî Bayat “Dede Korkut Kitabı'nda Devletçilik”, Müjgan Cunbur “Dede Korkut Oğuz-Nâmelerinde İslâmî Unsurlar”, Ali Abbas Çınar “Dede Korkut Destanında ‘At ve At Kültürü’”, Ali Duymaz “Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, Metin Ekici “Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri”, Ülkü Eliuz “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”, Ahmet Bican Ercilasun “Dede Korkut'daki Olayların Zamanı”, Gurbandurdı Geldiyev “Korkut Ata'nın Türkmen İkbâli”, Reşat Genç “Kültür Tarihimizde Destanların Yeri ve Dede Korkut'taki Olayların Zamanı Üzerine”, Gurbangül Guziçiyeva “Gorkut Ata Kitabı ve Türkmen Destanları”, Önder Göçgün “Ziya Gökalp'e Göre, Korkut Ata'nın Kimliği ile Korkut Ata Kitabı veya Dede Korkut Kitabı”, Umay Türkeş-Günay “Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili”, Naile Hacızade “Dede Korkut Destanlarında Yahşi ve Yaman Kelimelerin Anlam Özellikleri”, Şâkir İbrayev “Şaman Kor-

kut”, Mustafa S. Kaçalın “Korkut Ata Kitabı'nın Vatikan Yazması Üzerine”, Alev Kâhya-Birgöl “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, Süleyman Kazmaz “Yönetim ve Toplum Düzeni Açısından Dede Korkut”, Ramazan Korkmaz “Fenomenolojik Açından Tepegöz Yorumu”, Nuşin R. Musevi “Azerbaycan'ın Güneyinde Dede Korkut Kitabı”, Gülâlek Nurmemmedova “Gorkut Ata Destanı'ndaki Deyimler, Atasözleri”, Hangeldi Ovnuk “Gorkut Ata Destanı'nın Yabancı Ülkelerdeki Varyantları”, İsmail Parlatur “Korkut Ata'nın Söz Varlığı”, Ahmet Pirverdioğlu “Dede Korkut ve Şamanizm”, Saim Sakaçoğlu “Orhan Şaik Gökyay'ın Dedem Korkud'un Kitabı'nın Değerlendirilmesi”, Berdi Sanyev “Dede Korkut'ta Geçen Bazı Gelenek-Görenekler, Halk İnanışları, Deyimler ve Bugün Türkmenistan'daki İzleri”, Esmâ Şimşek “Bey Böyreğ Hikâyesi'nin Türk Dil Kurumu'nda Bulunan Yazma Nüshası Üzerine”, Güzin Tural “Dede Korkut Hikâyelerinde Zarf-Fiiller”, Fikret Türkmen “Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin Yeni Bulunan Kahire Nüshası ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndeki Eksik Yazma Nüshası Hakkında”, Kâmil Veliyev Nerimanoğlu “Türk Edebiyatının Ana Kitabı ‘Dede Korkut Oğuznâmeleri’”, Ali Yakıcı “Dede Korkut Kitabı'ndaki Sağlıkla İlgili Konular Üzerine”, Naciye Yıldız “Gorkut Ata-Türkmen Nüshasının Değeri ve Önemi”, Nadya Yuguşeva “Altay Türklerinde Dede Korkut” ve “Altaylar'da Anlatılanlardan” başlıklı bildirisini sunmuşlardır. Bu bildirilerde Dede Korkut Hikâyelerinde işlenen çeşitli konular üzerinde durulmuş, örnekler verilmiştir.

Kitapta yer alan Değerlendirme ve Kapanış Konuşmaları bölümünde, Prof. Dr. Şâkir İbrayev, “*Bütün Türklüğü ve dünyayı kapsayan bir şuara yükseldiğimizin örneğini burada gördüm*” demekte bu toplantıyı düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi'ne ve Başkan Prof. Dr. Sadık Tural'a ve değerli fikirlerini ortaya koyan, araştırmalarını sunan bilim adamlarına teşekkür etmektedir. Sayın Prof. Dr. Sadık Tural Kapanış Konuşmasında, “*Türk soylu halkların mutlak müştereklerinden, tartışılmaz ortaklıklarından kabul ettiği Dede Korkut'u ve Destanların tarihin sustuğu yerde oluşan ortak duyuş ve ortak tefekkürün dile yansımış bütünlükleri*” olduğunu, vurgulaması ile Korkut Ata'nın söyleyişini benimsediği ifadeleri yanında Korkut Ata ağzından “*Diline nankör olma, iline nankör olma, kendine nankör olma*” sözlerine “*geleceğine nankör olma*”yı da ekleyerek konuşmasına son vermiştir.

Kitabın daha sonraki bölümünde Atatürk Kültür Merkezi'nin 1999 Yılı Şeref üyesi olan şairlerden şiirler yer almaktadır. Bahtiyar Vahapzade'nin “Vicdan”, Muhtar Şahanov'un “Kutsal Dört Ana”, Esengül İbrayev'in “İlde Olsa”, Yavuz Bülent Bâkiler'in “Türkistan” adlı şiirleri bulunmaktadır. Kitap, 4 adet fotoğrafı son bulmaktadır. Birbirinden değerli ve önemli konuşmaların ve bildirilerin yer aldığı araştırmacı, uzman ve bilim adamlarının tespitlerini içeren bu kitabı, ilim dünyasına ve Türk dünyasına takdim ediyoruz.

“Divanlar Arasında Yeniden”

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, divan, değerlendirme.

Mehmet Çavuşoğlu, **Divanlar Arasında**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998. 126 sayfa.

Mustafa BALCI

Kırıkkale Üni. Fen-Edebiyat Fak.

Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Araştırma Görevlisi

Eski Türk edebiyatı sahasında ülkemizin Ali Nihad Tarlan’dan sonra yetiştirmiş olduğu en önemli isimlerden biri de Mehmed Çavuşoğlu’dur. Hocası Tarlan’dan tevarüs etmiş olduğu derin, temkinli ve zevkli bakış açısıyla eski edebiyatımızın zenginliğini yeni nesillere aktaran Çavuşoğlu, ölümüne kadar artarak devam eden bir cehd ve heyecanla birçok divanın ve bir mesnevinin ilmi neşirini gerçekleştirmiş ve çok kıymetli makaleler kaleme almıştır. Hocanın Amrî, Hayretî, Üsküdarlı İshak Çelebi, Yahya Bey ve Zâfî divanları gibi çok kıymetli ilmi neşirleri yanında, çeşitli dergilerde yayınlanmış olduğu makalelerini bir arada veren **Divanlar Arasında** adlı değerli bir eseri daha bulunmaktadır.

Divanlar Arasında, 1981 yılında Umran Yayınları tarafından yayınlanmış, iki bölümden ibaret 133 sayfalık bir kitaptır. Kitabın birinci bölümü “Divanlar Arasında” başlığı altında, klâsik edebiyatımızla ilgili on beş makaleden oluşur. “İnsanlar ve Kitaplar” başlıklı ikinci bölüm ise daha çok, hatırat ve kitap tanıtımlarını ihtiva eden altı yazıdan ibarettir.

Bir zamanlar elden ele dolaşan ve çok okunan eserin, uzun süredir piyasada bulunmayışı büyük bir eksiklikti. Akçağ yayınları böyle bir durumu fark etmiş olacak ki, kitabın ikinci baskısını bazı değişikliklerle yeniden yayınladı.

Yeni baskısında, birinci baskının ikinci bölümündeki “Kültür, Kitap ve Dahası”, “Beş Şehiri Okurken” ve “Tarık Buğra’nın Hikâyeleri” başlıklarını taşıyan yazılara yer verilmezken; “Divân Şiirinin Şerhine Dair” ve “Açmak ve Açılmak” isimli iki yeni yazı eklenmiştir.

Kitaba yayınevi tarafından bir de “Sunuş” yazısı konulmuştur. Bu yazıda, hocanın klâsik edebiyatımızın

metin şerhi ve edebiyat tarihi alanları ile ilgilendiği belirtilmekte, eserlerin adları verildikten sonra, hocası Ali Nihad Tarlan’ın yöntemini bir adım daha ileriye götürdüğü ifade edilmektedir. Daha sonra Çavuşoğlu’nun bilgi birikimiyle geniş kesimlere ulaşma gayretiyle meslektaşlarından ayrıldığı; bu yüzden ölümünden sonra ardından yazılan yazılarda değişik entellektüel çevreler tarafından övgüyle söz edilen ilim adamlarından bir olduğu dile getirilmektedir.

“Divân Şiirinin Şerhine Dâir” başlıklı ilk denemesinde Çavuşoğlu, Divan edebiyatımızın anlaşılması için, metinleri bugünkü Türkçeye aktarılan Arapça, Farsça ve aruz veznini, ayrıca divan şiirinin dayandığı estetik kuralları bilmeleri gerektiğini söyleyerek, gelişmiş güzel yapılan neşir veya aktarmalarda çok komik ifadelerin ortaya çıktığını bu durum da Divan şiirinin anlaşılmasının önüne bir başka engel olarak çıktığını ifade etmiş, ardından bazı neşirlerde dikkatini çeken okuma, anlamlandırma ve yorum hatalarını tashih etmiştir.

“Açmak ve Açılmak” isimli yazısında, Neff’inin “Esdî nesîm-i nev-bahar açıldı güller subhdem/Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem” beyitindeki açmak fiilinin şimdilik kadar yanlış anlamlandırılarak yanlış yorumlandığını ifade ederek açmak fiili çerçevesinde metnin anlamını tartışmaktadır.

“Beyit Derken” yazısında ise, beyit hakkında klâsik edebiyatımızdaki görüşleri, beyit telakkisini, şairlerden verdiği örneklerle ve zevkli bir üslupla anlatır. “Ey Gül” ve “Tekrar Gül” isimli yazılarında ise bir çiçek olarak ‘gül’ün divan şairleri ve divan şiiri için ne derece önemli olduğunu izah eder ve ‘gül etrafında oluşan zengin hayal dünyasından örnekler verir.

Bu yazıların dışındaki diğer yazılarda da, sahip olduğu engin birikimle Çavuşoğlu okuyucuya, klâsik şiirimizin anlatım, estetik ve hayal dünyasını, klâsik şiir eşliğinde âdeta ‘klasik zevk’ ziyafeti ile vermektedir.

Divanlar Arasında klâsik edebiyatla içli dışlı olmayan okur tarafından da zevkle okunabilecek bir kitap. Osmanlı sosyal ve içtimâî hayatının anlaşılmasında önemli ipuçlarını içinde barındırması bakımından da ayrıca dikkate değer bir kitaptır. Uzun süredir baskısı bulunmayan kitabın yeni baskısının yapılması kitabı okuma imkânı bulamayanlar için iyi bir fırsat doğurmuştur.

Kitap, birinci hamur olmasına rağmen, estetik görüntü itibarıyla, birinci baskının hayli gerisinde gözükken ikinci baskının özensiz hazırlandığını; kapağın zevksiz bir dizayn ile sunulduğunu belirtmek, kitabın önemini dikkate alındığında herhalde yapılması elzem olan bir vazife gibi duruyor.

“Kafkasya’da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, belge, yazıt, dil.

İsmail DOĞAN, *Kafkasya’da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları; 736. Ankara 2000, 250 Sayfa.

Doç. Dr. Saadettin Gömeç

A.Ü., D.T.C.F.Tarih Böl. Öğretim Üyesi

Hiç şüphesiz 2000 yılının Türk tarihi ve kültürü açısından en mühim eserlerinden birisi, Yrd. Doç. Dr. İsmail Doğan tarafından “Göktürk Yazılı Belge Yazıt ve Anıtların Albümü Projesi” kapsamında, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı’na bağlı Türk Dil Kurumu tarafından neşredilen yukarıda adı zikredilen çalışmadır. Herşeyden önce, pekçok güçlük ve sıkıntı pahasına bu eseri meydana getiren İsmail Doğan Bey’i tebrik etmek gerekir Öyle tahmin ediyoruz ki, sayın naşirin çalışma yaptığı yerler bugün itibarıyla çok karışık ve tehlikeli bölgeler olması icabıyla, gerçekten böyle bir eserin ortaya konması cesaret ve feragat işidir.

1721-1722 yıllarından beri, Yenisey bölgesinde açılan kurganlardan çıkan malzemeler üzerinde ve çeşitli yerlerdeki kayalarla, dikili taşlarda bir takım yazılı şeylerin olduğunu bilmekteydi. Ancak o zamanlar bu yazıyı, araştırmacılar İskandinav kökenli yazılara benzettiklerinden dolayı “runik” adını vermişlerdi. Maalesef bugün dahi, Kök Türk alfabesi dediğimiz bu yazı sistemini, özellikle yabancı Türklük bilimciler Türk’ten başka bütün eski kavimlere mâl etmektedirler. Neden Türklerin kendilerine has bir alfabesi olmasın? Tarihin bu en eski kavmi, kendi kendilerine bir alfabe icat edemezlermi? Kısacası bu yazı şu veya bu şekilde başka alfabelerden etkilenmiş olsa da, millî Türk yazısıdır.

Eserin sunuş yazısı, değerli Türklük bilimcisi ve Türk Dil Kurumu Başkanı, Sayın Prof. Dr. A.B. Ercilasun tarafından kaleme alınmıştır. Sunuşta bizi sevindiren bir havadis olarak, bu eserden sonra başta Moğolistan olmak üzere diğer coğrafyalardaki belge, yazıt ve anıtların albümlerinin çıkacak olması gözümüze çarpmaktadır. Aslında Sayın Ercilasun’-

un zikretmiş olduğu bu yayın hususunda, belki de Türkiye çok geç kalmıştır. Biz biliyoruz ki, Türk milletine ait bu yazılar şimdiye kadar çeşitli gazete, dergi ve kitaplarda pekçok kez yayınlandılar. Türk âlimlerinin ekseriyetinin yerinde görme ve inceleme imkanı bulamadığı kalıntıların suretleri biraraya getirilip, mutlaka basılmalıydı. Türk milletinin sahip olduğu, bu değeri hiçbir şey ile ölçülmeyecek bakiyeler, başka bir milletin olsaydı eğer, bu güne kadar haklarında ciltler dorusu neşriyat meydana getirilirdi. Ne yazık ki, biz Türkler elimizdeki eserlerin kıymetini ya bilmiyoruz veyahut çok geç fark ediyoruz.

İsmail Doğan Bey, eserinin Giriş bölümünde Kök Türk yazısından, Kök Türk yazısının yayılma sahasından ve Kök Türk yazısının versiyonları (Sekel, Proto-Bulgar, Hazar, Talas, Yenisey, Orhun) konusunda bilgi verdikten sonra, Kuzey Kafkasya’daki buluntu yerlerine geçmektedir. Bunların arasında da Sohum, Moldovya, Kislovodsk, Sutul Deresi kalıntıları başta gelmektedir. Araştırmacı bu bölgelerde alan incelemesi yaparken, daha önce görülmemiş ve yayınlanmamış pekçok yazılı belgeye de tesadüf etmiştir.

Albümün başlangıcında bugün artık sular altında kalan Sarkel (Sarig-el) şehri kazılarında elde edilen buluntuların fotoğrafları verilmektedir.¹ Rus kaynaklarında Bela Vedza (Beyaz Kale) şeklinde geçen Sarkel kazılarında at koşumları, su kapları ve tuğla parçaları üzerine kazanmış tamgalar bulunmuştur. Maalesef esere Sarkel tamgalarının hepsinin girmediyini veya bizim gözümüzden kaçtığını sanıyoruz. Sarkel’deki tuğla parçaları üzerindeki tamgaların sayısı daha fazla olmalıdır. Bununla beraber Sarkel parçalarının en önemlisi bize göre “okurum” şeklinde transkripsiyonlanan ve bir Hazar kağanına ait mektubun altındaki Kök Türkçe kelime ile yine bu hafriyatta ortaya çıkan su kabına kazanmış runik yazıdır.

Bulunan eserlerin çoğu Nevoçerkask, Stavropol gibi şehirlerin müzesinde yer almaktadır. Sayın İsmail Doğan’ın bu güzel çalışmasında 283 belge neşredilmiştir. Bunların bir kısmı renkli olmakla birlikte, bir kısmı da siyah beyazdır. Eserin sonunda, yayınlanan belgelerin açıklamaları yer alıyor ve en arkada da Kafkasya’da buluntu yerlerinin bir haritası vardır.

NOTLAR

1- Sarkel’de başlıca üç yerde kazı yapılmış ve bu kazılar üç sene devam etmiştir. Don Nehri kenarındaki bu şehrin çevirdiği sahaya göre uzunluğu 180 metre, genişliği ise 125 metre idi. Bu kale şehir, 834’lerde doğudan gelen konar-göçerlere karşı yapılmıştı. Stratejik bakımdan büyük bir öneme haizdi. Önceleri askeri bir garnizon mahiyetinde olan şehir, daha sonraları ticari bir merkez olmağa da başlamıştı (Bakınız, B. Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 2. baskı, Ankara 1984, 223-26).

“Ölümsüz Şair Şehriyar”

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, şair, şiir, monografi.

İsa Habibbeyli, **Üstad Mehemedhüseyn Şehriyar**, Elm yayınevi, Bakü, 336 Sayfa.

Doç.Dr. Ebülfez Kulı AMANOĞLU

Nahçıvan Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Son yüzyıl Türk İslâm Edebiyatının en seçkin temsilcisi Azerbaycan Türklerinin ünlü şairi Üstad Mehemedhüseyn Şehriyar’dır. Şairin adı Türk Edebiyatı tarihinde Yusuf Balasagunlu, Yunus Emre, Fuzûli, Nevaî ile beraber anılmaya layıktır. Şehriyar 20. yüzyılda seleflerinin yolunu aynı yüksek şekilde devam ettirerek hem Fars dilinde yazılan şiirin, hem de Türk dilinde yazılan şiirin öncüsü olmuştur. Büyük üstadın kendi tabiriyle denilirse

Türkü bir çeşme ise ben onu derya eyledim

Benim hem aşkın Allah’ı

Hem İran şiirinin şahı

Şair, Fars şiirinin sultanı gibi tanınmasına rağmen yalnız elli yıllarda “Heyderbabaya selam” şiiri ile Türk dünyasında parlamaya başlamıştır. Kuzey Azerbaycan’da onun sanatı, kişiliği altmışlı yılların başlarında öğrenilmeye, araştırılmaya başlanmıştır. Özellikler son yıllarda şairin eserleri ülkemizde hızlı bir şekilde yayınlanmakta ve incelenmektedir.

Son dönemde Türk İslam dünyasının bu büyük ve ölümsüz söz ustası hakkında yazılmış, yayınlanmış monografilerden büyük önem taşıyan bilimsel araştırmalardan biri de Atatürk Araştırma Merkezi’nin asli üyesi Nahçıvan Devlet Üniversitesinin Rektörü Prof. Dr. İsa Habibbeyli’nin yeni yayınlanan “**Üstad Mehemedhüseyn Şehriyar**” adlı kitabıdır. Kitap latin alfabesi ile nefis şekilde basılmıştır.

Bu kıymetli monografi hemen hemen iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım “Üstad Mehemedhüseyn Şehriyar’ın ömür ve sanat yolu” adını taşır. Bu kısım somut bölümlerden oluşmaktadır.

İlk bölümde müellif Şehriyar’ın doğum yılının tesbiti üzerinde ayrıntılı şekilde durmuştur. Çünkü kaynaklarda Şehriyar’ın çeşitli doğum tarihleri belirtilmektedir. Telif eden yeni ve somut bulgular esasında 1905 tarihinin gerçeği yansıttığı sonucuna varmıştır. Yazar şairimizin eserlerindeki bilgilere dayanarak onun çocukluk ve okul yıllarının ayrıntılı tablosunu çizmiştir. O aynı zamanda ölümsüz şairi 1920 yılında ilk defa “Behçet” mahlasıyla **EDEB** dergisinde bir takım şiirlerinin basıldığını tespit etmiştir.

Bundan sonra şair Tahran Tıp Üniversitesi’nde okumaya başlamıştır. Fakat Üniversiteyi bitirmek üzere iken bir aşk olayı ile ilgili onu Nişabura sürgün etmişler. Yazar üniversite döneminde şairin bedii yaratıcılığında ciddi başarılar imza attığını, üç şiir kitabı yayınlattığını belirtiyor ve bunlar hakkında ayrıntılı şekilde bahis açıyor. 1930-1935 yılları şairin sürgün yılları sayılmaktadır. Müellif, şairin sürgünden sonraki Tahran hayatı ve yaratıcılığı üzerinde durarak bu yıllarda İran Edebiyatının en seçkin şairi payesine yükseldiğini, bir Türk olarak Fars şiirinin gelişmesinde tartışmasız hizmetlerde bulunduğunu somut örnekleriyle ortaya çıkarmıştır. Müellif çok doğru olarak gösteriyor ki, Şehriyar’ın bu dönemde Fars dilindeki, mükemmel şiirleri ona zamanın Hafız’ı ünvanını kazandırmıştır. Şehriyar klasik şiir üslubunu yeni şiirin ilke ve prensipleriyle zenginleştirmiş ve böylece tamamen yeni, kendine özgü poetik örnekler yaratmayı başarmıştır.

Müellif 40’lı yıllarda Şehriyar’ın İran’da şah rejimine aydın olarak itirazda bulunduğunu ve bununla ilgili olarak 1953 senesinden itibaren kendi memleketi Tebriz’e döndüğünü detayları ile incelemiştir.

Kitabın 1. kısmının 3. bölümünde şairin hayatının Tebriz döneminin ve Türkçe yaratıcılığın ayrıntılı şekilde bahis edilmektedir. Burada tabii olarak yazar “Haydar Baba’ya Selam” şiiri üzerinde geniş şekilde durmuş ve onu haklı olarak şiirden yoğunlaşmış muhteşem ana dili abidesi olarak adlandırmıştır.

Yazar bu bölümde aynı zamanda Tebriz Ebedi Mektebinin Şehriyar ekolünün ortaya çıkmasından, milli şiirin gelişmesinde büyük şairin katkılarından ayrıntılı şekilde söz etmektedir.

Bellidir ki, Şehriyar, Azerbaycan Türkçesinde 90 şiir, Sehendiye ve “Haydarbabaya Selam”

şiiirlerinin yazarıdır. Müellif çok doğru olarak belirtiyor ki, şairin Türkçe şiiirlerinden Haydarbaba Dağı önemli yer tutar ve şair bu dağa vatan, Türk dünyası sembolü gibi müracaat eder. Bu şiiirde şair sözünü ettiği bir köyün dertlerini insanlığın dertleri gibi umumileştirebilmiştir. Haydarbaba şiiiri bölümünde yazar, şairin Türk dünyasına benzer şiiirler, eserde oluşan bir edebiyatın ortaya çıkmasına neden olan “ Haydarbabaya Selam” ve diğer Türkçe şiiirlerini birer birer ve ayrıntılı şekilde tahlil ediyor ve umumileştiriyor.

Kitapta Şehriyar ve Türk Edebiyatı konusuna da ayrıca temas edilmiş ve bu meselenin incelenmesine yeterince dikkat edilmiştir. Burada Şehriyar hakkında İran-Türkiye kültürel ilişkiler derneğinin jübile nitelikli toplantısında (1971), şairin “Türkiye’ye Hayali Sefer” isimli şiiirine kadar bir çok konular ele alınmış, hatta şair hakkında Mehmet Emin Resulzade’nin “Azerbaycan Dergisi”,

Ankara, 1955, no: 4-5 ve İstanbul Üniversitesi Profosörü Ahmet Caferoğlu’nun **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 1964, no: 1 isabetli makaleleri bilimsel açıdan büyük önem taşıdığı göze alınarak kitaba eklenmiştir. Aynı zamanda Şehriyar eserlerinin Türkiye’de yayınlanması hakkında kitapta değerlendirme yapılmıştır. Kitabın 2. Kısmını ve büyük bölümünü Şehriyar’ın hayatını, kişiliğini, çevresini yansıtan eşi olmayan nadir fotoğraf ve resimler oluşturmuştur. Bu resimler çok olmasına rağmen okuyucuya az gibi geliyor, onu yorumluyor. Çünkü bu resimler birbiri ardına derin mantık esasında film, sinema görüntüsü gibi çok doğru, maksatlı bir şekilde sıralanmış, büyük ve ölümsüz şair hakkında çok önemli bilgiler aktarmış, sözle söylenmesi imkansız olan, söylenmeyen konuları Şehriyar hakkındaki gerçekleri yansıtmıştır. Kitabın yazarına Şehriyar bilimine büyük katkılarından dolayı teşekkür ederiz, bu vesileyle kazandığı başarılarından dolayı onu tebrik ederiz.

Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi
Kültür İzleri Uluslararası
Bilgi Şöleni
(Hatay 25-28 Ekim 2000)’de
Yapılacaktır.

“Vâridâtü'l- Enîkâ”

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Divan, değerlendirme.

Dr. Kudret ALTUN, Gelibolulu Mustafa Âlî ve
Dîvânî (Vâridâtü'l-Enîkâ), Niğde 1999,
Özlem Kitabevi, 542 sayfa.

Duygu ERKAL

Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Araştırma Görevlisi

Gelibolulu Mustafa Âlî, XVI. yüzyılın önemli isimlerindedir. Bugün daha çok tarihçilik yönüyle tanıdığımız Mustafa Âlî'nin malîyesi, hattat, şâir, fikir adamı ve mutasavvıf taraflarını da göz önüne alırsak O'nun çok yönlü bir edib olduğunu söylerken yanılmamış oluruz.

Ne yazık ki şâirlik yönünün ikinci planda kalmış olması, Âlî'nin Dîvânları'nın incelenmemiş ve yayınlanmamış olmasına bağlıdır. Dr.Kudret ALTUN'un Âlî'nin Türkçe Dîvân'larından biri olan “Vâridâtü'l-Enîkâ”yı konu alan eseri bu alandaki açığı kapatmaya yönelik atılmış önemli bir adımdır.

Âlî, bu Dîvân'ı H. 982/M. 1574'te yazıp aynı tarihlerde Sultan III. Murad'a sunmuştur. İlk Dîvânî “Lâyihatü'l-Hakîkâ”¹ ile arasında yaklaşık yedi yıl bulunan bu dîvân, Âlî'nin üç Türkçe Dîvânı'nın en hacimli olanıdır. 57 kaside, 30 musammat, 604 gazel, 25 kıt'a ve 7 muammadan oluşan bu dîvân incelendiğinde -şâirlik bakımından-Âlî'nin çağdaşlarından hiç de geri kalmadığı anlaşılmaktadır.

Dîvân yayına hazırlanırken öncelikle Süleymaniye Kütüphanesi 3852 (S.), Üniversite Kütüphanesi 695 (Ü1), Üniversite Kütüphanesi 1699 (Ü2), Üniversite Kütüphanesi 651 (Ü3), Üniversite Kütüphanesi 2789 (Ü4) numaralarında kayıtlı beş nüshası edisyon kritik yapılmak suretiyle karşılaştırılmış, böylelikle eksik kısımlar tamamlanmıştır. Ayrıca birinci dîvânın esas nüshası olan ve Âlî'nin kardeşi tarafından istinsah edilen Millet Kütüphanesi 271 numaradaki nüsha da karşılaştırmaya dahil edilmiştir. Metinde yer alan Arapça-Farsça ibareler, mısralar ve beyitler eski harflerle yazılmıştır.

Eserin hazırlanmasında, hacim bakımından diğerlerinden büyük olması, eksik sayfaların bulunmaması ve istinsah tarihinin diğer nüshaların istinsah tarihlerinden eski olması sebebiyle Üniversite Kütüphanesi 695 numarada kayıtlı bulunan nüsha esas alınmıştır.

Eser, 1989'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ali Alparslan yönetiminde Kudret Altun tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.

Vâridâtü'l-Enîkâ, dibaceyle başlar, kasideler, musammatlar, gazeller ve kıt'alar bölümlerinin ardından gelen muammalar bölümüyle tamamlanır.

Kitabın, Âlî'nin edebî yönünün anlatıldığı bölümünde Beyanî ve Riyazî tezkirelerinde bulunan şâirliği ile ilgili görüşlere, Müstakimzâde'nin **Tuhfetü'l-Hattatîn** adlı eserinde bulunan hattatlığı ile ilgili görüşlere yer verilmiş, Ahter Ali, Nihal Atsız, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Bursalı Mehmed Tahir Efendi ve Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün Âlî'nin tarihçilik ve şâirlik yönleriyle ilgili düşünceleri açıklanmıştır. Ahter Ali'nin, Âlî'yi en çok terci-î bendlerde başarılı bulması; Nihal Atsız'ın, Âlî'nin kendini çok fazla övmesini uygun bulmaması ve bunu bir nev'i haddini bilmezlik olarak yorumlaması; Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin, Âlî'nin nazmını nesrinden daha kuvvetli bulması; Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün, Âlî'nin şiirlerindeki sıra dışı üslubun O'nu orjinal kıldığını belirtmesi bu bölümde detaylı olarak aktarılan konulardır.

Eserin metinden önce yer alan “Divanın Değerlendirilmesi” başlıklı bölümünde İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Nihal Atsız, Saadetin Nüzhet Ergun, K. Süssenheim gibi araştırmacıların Âlî'nin kendini beğenmişliğini tenkit ettiklerine, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'nun konuyla ilgili tespitlerinde, Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün Âlî'yi Dîvân edebiyatının sosyal muhtevası en fazla kuvvetli bir şâiri olarak değerlendirmesine yer verilmiş ve bu bölüm, Âlî'nin birtakım eksiklerine rağmen dönemdeki diğer şâirlerden geride olmadığını belirtmesiyle tamamlanmıştır.

Dîvân incelendiğinde, devrin sosyal yapısı ile ilgili önemli birçok noktanın tespiti mümkündür. Zira, XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Kanuni'nin ölümünün ardından yöneticiler, devleti eskisi gibi iyi idare edememişlerdir. Âlî'nin bu durumu tenkit etmesi şiirlerinde sıkça yakındığı kadrinin bilinmemesine yol açmıştır.

Âlî, döneminin zirve isimleri arasında hatırı sayılır ölçüde şiir yazmıştır. Çok yazmaktan dolayı zaman zaman şiirlerindeki başarının azaldığı gözlemlense de Âlî'nin sıkıntılarını, isteklerini, serzenişlerini arzusunun eşsiz ritmiyle birleştirmede başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Mustafa Âlî'yi, bir bir Osmanlı aydın ve bürokrati olarak değişik yönleriyle ele alan C.H. Fleischer de Âlî'nin yaşadığı dönem ve kişiliği hakkında şu yorumları yapmıştır: “*Mustafa Âlî, kendisini doğuran toplumun ayrılmaz bir parçasıdır; yapıtları boşlukta incelenemez. Yaşam öyküsü bizlere neden yazdığı, umutlu bir şairin nasıl kırılgan bir bürokrata dönüştüğü ve amatör uğraş olarak tarihçiliğe yöneldiği konusunda önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca içinde yaşadığı topluma ve sisteme açılan bir pencere oluşturmakta, böylece bulunduğumuz dört yüz yıl sonraki bu noktadan neredeyse monolitik görünen bir yönetim ve kültürde eğitim, siyaset ve korumacılık ilişkilerinin nasıl işlediğine, bu yönetim ve kültüre nasıl yön verdiği-mize bakmamızı sağlamaktadır. Mustafa Âlî, okur-yazar ve eğitilmiş kişilerin kıt olduğu, özellikle de edebî yetenekleri varsa kendilerini yargı, öğretim ve genişlemekte olan bürokrasi kadrolarında duyurucu bir meslek yaşamına aday görebildiği bir çağın çocuğuydu. Yaşadıkça bir başka çağa tanık oldu; memurluk kadroları kalabalıklaşmış, sıradan okuryazarlık arımı, profesyonelleşen bürokrasi kendi kadrolarını yetiştirmeye ve edebiyat kökenli amatörleri küçük görmeye başlamıştı. Mustafa Âlî'nin gördüğü ve yaşadığı bu gelişmeler kurumsal pekişmenin tarihini aydınlattığı kadar, Osmanlı aydınlarının toplumsal ve kurumsal dönüşüm karşısında kapıldığı duygusal ve ahlakî sıkıntıyı da açıklamaktadır.”²*

Âlî, kimi zaman kendi kimliğini değerlendirirken mübalağaya kaçır:

*Varlığa yok sürûrumuz yokluğa var gurûrumuz
Gör şu bizim huzûrumuz rind-i cihan mıyuz neyüz
Ağlamadan usanmazuz inlemeden utanmazuz
Her ne dersen inanmazuz sofî yalan mıyuz neyüz*
(G. 204/3-4)

Sorduğu bu sorularda da cevabı yine kendisi verir:

*Katreden bahra iren ‘âkil ü dâñâyuz biz
Bir sedefdür bu cihân gevher-i yektâyuz biz*

*Biz kimüz dûn u denîler ne bilür ey Âlî
Rind-i Âlî-nazaruz bende-i ednayuz biz*

(G. 218/1-7)

Âlî, şiirlerinde kıymetinin bilinmediğinden bahisle zaman zaman kendini övmüş, yaptıklarının

karşılık görmediğinden yakınmıştır. Bu yakınmaları, şâir kimliğinin incelenmesinde kendisi için olumsuzluk teşkil eder. “*Yâ vâli-i vilâyet olam yâ ölem gidem*” diyen Âlî'ye göre dünya, cefalarla dolu, misafirini memnun edemeyen bir yerdir: *Kem eylersin gelen mihmanunu bir bî-mürüvetsin Yüri hey mihri zâyil kahrı kâmil pür-cefâ dünyâ*
(G. 12/2)

Felek, başkalarını memnun etmek uğruna o kadar yoğun çalışmaktadır ki bu yoğunlukta Âlî'ye bir türlü sıra gelmez:

*Güldürmedi cihânda bizi gam didükleri
Bir dem müsâ'id olmadı ‘âlem didükleri*
(G. 559/1)

Âlî, dünyanın nimetlerinden fayda görmediğini şöyle dile getirir:

*Ne bezmünde safâ sürdük ne lûtfundan bekâ
gördük
Senünle bahşumuz bâki fenâ dünyâ fenâ dünyâ*
(G. 12/3)

Dünyada herşey yalandır doğru olan bu yalanlara kanılmaması gerektir.

*Felekden subh-ı sâdik gibi gel mihr umma eyÂli
İnanmaz merd olanlar kahbe dünyanın yalanına*
(G.499/7)

Vâridâtü'l-Enîkâ'da yer alan bu mısraları okurken kendinizi usta bir şâirle birlikte dünyanın tüm sıkıntısına, çilesine inat mehtabın ışıltıları altında bir şiir sohbetine koyulmuş hissedeceğimizi tahmin ediyoruz. Âlî de bu sohbetten memnun olmalı ki siz musâhiblerine şunları fısıldıyor: *Nevâdan başla mutrib tâki olsun cân-fezâ meclis Açıl gül gibi sâkî eylesün kesb-i hevâ meclis*

*Şafak-gün mey rûhun geh mâh gâhî âfitâp olsun
Bir özge ‘âlem olsun muttasıl subh u mesâ meclis*
(G. 230/1-4)

Eğer Âlî'ye vefasızlık etmek niyetindeyseniz, kararınızı şu beyitini okuduktan sonra vermenizi tavsiye ediyoruz:

*Âlî yolunda cür'a-sıfat pâymâl iken
Ansuz mey içdün ise helâl olmasun sana*
(G. 2/5)

Okuduğunuz her şiirin sonunda-bu duygularla-Âlî'ye hitaben “*Üstadım! Meğer sizi tanımakta ne kadar gecikmişiz...*” diyeceğinize inanıyoruz.

NOTLAR

1. Perihan Ünal, *Âlî Divânı Transkripsiyon ve Edisyon Kritiği*, Türkiyat Enstitüsü T. 480, İstanbul 1955-56.

2. Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın Bürokrati*, Tarih Vakfı Yay.İst.1996,s.7.

“İnternet’te Türk Tarihi İle İlgili Beş Site”

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, internet, bilgi, iletişim.

Yahya Kemal TAŞTAN

Kırkkale Üni. Fen-Edeb. Fak. Tarih Böl.
Araştırma Görevlisi

Matbaanın icadından önce bir eserin kaleme alınması, çoğaltılması ve temin edilmesi düşünüldüğünde, bu işin sanıldığı kadar kolay olmadığı görülecektir. Eserler daima elde yazılırdı. Bu yüzden sınırlı sayıda çoğaltılmakta idi. Eserin müellifi tarafından hazırlanan nüshadan başka devlet ricaline sunulan nüshalar da bulunmakta idi. Ancak kütüphanelere ve mevcut kaynaklara baktığımız zaman bir eserin nüshasının çok az sayıda ve sınırlı olarak çoğaltıldığı görülür. Bu zannedildiği gibi toplumun okuma yazma alışkanlığının olmamasından kaynaklanmıyordu. Bir eserin çoğaltılması o dönem için düşünüldüğünde meşakkatli bir işti. Evvela kağıdın temini, mürekkep, hokka takımı ve en önemlisi azim gerekli idi. Eser, bazen müellifi tarafından bazen de hattatlar tarafından yazı ile çoğaltılır, müzehhepler tarafından süslenir ve böylelikle gün ışığına çıkardı. Eserin yazımından çoğaltılmasına kadar en etkili unsur sabır idi. Bugün bu tarz eserlerin nadir eserler olarak nitelendirilmesinde sınırlı sayıda çoğaltılması başlıca sebeplerden biridir. Tıpkı bugün olduğu gibi o dönemde de bu eserlere ulaşmak kolay olmazdı. Bir kitabı temin etmek için yıllarca uğraşır, bazen bulunduğunuz yerden binlerce kilometre uzağa o kitabı temin etmek için gitmek zorunda kalırdınız.

Matbaanın icadı ve daha sonraları Osmanlı Devleti’nde de kullanılması eserlerin telifini ve çoğaltılmasını kolaylaştırmıştır. Böylelikle eserler daha çok basılmış, netice itibarıyla bu eserlere daha kolay ve çabuk ulaşılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde matbuat hayatında meydana gelen gelişmelerde matbaanın büyük rolü vardır.

Günümüzde, en az matbaa kadar etkili olan bir araç da internettir. İnternet ile dünyanın muhtelif yerlerindeki eserlere ve dergilere ulaşabiliyor, istediğiniz herhangi bir eseri yerinizden kalkmadan sipariş edebiliyor ve hatta bazı eserleri okuyabiliyorsunuz.

Dünyanın küçülmesini sağlayan ve küreselleşmede baş rolü üstlenen internetin nimetlerinden faydalanmak araştırmacılar için artık bir zaruret halini almıştır. İnternette bir eser veya makaleyi okumanın yanında, herhangi bir konu için hazırlanmış sayfalardan sizi ilgilendiren bilgilere, sesli ve görüntülü kaynaklara ulaşmak da mümkündür. Bu da araştırmacılara konuları ile ilgili zengin bir malzeme sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki, günümüzde yapılan çalışmaların kaynaklarında konu ile ilgili internet adreslerine de rastlanmaktadır.

İnternet’te tarih ile ilgili konular hazırlanmış birkaç siteyi tanıtmamız yerinde bir davranış olacağı kanaatindeyiz.

1- <http://www.osmanli700.gen.tr>

1999 yılında Kaldera Holdingin sponsorluğu ile hazırlanan sitenin tasarımını Forsnet yapmıştır. Site Türkçe ve İngilizce olarak hizmete sunulmuştur. İlk giriş bölümünden ve künye kısmından sonra gelen sayfa, indeks özelliğine sahiptir. Sayfanın sol kısmında bulunan bölümler genel bilgileri ihtiva etmekte; arama, site haritası, kaynakça gibi genel bilgilerle siteyi ziyaret edenlere kolaylık sağlanmaktadır. Bunun yanında sitenin sponsoru ve bu sitenin hazırlanmasını destekleyen kuruluşlar da zikredilmiştir. Buna göre destek veren kuruluşlar Kültür Bakanlığı, Millî Kütüphane, Türk Kütüphaneciler Derneği, Atatürk Kitaplığı, Star Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Türkiye Gazetesi, Pword, Computerword, Time, Burç FM, Newsweek gibi kuruluşlardır. Çeşitli görüntülü ve sesli malzemeler, bilgisayarınıza kaydedebileceğiniz (download) kısımda ise tuğralar, Mehter marşları, MP3 (müzik) ve ekran koruyucu (screensaver)’lar yer almaktadır. Bunun hemen altında ise web sayfası ile ilgili ileteceğiniz *Görüşleriniz* kısmı ve yapılacak yeniliklerden haberdar olacağınız *Üyelik* kısmı yer almaktadır.

Bütün bunlardan sonra bu internet sitesinin içeriğini oluşturan kısma geçmekte fayda vardır. Buna göre, Osmanlı Web Sitesi’nde sitenin konusunu teşkil eden malzemeye rastlanmaktadır. *Sultanlar* yazılı kısma tıkladığınızda karşınıza otuz altı Osmanlı sultanının resimleri çıkmaktadır. Yine bunlardan herhangi birine tıkladığınızda o sultanın hayatı, tahtta bulunduğu dönem, devrinde meydana gelen olaylar, sultanın tuğrası, resmi ve o sultan dönemine ait harita gibi genel bilgilere ulaşmanız mümkündür.

Diğer bir sayfa ise *Kesitler* başlığı altında verilen; devlete, sultanlara ve şehzadelere ait bilgilerin bulunduğu kısımdır. Burada yer alan alt başlıklar ve içerikleri ise şöyledir.

Ünvanlar: Osmanlı kültür ve medeniyetinde kullanılan bazı terimler harf sırasına göre verilmiştir.

Saltanat ve yaşları: Burada sırası ile sultanların tahta geçme yaşı, saltanat süresi, saltanatının sonundaki yaşı ve ölüm yaşı verilmiştir.

Ölüm sebepleri: Sultanların ölüm tarihi ve yeri, ölüm sebepleri sırası ile verilmiştir.

İkiz doğumlar: Sultan ailelerinden ikiz doğanlar ve doğum tarihleri verilmiştir.

Doğum yerleri: Sultanlar ve doğum yerleri sırası ile verilmiştir.

Doğum tarihleri: Sultanlar ve doğum tarihleri sırası ile verilmiştir.

Tahttan indirmeler: Sultanlar, tahttan indirilme tarihleri ve açıklamalar yer almaktadır.

Tahttan çekilmeler: Sultanlar, tahttan çekilme tarihleri ve açıklamalar yer almaktadır.

Fetret Süreleri: Sultanlar, tahttan indirilme tarihleri, tahta geçme tarihi, yeri ve fetret süresi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Şehzadelerin vekilleri: Şehzadelerin isimleri, yer ve tarih ile kim için vekillik yaptıklarına dair bilgiler vardır.

Şehzade komutanlıkları: Şehzadelerin isimleri, savaş ve sefer ile tarih bilgilerini içermektedir.

Şehzade valilikleri: Şehzade valilikleri ve görev aldıkları muhtemel tarihleri ihtiva etmektedir.

Şair sultanlar: Şiir ile uğraşan sultanlar ve şehzadeler ile kullandıkları mahlaslar hakkında bilgi verilmiştir.

Sporcu sultanlar: Spor dalları ve bu spor dalları ile ilgilenen padişahların isimleri verilmiştir.

Padişahların vezirleri: Sultanların tahtta buldukları dönemlerde görev almış sadrazamların isimleri kronolojik sıraya göre verilmiştir.

Padişahların eşleri: Sultanlar ve eşlerinin isimlerini ihtiva eden bir bölümdür. Bunlardan kesin olanlar koyu harflerle yazılmıştır.

Padişahların anneleri: Sultanların annelerinin isimlerini ve milliyetini göstermektedir.

Sanat ve meslekleri: Sultanların isimleri ile uğraştıkları sanat dallarından bahsedilmiştir.

Bir diğer sayfa ise zengin görsel malzemenin yer aldığı *Albüm* başlığı altında verilen kısımdır. Burada 95 minyatür, 20 adet Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarına ait fotoğraf (18 adedi Topkapı Sarayı ve bu saraydaki eşyalar, 2 adedi de Dolmabahçe Sarayı

fotoğrafları), 20 tablo, 8 adet muhtelif fotoğraf, 25 portre, 17 gravür, tuğralar kısmında Orhan Gazi'den başlamak kaydı ile 35 tuğra, 10 ferman, 18 harita örneği verilmiştir. Diğerleri kısmında ise yine birkaç harita, madalya ve nişân-ı Osmanî, Osmanlı ordusunda kullanılan silahlar, sikke ve çini örneği bulunmaktadır.

Diğer bir sayfa olan *Kişiler* kısmında ise A'dan Z'ye, Osmanlı siyasî, kültür ve medeniyet hayatında rol oynamış bazı mühim isimler ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Olaylar sayfasında ise ilk dikkatimizi çeken A'dan Y'ye bazı hadiselerin verilmesidir. Bunu sitenin en mühim hatası olarak telakki etmekteyiz. Alfabemizde 29 harf olduğu düşünülürse (internetin ğ, ö, ü gibi Türkçe karakterli harflerin tanıyamadığını dikkate alırsak bu affedilebilir), Z harfinin bulunmaması yanlış bir tutumdur. Siteyi hazırlayanların Türkçe konusunda hassas davranacağını ve Z harfi ile başlayan olay bulamamışlarsa bile (oysa bir çok olay vardır) Türkçe'ye gereken özeni göstermelerini temenni etmekteyiz. Bu bir millî şuur meselesidir. Aynı durum *Mekânlar* kısmı için de geçerlidir.

Sitenin diğer bir sayfası olan *Seçtiklerimiz* kısmında ise bazı ansiklopedik bilgiler ve ilginç olaylar yer almaktadır.

Nihayet son sayfa ise 1299-1924 yılları arasını kapsayan bir kronoloji sayfasıdır.

Bu web sitesinin araştırmacılara ve Osmanlı tarihine ilgi duyanlara faydalı olacağı inancındayız.

2- <http://www.canakkale.gen.tr>

Türk tarihinin şanlı sayfalarından biri olan Çanakkale Savaşı'nın 85. yılı münasebetiyle Mehmetçik'e ithaf edilen bu sitenin tasarımı da Forsnet tarafından yapılmıştır.

Geniş bir tarih bilgisinin yer aldığı sitede ilk bölüm *I. Dünya Savaşı Öncesi Durum* ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine sebep olan gelişmelere ayrılmıştır. Bu bölümde savaş öncesi Avrupa'nın durumunu gösterir bir harita, Goeben zırhlı gemisinin resmi bulunmaktadır.

Deniz Harekâtı isimli bölüm ise, İtilaf devletlerinin Türk Boğazlarını kuşatmak ve böylelikle Anadolu'da hakimiyet sağlamak amacı ile 19 Şubat 1915'te Çanakkale Boğazı'nı kuşatmaları, 18 Mart 1915'e kadar devam eden gelişmeler ve Türk askerinin kahramanca mücadelesi konu edilmiştir. Bu bölümde de görsel malzeme bakımından 18 Mart genel harekâtını gösteren kroki, 18 Mart deniz harekâtında batırılan

HMS Ocean gemisi, Fransız zırhlısı Bouvet, Türk mevzilerini bombalayan HMS İnflexible ve Helles, İngiliz Queen Elizabet ve savaşta batırılan İngiliz zırhlısı Irresistable'ye ait resimler yer almaktadır.

Kara Harekâtı kısmında ise, 18 Mart'ta büyük bir yenilgiye uğrayan İtilaf devletlerinin 25 Nisan 1915'te Gelibolu'nun muhtelif yerlerine asker çıkarması ele alınmıştır. Burada alt başlıklar ve sayfalar halinde Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale Muharebeleri, Anafartalar Zaferi ve İtilaf kuvvetlerinin yenilgiye uğrayarak çekilmeleri incelenmiştir. Burada da görsel malzeme olarak İtilaf devletlerinin çıkarmasından önce Türk ordusunun (5. Ordu'nun) dağılımını ile müttefiklerin genel çıkarma planını gösteren bir kroki, Gelibolu Yarımada'sı sahilinde İngiliz çıkarma birlikleri ve savaş gemilerini gösteren bir fotoğraf, Anzak Koyu, İngiliz ve Fransız donanmasının desteğinde Çanakkale'de Fransız çıkarması, River Clyde kömür gemisi V plajında (Bu geminin içinde askerler taşınmış, ayrıca kıyıya demirletilerek iskele görevi verilmiştir), Anafartalar Grup Komutanı M. Kemal'in muharebe arkadaşlarıyla topluca bir fotoğrafı, [fotoğrafta Kur. Bşk. Yb. İzzettin (Org. Çalışlar), arkasında Kur. Yzb. Tevfik (Kur. Alb. Bıyıklıoğlu), Grup K. Kur. Alb. M. Kemal, Dr. Hüseyin, Süvari Yzb. Pertev, Kur. Yb. Neşet (Bora), Süvari Ütgm. Saim (Korg. Önhon), Yzb. Hamit, Ütgm. Zeki (Org. Doğan) yer almaktadır], Kur. Alb. Mustafa Kemal Çanakkale'de Siperde bir fotoğrafı, su arıtma kabinleri ve İngilizler Aralık 1915-Ocak 1916 aylarında Gelibolu Yarımadası'ndan çekilirken siperlere bıraktıkları kukla askerler ve kendiliğinden patlayan tüfeklere ait resimler bulunmaktadır.

Çanakkale Savaşları ile ilgili çalışmalarda pek az değinilen *Hava Harekâtına* ait bilgilerin yer aldığı bölümde ise, İtilaf Kuvvetlerinin Gelibolu'yu havadan baskı altına alması; Deniz Yzb. Sami, Ütgm. Fazıl ve Ütgm. Cemal'in faaliyetleri, Üsteğmen Ali Rıza'nın bir Fransız uçağını düşürmesi ve o gün için Türk havacılığının durumu konu edilmiştir. Görsel malzeme olarak ise, İskenderiye Limanı'nda keşif uçaklarının gemilere yüklenişini gösteren bir resim yer almaktadır.

Savaşın Sonuçları isimli diğer bir bölümde ise maddeler halinde askerî, siyasî ve sosyo-ekonomik sonuçlar ele alınmıştır. Tablolar kısmında ise itilaf ve ittifak devletlerinin ordularının büyüklüklerini, savaş maliyetlerini, gemi kayıplarını, savaş gemisi kayıplarını, zaiyatlarını gösteren tablolar bulunmaktadır.

Bilinmeyenler bölümünde ise çeşitli konular ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

İngilizlere parası verildiği halde alınamayan Sultan Osman I ve Reşadiye gemileri *Alınamayan Gemiler* adıyla incelenmektedir.

Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal İçin Yazılan İlk Şiir kısmında, Mehmet Emin Yurdakul'un 15 Eylül 1915'te yazdığı ve aynı ay içinde yayımladığı *Tan Sesleri* isimli kitabında yer alan

Ey bugüne şahit olan Sarphisarlar

Ey kahraman Mehmet Çavuş Siperleri

Ey Mustafa Kemal'lerin aziz yeri

Ey toprağı kanlı dağlar, yanık yerler

şiiri ile Mustafa Kemal'in Çanakkale'de gösterdiği başarılarından dolayı yerli ve yabancı basında konu edilmesi üzerinde durulmuştur.

İzmir Basınında Çanakkale isimli kısımda, İzmir'in Çanakkale Savaşı ile olan bağlantısı, yine pek az değinilen İzmir valisi Rahmi Bey'e İtilaf kuvvetlerinin prenslik vaadi; savaş sırasında İzmir'de çıkan *Ahenk*, *Anadolu*, *Köylü* ve *Duygu* gazeteleri ile *Muallim* dergisinde yer alan haberlere değinilmiştir. Bunun yanında yabancı basın ile ilgili cüz'î bilgiler de bulunmaktadır.

Diğer bir kısım Çanakkale Savaşında *Türk Kadın Savaşçıları* ile aynı bilgileri içeren *Muavenet-i Milliye* isimli sayfadır. Burada I. Dünya Savaşı, Çanakkale ve sonra Millî Mücadele'de gencinden yaşlısına, erkeğinden kadıma kadar milletimizin cephe ve cephe gerisindeki mücadeleleri az da olsa ele alınmıştır.

Norfolk Alayı kısmında "All the King's Men" (Kralın Adamları) filmi ile yeniden gündeme gelen ve batılılar tarafından akıbetlerinin meçhul olduğuna inanılan İngiliz kuvvetlerinden 54. Tümen, 163. Tugay ve 1/5 Norfolk Alayı'na mensup Sandringham Bölüğü'nden askerlerin yaşamış olduğu iddia edilen doğruluğu kesinlikle kanıtlanamamış bir olaya değinilmektedir.

Nusret Mayın Gemisi ve 18 Mart Zaferi kısmında, Çanakkale Savaşlarının simgesi haline gelen Nusret Mayın Gemisi konu edilmiştir. Burada geminin künyesi ile savaşta gösterdiği faaliyetlere temas edilmiştir. *Seçme Sözler*'de Çanakkale Savaşları ile ilgili bazı yerli ve yabancı kimselerin değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Türkler Neden Zehirli Gaz Kullanmadılar kısmında ise, yüzyılın son centilmen savaşı olarak değerlendirilen Çanakkale Savaşında iki tarafın birbirleriyle olan ilişkileri ve Türklerin düşmanlarını bile hayrete düşürücü insan sevgisi ve düşmanlarına

bile yardım etme özellikleri konu edilmiştir. Bu kısımda ayrıca gaz maskeli İngiliz askerlerine ait bir resim bulunmaktadır.

Bir diğer bölüm *Şiirler*'de ise üç şiir ele alınmıştır. Bunlar, Necmettin Halil Onan'ın *Bir Yolcuya*, Mehmet Akif Ersoy'un *Çanakkale Şehitleri*'ne ve Bülent Ecevit'in *Çanakkale* isimli şiirleridir. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları'nı anlatan daha birçok manzum ve mensur eser var iken yalnız üç şiir ile sınırlı kalınması büyük bir eksiklik. Mensur eserlerin hiç olmazsa bir kısmı ve diğer manzum eserlerin de bu bölümde yer alması gerektiği kanaatindeyiz.

Menkıbeler bölümünde, Çanakkale'de askeri güçleri ile olduğu kadar millî ruhları ile de destan yazan ve akılların alamayacağı fedakarlıklar yapan Türk askerine ait beş olay konu edilmiştir. Bunlar, *Ali Cenap Türkler*, *Anzaklı Ömer'in Hikayesi*, Mülazım Muzaffer'e ait *Bedeli Çanakkale'de*, *Benim Gözlerim Göreceğini Gördü*, *Sağ Kolumu Kaybettim Ama Sol Kolum Var*, 17 Nisan 1915'te Hasan Etem'in annesine yazdığı mektubu içeren *Şehidin Son Mektubu* isimli menkıbelerdir.

Album bölümünde Çanakkale Savaşı'ndan çeşitli kesitlerin sunulduğu 25 adet fotoğraf bulunmaktadır. Ancak bu görüntülü malzemenin çoğaltılması gerekmektedir.

Sitede yer alan bir diğer sayfa *Kronoloji* sayfasıdır. Burada 11 Ocak 1915'te Amiral Carden'in, Bahriye Nezareti'ne Çanakkale Boğazı'na taarruz için hazırlattığı planı sunması kronolojinin başlangıcı kabul edilmiş; son olarak da 1 Şubat 1916 tarihinde Mustafa Kemal'e Anafartalar Grubu Komutanlığı döneminde gösterdiği üstün başarıları sebebi ile "İkinci Rütbe'den Osmanî Nişanı" verilmesi yer almıştır.

Gaziler ismi verilen bölümde hem Çanakkaleli olup, hem de Çanakkale Cephesi'nde savaşmış gazilerin anıları yer almaktadır.

Sitenin son bölümü, meşhur *Çanakkale İçinde* türkümüz başlığı altında incelenen Türk Şehitlik ve anıtları, yabancılara ait mezarlıklar ve anıtlar ile müzelere ayrılmıştır. Ayrıca aynı bölümde Çanakkale Savaşları'nın yaşandığı alanı gösteren bir harita yer almaktadır.

3- <http://www.forsnet.com.tr/ataturk>

Yine tasarımı Forsnet tarafından yapılan Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti isimli sitede Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Site altı bölümden oluşmaktadır.

İmparatorluğun Çöküşü isimli bölümde Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına ait geniş bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümdeki alt başlıklar dikkate alınırsa, *Savaşlar* kısmında Trablusgarb Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Çanakkale, Doğu, Galiçya, Romanya, Yemen-Hicaz, Sina-Filistin, Irak, Suriye ve Makedonya Cepheleri ile ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. *Antlaşmalar* kısmında ise Trablusgarb Savaşı'ndan I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalara, konferanslara ve mütarekelere ait bilgiler yer almaktadır. *O Dönem Türkiye* başlığı altında ise Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile ilgili Jön Türkler, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyetin İlanı, 31 Mart Olayı, Harekat Ordusu, V. Mehmed Reşad Dönemi ve VI. Mehmed Vahidettin başlığı altında bir genel manzara çıkarılmıştır. Bu bölümle ilgili son sayfa ise *İşgaller*'e ayrılmıştır. Burada İstanbul'un İşgali, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan İşgalleri ile Ermeni Ayaklanmalarını anlatan sayfalar yer almaktadır.

Millî Mücadele Yılları'nın konu edildiği ikinci bölümde de dört başlık altında çeşitli konulara değinilmiştir. Buna göre *Kongreler/Cemiyetler* başlığı ile Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Balıkesir Kongresi, Alaşehir Kongresi, Sivas Kongresi, Amasya Görüşmeleri ve Protokolü, Cemiyetler (yararlı ve zararlı cemiyetler) ile Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinde yapılan diğer kongrelere ilişkin bilgiler yer almaktadır. *TBMM/Düzenli Ordu* kısmında Kuva-yı Milliye, Son Osmanlı Meclisi, Misâk-ı Millî, İlk Anayasanın Kabulü, Düzenli Ordunun Kurulması gibi Millî Mücadele'nin ilk dönemlerini anlatan bilgiler vardır. Hemen ardından gelen *Antlaşmalar/Konferanslar* kısmında Millî Mücadele döneminde TBMM'nin imzaladığı antlaşmalara ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Millî Mücadele Yılları bölümünün son kısmı ise *Önemli Olaylar/Gelişmeler* başlığı altında incelenen Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Ayaklanmalar, İstiklâl Madalyası Kanunu, Tekalif-i Milliye, Başkomutanlık ve Ankara'nın Başkent Oluşu olaylarına ayrılmıştır.

Türk tarihinde en önemli merhalelerden biri sayılabilecek ve *Cumhuriyet Yılları* adı altında incelenen bölümde Millî Mücadele sonrası meydana gelen gelişmeler yer almıştır. *Reform ve Atılımlar* kısmında siyasî, kültürel, hukukî, ekonomik ve diğer alanlarda yapılan yeniliklere değinilmiştir. Buna bağlı olarak bir sonraki kısım, *Atatürk İlkeleri*'ne ayrılmıştır. *Millî Savunma ve Emniyet* kısmında Kara, Hava, Deniz, Jandarma Kuvvetleri ile Emniyet Teşkilatı'nda yapılan

yenilikler konu edilmiştir. *Dış Politika* kısmında Lozan Antlaşması sonrası Türk siyasi hayatını ve kamuoyunu meşgul eden Musul Sorunu, Fransa ile İlişkiler, Yunanistan ile İlişkiler, İtalya ile İlişkiler, Rusya ile İlişkiler, Doğulu Devletler ile ilişkiler, Milletler Cemiyetine Katılış, Balkan Antantı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Sadabat Paktı'na ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bölümün son kısmını teşkil eden *Önemli Olaylar*'da ise Siyasî Gelişmeler (Halk Zümresi, İslahat, İstiklal, Tesanüt Grupları), Cumhuriyet Halk Partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said Ayaklanması, Takrir-i Sükun Kanunu, Atatürk'e Suikast Girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Menemen Olayı ve Hatay Sorunu ile alakalıdır.

Sitede bir diğer bölüm *Atatürk Bizimle* ana başlığı altında, Atatürk'ün hayatına ilişkin "Doğumu ve Ailesi, Okul Yılları, Yakınları, Çalışma Arkadaşları, Konuşmaları, Sevdiği Şarkılar, Kurduğu Kurum ve Kuruluşlar, Atatürk Müzeleri, Özel Belgeler, Vasiyeti ve Ölümü, Tüm Yönleriyle Anıtkabir, Yurt Gezileri, Atatürk ve Spor" adlı bilgilere ayrılmıştır.

Album bölümünde ise 1888-1915 yılları arasında ihtiva eden Atatürk'e ait fotoğraflar yer almaktadır. 1915 ve 1938 yılları arasında kapsayan döneme ait fotoğrafların tasarımının devam ettiğine dair bir bilgi yer almaktadır.

Sitenin son bölümünü oluşturan *Kronoloji* de ise 19 Mayıs 1881 Atatürk'ün doğumu ile 10 Kasım 1938 hayata gözlerini kapatışı arasında kapsamaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına ilişkin geniş bilgilerin yer aldığı sitede onun bazı konuşmalarına yer verilmiş de "Nutuk"un tamamının internette yayımlanması faydalı olacaktır.

4- <http://www.kronoloji.gen.tr>

Forsnet'in tasarımını yaptığı bir diğer internet sayfası da çeşitli konulara ve olaylara ait kronolojilerin yer aldığı yukarıda adı verilen sayfadır.

Sayfada ilk göze çarpan, adı geçen sayfaya girdiğiniz güne ait bir günlük kronolojinin bulunmasıdır. Bunun yanında *Haftalar, Günler, Şenlikler/Festivaller, Anma Günleri, Fuarlar, Kurtuluş Günleri* ve Dünya'da Önemli Günlere de birer bölüm ayrılmıştır.

Muhakkak ki faydalı olacak bu bölümler yanında bu internet sitesinin esasını, belirli konu ve olayların ele alındığı kronoloji sayfaları teşkil etmektedir. Bu açıdan sitede dikkati çeken en önemli sayfalar, *Atatürk Kronolojisi, Osmanlı Kronolojisi, Çanakkale Kronolojisi, Cumhuriyet Tarihi Ekonomi Kronolojisi, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, Bilgisayar ve İnternet Kronolojisi, Kafkas Kronolojisi, Cengiz Han Kronolojisi, Kosova Kronolojisi, EURO Kronolojisi, PKK Kronolojisi, Doğalgaz Kronolojisi, Havacılık Kronolojisi, TBMM Başkanları Kronolojisi, Hizbullah - İran İlişkisi Kronolojisi, Ermeni Olayları Kronolojisi, Kıbrıs Sorunu Kronolojisi* ve *Batı Trakya'nın Kronolojik Tarihçesi*'ni ihtiva etmektedir.

Bazı eksikliklerine rağmen bu zengin kronolojinin el altında bulunması hiç kuşkusuz bir çok açıdan fayda sağlayacaktır.

5- <http://www.kimkimdir.gen.tr>

Yine Forsnet tarafından tasarımı yapılan bu sitede A'dan Z'ye Türk ve dünya tarihinde rol oynamış bazı isimlerin hayatına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu sitenin sonuna eklenen *Cumhurbaşkanlarımız ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlarımız* kısmından da konu ile alakalı bilgilere ulaşmak mümkündür. Sitenin ilk sayfasında yer alan *Yeni Eklenenler* kısmından son gelişmelerden haberdar olmak mümkündür.

Ayrıca yine mezkur sayfada yer alan bir bilgiden öğrendiğimize göre Forsnet şimdi de GAP Web sayfası hazırlamaktadır. Şimdiye kadar hazırladıkları internet sitelerinden dolayı kendilerini kutluyor ve bu tarz çalışmalarının devamını diliyoruz

web: www.akmb.gov.tr

E.mail: www.mrks@akmb.gov.tr

“Tengid ve Nesr”

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, edebi tenkit, sanat problemleri.

Elçin Efendiyev, “Tengid ve Nesr”, Güneş Neşriyyatı, Bakü 1999, 216 sayfa.

Dilber ŞAHİNCİ

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Proje Uzmanı

Azerbaycan edebiyat dünyasının edebî tenkit meselelerine, bir edebiyat bilimcisi olarak, farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Elçin, “edebî tenkit nedir?”, “nasıl olmalıdır?” ve tenkitçinin edebî esere ve edebiyata sorumlulukları nedir?” türünden sorulara cevap bulmaya çalışmış ve bu yöndeki araştırmalarını **Tengid ve Nesr** kitabında sunmuştur. Üç yıllık bir çalışmanın neticesi olan ve ilk baskısı, yazıldıktan on iki yıl sonra, 1981 yılında yapılan bu eserde, 1945-1965 yılları arasındaki, Azerbaycan bedîf (estetik) nesrinin gelişim sürecini ve devrin eserleri edebî tenkit yönünden incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu araştırmada, tenkit eserlerinin icmalı veya tarihçesi bulunmamaktadır; bunun yerine, bu eserler, çağdaş sanatın güncel problemleri perspektifinde değerlendirilmiştir.

Elçin, kitabın önsözünde, tenkit araştırmalarıyla ilgili düşüncelerini, “1945-1965 yılları arasında, edebî tenkidin, Azerbaycan bedîf nesriyle olan ilişkisini tetkik etmek ve neticeler çıkarmak demek, aynı devrin ideolojik hayatını gözlemlemek, incelemek ve bu ideolojinin, bedîf hayata ve estetik dünyaya manevî tesirini incelemek demektir.” (s.5) şeklinde açıklar.

Eser, Elçin’in yazdığı “Önsöz”, Mehdi Memmedov’un 28 Mart 1970 yılında, **Edebiyat ve İnceneset** gazetesinde yayımlanan kitapla ilgili bir değerlendirme yazısı, “Giriş” ve üç bölümden oluşur. Kitabın sonunda “Sonsöz” ve “İçindekiler” kısmı yer alır.

Toplam 216 sayfadan oluşan eserin, tenkitle ilgili üç problemi ve bunlara bağlı birçok meseleyi aydınlatan

üç faslından birincisi “Edebî Tenkit ve Azerbaycan Nesrinde Muasırılık” başlığını taşımaktadır (s.17-85). Muasırılık (çağdaşlık) probleminin üzerinde durulduğu bu bölümde, çağdaşlık anlayışının doğru tanımlanması ve sosyal hayata, doğru bir şekilde yansımaları konusunda faydalı bilgiler verilerek, estetik anlayışında olduğu gibi, çağdaşlığın da bedîf ve hissî unsurları olduğu hatırlatılır.

Elçin, nesir eserlerin ve tenkit makalelerinin tahlilini yaparken, tenkitçilerin, derin bir hayat bilgisine ve felsefî düşünceye malik olması gerektiğini söyler.

Yazar “Edebî Nesrinde Karakter Meselesi” başlığındaki ikinci bölümde (s. 86-138), roman karakterlerinin, özellikle de emek-üretim safhasında, çevresiyle münasebetini, müspet ve menfi karakter hakkındaki muhtelif fikirleri ve kahramanın yaşadığı zamanla arasında, çatışma doğuran “tip” anlayışlarını incelemeye almıştır.

Elçin, edebî eserlerde, karakterlerin iç dünyası ve hayat felsefesi yansıtılırken, başarılı olunamadığını söyleyerek, edebî tenkitçiyi bu başarısızlığın sorumlularından biri kabul eder.

Edebî eserlerdeki karakter meselesinin ele alındığı ve bunların tahlilinin yapıldığı yazılarda, kahramanların sathî bir şekilde, müspet ve menfi olarak ikiye ayrıldığını belirten Elçin, müspet ve menfi oluşun, sadece sosyal yaşantıyla ilgili olmasını tenkit etmiştir.

Eserin, son bölümü olan, “Edebî Tenkit ve Azerbaycan Bedîf Nesrinde Sanatkarlık Meselelerine Dâir” (s. 139-206) adlı üçüncü kısmında, tenkitçinin, edebî eser yazarının sanatını ve edebî eserleri, edebiyat biliminin ve içtimaî düşüncenin bugünkü inkişafı seviyesinde tahlil etmesi gerektiği savunulur.

Elçin, Azerbaycan nesrindeki sanatkarlık meselesiyle ilgili düşüncelerini açıklarken, dil, üslup, tür, teknik yapı, kompozisyon, konu v.s. gibi sanatkarlık meselelerinin, Azerbaycan tenkidinin çok az ilgisini çektiğinden, eserin ve edebî üslubunun çok az araştırıldığından bahseder. Ona göre, tenkit bu meselelere yabancı kalyorsa, bu bazen umursamazlığın, bazen de beceriksizliğin neticesidir.

Yazar, konuyla ilgili fikirlerini sunarken, Azerbaycan roman ve hikâyelerinden ve bunların tenkit edildiği makalelerden örnek vererek, tenkit konusunda söylediklerini sağlam bir zemine oturtur.

Son söz kısmında, M. Cafer’in “Edebî Tenkit, Yeni Vazifeler Karşısında” adlı makalesi ışığında, Azerbaycan tenkidinin problemleri sıralanır.

Bu problemlerden ilk olarak, edebî tenkidin gerçek hayatla bağlarının zayıflığı ve sun'lığı üzerinde durulmuştur. Bir edebî eserin, hayatın gerçeklerini yansıttığını söyleyebilmek için, o eserde, sadece devrin kolhoz yaşayışından ya da, o devir için teknolojik yeniliklerinden biri olan, gemi tamirciliğinden bahsedilmiş olmasının yeterli olmayacağı belirtilerek, tenkitçinin hayatın gerçeklerini bu şekilde anlıyorsa, bu onun, hayatın hakikatleri hakkındaki düşüncelerinin kusurlu ve eksik olmasındandır.

İkinci olarak, tenkit eserlerinde, ilmî ve nazarı seviyenin düşüklüğünden ve bazı tenkit yazarlarının, sanatın ve edebiyatın estetik sınırlarından habersiz olmalarından dolayı, edebî eser sayılabilecek eserlerin tenkidine giriştiklerinde yeni ve orijinal fikirler üretmediklerinden bahsedilir.

Edebî tenkidin bir başka problemi de, konu aktüalitesinin doğru anlaşılmasında ve bazı tenkitçilerin, vasat, hatta kötü sayılabilecek bir eserin yazarının zamanında iyi eserler vermiş olmasından dolayı methedilmesidir.

Tenkidin kurallı, objektif ve âdil olmaması da, bu alanın sorunlarından biri olarak gösterilmiştir.

Yazarın, kemiyet ve keyfiyet tezadı olarak işaret ettiği problem ise, bazı tenkitçilerin, yılda 50-60 adet

makale yazmasından dolayı, bu makalelerin klişe sözlerden ibaret, söylenenlerin tekrarı ve sathî oluşu meselesidir.

Son olarak ise, tenkit makalelerinin dilinin kusurlu ve hissî tesirden uzak oluşundan bahsedilir. Elçin, M. Cafer'in, bu makalelerin dilinin, çoğu zaman ağır olduğu yönündeki fikirlerine katılarak, aslında, bütün bu eksikliklerin, yanlışların sıralanmasının, bir bakıma, Azerbaycan edebî tenkidinin inkişaf edişinin bir göstergesi olarak kabul eder.

Tenkitçinin ferdi düşüncesinin sınırlarını, sosyal hayata taşımasının gerekliliği üzerinde durulan eserde, Azerbaycan edebî tenkidinin sorunları çözümlenmeye çalışılmıştır. İlmî esaslara dayanarak hazırlanan Tenkid ve Nesr'de, yirmi yılı içine alan bir araştırmadan elde edilen bilgiler ve genellemeler yer alır. Ve bu yargıların, sadece, yazıldığı devir ya da nesir sahası için değil, tüm zamanlar ve diğer edebî türler için de faydalı saydığımı belirtmek isterim.

Türkiye'de romanları ve Devlet Tiyatrolarınca oynanan piyesleriyle tanınan, değerli bilim ve sanat adamı Elçin Bey'in bu kitabından, öncelikle Türkiye'de Marksist terminoloji ve şablona göre düşünmek ve düşündürmekte hâlâ direnenler de, kendilerine bir ufuk arayanlar da, çok şey bulacaklardır.

Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi

Uluslararası Sempozyumu 17-19 Mayıs 2000,

Şumnu-Bulgaristan Bildirileri

**КУЛТУРНИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА
БАЛКАНИЕ И ТУРСКАТА АРХИТЕКТУРА**

МЕЖДУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ

17-19 май, 2000, шумен-бългя

Yakında Çıkacak

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

“Hüseyin Vassaf, Kemal-Nâme-i Hakkı”

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, tarih, otobiyografi, şair.

Haz. Murat Yurtsever, **Kemal-Name-i Hakkı
Hüseyin Vassaf**, Arasta yayınları, Bursa 2000.

Ömer ÖZKAN

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Araştırma Görevlisi

1872-1929 yılları arasında yaşamış olan Hüseyin Vassaf Bey kaleme aldığı otuzun üzerindeki eseriyle son devir tarihçi, şâir ve mutasavvıf yazarlarından velûd bir sîmâ olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâliyle, yakın tarihimizde hayat sürmüş bulunan bu istisnâ kişi için yapılacak olan her çalışma da onun kıymetli hatıralarına yapılmış olan bir hizmet sayılmalıdır. Bugüne değin kendisi ve eserleriyle alâkalı olarak değişik çalışmalar ortaya konulmuştur¹. Hayatı ve eserlerine dâir yakın zamana kadar derli toplu bir çalışma yoktu; ancak bu alandaki önemli bir eksikliği Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı-İsmail Kasap tarafından meydana getirilen ve Akçağ yayınevi tarafından basılan değerli çalışma “**Hüseyin Vassaf Bey**” gidermiştir. Bunu müteakip, Vassaf Bey’le ilgili hazırlanması düşünülen yeni çalışmalar elbette ki onun eserlerine ve onların tarihî-edebedî açıdan değerlendirilmesiyle yazarın sanatçı kişiliğini ortaya çıkarmaya yönelik olacaktır. Bu alanda ise mevcut çalışmalar maalesef sayılı makaleden ve tezden öte gitmemektedir. Değerli yazarın çok sayıdaki eserini dikkate aldığımızda ise bunlar oldukça yetersiz bir sayıda görünüyor. Anadolu’da, Rumelide, Suriye ve Mısır’da pek çok beldeyi dolaştığını söyleyen ve devlette uzun yıllar görev yapmış bulunan bu deneyimli zâtın, müşâhedelerini ve tecrübelerini de içerir mahiyetteki diğer mühim eserleri üzerine eğilmek onu daha iyi tanımak ve tanıtmak için yapılacak önemli bir adım olacaktır kanâatindeyiz. Bu niyetlerle tarafımdan Vassaf Bey’in “**Kemal-Nâme-i Hakkı**” adlı eseri üzerine 1999 yılında Gazi Üniversitesi’nde Abdülkerim Abdülkadiroğlu Hoca’nın danışmanlığında Yüksek

Lisans çalışması yapılmıştır. Tezde **Kemal-nâme**, nüsha incelemeleri yapıldıktan sonra kişi ve yer adları dizinleriyle birlikte günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Hüseyin Vassaf Bey’e ait bu eser, Murat Yurtsever tarafından hazırlanarak Arasta yayınları tarafından kaliteli bir baskıyla okuyucuya sunulmuştur. Her şeyden önce kitabı hazırlayan değerli araştırmacıyı, kıymetli gayretlerinden ve baskı işlemlerini gerçekleştiren kişileri, kültürel değerimize gösterdikleri ilgiden dolayı tebrik ediyoruz.

Kitap, yapılan çalışmaları içerir dört sayfalık bir “Önsöz”le başlayıp “Osmanzâde Hüseyin Vassaf (1872-1929)” adlı müellifi ve eserlerini tanıtıcı beş sayfalık bir kısımdan sonra **Kemal-nâme**’nin transkripsiyonlu çevirisinin bulunduğu esas bölüme yer veriyor. Burada, Vassaf Bey tarafından metne dahil edilen alıntuların italik bir yazıyla gösterilmesi ve orijinaline nazaran anlam bütünlüğü içerisinde paragrafların daha belirgin olarak yeniden düzenlenmesi isâbetli olmuştur kanâatindeyiz.

İlmî sahada ortaya çıkarılan kıymetli çalışmalar, biliyoruz ki yorucu mesâî neticesinde ortaya konulabilmektedir. Bu esnada da doğal olarak araştırmacının dikkatinden kaçan çeşitli noktalar olabilmektedir. İşte biz de ismini dile getirdiğimiz çalışmada, gözden kaçan bazı yanlışları düzeltmeye çalışacağız. Bundan murâdımız, eserin bir sonraki aşamada daha mükemmel bir şekilde basılabilmesine biraz da olsa katkıda bulunabilmektir. Şunu da ifâde etmeliyiz ki belirli kültürel birikim ve sabırlı bir çalışmayla ancak gerçekleştirilebilecek böylesine bir eseri ortaya koyan sayın araştırmacının, birazdan zikredeceğimiz hususları elbette bildiğini düşünüyoruz bu noktaları, mesâîsinin yoruculuğu içerisinde gözden kaçırmış olabileceğini zannediyoruz.

Eserde karşımıza çıkan hataların büyük kısmı yanlış okumadan kaynaklanmış ve bir iki yerde ise bazı cümleler yanlışlıkla atlanmıştır. Hâl eklerinin de yine birkaç yerde yanlış kullanıldığını görüyoruz. Aşağıda parantez içerisinde aldığımız kısım sayfayı, ondan sonraki bölüm hatalı okunmuş parçayı ve virgülden sonra yer alan kısım ise bize göre olması gereken okuma biçimini göstermektedir.

(s.13) Mahabbetli hakikatli oğlum Eş-Şeyh İsmâil Hakkı ba’de’t-tahiyye ve’t-teslîm minhâ-yı mahlasınız oldur ki, Mahabbetli hakikatli oğlum Eş-Şeyh İsmâil Hakkı ba’de’t-tahiyye ve’t-teslîm münhâ-yı muhlisiniz oldur ki; (s.13) Isbât-ı sıdk ettiniz. “Yüsebbihu’l-lâhu’l-lezîne âmenû bi’l-kavli’s-sâbit” sırrına mazhar olasınız, Isbât-ı sıdk ettiğiniz “Yüsebbihu’l-lâhu’l-lezîne âmenû bi’l-kavli’s-sâbit” sırrına mazhar olasınız;

(s.13) Bu târih Yâdigâr-ı Şemsîdir 1103 gösterilmişse de rivâyettir, Bu târih Yâdigâr-ı Şemsîdir 1103 gösterilmişse de sehvi müretteptir; (s.14) Magosa'da nefyedilmiş, Magosa'ya nefyedilmiş; (s.14) Bir gün orada mahabbet esnasında, Bir gün orada sohbet esnasında; (s.15) tezâyid iderek, tezâyüd iderek; bunun hâkim-i ilâhî ma'nâsına geldiği, bunun hükm-i ilâhî ma'nâsına geldiği; (s.16) hazretlerine ziyâret, hazretlerini ziyâret; (s.17) Burûsa'da ehl ü evlâdıyla Şam'a hareket târihi, Burûsa'dan ehl ü evlâdıyla Şam'a hareket târihi; (s.18) âhir sen de onlara irişdün, âhir sinde onlara irişdün; (s.18) Bu tütün. Şam'da ikâmeti, Bütün Şam'da ikâmeti; (s.18) derece-i huccettir. Bîdâr ve agmâz-ı ayn üzerinde iken, derece-i sohbet bir gice bîdâr ve agmâz-ı ayn üzerinde iken; (s.18) Min tahakkuki ismî tahakkaka ismuhû, Men tahakkaka ismî tahakkuki ismuhû; (s.18) Yâdigâr-ı Şemsî eser-i kıymet-dârının vakitlice mütâla'asını tavsiye ederim, Yâdigâr-ı Şemsî eser-i kıymet-dârının dikkatlice mütâlaasını tavsiye ederim; (s.26) zührü'l-mevâlî, fahrü'l-mevâlî; (s.25) çıkdı Hû nez'inde târîh olsa bes, çıkdı Hû nez'inde târîh olsa beş; (s.26) şehvâr-ı ma'rifet, şehsüvâr-ı ma'rifet; (s.27) müsile-i akl-ı cüz'îye güncâyış, havsala-i akl-ı cüz'îye güncâyış; (s.27) zikr-i hamedânî, zikr-i samedânî; (s.15) 'ukubât, 'akabât; (s.17) Araban Yagması, Urban Yagması; (s.18) derece-i simâ' ve rivâyet, derece-i simâ' u dirâyet; (s.118) semâ-ı irfânında dirâhşân nücüm-ı rahşânından bir necm-i tâbân olan, semâ-yı irfânın dirâhşân-ı nücüm-ı rahşânından bir necm-i tâbân olan; (s.118) şakşaka etmeyeceğim, şakk-ı şefe etmeyeceğim; (s.93) su'dî dergâhı, sa'dî dergâhı; (s.104) izhâr-ı fi'liyyesiyle, âsâr-ı fi'liyyesiyle; (s.33) elsine-pîrân-ı zâkirân olurdu, elsine-pîrân-ı zâkirân okurdu; (s.47) didi evlâdım ben burada, imdi evlâdım ben burada; (s.68) Hediye'tü'l-Mütebahhirîn, Hidâyetü'l-Mütebahhirîn; (s.51) hâdim-i mukaddemi, hâdim-i muhteremi; (s.55) Şeyh Serî's-Sakafî, Şeyh Sırrı el-Sakafî; (s.59) menâsıb-ı te'lîfât-ı celfîle, sâhib-i te'lîfât-ı celfîle; (s.63) saâdet-i hüsn eyleyeceğini, saâdet hiss eyleyeceğine; (s.27) pül-i rûh-ı revânımdur, pil rûh-ı revânımdır; (s.27) kilik-i gevher-pâş-ı gavvâs-ı zebânımdur, kilik-i gevher-pâş gavvâs-ı zebânımdur; (s.27) kilik-i bedî'î nigâr-ı ezeli'den, kilik-i bedî'î nigâr-ı ezeli'den; (s.79) Şeyh Ahmed Fahrü'd-dîn Efendi bir rivâyetle Süleyman Zâtî ve rivâyet-i âharda da, Şeyh Ahmed Fahrü'd-dîn Efendi bir rivâyetde Süleyman Zâtî ve rivâyet-i âharda da; (s.85) sâhib-i hüsn-i imtizâc, sâhib-i hüsn-ı imtizâc; (s.83) Bana güldüren ağyârı tecellînle beni güldür, Bana güldürme ağyârı tecellînle beni güldür; (s.103) şerefrâzlarından, ser-efrâzlarından; (s.110) maraz-ı

müştedd olduğu bir gice, maraz müştedd olduğu bir gice; (s.31) şeref-i zâhir olan kerâmet-i irfâniyyesini, şeref-zâhir olan kerâmet-i irfâniyyesini; (s.30'da Nâkîsü'l-Kemâl ve Kâmilü'l-Vebâl ibâresinden sonra bu kısım atlanmıştır) Mehmed Ali Aynî Bey Efendi bu arızam üzerine memnûn ve müteşekkîr olarak İsmâil Hakkı hazretleri hakkında mufassal ve müdellelen yazmakta olduğu eseri gösterdi ve kütüphâne-i irfâna yâdigâr itmeye karar verdiğini ve mevzû'unun Avrupa muharrirlerince elsine-i ecnebî'ye terceme asâsları bile teyyüd eylediğini söylediler ve Kemal-nâme'den o esere müteallik hayli mu'lûmât aldılar. Hazret-i Şeyhe şu sûretle hidemât-ı âcizânede bulunmaktığım bâ'is-i fahrimdir.

İsmâil Hakkı'ya duyulan derin hürmetin ifâdesi olarak kaleme alınan bu eser, sayın Murat Yurtsever vesilesiyle okuyucuya kazandırılmıştır. Bizler de samimi niyetlerle ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmayla Vassaf Bey'in seçkin bir hâtırası sayılan esere katkıda bulunabildiysek ne mutlu.

Son olarak bir iki husûsa değinmek istiyoruz. Yazının baş tarafında da zikrettiğimiz üzere ilmî çalışmalar yoğun, yorucu ve zaman alıcı çalışmalar sonucunda ancak gerçekleştirilebilmektedir. Bu sebeple sarfedilen emek de kıymet kazanmaktadır ve onun kullanılması uygun şekilde tespit edilmelidir. Diğer bir ifâdeyle, mesâf kaybına sebep olan kimi çalışmalar üzerinde çalışılan eser ya da konu ile ilgili yetersiz arama-tarama yapmaktan kaynaklanmaktadır. Biz, araştırmacıların varolan birikimlerini ve dikkate aldıkları konu üzerine kullanacakları mesâfelerini mükerrer olabilecek çalışmalar üzerine sarfetmemeleri hâlinde ilim âlemine daha kıymetli ve orijinal çalışmalar sunabilecekleri kanâatini taşıyoruz. Üzerinde çalıştığımız Eski Türk Edebiyatı sahasıyla ilgili olarak dile getirdiğimiz duruma düşmemek için YÖK kanalıyla taramalarda bulunmak ya da bu alanla ilgili yazıların yayımlandığı dergileri takip etmek sanırım yeterli olacaktır.

NOTLAR

1- Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, "Hüseyin Vassaf", TDVİA, İst. 1999, XIX; Ömer Özkan, "Biyografi Yazarı Hüseyin Vassaf Bey ve Kemal-nâme-i Hakkı Adlı Eseri", Türk Kültürü, 1999; Mustafa Tatçı, "Kendi Kaleminden Hüseyin Vassaf Bey ve Bir Eseri: İncilâ-yı Mir'at-i Hakikat" Edebiyattan İçeri, Akçağ Yay., Ankara 1997; Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Sefine-i Evliya-1, Seha, İst.1990; İsmail Kasap, Hüseyin Vassaf Bey ve Divanı, GÜSBE, YL, Ankara 1996; Mehmet Akkuş, "Yayımlanmamış Bir Süfiler Ansiklopedisi 'Sefine-i Evliya'", İlim ve Sanat, İstanbul 1985, Sayı 2; Mustafa Uzun, "Şeyh Hüseyin Vassaf Efendi'nin Bir Mektubu" Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1985; Arif Aslan, Hüseyin Vassaf'ın Ceride-i Süfiyyedeki Makaleleri, AÜ İF Kütüphanesi, LT, No 30814, Ankara 1994.

“Kitabı - Dede Qorqud Dastanları’nda Frazafövqi Vahidlerin Antisinasiyası”

Anahtar Kelimeler: Kelimeler verilmemiş.

Qunire Beyzade, “Kitabı -Dede Qorqud Dastanları’nda Frazafövqi Vahidlerin Antisinasiyası”, Nurlan Mtb. Bakü 2000, 228 sayfa.

Dilber ŞAHİNCİ

A.K.M. Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Uzmanı

Asırlar boyu, büyük tarihî olaylarla karşı karşıya kalmış, büyük zorluklara birlikte göğüs germiş, birlikte yaşamayı ve birlik olmayı başarmış milletlerin edebiyatlarında meydana gelen destanlar “*tarihin sustuğu yerde oluşan, ortak duyuş ve ortak tefekkürün dile yansımış bütünlükleridir*”¹.

Prof. Dr. Sadık Tural Hoca’nın da belirttiği gibi, “*destan, konu edindiği zaman, mekân, şahıs unsurlarına ait tarihî bağlardan kurtarılarak, temsil yeteneği ve idealizm özelliği kazandırılmış bir özel tarih, bir özel sosyal-psikoloji metni, estetik değeri ikinci planda görünse de, bir özel edebiyat eseridir*”².

Destan türünün en güzel örneklerinden olan ve Türk dünyası’nın, büyük anlam ifade eden, müştereklerinden sayılan **Dede Korkut Kitabı**’nın üzerine yapılmış sayısız araştırmalardan biri de, Qenire Beyzade’nin, 2000 yılında yayınlanan **Kitabı-Dede Qorqud Dastanları’nda Frazafövqi Vahidlerin Antisinasiyası** adlı kitabıdır.

Kitabın hemen başında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın Haydar Aliyev’in “Kitabı -Dede Korkut Destanı’nın 1300. Yıldönümü” dolayısıyla yazdığı ferman, İngilizce ve Rusça çevirisiyle birlikte verilmiştir.

Nizami Caferov’un yazdığı önsöz ve eserin giriş kısmından sonra, “Kitabı -Dede Qorqud Dastanları’nda Frazafövqi Vahidin Paralelliği meselesi” başlığını taşıyan birinci fasıl başlar (s.16-91).

Bu bölümde, ulvî söyleyiş birliklerinin paralelliklerinden kastedilenin, sentaks paralelliklerinden çok, semantik paralellik olduğu savunulmuş ve bununla ilgili örnekler verilmiştir.

Soylama/ döşeme geleneği konusunda, dikkate değer bir değerlendirmeyi, 1970 yılında yapmış olan Sadık Tural Hoca’da destanî metinlerde kişiyi, grubu, olayı öven, övgü / alkış ifadelerinin yüksek mecazlar içerdiğini söylemiştir³.

Azerbaycanlı değerli araştırmacı Qenire Beyzade, hem filolojik, hem estetik bir araştırma yapmak suretiyle, Dede Korkut konusundaki binlerce incelemeye bir yenisini eklemiştir. Bu yeni ek ise, hem diyalogları, hem tahkiye unsurlarını, hem de poetik / şiirli unsurları, bir bütün halinde ve sistematik olarak ele alıyor.

“Kitabı-Dede Qorqud Dastanları”nda Frazafövqi Vahidlerin Semantik Ma’na Növleri ve Frazafövqi Vahid-Şe’r Tipi” adlı ikinci fasılda (s.92-186), ulvî söyleyişteki akıcılığın semantik değerini, söyleyişin tasvir ve kinaye gücüne bağlayan Qenire Beyzade, bunlar olmadan “mazmun birliği”nin varlığından bahsetmenin imkânsız olduğunu belirtir.

Kitabın üçüncü faslı, “Kitabı - Dede Qorqud Dastanları’nda Dialoji Seslenmelerin Tipleri” adını taşımaktadır.

Diyalogun, en az iki kişi arasında olan, konuşma, anlatma ve kendini ifade etme ihtiyacının ilk tezahürü olduğundan bahsedilerek, destandaki diyalogların, kendilerine has özelliklerine göre, iç hesaplaşma, tabiatla, karşılıklı ve yüz yüze konuşmak olarak, tasnifi yapılmıştır.

Mitlerin, ayınlar, törenler ve ritüeller vasıtasıyla gündelik hayata geçmesi, ilk insanların bu hayatlarının mitler dünyasına uygunluğunu sağladığı göz önünde tutularak, bu tören ve ayın metinlerinin destanların malzemelerini oluşturması, Dede Korkut Destanları’nın ritüel ve mitolojik semantiği yönünden araştırılmasının önemini arttırdığı vurgulanmıştır.

Eserin sonundaki “Netice” kısmı, Türkiye Türkçesi, Rusça ve İngilizce tercümeleriyle verilmiştir. (s. 216-225). Kitabın son sayfaları, “Kaynakça” ve “içindekiler” kısmına ayrılmıştır.

Qenire Beyzade’nin de belirttiği gibi, Dede Korkut Destanı, işlendikçe zenginleşen, bitip tükenmeyen maddî ve manevî bir hazinedir; ve bu destanın araştırılması daha nice ömürlerin fedasını gerektiren uçsuz bucaksız bir deryadır.

Kitabı-Dede Qorqud Destanları”nda Frazafövqi Vahidlerin Antisinasıyası adlı eserde Qenire Beyzade, Dede Korkut Destanları'nın dil yönünden incelenmesine yeni bir bakış açısı getirerek, çözülmesi elzem bir takım problemlere, orjinal fikirlerle yaklaşmıştır. Eser bu yönüyle, Dede Korkut Destanları üzerinde araştırmalar yapan değerli bilim adamlarına yeni ufuklar, yeni tetkik sahası ve Korkut Ata'nın dünyasına ulaşmak için yeni yollar açacağı kanaatindeyim.

NOTLAR

1. Sadık TURAL, “Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Açış Konuşması”, “Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri” (19-21 Ekim 1999, Ankara), Yay. Haz. Dr. Alev Kahya- Birgül, Aysu Şimşek- Canpolat, AKM Yay., Ankara 2000, s. 14.
2. Sadık TURAL, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4. bs., AKM Yay., Ankara 2000, s. 20.
3. Sadık Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yay., Ankara 1993.s.230.

“ERDEM”

cilt 12 sayı:34

çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

Dede Korkut’la ilgili A.K.M.’nin Yeni Hizmetleri

1. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni

Yay. Haz: Dr. Alev Kâhya-Birgül-Aysu Şimşek-Canpolat

2. Dede-Korkut Oğuznameleri

Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu

3. Kazakistan’da Dede Korkut

Prof.Dr. Abdimalik Nisanbayev

4. The Poetics of “The Book Of Dede Korkut”

Prof.Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu

çıktı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

“Çağrı”

Anahtar Kelimeler: Süreli yayın, Türk kültürü, Türk edebiyatı.

“Çağrı”, Yıl 44, Sayı 488,
Temmuz 2000, 32 s.

Semiha ÖZEL

A.K.M. Başkanlığı Türk Dünyası Ortak Edebiyatı
Proje Uzmanı

Süreli yayınların uzun ömürlü olanları, ya büyük sermaye sahiplerinin, ya da büyük gayret sahiplerinin çıkardıklarıdır. **Servet-i Fünûn, Türk Yurdu, Türk Dili, Varlık, Türk Kültürü ve Türk Edebiyatı** gibi dergilerin, otuz yıldan daha fazla yaşayabilmiş olmaları, hem başındakilerin heyecan ve ısrarına, hem okuyucu kitlesinin dergiye saygısına bağlanabilir. **Türk Yurdu**, kopukluklar bir yana bırakıldığında, doksan yıla, **Türk Dili** yetmiş yıla, **Türk Kültürü** ise kırk yıla yakın bir süreden beri yayın hayatını devam ettirmektedir; **Çağrı** da, bu uzun ömürlü dergiler arasında yerini almaktadır.

İlk örneklerini görmeye başladığımız günden bugüne doğru bakılınca, dergilerin, diğer süreli yayınlara göre, daha kısa nefesli olduklarını fark ediyoruz. Bunun, bize göre, ilk sebebi, tabii ki kaynak problemi; ikincisi ise, derginin belkemiği olan kadronun birbiriyle sıkı kenetlenemeyişidir. Dergileri yaşatmanın böyle zor olduğu bir ortamda, edebiyat dergisini yaşatmak, ayrı bir dikkat, ayrı bir ısrar istemektedir. Derginin ticarî tarafı da olması, onu ‘arz-talep’ kanununa dâhil eder. Dolayısıyla edebiyat dergisine ilgi, edebiyata olan ilginin de bir göstergesi durumundadır. Çünkü dergi bir araçtır. O, okuyucuyu edebî esere götürür; edebî eseri okuyucuya getirir; eleştirileri yazara ve okuyucuya taşır ve her iki tarafı da yükseltir, olgunlaştırır; bu arada kendisi de büyür.

Çağrı dergisi, 44 yıldır, bitmez tükenmez gayretlerle çıkmaya; büyümeye ve büyütmeye devam ediyor. Dergi, kurucusu Feyzi Halıcı’dan feyiz almayı, iyi ki, sürdürüyor. Feyzi Halıcı, Sadık Tural Hoca’nın ifadesiyle “Yaşayan âşıkların babası, yüz kitabın üstünde imzası bulunması bakımından, günümüzün Ahmet Mithad’ı, hâfızası ayrı bir kütüphane” olan bir kültür adamıdır. 44 yıldır yaşattığı **Çağrı** dergisinin

488. sayısında, harf harf, cümle cümle onun görünmeyen etkisini buluyoruz. Genel olarak edebiyatın, özel olarak ise, şiirin gündemden çekildiği bir dünyada, **Çağrı** adlı dergi, güzelliğe, zarâfete, edebiyata ve şiire davet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Otuz sekiz yazar ve şâirin yer aldığı dergi, Feyzi Halıcı’nın “Âşıklar Bayramı” adlı yazısı ile başlamaktadır. Halıcı, şiire ilk başladığı zamanlardan, ilk Âşıklar Bayramı’na doğru geriye gider. İlk yayımlanan şiirini, yazıdan anlaşıldığı üzere, on bir yaşında, bir anket sorusuna cevap olarak, **Son Posta**’ya okuduğunu ifade eden Halıcı, ilk Âşıklar Bayramı’nda âşıkların gönlü kırılmadan birincinin nasıl seçildiğini anlatır.

Monad Balkan, “Yalnızlık” adını taşıyan yazısında, yalnızlığı üçe ayırır. Birincisi “kendisini bir bütüne dahil edememişlik duygusundan” kaynaklanan yalnızlık; ikincisi “bir bütüne dahil olduğunun bilincinde olunmasına karşın, bütünün anlamına varamamaktan” kaynaklanan yalnızlık; üçüncüsü ise “aşkın yalnızlık”tır. ‘Aşkın yalnızlık’ bütüne dahil olamama sıkıntısının, bütüne ihtiyaç kalmadığı için yaşanmadığı, ‘bütünü aşma’ durumudur. Bu yalnızlık hissini taşıyan kişi, ölümsüzlüğe ulaşmıştır. O, bütünlüğü kendinde bulduğu için, aslında yalnız da değildir. Balkan’ın “Yalnızlık” adlı yazısının ardından, M. Halistin Kukul’un, Feyzi Halıcı’yı, Hemdem Sâit Çelebi’ye benzettiği “Hemdem Sâit Çelebi ve Feyzi Halıcı” adlı yazısı gelmektedir. Kukul, Halıcı’yı, âşıkların hâmisî olması, âşıklık geleneğinin devamında büyük rol oynaması bakımından, Sâit Çelebi’ye benzetiyor; çünkü Hemdem Sâit Çelebi, âşıkların toplandığı Türbe Kahvesini, basık ve dar olması sebebiyle yıktırarak, dört yanı pencerelerle çevrili ve ortasında fiskiyeli havuzu olan bir kahvehane yapmıştır. Bu kahvehane, Konya’da, saz şâirleri için bir akademi olmuştur. Şu anda da Feyzi Halıcı’nın odası âşıkların eksilmediği bir yerdir ve o, Âşıklar Şölenleri düzenleyerek, bu geleneğin ayakta durmasında, yeri doldurulması zor bir görevi üstlenmektedir.

“Antep’te Kürdîli Hicazkar Peşrevi” ile Fazıl Bayraktar, Antep’te Kürdîli Hicazkar Peşrevi’ni ve ardından “Koparan sinemi ağyâr elidir, / Dost elinden yüreğim yârelidir” adlı şarkıyı dinlediği o gecenin ertesi günü başlayan Urfa yolculuğunu anlatmaktadır. Yazıda, bu tılsımlı şehir, yazarın gözüyle anlatılmakta, şehri görmeden önceki bilgiler ile gördükten sonraki bilgiler karşılaştırılmaktadır. Bayraktar, bu karşılaştırmanın ve orada görev yaptığı sürenin ardından, Urfa’nın tariflere sığmaz bir şehir olduğu kanaatine varır.

Abdullah Satoğlu, ünlü halk şâiri Talibî Coşkun'un hayatını ana çizgileriyle anlattığı "Talibî Coşkun ve Yoksulluk şiiri Üzerine" adlı yazısında, Talibî'nin şiirlerinden de örnekler vermiştir. "Denizden Damlalar"da Haluk şan Dikmen, İslâm Öncesi Türklerle alâkalı, ilginç bilgiler vermektedir. Hunlarda, göğüs ve sırt dahil olmak üzere, vücudun büyük kısmının dövmeli olduğunun, Pazırık Kurganında çıkan cesetlerden anlaşıldığı; Arilerin Türk olduğu ve "Ari" kelimesinin etimolojisiyle bu iddianın ispatı; Buda'nın bir Saka Türkü olduğu, bu ilginç bilgilerden birkaçıdır. Mehmet Güneş'in, Halistin Kukul ile yaptığı söyleşide Kukul, dünyanın en köklü ve en zengin edebiyatına sahip olduğumuzdan, kendi eserlerine; edebiyatımızda tenkit eksikliğinden, halk şâirlerimizin ihmal edilmesine kadar, pek çok konu üzerinde durur.

Bir Mevlânâ torunu olan Nevin Korucuođlu, "Feyzi Halıcı'ya Teşekkürlerle" adını taşıyan yazısıyla, Halıcı'yı bir dervişe, odasını da bir tekkeye benzetir. Korucuođlu'nun ardından Halistin Kukul, Bahar Gökfiliz'in **Baştaçım** ve Mehmet Turan Yarar'ın **Söz Meclisi** adlı řiir kitaplarını, şiirlerinden de örnekler vererek tanıtıyor. Hasan Mercan ise, "Baštaçım Üzerine

bir Rumeli Merhabası"nı, **Baştaçım** ile karşılaşışını ve kitabı okuduktan sonra kendisinde bıraktığı izlenimleri birleştirerek meydana getirmiştir. "Körün Taşı", Mehmet Ali Kalkan'ın, Rasim Köroğlu'nun taşlamalarını bir araya getirdiği kitabı üzerine yazmış olduğu bir yazıdır. Ayrıca, Cevdet Aslangül, Gönül Halıcı'nın **Kar Taneleri**; Muzaffer Uyguner, Feyzi Halıcı'nın **Dörtlemeler** ve Halil Soyuer'in **Sevgi Seli**; Mehmet K. Gündoğdu, Lütfi Hodoğlu'nun **Kervan** adlı şiir kitaplarını, **Çağrı**'da tanıtılmaktadır.

Derginin "Halk şâirleri Halk şiirleri" bölümünde Âşık Seyfi Merami, Âşık Behram Aktimur, İsmetî, Âşık Şeref Taşlıova, Hadiye Arslan, İbrahim Altunsöz ve Faruk Oray'ın şiirleri bulunmaktadır. Sözlerimizi, hepsi birbirinden güzel bu şiirlerden, İsmetî'nin Yükselâ Yükselâ'sinden bir dörtlülle sona erdirmek istiyoruz: *Cihanı bir eyle tavaf,
Zindan kesilmiş her taraf,
İnsan insana bir tuhaf,
Bakar yüksele yüksele...*

Bu, yaşaması zor dünyada, **Çağrı**'ya uzun ömürler diliyoruz.

DEĞERLİ BİLGİN

TÜRK DÜNYASININ UYANMASINDA BİLİNÇ IŞIĞI
BAĞIMSIZ AZERBAJYCAN CUMHURİYETİ'NİN
İLK CUMHURBAŞKANI
TÜRKİYE'NİN SAMİMÎ VE GERÇEK DOSTU
EBÜLFEZ ELÇİBEY
DÜNYAMIZDAN AYRILMIŞTIR.

Türk Dünyasının Büyük Oğullarından ELÇİBEY'e
Allah'tan Rahmet Dostlarına ve Ailesine
Baş Sağlığı Diliyoruz.

A.K.M. BAŞKANLIĞI

“Taşra” Dergiciliğini Aşan Bir Dergi: “Bizim Külliye”

Anahtar Kelimeler: Süreli yayın, Türk edebiyatı, Türk kültürü.

Bizim Külliye, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000,
sayı 6, Yıl: 2, 79 sayfa

Dr. Çimen ÖZÇAM

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

Bizim Külliye dergisi, “taşra”da çıkan diğer dergilerden farklı olarak mahalliliği gün geçtikçe aşan ve altıncı sayıya ulaşan bir dergi. Elazığ İzzetpaşa Vakfı tarafından maddî kaynakları temin edilen ve Nazım Payam’ın genel yayın yönetmenliğini yaptığı dergideki gelişme edebiyat severler tarafından dikkatle takip edilmektedir. Çünkü dergi, sadece bir şiir güldestesi değil, bütün yönleriyle dopdolu bir dergidir. Bu başarının sahipleri, derginin vakıf adına sahibi Nihat Eriş’e, genel yayın yönetmeni Nazım Payam’a, yayın kuruluna ve yazarlarına minnetlerimizi bildirmek istiyoruz.

Bizim Külliye dergisinin ilk yazısı, Nazım Payam’a ait: “Elindeki Dergiye Bak Kâzım Ağam.” Bu yazısında, kendisi bir edebiyat öğretmeni ve şair olan Payam, edebiyatı nasıl sevmeye başladığını ve bu alanda kademe kademe ilerleyişini anlatmaktadır.

Nevval Sevindi’nin Kemal Batmaz’ın sorularına verdiği cevaplardan oluşan “Türk Geleneğindeki Bakış Açısı: Gerçekleri Dile Getirememek” adlı mülâkatta “kadın” konusu ele alınarak Türk kadınlarının günümüzdeki durumları verilmeye çalışılmış. Mülâkatta, kadınların erkek yaşamının dışında değil, toplumun içinde olması gerektiği görüşünün etrafında Türk kadınlarının bazı gerçekleri dile getiremedikleri anlatılmış.

Yrd. Doç. Dr. Tanık Özcan’ın “İkinci Yeni”nin ortak mitlerini konu aldığı “İkinci Yeninin Kanatlı Atları ve Kadın” adlı yazısında, mitolojiden yola çıkılmış, “İkinci Yeni” şairlerinin şiirlerinde işledikleri

aşk ve kadın üzerinde durulmuştur. Bu şairlerde görülen aşkın erotik alana taşınarak parçalanması anlayışıyla insanî özün sanat aracılığıyla tahrir edilmesi büyük bir talihsizlik olarak belirtilmiştir.

Prof. Dr. Vedat Tanyıldızı, “Kehanet, Ütopya ve Sorumluluk” adlı yazısında sosyal problemlerin çözümüne ön yargısız olarak yaklaşmanın zorluğundan bahsetmektedir.

Doç. Dr. Esmâ Şimşek, Türk masallarında kadına verilen önem üzerinde durmuş. “Türk Masallarında Kadının Yeri” adını taşıyan incelemesinde Şimşek, masallarımızı inceleyerek onları kadınla ilgileri bakımından tasnif etmiş. Buna göre Türk masallarında kadının üç şekilde ele alındığını görmekteyiz: “1. Kadın ile Erkeğin Mukayesesinde Kadının Başarılı Olduğunu Gösteren Masallar, 2. Doğrudan Doğruya Kadının Aklını, Becerisini, Kuvvetini ve Sadakatini Gösteren Masallar 3. Kötü Kadınlara Karşılık İyi Kadınların da Olduğunu Gösteren Masallar. Şimşek incelemesini şu satırlarla sonuca bağlamaktadır: “*Türk masallarında kadınlar; akıllı, kuvvetli, namuslu ve sadakatli oluşlarıyla kendini ispatlamış, hatta bir erkekle mukayese söz konusu olduğunda, üstün ve başarılı çıkan kadın olmuştur.*”

Hasan Ali Kasır’ın, ilk Avrupaî kadın şairimiz olarak tanıttığı Nigâr Hanım’ı anlattığı yazısının başlığı: “Şairlere Şiir İlham Eden İlk Avrupaî Kadın Şairimiz Nigâr Hanım.” Kasır, adı geçen yazısında şair Nigâr Hanım’ı bütün yönleriyle tanıtmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir.

Derginin ikinci mülâkatı Yusuf Dursun’un Ayla Ağabegüm ile yine kadın üzerine yapılan bir mülâkat. Ağabegüm, Yusuf Dursun’un sorularına verdiği cevaplarda önce insan hakları üzerinde durulması gerektiğini, insan hakları olduğu zaman kadın haklarının da olacağını belirtmiş.

Doç. Dr. İbrahim Kavaz, “Hikâyeciliğimiz ve Sait Faik” başlığını taşıyan yazısında Türk hikâyeciliğinin tarihî seyri içerisinde Sait Faik Abasıyanık’ın yerini tespit ederek “*Türk hikâyeciliğinin gelişim safhalarında ulaştığı en son merhale Sait Faik hikâyeciliği olmuştur*” demektedir. Hikâyeciliğimizin Cumhuriyetten sonraki gelişiminde, birinci derecede etkili olmuş bir yazar olan Sait Faik, hikâyelerinde kendine özgü olanı daima ön plana çıkarmış ve Türk hikâyeciliğinde aslında hiç değişmeyecek ve geleceğe taşınacak yeni bir hikâyeciliğin de müjdesini vermiştir.

Okutman Hasan Özçam’ın Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Her Şey Yerli Yerinde” adlı şiirini

incelediği yazısı “Ses İçinde Sessizliğin Şiiri. Her Şey Yerli Yerinde” başlığını taşıyor. Özçam yazısında, Tanpınar’ın şiir anlayışından yola çıkarak “Her Şey Yerli Yerinde” adlı şiiri şairin sıkça kullandığı kelimeleri dikkate alarak incelemeye çalışmış ve yazısını Mehmet Kaplan’ın şu tespitiyle bitirmiş: *“Hiç Şüphesiz o, Cumhuriyet devrinin en derin şairlerinden birisi olduğu gibi, aynı zamanda dili de en ustaca kullanan bir sanatkârdır.”*

M. Sıtkı Döner “Dilin Kaynağı Sorununa Karakteristik Bir Bakış” başlığını taşıyan yazısında dil anlayışımızın dinî veya din dışı çizgide olmasının kaynaklarına inerek bu konuda bilgiler vermektedir.

Dergi, Kâzım Çimen’in “Kitap vitrin” köşesinde tanıttığı kitaplarla sona ermektedir.

Bizim Külliye dergisi, yazıların aralarına serpilmiş şiir, hikâye ve denemeleri de ihtiva etmektedir: Bahtiyar Vahapzade’nin “Tahıl Nevleri”, Ömer Demirbağ’ın “Kadın”, Aysen Akdemir’in “Biz Yunus Toprağında”, Ali Öztürk’ün “Gece Avı”, Mahmut Bahar’ın “Leyla Koymuşlar Adını Aşkın”, Özcan

Ünlü’nün “Anla, Aynalar”, Rifat Araz’ın “Korku ve Umut”, Ömer Kazazoğlu’nun “Gece, Güzeller ve Endam”, A. Tevfik Özcan’ın “Bilmediğim”, İnci Okumuş’un “Ana Yüreğiyle”, Nazım Payam’ın “Hüzün de Bir Boşluğa Bıraktı Beni”, Bestami Yazgan’ın “Hüve’l-baki”, Gazi Özcan’ın “Ferman Buyurmuş” adlı şiirleri; Muhterem Yüceyılmaz’ın “En Son Kadın Annemdi”, A. Vahap Akbaş’ın “Tontirik”, Necati Kanter’in “Raci”, Mehmet Aycı’nın “Zeliha’nın Yarım KalanÖyküsü” başlıklı hikâyeleri ve Murat Cengiz’in “Öğretmenim Seni Sordu”, Ali Akbaş’ın “Sanat” adlı denemeleri dergiyi süsleyen diğer yazılardır. İstanbul ve Ankara dışında çıkan bu denli dolu dergiler bizleri mutlu etmektedir. Ancak Türk aydınları sadece mutlu olmakla yetinmeyerek bu tür dergileri tanıtmalı ve desteklemelidirler. Yoksa bir açılıp bir kapanan dergilerle dergiciliğimiz gelişemez.

Derginin yazışma adresi: Bizim Külliye, İzzetpaşa Cad. İzzetpaşa Vakfı, Ek Bina, No: 16/2 ELAZIĞ
Tel: 0424-2182070

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi’nin Süreli Yayını
Hacı Bektaş Velî
Araştırma Dergisi’nin
Yaz 2000 - 14. sayısı
çıktı.

“Yeni Avrasya”

Anahtar Kelimeler: Süreli yayın, Türk dünyası, Türk tarihi.

Yeni Avrasya, Aylık Haber, Ekonomi Kültür ve Sanat Dergisi, 1 Şubat 2000, sayı 1.

Kalmamat KULAMŞAYEV

Gazi Üni. Doktora Programı Öğrencisi

Türk Dünyası, 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan bir kavramdır. Türk Dünyası kavramı, bundan önce de yok değildi... Daha önce de vardı. Hem de, büyük tarihi, kültürü, edebiyatı, sanatı, destanları v.s. ile bütün milletlerce tanınan Türk Dünyası... Asıl Türk Dünyası, kendilerinin Türk Dünyası olduğunu unuttukları sürede de başkaları tarafından yine o, büyük Türk Dünyası olarak biliniyor ve tanınıyordu. Tabii, bizi biz yapan, bizi tanıtan biz değil miyiz? Yoksa büyük, unutulmuş tarihimiz mi? Destanlarımız mı? Kültürümüz mü? Veya soylu, köklü olmamız mı? Evet, bütün bunların hepsi diye, gururla, cevap verebiliriz? Ancak bugün için, geçmişteki büyüklüğümüzle kuru kuru gururlanmak, övünmek yeterli değildir. Çünkü şu anda, daha farklı bir kavramla karşı karşıyayız. Eskiden beri Türklerin at oynatıp, kılıç salladığı Yeni Avrasya kıtası; o eski Kâşifini tekrar bekleyen Yeni Avrasya kıtası'dır. İşte bu yeni kıt'anın kâşiflerine seslenen, bilgilendiren bir dergi Yeni Avrasya dergisidir. Yeni oluşan kıt'ayı tanıtan, bu derginin tanıtacağımız sayısı, 1 Şubat 2000 tarihli 80 sayfadan ibaret olan ilk sayıdır.

A-4 büyüklüğündeki bu dergi, Aylık Haber, Ekonomi, Kültür ve Sanat Dergisi olarak, Ahmet Yesevî Üniversitesine Yardım Vakfı, Yeni Avrasya Yayıncılık İktisâdi İşletmesi tarafından çıkarılmaktadır. Derginin amacı, Avrasya kıtasında bulunan Türk Dünyasının Yeni Avrasya kıtasına geçmesini sağlamaktır. Ve bu amaçla faaliyet gösteren derginin imtiyaz sahibi Sayın Namık Kemal Zeybek'in, dergi ve derginin adı hakkındaki, bu sayısının, 11. sayfasında yayımladığı Başyazı'sı derginin mahiyetini, kısa ve özlü bir şekilde açıklayacağına inanıyorum.

Yeni Avrasya

Yeni Avrasya yeni bir kavram. Eskiden Asya ile Avrupa kıtalarının ayrı sayılmasını yapay bulanlar, bunların gerçekte bir kıta olduğunu ve buna da Avrasya denilmesi gerektiğini savunurlardı. Asya ile Avrupa'yı ayıran sınır sayılan Ural Dağları'nın gerçekte böyle bir ayrı sayma için yeterli olmadığı yabana atılacak bir düşünce değildi.

1990'lı yıllarda başlayan büyük değişim önce Varşova Paktını, sonra da Sovyetler Birliği'ni dağıttığından yeniden oluşan dünya dengeleri Avrasya gerçeğini yeni bir muhteva ile ortaya çıkardı. Asya ve Avrupa'da bulunan bir kısım devletler, milletler ve halkların kaderlerinin ve çıkarlarının birbirine yakın olduğu ve bunların bir iç kıta görünümünde olduğu gerçeği Yeni Avrasya sözünün içini doldurdu.

Yeni Avrasya kavramı, doğan boşluğu tabii olarak dolduracak bir kavramdır. Neredeyse bir ortak bilinç altı doğmuş hızlar bilince yükselmiştir. Buna rağmen Yeni Avrasya sahihsizdir. Şairin dediği gibi; Bir bayrak rüzgar bekliyor.

Yeni Avrasya'nın ortasında Türk Dünyası gerçeği var. İç Avrupa Türkleri, Balkan Türkleri, Türkiye Türkleri, Rusya'daki Türkler, Azerbaycanlılar, Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Kara Kalpaklar, Saha, Hakas, Altay, Tua, Çuvaş, Tatar, Başkurt, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri, Tacikistan'ın Afganistan'ın, İran'ın, Irak'ın, Suriye'nin ve Kıbrıs'ın Türkleri Türk Dünyası gerçeğinin Avrasya'daki ana hattını oluştururlar. Türk Dünyası'nın çerçevesinde kültür ve kök itibarıyla Türk'e yakın ve akraba topluluklar ve yeryüzünde buldukları yerden ötürü kaderin Türk'e yaklaştırdığı topluluklar Yeni Avrasya kavramının ikinci halkasını oluşturur.

Banda Macaristan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, doğuda Tacikistan, Afganistan, Moğolistan ve hatta Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerle Yeni Avrasya kavramına, yeni boyutlar kazandırmak mümkündür.

Belli ki Yeni Avrasya henüz oluşum halindeki bir gerçekliktir. Hayata doğması, şekillenmesi ve dünya dengeleri içinde yerini alması insanlık için de bir baht olacaktır. Türkiye'ye gelince; Türkiye bu gerçekliğin tam merkezindedir.

Türkiye bu gerçeklerin bilinçli olarak planlamasını yapar ve çalışmalarını düzenlerse işte o zaman binlerce yıllık geçmişine ve büyük birikimine yakışan bir iş yapmış olacaktır.

Yeni Avrasya keşfedilmemiş bir kıta gibi kâşifini bekliyor. Biz Yeni Avrasya Dergisi olarak okuyucularımıza bu kıtanın ve bu kavram açısından yeni dünyanın kapılarını ve pencerelerini açmak çabası içinde olacağız. Bu derginin çıkış amacı budur.

Namık Kemal ZEYBEK

Dergiyi ele aldığımızda, dış kapağındaki sanki bizim için, *Yeni Avrasya* için doğmakta olan güneş manzarasının cazibesıyla karşılaşp, reklamlara ayrılan kapağın iç tarafını ve birinci sayfayı aralarken, ulu önder Atatürk'ün resmiyle, ikinci ve üçüncü sütununda küçük fotoğraflarıyla birlikte verilen içindekiler kısmının bulunduğu 2. sayfanın 1. sütununun üst köşesinde, karşılaşyoruz.

Oradan, ulu önder bize şöyle sesleniyor: “*Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir de, milletler tarihinin binbir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.*”

Resmin, hemen alt kısmı, dergi yayın sahibi ve adresine ayrılmıştır. 3. sayfadaki Editör Yıldız Sağtürk'ün kalemine ait, *Yeni Bir Dünya'ya Doğru...* başlıklı yazıda, 2000'li yılların Türk Dünyası için yeni yüzyılın hayırlı olacağı belirtiliyor. Ve “*İşte yeni bin yıla adım atarken yayın faaliyetine giren Yeni Avrasya Dergisi, bu bin yılın nabzını tutmaktadır. Yeni Avrasya'nın merkezinden bir soluk alıp veriş, dünyaya ve yeni binyıla bir bakış açısı ve köklerden geleceğe taşınan bir köprü, Yeni Avrasya dergisi*” diyerek, teşekkürlerini de ileterek, sözlerini sona erdiriyor.

4. – 10. sayfalar arasındaki *Ekonomi Gündemi ve Avrasya'da Sıcak Gündemi* oluşturan “*Bir avuç halkın acısıyla yoğrulmuş dev direniş*” ana başlıklı yazı tamamıyla Çeçenistan'a ayrılmıştır. Yazının 4. – 5. sayfasında Mürselin Tan'ın çektiği, Çeçen mücâhitlerinin yorgun fakat kendilerinden emin görünen fotoğrafları bulunmaktadır. Fotoğrafın sağ köşesindeki yazılar çok dikkat çekicidir. *Bir avuç halkın acısıyla yoğrulmuş dev direniş* adlı ana başlık *Yüzyıl sonunun en vahşi savaşı, Çeçenistan, Bağımsızlığa doğru, Çeçenistan'da Ekonominin ve Sosyal Yapının Son Durumu* adlı alt başlıklara ayrılmaktadır.

1. alt başlıkta Mürselin Tan'ın ağzından, bizzat şahit olduğu, Çeçenistan'daki savaş durumu anlatılıyor. *Çeçenistan* adlı 2. alt başlık ise Çeçenistan Cumhuriyeti'ni, kısaca, istatistik olarak tanıtıyor. *Bağımsızlığa Doğru* adlı 3. alt başlıkta ise 1980'lerden günümüze kadarki Çeçenistan'ın bağımsızlığı için

verilen mücadele, resmî kanıtlarıyla, kronolojik olarak anlatılmaktadır. Bu yazının sonundaki, Şamil Basayev'in “*Kanımızın son damlasına kadar, Ruslar'la bizim evimiz ve burada kalmaya niyetliyiz.*” sözü ile Suudi Arabistan kökenli Hattab'ın “*Allah bize yardım etti. Sonunda Çeçenistan Müslümanlarına yardımı nasip etti. Allah'tan diliyoruz ki ne kadar zor durumda olsak da, savaşıma direnme gücümüz kaybolmasın. Bizim şu an ne doktora, ne iktisatçıya, ne de mühendise ihtiyacımız var. Bizim inanca ihtiyacımız var. Bizi ayakta tutan imanımız. Biz bir tek Rusya'nın değil tüm dünyanın hedefiyiz. Kula kul olmaktan kurtulmak özgür yaşamak istiyoruz.*” sözleri çok yerindedir. *Çeçenistan'da Ekonomi ve Sosyal Yapının Son Durumu*'ndan da kısaca özet verilerek, orada gerçekleştirilen hayat mücadelesini yansıtan fotoğraflarla zenginleştirilen bu yazıyı *Yeni Avrasya* adıyla, dergiye adını veren, bu yeni kavramı açıklayan, yukarıda kopyasını verdiğimiz, derginin imtiyaz sahibi Sayın N.K. Zeybek'in kalemine ait *Başyazı* takip ediyor (11. s.)

13. sayfada *Çeçenistan ve Boru Hatları* başlıklı, Botaş Eski Genel Müdürü ve Kocaeli eski Milletvekili Hayrettin Uzun'un kalemine ait makale, Azerbaycan petrolünün ihraç yollarının önemini anlatmaktadır.

14. – 17. sayfalardaki Oğuz Kafkasyalı'nın *Avrasya ekonomisi doğuma hazırlanıyor* ana başlıklı yazı, kendi içinde, *AGİT Avrasya'nın Zaferi, Türkiye Belkemiği, Avrasya ve Türkiye'nin Mega Projeleri, Rusya Federasyonu – Karadeniz – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı* adlı alt başlıklara ayrılmıştır. 16. sayfanın son kısmında, *Avrasya'nın ve Türklerin Mega projelerinden bahsedilirken, Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğal-gaz boru Hattı projesi ve Rusya Federasyonu-Türkiye-İsrail Doğal Gaz Boru Hattı Projesi* anlatılmaktadır.

17. sayfadaki Rusya – Federasyonu – Karadeniz – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, başlıklı yazı, Mavi Akım Projesini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. 18. sayfadaki *Kafkaslar, Petrol ve Su* başlıklı Şaban Tüzel'e ait yazıdan sonra, 19. sayfanın ilk yarısında Türkiye'nin sayın cumhurbaşkanı Demirel'in ve Türkmenbaşı'nın, Türkmen çocuklarıyla birlikte çekildikleri fotoğraf yer almaktadır. Hemen altında ise (19. sayfanın ikinci yarısında) Alpaslan Akıncı'ya ait, *Avrasya ve Türkiye* başlıklı yazı yer almaktadır. Bu yazı, dergide işlenen diğer konularda da belirtildiği gibi, Avrasya'da tâ eskiden olduğu gibi, çok önemli bir merkezi ve köprüyü Türkiye'nin oluşturacağı, bu konuda Türkiye'nin herkes

için önemli ve faydalı olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Türkiye konumunu iyi belirlemelidir anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Bu güzel yazıyı, *Avrasya'da Yeni Bir Güç Kazakistan* başlıklı Mesut Ertan'a ait yazı takip ediyor. Yazının başında, Türkiye başta olmak üzere, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanlarının birlikte çektiikleri fotoğrafları yer almaktadır. Yazı, tarih süresince Türklerin at gezdirdiği, günümüzdeki Kazakistan topraklarının, stratejik önemini yitmediğini kanıtlayacak şekilde, Avrasya'da yeni bir güç olarak Kazakistan'ın ön plana çıkacağını anlatmaktadır. Bu yazının ardından Kazakistan'la ilgili, *Kazakistan şirketine ABD'den ambargo, Yolsuzlukla mücadele arttı, Kazakistan'ın dış borcu artıyor, Japonya'nın Kazakistan ilgisi* başlığıyla verilen kısa haberler yer almaktadır. 22. ve 23 sayfalarda yer alan, tarihi fotoğrafla birlikte takdim edilen *Türkiye Avrupa Fotoğrafında* adlı, Şener Solmaz'ın yazısı, Türkiye'nin AB.'ye girmesiyle ilgili meseleler, kısaca özetlemiştir.

24-25 sayfalarda, Ural dağlarının o muhteşem, göklere uzanan, karlı tepelerinin fotoğrafının üzerinde *Sibirya Notları* başlığı bulunuyor ve buradan Yıldız Sağtürk'ün Sibirya Türleri arasında yaptığı gezinin notlarına başlanıyor. Onun bu yazısının 1. bölümü, daha çok Tataristan hakkındadır. Yıldız Sağtürk'ün Sibirya ve Tatar Türkleri topraklarında yaptığı gezi sırasında yaptığı röportajlar, tuttuğu notlar ve çektiği çarpıcı fotoğraflar, çok önemli noktalara temas etmektedir. Onun *Tataristan Yazarlar Derneği Başkanı Renat Muhammet ve Tatar içtimai Meclis Üyesi Vafire İzzetli ile yaptığı Roportaj*'ı çok dikkat çekicidir.

Bu gezi notlarından sonra, 39.-41 sayfalar arası, Türkiye'deki Türkistan'a ayrılmış, Yusuf Sancak'ın *Pamir Yaylasından Ulupamir Köyü'ne* ana başlıklı yazısı, *Pamir'in Sahipleri Atayurttan çıkış, Yeni bir hayatın eşiğinden, Türklüğünüzü unutmayın, Ve uyku... ve düş...* adlı alt başlıklara ayrılmaktadır. Bu yazı, Kırgız Türklerinin Pamir dağlarını mesken edinen Rahmankul Han ve sülâlesinin kısaca bir tarihçesi ve günümüzdeki Türkiye şartlarındaki hayat tarzına ve fotoğraflarına ayrılmıştır. 42.-49. sayfalar, Araştırmacı-Yazar Şahap Osman Aras'ın *Osmanlı İmparatorluğu, -Jeopolitik ve jeostratejik bir değerlendirme-* adlı

makalesine ayrılmıştır. Osmanlı dönemi resimleriyle süslenen bu yazı gerçekten jeopolitik ve jeostratejik bakımdan sadece Osmanlı devletinin değil günümüzdeki ve tarihteki *Türk Dünyası*'nın öneminin büyük olduğunu, tarihi kanıtlarıyla birlikte, izah etmektedir.

Bu makaleyi "*İzleyiciyi görkemli bir renk ve ışık dünyasına sürükleyen bir usta, Azerbaycan'lı halk sanatçısı, Bakü'lü Ressam...*" sözüyle başlayan *Tuğrul Nerimanbeyoğlu*'nun sanatına ayrılan takip etmektedir. Yazıda onun sanatıyla ilgili özlü bilgilerle, yaptığı resimlerden örnekler verilmiştir. Hemen bunun ardından Mustafa Nadir Onay'ın hazırladığı *1000 yılın Bilgini İbni Sina* adlı yazı, *Dehanın gelenekle buluşması, Dehanın doğumu, İbni Sina'nın ilk başarısı, Çağları aşan eserler ve Görüşleri* adlı alt başlıklarıyla 58.-59 sayfalarda yer almaktadır. *Türk Dünyası ve Musikimiz* adlı Fırat Kızıltuğ'a ait yazı, çeşitli telli çalgıların resimleriyle birlikte verilmekte ve Türk musikisinin önemli özelliklerinden bahsetmektedir. (60.-61 s.)

63.-67 sayfa arası arasındaki Hamdi Mert'in hazırladığı *Ahmet Yesevî* başlıklı yazı, *Hayatı Künyesi, Öğrenimi, Fikirleri, İlahî aşk, insanî kemâl, Mesajı, Hizmeti ve Eserleri* adlı altbaşlıklara ayrılmaktadır. 68.-74 sayfalar arası yine Yıldız Sağtürk'ün, *Kırım Tatar Millî Meclis Başkanı Kırımoğlu* başlığıyla verilen, Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'yla yaptığı röportajına ayrılmıştır. Röportajda, Kırım'ın bağımsızlık mücadelesi ile Kırım Tatarlarının çektiği ıstırap ve kederlerden bahsedilmektedir. 75. sayfada ise, *Avrasya Şiirleri* başlığı altında Hatice Emel Aşa'nın Avrasya için yazdığı şiirleri yer alır.

Son olarak şunu söylemek istiyorum ki, *Yeni Avrasya*, artık tarihin bir zamanında, Eski Avrasya olarak bilindiği sıralardaki, kazandığı önemine, adaletli düzenine, gücüne yeniden kavuşacaktır. İşte, bu kavuşmayı düşündüğümüzde bile, bu kavramın heyecanını duyabilmek mümkündür. Ve, o Eski Avrasya döneminde yapılan bir takım yanlışlıklar, artık *Yeni Avrasya* döneminde tekrarlanmayacaktır. Bunların önlemlerini alacak, *Yeni Avrasya Dergisi* gibi faaliyete geçen kuruluşların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Derginin son sayfaları reklamlar ve haberlere ayrılmıştır.

“Amerikan Derslerinin Özetlenmiş Bir Kitabı (Edebiyat, Dil ve Sanatlar)”

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, Amerikan eğitimi, dil.

Arthur P. Dudden, *The United Of America*, Oxford
Üni. Yayınları, Philadelphia, 1963, 155 sayfa.

Dr. İdris KARAKUŞ

Atatürk Yüksek Kurumu Şube Müdürü

Amerika vatandaşlığına - başka bir ülkeden göç ederek- sonradan girmiş bir insanı bile “Ben Amerika için ne yapabilirim?” diye düşünen insan hâline getiren bir eğitim sistemini, bu sistemin hukukî dayanaklarını, materyallerini, uygulayıcılarını, önceliklerini... irdelemek gerekir. Başka bir milletin mensubuna Amerika millî kimliğini kazandıran sırrın ne olduğunu anlamak için öncelikle Amerika'nın dil, edebiyat ve sanatını insanların beynine nasıl yerleştirdiğini araştırmak lâzım gelir. İnsanlara millî kimlik kazandırmanın en kısa ve kolay yolu dil, edebiyat, tarih ve sanat dersleridir. Demek ki Amerikalılar dil, edebiyat, tarih ve sanat derslerine ağırlık veriyorlar, dersi nasıl vereceklerini biliyorlar.

Elimizde, Arthur P. Dudden tarafından 1963 yılında yazılmış “The United States of America” adlı, İngilizce bir eser var. “A Syllabus of American Studies-Literature, Language, and the Arts” diye muhteva ile ilgili bilgi veren alt başlık da kapağın üzerine yazılmış.

Bu kitap, filolog Dr. Arthur P. Dudden tarafından hem öğretmenlere, hem öğrencilere yardımcı kitap olarak hazırlanmış. Kuzey Amerikan edebiyatının, dilinin, sanatının, tarihinin ve sosyal bilimlerin derinliklerinin anlaşılması için kaleme alındığı ifade ediliyor, kitapta. ABD'nin kültür ve hayatının daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla önemli noktalara değinildiği, hem ferdî çalışmalarda, hem de akademik çalışmalarda daha iyi bir gelişme sağlamak amacıyla yazıldığı ifade edilmiş.

İngiltere, Hindistan ve Pakistan'da üniversite yedieminlerince 1963 yılında Oxford üniversitesi yayını olarak Londra, Bombay ve Karachi'de yayınlanmış, ABD'de (Philadelphia) basılmış, 155 sayfalık bir eser bu.

Arthur P. Dudden, “Introduction” (Bu kelime Türkçede önsöz, mukaddime, tanıtılma, takdim, giriş, apstrak anlamına geliyor)'da özetle şöyle diyor: “Amerikan İngilizcesinin teşekkülü; bu süreç içerisinde Kıta Avrupası dillerinin en önce Büyük Britanya İngilizcesinin Amerika'n İngilizcesi üzerine etkileri; Amerika'n İngilizcesiyle meydana gelen ebedî eserler (Şiir, hikâye); Amerika Birleşik Devletleri'nin geleneksel edebiyatı ve sanatı içerisinde İngilizce; İspanyolca, Hollandaca, Almanca ve Afrika dillerinin Amerika Birleşik Devletleri İngilizcesine etkileri; Amerika Birleşik Devletleri İngilizcesinin telâffuz, anlam, sentaks, imlâ ve usûl olarak etkilenmeleri; Amerika Birleşik Devletleri'nde İngilizcenin bölgesel çeşitlilikleri gibi konular ele alınmıştır.

Amerikalı yazarların birer eserleri örnek verilerek eserler (Tipler, kahramanlar, karakterler), semboller, çevre şartları ve yazı türü olarak metodik biçimde ayrı ayrı ele alınmıştır. Her bir yazar birer eserleri yoluyla analiz edilmiştir...”

“İçindekiler” kısmı şöyle düzenlenmiş:

Önsöz

Bölüm A. Amerika Birleşik Devletleri'nin Dil ve Edebiyat Tarihi.

1. Amerika'da İngiliz Dili
2. İlk Öncüler
3. Romantik Hareket
4. İkinci Öncüler
5. Eski Dünya Uluslarının Edebiyatı (Anakara Uluslarının Edebiyatı)
6. Yirminci Yüzyıl
7. Gözden Geçirme (Eleştiri)

Bölüm B. Edebiyat Konuları (Metinler, güfteler, parçalar)

1. Franklin
2. Hawthorne
3. Mark Twain
4. Lewis and Fitzgerald
5. O'Neill
6. Faulkner and Hemingway

7. Şiir (Yazma) Sanatı ve Deneme: Poe, Emerson, Thoreau.

8. Şiir (Yazma) Sanatı ve Deneme: Whitman, Dickinson, Frost, Paund.

9. Gözden Geçirme (Eleştiri)

Bölüm C. Sanat ve İlgili Konular

1. Fikirler Tarihi

2. Resim ve Heykel

3. Mimarî

4. Müzik

5. Tiyatro (Oyun, Drama)

6. Popüler Sanat

7. Gözden Geçirme (Eleştiri)

“Amerika Birleşik Devletleri’nin Dil ve Edebiyat Tarihi” adını taşıyan ilk bölümde (A) “Amerika’da İngilizce Dili” üzerinde duruluyor:

“I. Gerekli Okumalar

A.C. Baugh, İngiliz Dilinin Bir Tarihi

A.H. Marckwardt, Amerika’n İngilizcesi

II. Başlıca Konular: Amerika’da İngiliz Dili

A- Öğrenciler İçin Genel problemler

I . Amerika’n Karakteri ve Birleşik Devletlerin gelenekleri ve tarihi

2 . İngiltere ve Amerika İngilizcesi arasındaki dil yöntemlerinde var olan üretim farklarını, işleyen dil yöntemlerini ve bu yöntemlerin geçmişte ve günümüzde işlenişini anlamak

3 . İngiltere dışında Amerika’n İngilizcesinin nasıl geliştiğini anlamak.

B- İngilizce Konuşan Dünya

1. Bir dünya dili olarak İngilizce

2. İngilizce dilinin başlıca çevresel bölümleri

a. Büyük Britanya ve İngiliz kültürünün etkisiyle biçimlenmiş dünya alanları

b. Amerika Birleşik Devletleri

C. Sömürgevi Kuzey Amerika’da İngilizce

Dili

I. Elizabethan İngilizce

a. Londra Lehçesi

b. Edebiyatta İngilizce: Shakespeare, Lyly, Marlowe, Lodge, Greene

c. Aksanlar (vurgu)’ın ilginç özellikleri, telâffuz, anlam, sentaks, imlâ ve kullanım (usûl)

d. İngiltere’nin ilk kolonilerinde onların etkisi

2. Büyük Britanya’da İngilizcenin diğer farklılıkları

a. Bölgesel (Yöresel) Lehçeler

b. Önceki gelişmeler, özellikle Dryden, Bunyan ve Defoe İngilizcesinde.

D. Sınırdaki İngilizce Dili

Bölüm, ilk ithal edilmiş olan İngilizce, kelime ödünç alınışı, önceden bilinmeyen nesnelere için terminoloji problemleri, bölgesel çeşitliliğin artışı gibi İngilizcenin farklı yönlerine temas edilerek uzayıp gidiyor.

Bölümün sonunda, tartışma, münakaşa, irdeleme yapmak için sorular sorulmuş, egzersiz çalışmalarına yer verilmiş ve en sona kısa bir kaynakça konulmuştur. B Bölümünde, edebiyat konuları ve çağdaş şair ve yazarların bütün yönlerinin incelenmesi için konu başlıkları ve münakaşa yapmak için A bölümünde olduğu gibi gözden geçirme bölümü yer almış Burada özellikle;

“Öğrenciler için genel problemler, edebiyat kritiklerinin ve çağdaş problemlerin aydınlatıldığı, örnek olarak başarılı Amerika’n yazarlarından seçilmiş analizlerdir” denildikten sonra şair ve yazarlarla ilgili konu başlıklarına yer veriliyor. Mesela Benjamin Franklin ile ilgili konu başlıkları şöyle sıralanmış:

“Benjamin Franklin’in Otobiyografisi

1. Franklin’in yazarlığı

a. Amaç, metot, stil ve edebî etkililik

b. Başarıları ve sınırları

c. ebedî olarak otobiyografisi

2. Tarihsel Figür

3. Aydınlatma, bilgi verme kişiliği

4. Amerikan karakterinin hareket yönleri”.

C Bölümünde, sanat ve sanatla ilgili konular üzerinde duruluyor. Sanatın kollarının irdelenmesi için konu başlıkları sıralanmış, sonunda kritik yapmak için gözden geçirme bölümüne yer verilmiş.

Dil ve edebiyat dersleri için program, öğretmen ve ders kitabı klavuzu niteliği taşıyan böyleleri eserlerin dilimize kazandırılmasının elzem olduğuna inanıyorum. Bu güne kadar Türkçeye tercüme edilmemiş olması -kanaatimce- Millî Eğitim Bakanlığının bir eksiğidir. Yetkililerin dikkatine sunmak bizim vazifemiz, Türkçeye tercüme ettirip yayınlamak da onların vazifesi...

“Kompozisyon Bilgileri”

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, kompozisyon bilgisi, dil.

Öğr. Bnb. Ahmet Kıymaz,
Kompozisyon Bilgileri, Kara Harp Okulu
Basımevi, Ankara 1999, 408 sayfa.

Sema BAYRAKTAR

“**K**ompozisyon, herhangi bir alanda (sanat, bilim, bilgi alanı) ortaya konulan eserin, fikir, ruh veya tem yoluyla, heyecan uyandıran yahut bilgi verici bir bütün oluşturmasını sağlayan düzendir.” Prof. Dr. Sadık Tural’ın bu tanımından da anlaşılacağı gibi, kompozisyon yalnızca bir alan ile sınırlı değildir. Plastik sanatlarda, sese ve görüntüye dayalı sanat dallarında, edebiyatta, mimaride, hattâ günlük hayatta karşılaşacağımız pek çok olayda kompozisyon söz konusudur.

Öğr. Bnb. Ahmet Kıymaz’ın, Kara Harp Okulu öğrencileri için hazırlamış olduğu **Kompozisyon Bilgileri** adlı ders kitabı, “Yazılı Anlatıma Giriş”, “Yazılı Anlatım”, “Askerî Yazışma Kuralları”, “Hızlı ve Etkin Okuma”, “Metinler” olmak üzere, yedi ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler de kendi arasında alt başlıklara ayrılmıştır.

“Anlatıma Giriş” adını taşıyan birinci bölüm, “Plân”, “Kelime”, “Cümle” ve “Paragraf” alt başlıklarından oluşmaktadır. “Plân” başlığı altında, plânın tanımı, türleri, plân yapmanın yararları ve yazıda plânın nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca “Kompozisyon Konularını Sınırlama”dan da bahsedilmiştir. Kompozisyona ise, “Yazılı Anlatım” bölümünde değinilmiştir. Bu bölümde, “Yazılı Anlatıma Giriş” ve “Yazılı Anlatım” konuları bir başlık hâlinde verilebilir.

“Kelime” kısmında, kelimenin önemi, türleri, gerçek ve mecazî anlamda kullanılması ve kelimelerin kullanışlarına göre çeşitleri üzerinde durulmuştur. Kelimelerin kullanılmasına göre çeşitleri başlığı, 1) Günlük hayata ilişkin olanlar, 2) Yazı diline ilişkin olanlar şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Bu kısımda;

“Yazı dilindeki kelimelerin büyük bir bölümü günlük dilde bulunmaz” şeklinde bir yorumda bulunularak, yazı dili ile konuşma dili arasında büyük bir uçurum varmış gibi gösterilmiştir.

“Cümle” başlığı altında, yalnızca etkili bir cümlede bulunması gereken özellikler üzerinde durulmuştur. Cümlelerin yapı ve söz dizimi, yüklem ve hüküm bakımından incelenmesi konularına değinilmiştir. Bu konuya, **Kompozisyon Bilgileri 1** adlı kitapta değinildiği için ayrıntılı olarak yer verilmemiş olabilir. Bir sonraki alt başlık “Paragraf”ta, paragrafın tanımı, özellikleri, paragrafta biçim konularına değinilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü olan “Yazılı Anlatım” kısmı, birinci bölümün bir devamı niteliğindedir. Bu kısma yeniden bir başlık verilmesi hatâli gözükmemektedir. Bu bölüm, kompozisyonun tanımı ve çeşitleri konusu ile başlamaktadır. Burada kompozisyonun tanımı, “farklı parçaları, uyumlu ve düzenli şekilde biraraya getirmek” olarak yapılmıştır. Daha sonra bu kelimenin Fransızca kökenli olduğu ve “düzenleme” anlamına geldiği, her sanat dalında ayrı bir kompozisyon görüldüğü söylenmiştir. Daha sonra, kompozisyon, yazılı ve sözlü olmak üzere, ikiye ayrılmıştır. Bu bölümde, yukarıdaki kompozisyon tanımına aykırı olarak, mektup, dilekçe, fıkra, makale gibi edebî türler, “Yazılı Kompozisyon Türleri” başlığı altında verilmiştir. Belirttiğimiz gibi, kompozisyon her alanda söz konusudur; bu edebî türler de bir kompozisyon çerçevesinde vücuda getirilirler, yoksa bunlar birer kompozisyon türü değildirler. Yine bu bölümde, “Gezi yazısı (Seyahatnâme)” başlığı kullanılmıştır. Gezi yazısı, isminden de anlaşılacağı gibi, bir yazıdır, ancak parantez içerisinde belirtilen “Seyahatnâme” nâmı kitap hâlindeki gezi notları için kullanılır. Kitabın bu bölümünde, “Yazılı Anlatım (Üslûp) Türleri” adlı bir alt başlığa daha yer verilmiştir. Parantez içerisinde kullanılan “üslûp” ile “anlatım” kavramları aynı şeyler değildir. Duygu ve düşüncelerin belirli amaçlar doğrultusunda, yazılı ya da sözlü olarak ifade edilmesine “anlatım” denir; ancak, “üslûp”, tarz, yol, biçim gibi anlamlara gelmektedir. Üslûp, kişinin parmak izi gibidir ve kişiden kişiye farklılık gösterir.

Bu başlık altında, “Yazılı Anlatım Türleri” şu şekilde sıralanmıştır: “Hikâye Etme”, “Açıklamalı Anlatım”, “Tasvir Etme Yoluyla Anlatım”, “Özlü Anlatım”, “Tahlil Yoluyla Anlatım”, “İspatlama Yoluyla Anlatım”, “Konuşmalı Anlatım”, “Manzum Anlatım”. Burada kullanılan “Yazılı Anlatım Türleri” tabiri yanlıştır. Bunun yerine “Yazılı Anlatım

Teknikleri” tabirini kullanmak daha doğru olacaktır. Bunların hepsi yazarın eserini oluştururken kullandığı tekniklere girmektedir.

Kitap, Kara Harp Okulu öğrencileri için hazırlandığından, onları yakından ilgilendiren “Askerî Yazışma Kuralları”na yer verilmiştir. Bu bölümde, Silahlı Kuvvetler Askerî Yazışma Talimnâmesi’nden yararlanılmıştır.

Dördüncü bölüm “Bilimsel Araştırma Esasları” adını taşımaktadır. Birinci alt başlıkta yer alan “bilimsel yazı” kelimesi, dilimizde çoğunlukla kısa metinler için kullanıldığından, sanki bu başlık kitap hacmini kapsamıyor gibi bir anlam çıkmaktadır. Bölümün devamında “bilimsel araştırma” kavramı ve türleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümü bilimsel yazılarla ilgili bazı kavramlar takip etmektedir. Ama bu kısım bizce, “Bilimsel Yazıların Hazırlanması” başlığının altında verilmeliydi.

Bu kısımda diğer kısımlarda da kullanılmasına rağmen kısaltmalara, Roma rakamlarına ve düzeltme işaretlerine de yer verilmiştir. Bu konuların bu bölümde ele alınması gereksizdir, ayrıca düzeltme işaretleri yeterli bir şekilde verilmemiştir. Yine dilekçeye ve örneğine, kompozisyon sınavlarındaki kâğıt düzenine bu kısımda yer verilmesi yanlıştır. Dilekçeye “Yazılı Anlatım Türleri” adlı kısımda, kâğıt düzenine ise “Kompozisyon” başlığı altında yer verilmeliydi.

“Sözlü Anlatım” başlığını taşıyan beşinci bölüm, “Sözlü Anlatım Temel Kuralları” alt bölümü ile başlamaktadır, ancak bu kısımda yazılı ve sözlü anlatımın farkları üzerinde durulmuştur. “Diksiyon” adı altında, iyi bir konuşma sesinin nitelikleri, diksiyon yetersizlikleri, diksiyon bozukluklarının nedenleri hakkında örnekler verilmiştir. Bu alt başlıkları, konuşmada hız, konuşmada tartım, solunum ve seslenme, vücut dilinin kullanılışı, tonlama araştırmaları, söyleyiş yanlışları gibi kısımlar takip etmektedir. Daha sonra vurgu konusuna geçilmiştir. Prof. Dr. Sadık Kemal Tural’a göre vurgu, “*herhangi bir heceyi, kelimeyi, kelime grubunu veya cümleyi, ses tonunu belirtici şekilde farklılık vererek ifade etmektir.*” Bu alt başlıkta vurgu, bir hecenin diğer hecelere, bir kelimenin diğer kelimelere göre daha etkin söylenmesi şeklinde açıklanarak, dar bir tanıma gidilmiştir. Yine

“vurgu” başlığı altında vurgu çeşitleri, “yapay vurgu”, “doğal vurgu” diye ikiye ayrılmış, “doğal vurgu”da kendi arasında “kelime vurgusu”, “grup vurgusu”, “cümle vurgusu” diye üçe ayrılmıştır. Sadece kelime vurgusu a maddesi şeklinde ele alınmış, b ve c maddelerine yer verilmemiştir. Muhtemelen bu yanlışlık yazarın gözünden kaçmıştır. Yine bu bölümde değinilen “Konuşma Çeşitleri”, konuşma bahsinin hemen altında yer alması gerekirken, sonlara bırakılmış ve dağınık bir tasnife gidilmiştir. Sözlü anlatım türleri, “Bilimsel Toplantılar”, “Diğer Sözlü Anlatım Türleri” olarak ikiye ayrılarak verilmiştir. Bize göre böyle bir ayrıma gerek yoktur. Tek başlık hâlinde verilmesi daha mantıklı olurdu. Bu bölümde ayrıcı, hitabet çeşitleri, etkili anlatım nitelikleri ve etkili konuşmada dikkat edilecek genel özellikler gibi konulara da yer verilmiştir.

Altıncı bölüm “Hızlı ve Etkin Okuma” bahsine ayrılmıştır. Diğer kompozisyon kitaplarında değinilmeyen bir konuya yer verilmesi, kitabın orjinal taraflarından bir tanesidir. Bu bölüm hazırlanırken, Öğr. Kdm. Alb. Ahmet Erüz’ün “Hızlı ve Etkin Okuma” ders notlarından faydalanılmıştır. Okumanın tanımı yapıldıktan sonra, hızlı ve etkin okumanın gerekliliği, örneklerle ortaya konulmuştur. Hızlı okumanın tarihî gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra, okuma hızı ve anlama seviyesinin nasıl ölçüleceği açıklanmıştır. Okumada, okuma-göz, okuma-beyin, göz-akıl arasındaki bağlara değinilmiştir. Hızlı ve etkin okuma hakkındaki temel kavramlar başlıklar hâlinde verilmiştir. Okuma hızını azaltıp, anlamayı engelleyen faktörler üzerinde durulmuş, hızlı okumak için gerekli ortam hakkında bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde, okuma hızını artırmak için yapılacak çalışmalar, seçmeli okumanın ne olduğu ve biçimleri hakkında bilgi verilmiş ve son olarak da hızlı ve etkin okuma çalışmaları için çeşitli okuma metinlerine yer verilmiştir.

Yedinci bölüm “Metinler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, şiir inceleme plânı ile tahkiyeli eserleri inceleme ve değerlendirme plânına yer verilmiştir. Burada daha önceki bölümlerde anlatılan konularla ilgili çok sayıda örnek metinlere yer verilmesi, öğrencilere uygulama imkânı sağlaması bakımından yararlı olmuştur.

Prof. Dr. Reşat GENÇ'e Saygılarla

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1982 Anayasasının getirdiği kurumlardan biridir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk'ün ileride akademikleşmesi dileğiyle kurduğu, Tarih ve Dil Kurumları yanında, Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Araştırma Merkezi'ni de bünyesine alarak, yeni bir bütünlük hâline dönüştü. Kısaca Atatürk Yüksek Kurumu adıyla tanınan bu bilim kurumu, Türkiye'nin sosyal ve beşerî bilimlerdeki hedef ve programları adına, hem tarihî zemin, hem de yaşanan hayat içinden yapılmış araştırmaları ortaya koymaktan sorumludur.

Atatürk Yüksek Kurumu, dil, tarih, mûsikî, edebiyat, maddî kültür unsurları ile Atatürk Devri (1919-1938)'nin doğru anlaşılması için, yaptığı ve yapacağı araştırmalarla, hem Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarını, hem de Türk Dünyası ile yabancı kamuoylarını bilgilendirecek, doğru bilgiyle yönlendirecektir. Atatürk Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşları aracılığıyla, bilim, fikir ve sanat hayatında doğru bilginin ve doğru tanıtımın esasını oluşturacak araştırmaları yapma yönünde ortaya koyduğu vitrin, beş ana grupta toplanabilir:

- 1- Kitap yayınları,
- 2- Dergi yayınları,
- 3- CD Room,
- 4- Konferanslar (Ankara, Yurtiçi ve Yurtdışı),
- 5- Millî veya milletlerarası ölçekte sempozyum, seminer, panel ve konferanslar.

Atatürk Yüksek Kurumu, 1983 yılı Eylül'ünden itibaren, bağlı kuruluşlardaki seçkin ve seçilmiş bilim, fikir ve sanat adamları aracılığıyla, bu hizmetlerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

2876 sayılı Kuruluş Kanununun, 86/10982 sayılı ve 01.09.1986 tarihli tüzüğüne kendisine verdiği görevleri yerine getirmeye çalışan Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşlarının bugüne kadar üç başkanı oldu.

Emekli Korgeneral Suat İlhan, 14.10.1983-31.10.1992 yılları arasında, Kurucu Başkan sıfatıyla, Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşların yapılanmasına uğraştı.

01.01.1992-19.07.1993 tarihleri arasında ise, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanlığı'nda bulundu.

15.08.1993-14.08.2000 tarihleri arasında ise, Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşların başkanlığını Prof. Dr. Reşat Genç yaptı.

Aslen Yozgat-Akdağmadeni'nden bir köylü çocuğu olan, devletin tanıdığı imkânlarla Yüksek Öğretmen Okulu Sistemi adına, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitiren Prof. Dr. Reşat Genç, Yüksek Kurumun yeni üyelerle ve yeni bir anlayışla çalışması konusunda emek sarfetti.

Kültür Tarihçisi olarak, bir taraftan **Karahanlı Devlet Teşkilatı ve Divanü Lûgati't-Türk** gibi kaynak meselelerimizi ele alırken, bir taraftan da, Atatürk Devri'nin doğrularını kamuoyuna duyurmaya çalıştı. 14.08.2000 tarihinden itibaren kendi isteği ile görevinden ayrılan Prof. Dr. Reşat Genç, önümüzdeki aylardan başlayarak Kırgızistan'daki görevini sürdürecektir. Türkiye ile Kırgızistan'ın ortaklaşa kurduğu Bişkek'teki Türk-Manas Üniversitesi'nde "Türkiye'yi Temsil Eden Rektör" veya "Eş Rektör" görevini, 4 Kasım'dan itibaren üstlenecek olan Prof. Dr. Reşat Genç, o tarihe kadar, adı geçen üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi'nin Dekanlığını üstlenecektir. Değerli bilgin, şöhretli Kültür Tarihçisi, yetenekli idareci Prof. Dr. Reşat Genç'e yeni vazifesinde de başarılar ve mutluluklar dilemek Bilge Yayın Kurulu'nun zevkle ödediği bir borçtur.

Bilge Yayın Kurulu

“4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Yapılıyor”

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

1983 yılında kurulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşları; Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi dönüşümlü olarak dört yılda bir olmak üzere yılda bir kez uluslararası bir konferans düzenlemektedir. Bu çerçevede Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenmekte olan “Uluslararası Türk Dil Kurultayı”nın birincisi 1988, ikincisini 1992 ve üçüncüsü ise 1996 yılında gerçekleşmiştir. Bu zaman zarfında 1988, 1992 ve 1996 yıllarında yapılan Kurultaylara ilişkin bildirileri içeren kitaplar Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır. Bu kez yapılacak olan “Uluslararası Türk Dili Kurultayı”nın dördüncüsü ise 25-29 Eylül 2000 tarihleri arasında, İzmir Çeşme’de gerçekleşecektir.

5 gün sürecek olan Kurultay 25 Eylül 2000 tarihinde, saat 10.00’da yapılacak açılış töreniyle başlayacaktır.

Türk dili ile ilgili olarak çağdaş ve tarihî Türk dili gramerleri ve sözcükleri gibi pek çok konuyla ilgili problemlerin ortaya konulup tartışılacağı Kurultay, A,B,C,D adlı dört ayrı salonda, sabah ve öğleden sonra olmak üzere ikişer oturum hâlinde gerçekleşecektir. Kurultaya; Türkiyeden 112, ABD’den 1, Almanya’dan 2, Azerbaycan’dan 21, Çinden 1, Uygur Özerk Cumhuriyeti’nden 2, Fransa’dan 1, Gürcistan’dan 2,

İran’dan 1, Kazakistan’dan 5, Kırgızistan’dan 8, Kore’den 1, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden 3, Litvanya’dan 1, Macaristan’dan 3, Moğolistan’dan 1, Norveç’ten 1, Özbekistan’dan 14, Polonya’dan 2, Romanya’dan 1, Rusya’dan 13, Altay’dan 1, Başkurdistan’dan 5, Çuvaşistan’dan 1, Hakasya’dan 1, Tataristan’dan 10, Yakutistan’dan 1, Slovakya’dan 1, Türkmenistan’dan 4 ve Yugoslavya’dan 1 olmak üzere yaklaşık 221 kişi katılacaktır.

Diğer taraftan 2000 yılında 68. yıl dönümünü idrak ettiğimiz Dil Bayramı ise, Türk Dil Kurumu Ege Üniversitesinin işbirliğiyle, 26 Eylül Salı günü saat 15.00-18.30 saatleri arasında Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi salonunda yapılacak bir programla kutlanacaktır. Açılış konuşmasını Prof. Dr. Sayın Ahmet B. Ercilasun yapacaktır. Program çerçevesinde, Prof. Dr. Sayın İsmail Parlatır’ın Başkanlığında gerçekleşecek olan Dil Bayramı oturumunda ise; Prof. Dr. Sayın Hamza Zülfikar, Prof. Dr. Sayın Şükrü H. Akalın, Prof. Dr. Sayın Fikret Türkmen ve sayın Turan Oflazoğlu birer konuşma yapacaklardır. Dil Bayramı kutlamaları aynı Merkezde, saat 19.00’da verilecek bir Kokteyl ile sona erecektir.

Öte yandan, Türk diline büyük emeği geçen Türk Dil Kurumu Eski Başkanı Prof. Dr. Sayın Hasan Eren adına 28 Eylül 2000 tarihinde bir onur gecesi düzenlenecektir.

Ayrıca, Kurultayın kültürel etkinlikleri çerçevesinde, 1 Ekim 2000 tarihinde, Efes ve Selçuk’a bir gezi düzenlenecektir.

4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Türk Dil Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun’un, 29 Eylül 2000 Cuma saat 18.30’da, A salonunda yapacağı “Kapanış Oturumu” ile sona erecektir. Türk diline önemli katkılar sağlayacak olan Kurultay’ı hazırlayanları ve katılımcıları kutluyoruz.

“Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.”

M.K.ATATÜRK

Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni (Hatay 25 - 28 Ekim 2000)

Şebnem ERCEBECİ
Proje Genel Sekreteri

Aysu ŞİMŞEK-CANPOLAT
Proje Genel Sekreter Yard.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü ile müştereken, 25-28 Ekim 2000 tarihleri arasında Hatay'da "Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri" konulu Uluslararası bir Bilgi Şöleni düzenleyecektir.

Söz konusu bilgi şöleni için AYK Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural Başkanlığında, eş başkan Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek olmak üzere bir tertip komitesi belirlenmiştir. Başkan yardımcıları Merkez Sekreteri Sayın İmran Baba'nın yaptığı tertip komitesi, Prof. Dr. Aysıl Yavuz (OTDÜ), Prof. Dr. Hakkı Acun (G.Ü.), Prof. Dr. Nihat Boydaş (G.Ü.), Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu (H.Ü.) Prof. Dr. Örcün Barışta (G.Ü.) ve Mehmet Tekin'den (M.K.Ü.) meydana gelmektedir.

15.06.2000 gönderilen ilk mektupta toplantının amacı belirtilerek şu ibarelere yer verilmiştir.

"Bugünkü Suriye, Irak, Ürdün, Filistin, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus devletleri Osmanlı Devleti'nin güney eyaletleri idi. Suudi Arabistan, Yemen de dahil bu coğrafyada Osmanlı Devleti'nin yaptığı

mimarî eserleri, kara ve demir yolları tarihî ortak mirasın izleridir. Kültürel etkileşimin ve insanlığa emanet edilen yapı ve hizmetlerin bilimlik zeminde konuşulması ise hem gerekli hem de faydalıdır.

Osmanlı Sanatı ve/veya Mimarîsi sadece Türkiye'nin değil tüm Osmanlı coğrafyasında meydana getirilen eserlerdeki geniş üslubun adıdır. Bu sebeple, Osmanlı kültürü, Osmanlı'nın yönetimini üstlendiği ülkeler açısından bütün yönleriyle incelenmeli, arşiv çalışmalarına dayanan ve belgelerden sağlanan bilgilerle bütünleştirilmelidir."

Bilgi Şöleni'nin kararları tertip komitesinin yaptığı toplantılar sonucunda ele alınarak, tesbit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda konuya hakim olan yurtiçinden 50, yurtdışından 30, toplam 80 bilim adamı toplantıya davet edilmiştir. Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni'ne özellikle bölge hakkında çalışmaları olan ve yayımları bulunan kişiler belirlenerek davetiye gönderilmiştir. Davete yurtiçinden 34, yurtdışından ise 20 bilim adamı katılma cevabı vermiştir. Cevap veren bilim adamlarına toplantıyla ilgili son bilgilerin bulunduğu ikinci mektup, 09.08.2000 tarihinde gönderilmiştir.

Bu toplantıya Mısır, Suriye, Libya, Suudi Arabistan, İsrail, Yemen, Ürdün, Lübnan, Fransa, Fas, Portekiz ve Filistin olmak üzere 14 ülkeden bilim adamının katılacağı kesinleşmiştir.

25 Ekim'de Hatay'da Başbakan Yard. Sayın Devlet Bahçeli'nin katılımıyla Açılış'ı yapılması plânlanan Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni, 27 Ekim 2000 tarihine kadar Hatay'da sürecek, 28 Ekim 2000 tarihinde, İskenderun'da son oturum yapılacaktır. Sözü edilen Bilgi Şöleni'nin dilleri Türkçe, İngilizce ve Fransızca olacaktır. Bu sebeple simultane çeviri yapılacaktır.

Ülkemizin Güneydoğusu'nda bulunan (Orta Doğu) Osmanlı eserlerini, yabancı bilim adamlarının tespitleriyle değerlendirmek ve gelecek nesillere toplantıda sunulacak tebliğlerdeki bilgilerin, slayt, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiş biçimde kitap olarak yayımlanmasını sağlamak, toplantının amaçlarındandır.

“Âlimlere Hürmet”

Dinara DÜYSEBAYEVA

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Türk Dünyesi adıyla Kazakistan’da, 1 Temmuz 2000 tarihi itibarıyla, birinci sayı okurlara sunulan gazetenin bir köşesinde yer alan kısa ve çarpıcı bir haber, bu yazının kaleme alınmasına vesile oldu. Ağırlık olarak Kazakça yazılara ve Kazakistan’ın seçkin bilim adamlarının makalelerine yer verilen bu bağımsız gazetenin, Abdimalik Nisanbayev (Kazakistan, Almatı Türk Halkları Kültür Vakfı Başkanı), Ahmet Dağduran (Kazakistan, Almatı Türk Halkları Kültür Vakfı Başkan Yardımcısı), Şakir İbrayev (Kazakistan, Almatı Türk Halkları Kültür Vakfı Başkan Yardımcısı), Dariga Cünis (Kazakistan, Almatı Türk Halkları Kültür Vakfı Sekreteri), Abduali Haydari (Kazakistan), Pahmankul Berdibay (Kazakistan), Sadık Tural (Türkiye), Abdıldacan Akmataliyev (Kırgızistan), Mambet Koygeldi, Dolkın Yasen, Murat Kusayın, Elmas Taner (KKTC) gibi seçkin aydınlardan oluşan danışman kurulu, baş redaktörü Cumaş Kencebay ile aralarında Türkiye’de tanıdığımız Sayın İmran Baba ile Muğla Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar Bey’in da bulunduğu yayın ekibine başarılar dilerken, bizi etkileyen haberi olduğu gibi aktarmak istiyoruz. “Türk Dünyasından Haberler” köşesinde, “Âlimlere Hürmet” başlığıyla yer alan haberde şunlar yazıldı:

“30 Haziran 2000 tarihinde, Almatı’da, Kazakistan Cumhuriyeti Sosyal Bilimler Akademisi’nde, yönetim kurulu ve üyeler toplantısı ile ‘Kazakistan’da Bilim Alanında Yeni Perspektifler’ konulu uluslararası bir konferans gerçekleştirildi. Bu toplantı ve konferans, adı geçen kurumun ‘kuruluşunun beşinci yılı onuruna’ düzenlenmiştir. Toplantıda, bağımsız ve egemen devletimizin siyasî, manevî ve sosyal meselelerin incelenmesi ve çözümlenmesi çalışmalarına katkıda bulunmayı kendine amaç edinen bu kurumun, yaptığı ve yapmakta olduğu çalışmalarla, gelecekte gerçekleştirilmesi gereken görevler de ele alındı. Kazakistan Cumhuriyeti Sosyal Bilimler Akademisi Başkanı Sayın

Ord. Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev sunduğu bildirisinde, bilim alanındaki mevcut engelleri belirtti ve onların aşılması ile ilgili kendi düşüncelerini, bilim adamlarının araştırma ve arayışlarından elde edilen neticelerin ülkemizin, Kazakistan’ın gelişim süreciyle bütünleştirmenin önemini dile getirdi. Toplantıda, demokrasinin gelişmesi ve istikrarlı bir şekilde yerleşmesinin başlıca yolu ve amacının, memleketimizin çok yönlü manevî gelişimi ile fert faktörünün ön plana çıkması, onun kültür ve eğitim seviyesinin yükselmesi olduğu konusunda fikir birliğine varıldı.

Toplantıya ülkemizin seçkin bilim adamlarıyla birlikte yabancı ülkelerden de birçok bilim adamı katılmıştır. Türkiye, Kırgızistan ve Rusya’dan gelen bilim adamları, kendi görüşlerini katılımcularla paylaştılar. Bu toplantının önemli taraflarından biri, bilim adamlarına madalya ve değerli hediyelerin sunulduğu özel takdim töreni olmuştur. Mustafa Çokay Altın Madalyası Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Namık Kemal ZEYBEK (Türkiye), Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık TURAL (Türkiye), Rusya Sosyal Bilimler Akademisi Üyesi S.T. Toşçenko (Rusya), Kazakistan Felsefe ve Siyasal Bilgiler Enstitüsü Müdürü Ord. Prof. Dr. Abdimalik NISANBAYEV ve Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanı Birinci Yardımcısı İktisadî İlimler Doktoru E. ARIN Bey’e takdim edildi. Ayrıca Ş. İbrayev, M. Koygeldiyev, K. Abişev, G. Esim, M. Acenov v.b. bilim adamlarına değerli hediyeler sunuldu.”

Bu haber küçük de olsa, Türk Dünyası’nda son on yıl içinde gerçekleştirilen ilmi ve kültürel faaliyetlerin meyve vermeye başladığını gösteren güzel bir örnektir. Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilân ettikleri günden beri, Türk Dünyası büyük gelişmeler gösterdi. Türkiye ve diğer bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında kurulan köprü, gün geçtikçe sağlamlaşıyor, taşkın sulara dayanacak gücünü artırıyor. Bu köprünün sağlam direklerinden birinin bilim, sanat ve kültür alanlarında ortaya konulan çalışmalar, düzenlenen sosyal faaliyetler, hükümet ve ferdi anlamda sunulan hizmetler olması ise, öncelikle biz Türk Dünyası gençlerine umut aşılamaktadır.

Yukarıda yer alan isimlerin arasında Sayın Ord. Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev, Sayın Namık Kemal Zeybek, Sayın Prof. Dr. Sadık Tural ve Sayın Prof. Dr. Şakir İbrayev, Türkiye’de bulunduğumuz süre içerisinde, Türk Dünyası için yaptıkları takdire lâyık hizmet ve faaliyetlerini yakından takip etme mutluluğuna sahip olduğumuz kişilerdir. Her biri kendi

alanında uzman olmakla birlikte Türk Dünyası meselelerini görme, gösterme ve çözüm getirme yönleriyle de kendilerini tanıtmış bu aydınların, Kazakistan Cumhuriyeti tarafından ödüllere onurlandırılmaları, bizi de çok sevindirdi.

Kazakistan Sosyal Bilimler Akademisi'nde gerçekleşen konferansa, Türkiye'den Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, Hoca Ahmet Üniversitesi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Başkanı Namık Kemal Zeybek, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Fikret Türkmen, Türk Muğla Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. E. Ruhi Fırlalı, Muğla Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. Ali Abbas Çınar katılmıştır. Türk Dünyası'nın 'özgürlük bayrağı' uğruna hayatını adayan evlâdı Mustafa Çokay'ın anısına, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev'in kararıyla hazırlanan *Mustafa Çokay Adındaki Kazakistan Devlet Şeref Ödülü*, yukarıdaki haberde belirtildiği gibi, Türkiye'den Sayın Namık Kemal Zeybek ve Prof. Dr. Sadık Tural'a, 30 Haziran 2000 tarihinde gerçekleştirilen ödül töreninde takdim edilmiştir. Türkiye'den katılan diğer aydınlara değerli hediyeler sunulmuştur. Sayın Ord. Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev, 1996 yılında Kazakistan Sosyal Bilimler Akademisi'ne üye olarak kabul edilen Sayın Prof. Dr. Sadık Tural ve Sayın Prof. Dr. Şakir İbrayev'in teklifleriyle, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Fikret Türkmen, Muğla Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ruhi Fırlalı, Muğla Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. Ali Abbas Çınar, adı geçen akademinin üyeliğine kabul edilmiş, üyelik beratları verilmiştir. Kazakistan Sosyal Bilimler Akademisi'nin düzenlediği ödül töreni ve konferansı takiben, Türkiye'den gelen ekibi davet eden Kazakistan Dünya Dilleri ve Uluslararası İlişkiler Üniversitesi (Almatı) rektörü, Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'a, özel bir törenle *Kazakistan Dünya Dilleri ve Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Profesörü Şeref Ünvanı* ile beratını takdim etmiştir.

Türkiye'den Kazakistan'a giden Türk Dünyası aydınlarının kısa yolculuğu birkaç cümleyle bu şekilde özetlenebilse de, onların yaşadığı duygulu anları, kendilerinden dinlemek, elbette daha farklı olacaktır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'ın Kazakistan'da geçen ödül töreni teşekkür konuşması metnini kendilerinden istemiş, bu metnin cümlelerini okurken, o duygulu töreni, az da olsa,

gözlerimizin önünde canlandırabilmiştik. Türk Dünyası'nın değerli âlimi Sadık Tural'ın teşekkür konuşmasının son cümleleri, öncelikle onun kendisinin ve Kazakistan'a davet edilen, isimlerini yukarıda belirttiğimiz diğer aydınların, orada yaşadıkları heyecanı anlatır gibidir:

“Kazakistan için ben ne yaptım? sorusunu, ben kendime sık sık sordum ve soruyorum. Soruların cevapları ve yaptıklarımın şahitleri, siz Kazak bavırlarımın (kardeşlerimin) hür ülke Kazakistan'dan Türkiye'ye gönderdiğiniz lisans, master ve doktora yapan oğullarımla kızlarımdır. Yaptıklarımı ben burada söylemeyeceğim. Ama sizin kıymetbilirliğiniz beni öyle duygulandırıyor ki, ruhum Medev'de kalıyor, dağların üstündeki, buzulların üstünde üşümeyen ve bizi seyreden atalarımın beraber Kazakistan'ı yurt tutuyorum. Sau bolıñız, kurmetiñiz ben tereñ iltipatuñız üşin köp rakmet!***”*

Teşekkür konuşmasını Kazakça tamamlayan Prof. Dr. Sadık Tural Hoca'mız bize konferansta sunduğu bildiri metnini de vermiş idi. Kazakistan'da, Sosyal Bilimler Akademisi'nde “Gelin Dertlerimize Çözüm Arayalım” başlığıyla sunulan bu bildiri metninde dikkatimizi çeken cümlelerden birkaçına değinmek istiyoruz. Değerli aydın Sadık Tural, 21. yüzyılın ilk 25 yılında gündemin önemli meseleleri arasında: *“millet, kimlik, kültürlerin bağımsızlığı ve orijinalliği, farklı kültürlerin birbirinden rahatsız olmadan, gönüllü olarak bir arada yaşaması, aile kurumunun korunup, güçlendirilip, yaşatılması, iletişimde bilgi kirlenmesi ve doğru bilgini yayılamaması, bilgi ve bilim hırsızlığı (intihal) konusunda, daha hassas olunması yahut ne yapılacağı tartışılması, tabiata saygısızlığın nasıl önleneyeceği, bitki ve hayvan katliamının nasıl durdurulacağı, tabii ve sağlıklı beslenmeye mâni olan hormon ve zehirli atıkların canlılara verdiği zararın önlenmesi, barışın korunması”* olmak üzere on temel kavrama yer vermektedir. Bu on kavrama eklediği diğer kavramlar ve onlarla ilgili meseleler ise, her birimizi, bugün olmasa bile, mutlaka yarın düşündürecek olan konulardır. Bildiriye kavramlarla başlayan Sadık Tural Bey, Türk Dünyası'nın kısa sürede çözümlenmesi gereken meselelerden biri olarak **Kavram ve Terimler Ansiklopedik Sözlük**'ünün oluşturulması, hazırlanması ve yayımlanması ile ilgili düşünce ve tekliflerini de dikkatlere sunarak, kitap ve makalelerinde sık sık karşılaştığımız ve otuz yıldır sürdürdüğü *kavramların doğru tanımlanması* arayışlarını devam ettirdiğini göstermektedir. Bizim bu sözlerimizi Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'ın belirtilen bildirideki şu cümlesi de desteklemektedir:

“Kavramlar, terimler ve tasnifler uyduğu, benzeştiği veya uzlaştığı zaman, hem toplumlardaki ve yönetimlerdeki düşünce rahatlayacak, hem de sosyal bilimler karmaşadan kurtulacaktır.”

Türk Dünyası'nda umut verici ve sevindirici faaliyetler gün geçtikçe daha da artmaktadır. Örnek almamız gereken fikir adamları, aydın ve âlimlerin çalışmalarına değer veriliyor ve yayımlanması için gereken çabalar gösteriliyor. Türk Dünyası gençleri de payına düşeni, gücünün yettiği kadarıyla yapmaya çalışıyor. Örnekleri sayısı gittikçe artan, sadece Ankara'da **Celmaya, Yüce Erek** v.b., yayın işlerini gençlerin yürüttüğü dergilerdir. Belki yapılmadığını düşündüğümüz, doğru yapılmadığına kanaat getirerek üzüldüğümüz veya yapılmasını beklediğimiz birçok şey vardır. Belki de çoğumuz geç kalındığını

düşünüyoruz. Hiç unutmadığımız bir hakikat var: İnsanlar yapılanlara bakarak, onlardan örnek alarak, tuğla üstüne tuğla yerleştirir, zamanla tuğlayı üretmeyi de öğrenir. Söylemek istediğimizi, büyüklerimizden ve Türk Dünyası'nın değerli isimlerinden biri Sayın Sadık Tural'ın yukarıda belirtilen bildirisinin son sözlerinin daha iyi ifade edeceğini düşünüyoruz:

“Geç kalmak, ne kadar mazeretimiz olursa olsun, hakkımız değil; dövünenler veya ‘keşke’ diyenler geç kalmamayı öğrenmelidir. ...Düşünen beyinlerin yakınlaşması, buluşup bilişmesi, iş üretmesi, torunlara karşı borcumuzun bir kısmını ödemek değil midir?!”

* Medev: Alman şehrinin meşhur buz pateni.

** Sağlıcakla kalın, derin hürmetiniz için çok teşekkür ederim!

**AZERBAJCAN CUMHURİYETİ BİLİMLER
AKADEMİSİ BAŞKANI TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ATATÜRK YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI
ŞEREF ÜYESİ
AKADEMİK PROF.DR.
FEREMEZ MAKSÜDOV'UN
VEFATINI ÜZÜNTÜYLE ÖĞRENDİK.
Her İki Cumhuriyet'in Bilim Adamlarına,
Bilim Kuruluşlarına ve Kederli Ailesine
Baş Sağlığı Diliyoruz.
A.K.M. BAŞKANLIĞI**

DUYURU

ALMANCA, İNGİLİZCE veya RUSÇA bilenler ile Yabancı Dostlarınız için Atatürk Kültür Merkezi'nin Hizmeti

1. Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları, **Lâiklik** (3. baskı Ankara 2000)

Rusça : **СЕКУЛЯРИЗАЦИЯ (СВЕТСКИЙ МИР)** (II. baskı Ankara 1999)

2. Prof. Dr. Sadık Tural, **Tarihten Destana Akan Duyarlılık** (3. baskı Ankara 1999)

İngilizce: **Sensibility Flowing From History To Epic**

Çev.: The office of the Prime Minister Directorate General of Press and Information.

3. Prof.Dr. Abdurrahman Küçük-Prof.Dr.Harun Güngör, **Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar**
(Ankara 1997)

Almanca: **Die Quellen unserer Einheit: Was Von Asien Nach Anatolien Überliefert Wurde-**
(Ankara 2000)

Çev.: Tahsin Aktaş und Sami Aydın

İngilizce: **The Sources of the National Integrity : Remainings from Asia to Anatolia** (Ankara
2000)

Çev.: Pınar Gedikoğlu.

4. Prof. Dr. Sadık Tural, **Bilgelerin Yolunda**, (3. baskı, Ankara 2000)

İngilizce: **On the Road of the Learned-**(Ankara 2000)

Çev.: Tahsin Aktaş and Sami Aydın

Almanca: **Auf dem Weg der Gelehrten-**(Ankara 2000)

Çev.: Mustafa Özcan

5. Prof. Dr. Reşat Genç, **Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı,
Yeşil.** (3. baskı, Ankara 1999)

İngilizce: **Colors in The Turkish Beliefs and National Customs Yellow-Red-Green-**(Ankara
2000)

Çev.: Pınar Gedikoğlu.

6. Prof. Dr. Tuncer Baykara, **Türk Adının Anlamı-**(Ankara 2000)

İngilizce: **The Mening of Turk, Turk's Brief and Present-**(Ankara 2000)

Çev.: Mustafa Erdem

7. Prof. Dr. Mehmet Aydın, **Türklerin Felsefe Kültürüne Katkıları & Turkish Contributions
to Philosophical Culture** -(II.baskı, Ankara 1997)

8. Prof. Dr. Emel Esin, **Türk Kültür Tarihi: İç Asya'daki Erken Safhalar & The Culture
of the Turks: The Initial Inner Asian Phase** - (II.baskı, Ankara 1997)

9. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı; **Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri & Turkish
Contributions to Scientific Work in Islam** (II.baskı, Ankara 1997)

DUYURU

Merkezimiz **Bilge-Erdem** Dergilerinde yazıları yayınlanan aşağıda adı ve soyadı yazılı olan yazarların merkezimiz saymanlığına hesap numarası bildirmeleri veya uğramaları halinde telif ücretleri ödenecektir.

A. Kadir YUVALI
Abdul Baki ÇETİN
Abdullah TÜYLÜ
Ahmet ARI
Ahmet AYHAN
Ahmet ÇOBAN
Ali Ata YİĞİT
Altan ÇETİN
Armağan ELÇİN
Ayça ERGUN
Aydın OKÇU
Berna ARDA
Cemalettin TAŞKIRAN
Erdal SOYGUN
Ersin ALTINTAŞ
Ethem ATMUR
Eyüp BACANLI
Feridun AGASIOĞLU
Gönül GÜLTEKİN
Gülây ARIKAN
Gülsün Gürkan YAY
Günay ÇAĞLAR
Hale ŞIVGIN
Hasan KÖKSAL
Hidayet VAHAPOĞLU
Hülya ARGUNŞAH

Hüseyin Avni YÜKSEL
İlhan ÖZKEÇELİ
İlter UZEL
İsmail ÇALLI
İsmet ÇETİN
İsmet GİRİTLİ
Kadriye TÜRKAN
Kamil UĞURLU
Kıvanç OSMAN
Mahmut TEZCAN
Mehmet ALPARGU
Mehmet BAŞARAN
Mehmet TEKİN
Melek DOSAY
Metin KALE
Musa ÇİFTÇİ
Mustafa ESKİ
Mustafa ÜNAL
Nadir DEVLET
Nazan KIRIMHAN
Nazır AKALIN
Nejdet BİLGİ
Nilgün ÇUHA
Nurettin AKSU
Nuri KODAMANOĞLU
Oktay SİNANOĞLU

Orhan AVCI
Orhan UĞURCUOĞLU
Ömer TURAN
Rıfat ARAZ
Selahattin BEKKİ
Selahattin ÖNDER
Sema UĞURCAN
Semih YALÇIN
Semra ŞEN
Sevim TEKELİ
Süleyman BOZDEMİR
Süleyman KIZILTOPRAK
Süreyya HIÇ
Tanju CANTAY
Tayyip DUMAN
Temuçin EKTAN
Tuncer BAYKARA
Turgay TÜFEKÇİOĞLU
Vildan ÇETİNTAŞ
Yahya Kemal TAŞTAN
Yaşar AKBIYIK
Yavuz ŞEN
Yusuf Ziya BİLDİRİCİ
Yücel ÖZKAYA
Zekai GÜNER

DİKKAT

Türkoloji Merkezlerinin Dikkatle İzlediği BİLGE Dergimiz
Türkiye ve Türk Dünyasındaki Yayınların Tanıtım ve
Tahlilini Yapan TEK Örnektir.

Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil, Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri

Bilge, Bahar, Yaz, Güz ve Kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Böylece yılda bir cilt oluşturulur ve cilt sonuna dizin konulur. Dergi, üye ve ilgililerine yayım tarihini izleyen 20 gün içinde gönderilir.

Amaç:

a) Türkiye, Türk Dünyası ve öteki ülkelerde yapılan bilimsel yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek,

b) Okuyucuya, Dünyadaki ve Türk Dünyasındaki çalışmalarını izleyebilme imkânı sağlamak,

c) Türkiye'nin bilimsel çalışmalarına katkı sağlamak,

d) Yazılar bazı istisnalar dışında, Türkçe veya Türk lehçelerinden birinde yayımlanır,

Muhteva:

a) Alanında bir boşluğu dolduracak araştırmaya dayalı özgün makaleler,

b) Alanının gelişmesine katkı sağlayacak tanıtım tahlil ve eleştiri yazıları,

c) Bilimsel çalışmalara kuramlık ve yöntem açısından katkı sağlayacak çeviri yazıları,

d) Alanında gerçekleştirilen derleme ve tarama çalışmaları,

e) Bilge'de yayımlanacak yazıların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması tercih sebebidir. Ancak bazı istisnai durumlarda yazı ikinci kez yayımlanma durumunda ise bunun belirtilmesi gerekmektedir.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi:

a) Yayımlanması için gönderilen yazılar öncelikle yazı işleri tarafından konu, muhteva ve yazım kuralları açısından incelenir ve tasnif edilir.

b) Yayın Kurulu'nda incelenir ve hakem onayına sunulur.

c) Yazarlar, hakemlerin ve yazı kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları noktaları gerekçeleri ile birlikte yazı kuruluna sunabilirler.

d) Yayımı kabul edilmeyen yazılar, istek halinde geri verilebilir.

Yazım Dili ile İlgili Genel Kurallar:

a) Bilge'nin dili Türkçedir. Latin harfleriyle Türk lehçelerinden birinde yazılan yazılar mümkün olduğu ölçüde Türkiye Türkçesine aktarılır. Gerekli görüldüğü takdirde uluslararası geçerliliği olan diğer dillerde yazı da kabul edilir.

b) Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak yeni kelime ve terim kullanıldığı zaman herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca, T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması bir zorunluluktur.

c) Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

d) Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.

e) Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kağıt çıktısı ile gönderilmelidir. El yazısı ile yazılmış yazılar ile disketsiz yazılar dikkate alınmaz. Yazımda M.S.Word adlı program kullanılmalıdır. Başlıklar 18 punto bold, metin 10 punto normal, dipnotlar 8 punto olarak Times Tr fontu ile dizilmelidir. Kitap ve dergi adları bold, alıntılar tırnak içinde italik olmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.

f) Kitap tahlil, tanıtım ve eleştiri yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtım, tahlil ve eleştirilerine yer verilmez.

g) Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercümelere de belirtilmelidir. Yazar adı başlığın altında sol tarafta altında ünvanı, adresi yazılı olmalıdır.

h) Kaynak göstermede dipnot kullanılmalıdır. Cümlelerin sonuna (örnek ¹) şeklinde yazılmalı, künye metin sonunda, yazarı, kitap, dergi ya da makale adı, basım yeri, yılı belirtilerek verilmelidir. Kitap ve dergi isimleri bold, makaleler tırnak içinde olmalıdır.

i) Yazıların sayfa numarası verilmeli ve yazılar 5-7 sayfayı geçmemelidir.

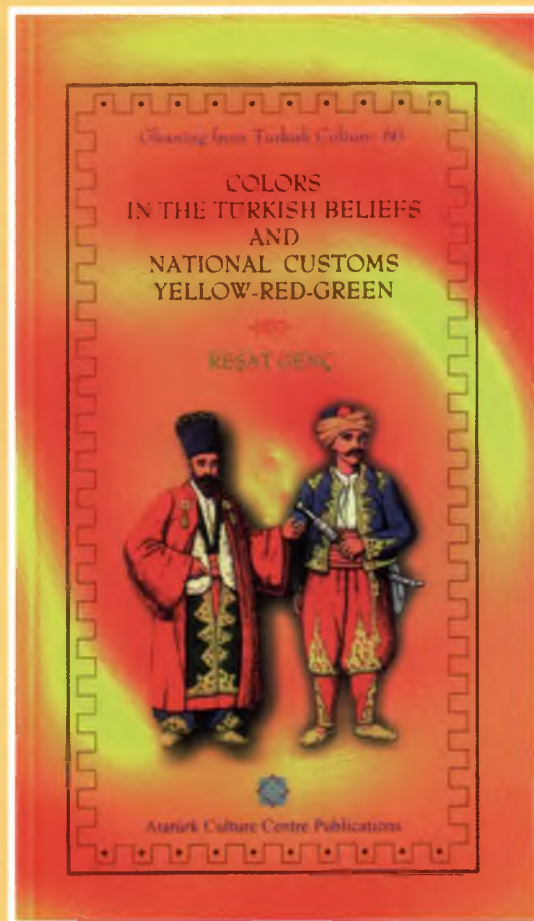
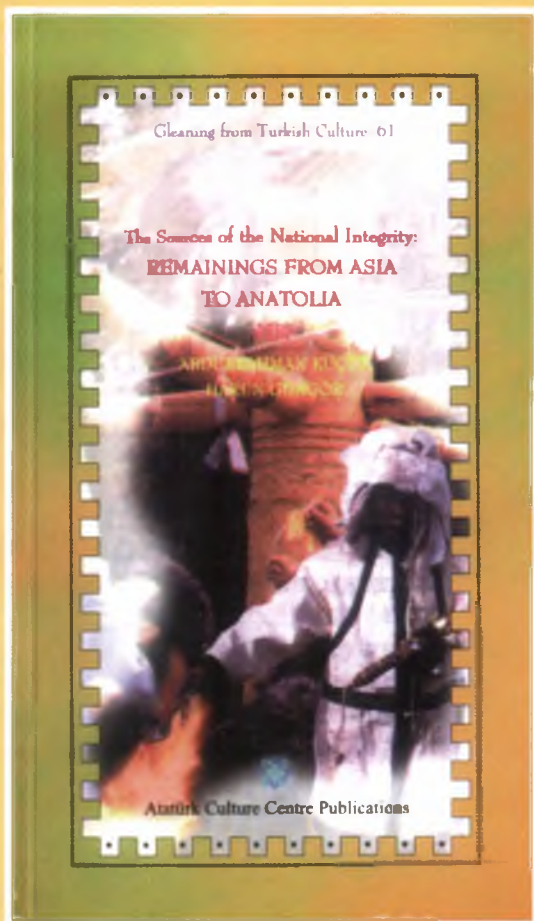
j) Yukarıdaki kurallara uygun yazılar 2 nüsha çıktısı ve disketi ile birlikte yazışma adresimize gönderilir.

In 26 this issue

Sadık TURAL Nihat BOYDAŞ	The Importance and the Place of the Family in Cultural Identity and the Preservation of Unity...3 Mevlüt Hoca.....8
FROM THE PRESS	
Recep BİLGİNER Tatyana TAYANOVA	Turkish-Bulgarian Relations and the Science13 Literature of the Century Ahead14
ARTICLES	
Zeki HAFIZOĞULLARI Güçmurat SULTANMURAT Abdimalik NİŞANBAYEV Kağan GÖKALP Feyyaz SAĞLAM Tamilla ALİYEVA Zeki HAFIZOĞULLARI Süleyman KAZMAZ Zeynep GÜNAL Halil SOYUER G. HAZAI	Terror and Jurisprudence15 Humanist View of Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı22 National Encyclopedia as the Mirror of Moral Renovation.....24 Ali Paşa Veyselöglü: The man of Heart and Cause27 The Place of the Turkish Folklore of Western Thrace (Greece) in Balcanic Turkish Folklore.....30 T.Drayzer, American Writer, Was Interested in Bakü Petroleum32 Legal Protection for the Works of Art and Intellect35 Towards Asia-II40 Tatars and Russians in "Celalettin"49 Two Poets Living in Their Loves53 Archonicle on Hungarian History Written in the Epoch of Suleiman the Magnificent, and its place among the Source Books of Turkish History59 Karaz War (August 30, 1435)61 A report on the Turkish Balkan policy in British documents64
Enver KONUKÇU Metin HÜLAGÜ	A report on the Turkish Balkan policy in British documents64
BOOKS	
Vehbi ECER Neval KONUK Süleyman KAZMAZ Songül BOYBEYİ İdris KARAKUŞ İrfan GÖRKAŞ Nazan KIRIMHAN Şebnem ERCEBECİ Nail TAN Filiz ÇOLAK Şevkiye KAZAN Yasemin TÜMER Şebnem ERCEBECİ Fatih MÜDERRİSOĞLU Reşide GÜRSES Alev KÂHYA-BİRGÜL Mustafa BALCI Saadetin GÖMEÇ Ebülfez Kulu AMANOĞLU Duygu ERKAL Yahya Kemal TAŞTAN Dilber ŞAHİNCİ Ömer ÖZKAN Dilber ŞAHİNCİ	"A Magnificent Work on Turkish Identity"70 "Ankara in History"72 "Analysis and the Meaning of the Colours"74 "Foundation of the Gülhane Academy of Medicine"77 "Problem of Education in Foreign Language"80 "Tradition of the Intraduction to the Isaguci Logic in Turkish Thought"87 "Barla Days Begone and the Folklore"90 "On Why No to the Europeau Unity"92 "Mihai Eminescu in his 150th Anniver sary"97 "Faik Tonguç", Memoire of a Reserved Offices in the World Wan I"99 "While Reading the Divan of Ishak Çelebi"101 "Balıkesir During the War of Independence"109 "About a Symposium on Hamdicrafts and the Book of Communiquēs "112 "For the 700 th Anniversary of the Foundation of the Ottoman Empire"118 "Dede Korkut Epic"121 "Dede Korkut Congress"122 "Once More Among Divans"123 "Göktürk (Runic) Inscriptis in Caucasia"124 "Şehriyar; the Immortal Poet"125 "Varidâtü'l- Enîka"127 "Five Web Sites in Internet About Turkish History"129 "Tengid and Proce"134 "Hüseyin Vassaf, Kemal-Name-i Hakkı"136 "Kitabi-Dede Qorqud Dastanlarında Frazafövgi Vahidlerin Antisinasıyası"138
PERIODICALS	
Semiha ÖZEL Çimen ÖZÇAM Kalmamat KULAMŞAYEV	"Çağrı"140 "Bizim Külliye: An Extraordinary Provincial Journal"142 "New Eusasia"144
TEXT BOOKS	
İdris KARAKUŞ Sema BAYRAKTAR	A Textbook Summarizing the Lectures on American Literature and Arts147 How to Write Compositions149
NEWS	
Bilge Editorial Board Reşide GÜRSES Ercebeci-Canpolat Dinara DÜYSEBAYEVA	With Respect to Prof.Dr.Reşat Genç151 4th International Congress on Turkish Language152 The International Congress on Cultural Traces of the Ottoman Period in Middle East153 Respects to the Scholars.....154

ULUSLARARASI
ÜÇÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
Bildirileri 25-29 Eylül 1993, Ankara

I. CİLT

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

Esrar Dede

TEZKİRE-İ SU'ARÂ-YI
MEVLEVIYYE

HAZIRLAYAN
Dr. İlhan GENÇ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

SAVAŞTAN BARIŞA
AŞKTAN KAVGAYA

RECİT BİLGİNLER

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

I. DÜNYA SAVAŞI ESASINDA AZERİBAJAN TÜRKLERİNİN
ANADOLU TÜRKLERİNE

"KARDAŞ KÖMEĞİ (YARDIMI)"

VE
BAKİ MÜSLÜMAN CEMİYET-İ HAYRİYESİ

BETÜL ASLAN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI